

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guide per l'utilizzo

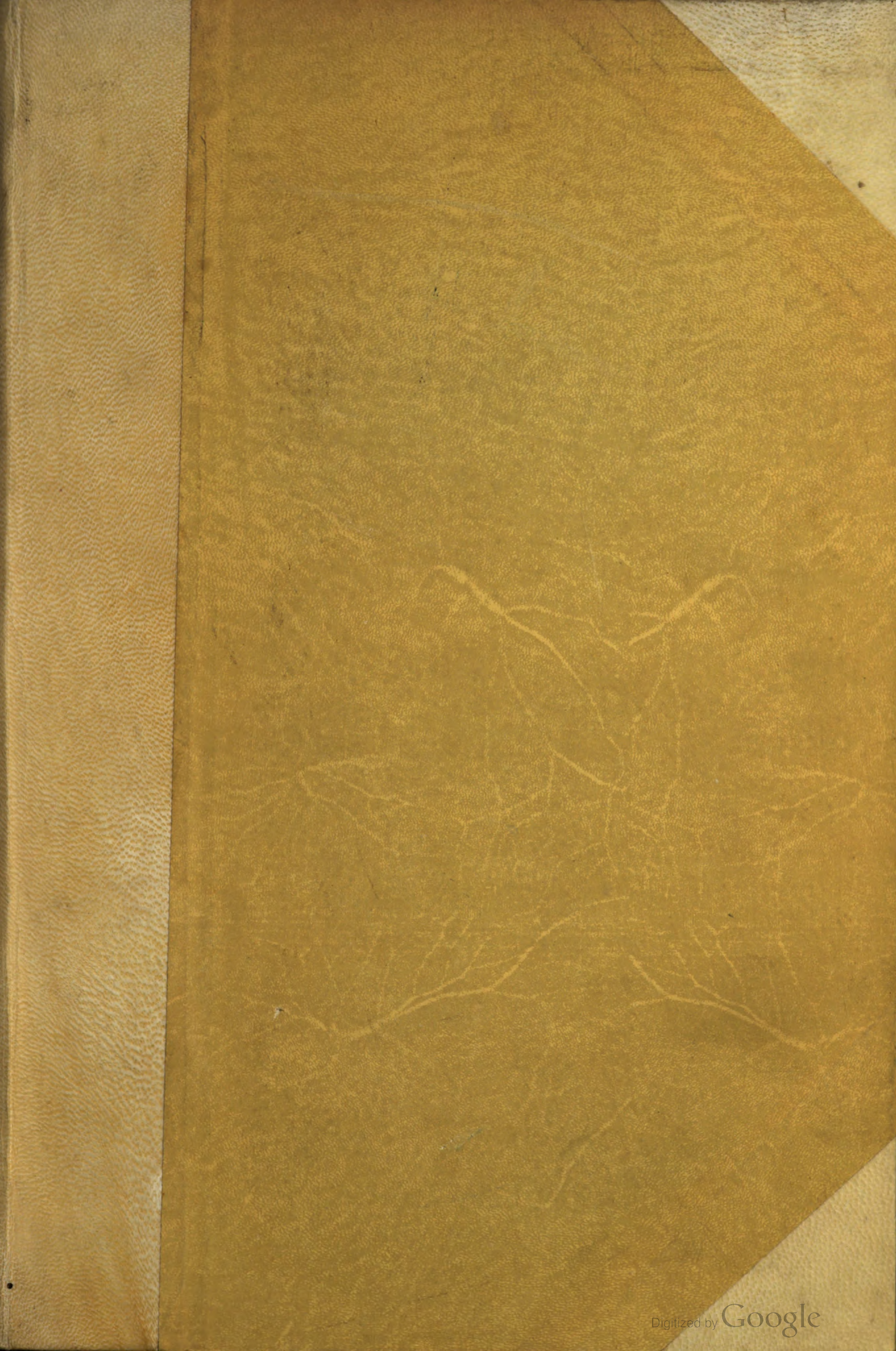
Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

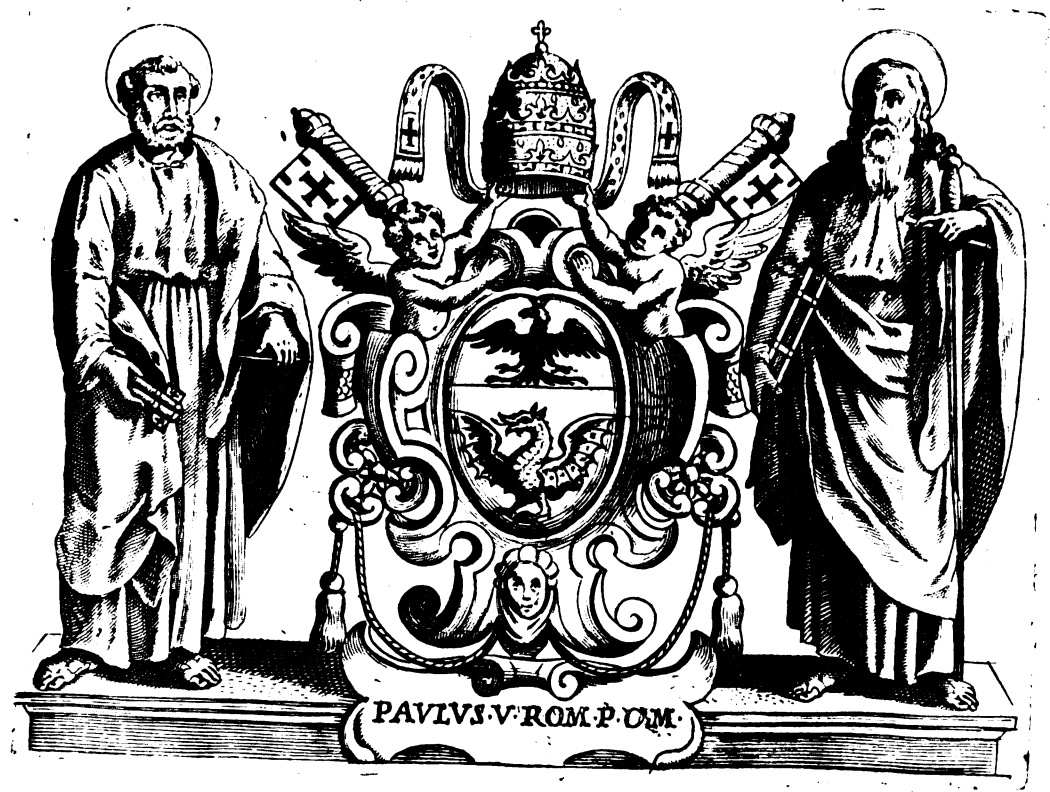
DE
VITA ET REBUS GESTIS
PII V. PONT. MAX.
LIBRI SEX

Auctore

IO. ANTONIO GABV TIO
NOVARIENSI

Presbytero Congregationis Clericorum
Regularium S. PAULI.

Bibliotheca S. Marci Transpontinae

CVM PRIVILEGIO.

ROMAE, Ex Typographia Aloisij Zannetti.

M D C V.

SVPERIORVM AVCTORITATE.

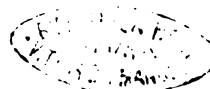
CLEMENS PAPA VIII.

D FVTVRAM REI MEMORIAM. Cum sicut accepimus, dilectus filius Ioannes Antonius Gabutius, Presbyter Congregationis Clericorum Regularium S. PAVLI, ac Præpositus Collegij eiusdem S. PAVLI siti in platea Columna Urbis, PII V. Prædecessoris nostri, Pontificis, sanctitate morum, & omni virtutum laude præstantissimi, cuius memoria sit in benedictione, Vitam, & res gestas, à probatis auctoribus, plurimisq. oculatis testibus acceptas, & ex varijs monumentis, & litteris Apostolicis magna fide, ac multo labore, & sumptu collectas, & eleganter, ac doctè conscriptas, ad communem Romanorum Pontificum, & Christianorum Principum, omniumq. Christi fidelium utilitatem in lucem edere statuerit; vereaturq. nè, postquam opus diuturnis a se lucubrationibus elaboratum typis mandauerit, alijs, qui interdum ex alienis studijs, & laboribus lucrum quarunt, illud ipsum & deprauate imprimant, & non sine magno eiusdem Ioannis Antonij detrimento excudi curent: Propterea nè idem opus post primam editionem mendis, & erroribus reuertum in lucem prodeat, neus dictus Io. Antonius suorum laborum, & impensarum iacturam faciat, aut aliquod dispendium patiat, pro paterna nostra in eum benevolentia providere, ipsumq. specialibus fauoribus, & gratijs prosequi volentes, & à quibusvis excommunicationis, suspensionis, & interdicti, alijsq. ecclesiasticis sententijs, censuris, & pœnis, à Iure, vel ab homine, quavis occasione, vel causa latis, si quibus quomodolibet innotatus existit, ad effectum presentium dumtaxat consequendum, harum serie absolventes, & absolutum fore censentes; supplicationibus eius nomine nobis super hoc humiliter porrectis inclinatis, eidem Ioanni Antonio, ut decennio proximo à primaua dicti operis, dummodo antea à Magistro sacri Palatii approbatum sit, impressione, computando, durante, nemo tam in Vrbe, quam in vniuerso statu nostro Ecclesiastico immediate, vel mediate nobis subiecto, opus suprascriptum sine speciali dicti Ioannis Antonij, aut aliorum ab eo causam habentium licentia in scriptis obtinenda imprimere, aut ab alio, vel alijs sine huiusmodi licentia impressum vendere, aut venale habere seu proponere possit, auctoritate Apostolica, & nore presentium concedimus, & indulgemus. Inhibentes propterea vniuersis, & singulis Christi fidelibus præsertim librorum Impressoribus, & Bibliopolis sub quingentorum ducatorum auri de Camera, & amissionis librorum, & typorum omnium pro vna Camera nostra Apostolica, ac pro alia eadem Ioanni Antonio, seu illorum, qui ab eo causam habuerint, ac pro reliqua tertijs partibus Accusatori, & Iudici exequenti irremissibiliter applicandis, & eo ipso absque vlla declaratione incurrendis pœnis, ne dicto durante decennio opus præstatum, aut quamlibet illius partem, tamen magno, quam in paruo folio, etiam prætextu quarumcunque additionum, & versionum in Italicum, aut aliud idioma tam in Vrbe, quam in reliquo statu Ecclesiastico præfatis sine huiusmodi licentia imprimere, aut ab alijs impressum vendere, aut venale habere, seu proponere quoquo modo audeant, seu præsumant. Mandantes dilectis filijs nostris, & Apostolica Sedis de latere Legatis, seu eorum Vicelegatis, aut Præsidentibus, Gubernatoribus, Prætoribus, & alijs Iustitiæ Ministris, Prouinciarum, Ciuitatum, Terrarum, & locorum status nostri Ecclesiastici præfati, quatenus eidem Ioanni Antonio, & alijs, qui ab eo causam habuerint, huiusmodi in præmissis efficacis defensionis præsidio assistentes quandocunque ab eodem Io. Antonio, seu alijs præfatis fuerint requisiti, pœnas præfatas contra quoscūq. inobedientes irremissibiliter exequantur. Non obstantibus constitutionibus, & ordinationibus Apostolicis, & quibusvis statutis, & consuetudinibus, etiam iuramento, confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis, priuilegijs quoque indultis, & litteris Apostolicis in contrarium præmissorum quomodolibet concessis, confirmatis, & approbatis, ceterisq. contrarijs quibuscunque. Volumus autem, ut presentium transumptis, etiam in dicto opere impressis, & sigillo personæ in dignitate Ecclesiastica constituta munitis eadem prorsus fides habeatur, quæ ipsi presentibus haberetur, si forent exhibita, vel ostensa. Dat. Roma apud Sanctum Petrum sub anno Io Piscatoris, die quinta Februarij. MDCV. Pontificatus nostri Anno tertio decimo.

M. Vestrius Barbianus.

† 2

DON COSMVS DOSSENIUS
Congreg. Cleric. Reg. S. PAVLI
Præpositus Generalis.

CVM opus hoc *De vita, & rebus gestis P II V. Pont. Max.* in sex libros distributum, a P.D. Io. Antonio Gabutio nostræ Congregationis Presbytero, nunc Præposito Collegij Rom. S. PAVLI ad plateam Columnæ, compositum, duo eiusdem Congregationis docti Patres, quibus id commisimus, recognouerint, atque in lucem edi posse probauerint, potestatem facimus, vt typis mandetur; si ita Reuerendissimis D. Vicegerenti, & P. Magistro Sacri Palatij placuerit. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus. Romæ, in eodem Collegio sancti PAVLI, Kal. Ianuar. MDCV.

Don Cosmus Dossenius Præpositus Gen. supradictæ Congregationis.

Loco sigilli †

Imprimatur si placet R. P. M. S. P.
B. Gypsius Vicegerens.

Imprimatur
Fr. Paulus de Francis de Neap. Mag. & soc. Reuerendis. P. M. Sacri Palatij Apost.

SANCTISSIMO
AC BEATISSIMO
PATRI
ET D. N. PAVLO V.
PONT. MAX.

IOANNES ANTONIVS GABVTIVS,
Clericus Regularis S. PAULI, sempit. felic.

VAE PIVS V. & dignitate, & virtute sanctissimus Pontifex, qui Te, Beatiss. Pater, in supremo isto Apostolicæ maiestatis fastigio, octavo iam loco præcesit, sanctarum actionum reliquit exempla, ea piorum omnium, ac recte sentientium iudicio, plane digna censentur, quæ cunctarum gentium litteris, ac linguis vbique celebrentur, & in quibus commemorandis non modo tenuitas mea, sed acriora quoque præstantium scriptorum desudent ingenia. Hac namq. ratione, & diuini nominis gloria, quæ in tanti Pontificis virtute mirifice claruit, longius, ac latius forte propagabitur, & mortalium animis, quibus hæc legere libuerit, tam præclaro virtutum exemplo proposito, consuletur egregie, & ipsius denique summi viri, quæ pijs mentibus grata æque, ac iucunda semper fuit, memoria ab hominum obliuione facile vindicabitur. Hæc videlicet fuere causæ, cur ego superioribus annis, non equidem sponte mea, sed amplissimis viris, in primisq. Michaelæ Bonello, Cardinale Alexandrino, mox vita functo, ac deinde Sebastiano Gislerio, Strongolensium Episcopo, eiusdem Pontificis consanguineis, atque alijs, quorum a nutu discedere mihi non licebat, sæpius impellentibus, Pij

* 3 vitam

vitam, ac res gestas litteris consignandas, parendi voluntate magis, quam perficiendi facultate susceperim.

Opus igitur cum ex alijs multis, ac probatis auctoribus, tum ex varijs ac certis, quæ idem Cardinalis, ceteriq. multi locupletes, & oculati testes mihi suppeditarunt, monumentis, ac testimonijs, bona fide collectũ, & si minus pro dignitate, sane quidem pro ingenij mei tenuitate, acriq. historicæ veritatis studio, Deo bene iuuante, conscriptum, summorumq. virorum, harum rerum peritorum, in primis vero grauissimotuo, Pater Beatissime, dũ Cardinalis esses, & Clementis VIII. in Vrbe Vicarij munere fungereris, iudicio cognitum & approbatum, vix dum typis mandatam erat, cum ecce Te ad Ecclesiæ suæ sanctæ tenenda gubernacula, nihil eiusmodi cogitantẽ, pro singulari sua prouidentia Deus euocauit. Et sane non casu aliquo, sed diuino consilio factum videtur, vt hoc qualecumque opus iamdiu quidem inchoatũ, sed varijs de causis sæpius intermissum, Tibi quasi de industria reseruatam dicaretur, vt eius potissimum fultum patrociniõ, augustissimoq. nomini consecratum prodiret in lucem, cui vni omnium maxime deberi constaret. Nam & sanctissimi Pontificis vita, resq. præclare gestæ, nulli magis, quam summo Pontifici, eius in locum, & potestatem successoris, cum relegendę, tum imitandę opportune, vel aptius proponuntur, & Pij V. virtutum recordatio haud iniucunda esse potest ei, qui Christianæ pietatis cultor, & propagator egregius, Pium ipsum semper mirifice coluit, & cum aliarum virtutum omnium splendore, tum in primis singulari morum integritate, eximia mansuetudine, summa prudentia conspicuus, eum & moribus, & vita sic exprimere videtur, vt admirabili sapientissimorum S. R. E. Patrum consensu, ita Deo bene prouidente, illi succedere, atque adeo CHRISTI vices in terris meruerit sustinere.

Huc

Huc accedit, quod sicut optimū, & eruditissimum virum, Marcum Antonium Burghesium, genitorem tuum, pro singulari eius virtute, ac pietatis studio Pius plurimum diligebat, eumque propterea CHRISTI pauperum, quos idem Pius in visceribus sinceræ charitatis suæ semper gerebat, Aduocatum in Vrbe iam pridem constitutum benigne conseruabat in officio, fidelique illius opera libenter vtebatur: ita magna plane Sanctitatis tuæ in Gislerios eiusdē Pontificis cōsanguineos omni tempore benignitas extitit: quam illi tum potissimum agnouere, cum annuente Clemente VIII. & Collegij sui Ticinensis a Pio V. erecti causam Tibi delegatam de iure dirimi, ac sapientissimo iudicio tuo magnis laboribus terminari, & memoratum Sebastianum Episcopum abs te tam libenti animo consecrari viderunt. Quibus, & alijs nominibus, illi se tibi plurimum debere profitentur; huiusmodique beneficia non tam se tenere, quam auctoritate, ac beneficentia tua obtinere lætantur.

Itaque videre videor, in maximo delatum meritis tuis Pontificatum gratulantium numero, PIVM V. tui amantissimum, e cælo initum tibi honorem summopere gratulantem; ac non modo tecum, in hac electione prorsus admirabili, sed cum vniuerso quoque populo Christiano præclare actum esse lætantem: atque ope diuina, quam tibi summis votis implorat, sperantem, fore, vt quæ ipse bene gessit, tu optime representes: & quæ PIVS V. senio prope confectus, morteque præreptus inchoata reliquit; ea, aliaque longe maiora PAVLVS Quintus ætate constanti, integraque valetudine felicissime profequatur, atque perficiat. Vt in hoc tuo augustissimo, atque, vt speramus, diuturno Pontificatu, cultus Dei longe, lateque propagetur, Christiana disciplina restituatur, Ecclesię dignitas, & iura lapsa reparentur; præclara instituta retineantur, depraua-

prauata corrigantur , profligentur hostes Catholicæ religionis , suus iustitiæ , suus ceteris virtutibus locus restituatur. Hæc , & id genus alia Pontificiæ potestatis munera præclara , Pauli , Leones , Gregorij , Clementes , Pij , ceteriq. omnium virtutum laude præstantissimi antecessores tui posteris successoribus suis imitanda reliquerunt. In hæc , vt cœpisti , incumbere te , summopere lætantur : atque in his te excellere , maximis votis exoptant , sperant , magnisq. apud Deũ precibus cum vniuersa Ecclesia , siue quæ in cælis , siue quæ in terris est , enixe cõprecantur. Vt summus hic Pontificatus ad gloriam Dei , & ad communem Christianæ Reip. salutem tibi diuino cõsilio delatus , sicuti hoc initio omnium bonorum animos singulari gaudio compleuit ; ita , vt cœpit , felicissime procedens , imaginem quamdam referat veterum sanctissimorum Pontificum , sitque nostris , ac futuris temporibus vniuersæ Ecclesiæ Dei maxime salutaris.

Merito igitur hæc tibi , Pater Beatissime , debetur historia , cuius : vt optimus censor , ita sane omnium summe legitimus iudex , patronusq. clementissimus , & veritati testimonium , & operi iudicium , & auctori patrocinium cum sacratissimo Apost. benedictionis munere benigne præbere , ut maxime potes , ita maxime ut uelis , supplex sacris pedibus tuis aduolutus rogo . S. Tuam , B. P. Deus Opt. Max. ad Ecclesiæ suæ sanctæ utilitatem , quam diutissime tueatur incolumem ; & quæ sancte meditaris , optatum exitum ut feliciter consequantur , clementer efficiat. Romæ , Nonis Iulij . M. D. C. V.

I N D E X

Capitum.

LIBRI PRIM I.

- Præfatio. . . . .
- Cap. j. PII ortus, ac monastica disciplina. pag. 4
- ij. Comi, Curia, & Bergomi sacro Inquisitoris munere fungitur. 9
- iiij. Sacrae Inquisitionis Commissarius generalis Romae constituitur. 13
- iv. Nepefinus, ac Sutrinus Episcopus legitur. 14
- v. Cardinalis creatur, ac summus Inquisitor. 15
- vj. Montifregalis in Subalpinis declaratur Episcopus, eamq. dioecesim visit, & ordinat. 18
- vij. De senatoria ipsius in dicenda sententia libertate. 19
- viiij. Præter omnium expectatione summus Pontifex creatur. 23
- ix. Eius res gestae Pontificatus initio. 28
- x. Ecclesiasticam disciplinam, ac mores in Vrbe restituit. 31
- xj. Sacrosanctum Tridentinum Concilium in mores curat induci. 35
- xij. Decreta de cultu diuino, & ecclesiastica disciplina restituta. 36
- xiiij. De Regularibus constituta. 40
- xiv. Edicta de iure Ecclesiae retinendo, alijsq. de rebus. 41

LIBRI SECVNDI.

- Cap. j. Card. Commendonum legat ad Caesarem, Sedis Apost. dignitatem tuetur, rem Christianam in Germania lapsam restituit. . . . . pag. 45
- ij. Melitae succurrit. 49
- iiij. Caesarem contra Turcas in Pannonia humanis, & diuinis opibus iuuat. 52
- iv. Galliam perduellium, & haereticorum armis vexatam iuuat, ecclesiasticamq. disciplinam ibi lapsam restituit. 55
- v. Auenionensem ditionem tuetur. 60
- vj. Bella Gallica, ijsq. à PIO contra haereticos missa subsidia. 63
- vij. Horrenda haereticorum scelera in Gallijs commissa, quibus permotus Pius eos bello comprimit. 65
- viiij. Galliarum Regi, regnoq. nefarijs haereticorum

armis oppresso varia praebet auxilia. 67

- ix. De alijs contra haereticos à PIO Galliae datis auxilijs, indeq. victoria reportata. 71
- x. Haereses, & motus in Belgio tollere PIVS enititur. 76
- xj. De rebus alijs in Belgio contra haereticos Pij Pont. ope gestis. 82

LIBRI TERTII.

- Cap. j. De re ecclesiastica in Regno Neapolitano restituta. . . . . pag. 84
- ij. Ius Pontificiae constitutionis in Caena Domini ubiq. promulgatae. PIVS tuetur. 86
- iiij. De rebus in Hispania pie constitutis. 90
- iv. De causa Archiepiscopi Toletani. 91
- v. Rem Christianam in India procurat. 93
- vj. Card. Commendonum iterum legat ad Caesarem contra Augustanam haereticorum confessionem. 97
- vij. Ecclesiam Tridentinam defendit. 98
- viiij. Catholicam religionem in Scotia lapsam restituere, Mariamq. Reginam, & regnum varijs haereticorum seditionibus oppressum liberare contendit. 99
- ix. Catholicis Anglica persecutione vexatis auxiliatur PIVS, & Elisabetham inique regnantem execratur. 102
- x. De rebus in Polonia restitutis. 106
- xj. Catholicae religionis cultum in Prussia PIVS restituit. 110
- xiiij. Haereses PIVS euellendas curat. 111
- xiiij. Ecclesiasticam disciplinam Venetijs ordinat, ac tuetur. 113
- xiv. Ecclesiae Mediolanensis iura protegit. 114
- xv. Humiliatorum Ordinem delet. 116
- xvj. Magni Etruriae Ducis titulo Cosmum Medicem Florentiae Principem exornat. 118

LIBRI QVARTI.

- Cap. j. Sacro in Turcas foedere Christianos Principes iungi procurat. 123
- ij. M. Antonius Columna Pontificiae classi praeficitur. 127
- iiij. Sebastianum Lusitaniae Regem, vt Venetis ope ferat, & vxorem ducat, hortatur. 128
- iv. Christianae classes coniunguntur, foedusq. tractatur. 129

v. To-

I N D E X.

- v. Totius foederatorum exercitus Imperator deligitur, foedusq. sancitur. 134
- vj. Sacri foederis condiciones. 136
- vij. Supplicationes indicit, bellicæ pecuniæ subsidia concedit, & comparat. 138
- viiij. De Hispaniensi Card. Alexandrini ad Philippum Regem Cath. legatione. 140
- ix. De Card. Alexandrini Lusitanica legatione. 146
- x. Eiusdem Card. Alexandrini legatio Gallica, 148
- xj. Cæsarem ad opem Christianæ reip. contra Turcas ferendâ PIVS adhortatur. 151
- xij. Italicos Principes ad rem Christianam contra Turcas iuuandam hortatur. 154
- xiiij. Poloniæ Regem, magnumq. Moschorum Ducem ad sociale foedus contra Turcas incundum cohortatur. 155
- xiv. Foedus cum Poloniæ Rege iungi curatur. 157.
- LIBRI QVINTI.**
- Cap. j. Clades hoc bello nostris à Turcis illatæ obiter memorantur, Christianæ Classes Messanam conueniunt, 159
- ij. Io. Paulus Odescalchus ad Ioannē Austriacum, & ad alios belli duces legatur de nauali pugna cum Turcis committēda: Christiana classis cum humanis, tum diuinis præsijs instruitur. 163
- iiij. Christiana classis Messana mouens, ad pugnam instructa progreditur. 166
- iv. Nauale prælium, quo sæculorum omnium maximè memorabilis victoria de Turcis reportatur. 169
- v. Cæsorum hostium, & captarum triremium numerus, 178
- vj. Victoria PIO mirabiliter enunciat, eaq. audita, ipse lætus cum alijs immortales Deo gratias agit. 179
- vij. Christiani Principes de victoria PIO gratulantur, eiusq. tum Pontificis, tum victoriæ metu Turcæ contremiscunt. 181
- viiij. M. Antonjo Columnæ, deuicta Turcarum classe, ad Urbem redeunti, PIVS, & Populus Rom. magnos honores habent 183.
- ix. Principes tum Christianos, tum Ethnicos in sociale bellum contra Turcas conspirare, PIVS omni studio contendit. 185
- x. Aegrotat PIVS, ac veluti mortuus deploratur. 187
- xj. Septem Urbis Ecclesias moribundus inuisit, 188
- xij. PII obitus. 190
- xiiij. Quam acerba Christianis, & iucunda Turcis mors eius acciderit. 191
- xiv. PII forma, statura corporis, funus, & sepultura, 192.
- xv. De translatione corporis eius, 194
- LIBRI SEXTI.**
- Cap. j. Pietas eius, atq. religio. 198
- ij. Qua occasione pium sacrorum nummismatum vsum induxerit. 201
- iiij. Non pauci impuri Christiani, Iudæi, & hæretici, PII religionē excitati ad Christum conuertuntur. 203
- iv. Pia liberalitas eius, & in egentes beneficentia. 204
- v. De ipsius in Vrbanis, & externis ædificijs magnificentia. 208
- vj. Singularis eius in referenda gratia liberalitas. 210
- vij. Comitatus ipsius, atq. clementia. 215
- viiij. Iustitia, & in restituenda Christiana disciplina seueritas eius, atq. constātia. 217
- ix. De ipsius in deferendis honoribus iustitia: vbi de Cardinalium, & Episcoporum electione, eorūq. congregationibus. 221
- x. Difficilioribus in rebus fortis, ac prudens fuisse declaratur. 223
- xj. Eiusdem siue submissio, siue magnitudo animi. 225
- xij. Integritas eius, & castimonia. 227
- xiiij. Frugalitas eius, ac vita quotidiana. 228
- xiv. Vt se gesserit in propinquos. 230
- xv. Eiusdem domestica disciplina. 234
- xvj. Innocentiam eius, ac sanctitatem vel hæretici commendant, 237
- xvij. Alia quædam sanctitatis eius indicia. 238
- xviiij. Imagines eius in Hispania ex incendio mirabiliter seruantur illæ. 241

I
I O. A N T O N I I
G A B V T I I

D E
V I T A E T R E B V S G E S T I S
P I I V. P O N T. M A X.
Liber Primus.

P R A E F A T I O.

C

AGNO, ac profus diuino consilio Titum Cre-
tensium Episcopum, & vna cum eo Christianos
vniuersos, in primis vero sacrorum Antistites Pau-
lus Apostolus hortabatur, vt in omnibus bonorum *Tit. 2.*
operum sese præberent exemplum. intelligebat enim
egregius doctor ille gentium, mortalium animis ita
natura comparatum esse, vt ad virtutem, sine qua

vel bonus, vel beatus esse nemo potest, præclaris actionibus potius, quam
præceptis omnes impellantur; & cum ceteris in rebus omnibus, tum vel
maxime in deligendo, aut instituendo genere vitæ, clarorum virorum
facta, quam verba libentius conseruentur. Itaque summus, idemq. sa-
pientissimus rerum omnium opifex, ac moderator Deus, diuinas leges,
ad quas, tamquam ad certissimas regulas, humanæ dirigerentur actio-
nes, dedisse non contentus, ipsemet e cælo venit, hominisq. formam
induit, vt homines admirabili exemplo suo, & reuocaret a vitio, & ad
amplectendam, colendamq. virtutem incitaret. Parum enim erat, in-

D

quit, B. Augustinus, Dominum hortari homines verbo, nisi firma- *In Psal. 63.*
ret exemplo. Cælestis porro huius, diuiniq. humanæ vitæ magistri præ-
clara tam præcepta, quam exempla sectati cum innumerabiles alij san-
ctissimi homines, tum in primis qui personam eius in terris, potesta-

A temq.

temq. gessere, nobis eadem ad imitandum & vita, & moribus expressa **A**
 reliquerunt. Viderunt prisca illa sæcula quamplurimos viros plane di-
 uinos, ac virtutum omnium laude florentissimos; qui veros Christi veri
 Dei ac Domini nostri Vicarios agentes, Ecclesiam eius cum optimis &
 institutis, & legibus constituerunt; tum vero etiam clarissimo sanctarum
 actionum splendore mirifice collustrarunt, neque tunc viuentes solum,
 sed posteros etiam omnes ad illustra ipsorum sectanda vestigia stimula-
 runt. Viderunt maiores nostri, vidimus & nos singulari Dei beneficio
 legitimos eorum successores pari auctoritate ac dignitate præditos; nec
 dissimili virtute ornatos: qui veterum sanctimoniam, & studia diligen-
 ter æmulati eximia virtutis quisque suæ nobis dedere documenta, atque
 rerum magna cum laude administratarum amplitudine immortalẽ **B**
 sibi apud Deum, & homines gloriam pepererunt. Quorum in numero
 PIVM huius nominis Quintum, Pontificem sancte Maximum, cuius præ-
 clara facta plerique omnes, qui hac luce fruuntur vel percepisse auribus,
 vel oculis etiam spectasse potuerunt, cum primis elucere prudens, aut
 pius nemo negauerit. Quoniam igitur, vtsicite sapiens quidam dicebat,
 vsque eo nobis bona profunt exempla, vt magnorum virorum non mi-
 nus recordatio, quam præsentia iuuet; & gloriæ Dei, & Reip. Christia-
 næ commodis conducere merito existimatum est, si tanti Pontificis vita,
 ac res gestæ Latinis quoque litteris consignarentur. cum præsertim hi-
 storia huius utilitas non ad vnum tantum hominum genus (id quod in
 alijs sæpe solet euenire) sed ad omnes omnium ordinum gradus vel ma- **C**
 xime pertineat. Religiosum fortasse profiteris institutum? en habes
 egregium hic obedientiæ, castimoniæ, & paupertatis, & quod maxime
 admitere simul, & imitere in summa potestate insigne Christianæ humi-
 litatis, ac pietatis exemplum. sæcularibus alius rebus addictus, vel domi,
 vel foris rem aut publicam, aut priuatam administrat? Sed huic etiam
 non desunt hic pietatis, prudentiæq. plena consilia; quibus instructus
 & propriæ, & alienæ consulens saluti, cuncta sapienter moderetur. Mi-
 litaribus alij studijs ducuntur; bellisq. vel gerendis, vel legendis valde
 delectantur? habent & hi saluberrima præcepta, & quæ iucunde perle-
 gant, non inania, aut profana; sed grauiã, eademq. pia bella maxima,
 & omnium fere, quæ vnquam de Christiani nominis hostibus reporta- **D**
 tæ fuerint, victorias celeberrimas. Hinc denique habent (quod caput
 est) Pontifices, & Episcopi, vnde ad rem Ecclesiasticam omnem siue
 ordinandam, siue tuendam, siue amplificandam petant exempla, ad
 veræq. religionis cultum retinendum magis, ac magis incendantur. idq.
 eo etiam ardentius, quod veterum sanctorum Patrum vitas lectitare, eo-
 rumq. res bene gestas idemdem memoria repetere, proprium Sacer-
 dotum ornamentum esse, sacris litteris erudimur. Præceperat namq.
 Dominus olim, vt Patriarcharum nomina ad pectus inscripta perpetuo
 gesta-

Exod. 18.

A gestarent summi Sacerdotes. quod Gregorius Romanus Pontifex sanctissimus interpretans; Adscriptos patres, inquit, in pectore semper ferre, est antiquorum vitam sine intermissione cogitare. nam tunc Sacerdos sine querela viuit, cum exempla patrum præcedentium intuetur, ac sanctorum vestigia sine cessatione considerat.

Lib. 1. epist. 24. & Pastoral. par. 2. cap. 2.

Ceterum hæc summorum virorum auctoritate, iussuq. scribere ingressi, nihil in medium afferemus, quod a probatis auctoribus, locupletibusve testibus non acceperimus; aut quod nimia libertate quemquam iure possit offendere. Nam licet alienæ auctoritatis imperio, non tamen ad alienæ voluntatis arbitrium, sed sincero, candidoq. animi iudicio, grauiem hanc, licet viribus meis imparem, scribendi prouinciam suscepi.

B Ac, quæ tria iurantibus proposita esse oportere, diuina tradunt oracula, ne quid falsum, alicuiue noxium, aut futile proferatur, ea mihi mortali bus rebus iam pridem abdicatis perfectioris vitæ studia utcumque profitenti, humaniq. nihil, sed vnam Dei gloriam, hominumq. salutem spectanti, cum in omni vitæ ratione, tum in primis in hoc grauissimo scribendi genere summa religione custodienda esse existimaui. statuiq. potius multa alioqui vera, citra tamen vllam historicæ dignitatis iniuriam, pio silentio præterire, quam ad alicuius gratiam de meo quicquam affingere, aut ea tangere, quæ nulli prodesse, sed vel Deum, vel homines quoquo modo queant irritare.

C Quæ quidem omnia, vt, quantum in me esset, optima fide præstarem, nullis laboribus parcens aut impensis, complures tum in Vrbe, tum foris, eosq. locupletissimos & oculatos, qui Pio in omni fere vitæ gradu familiares extiterant, testes consului; epistolas, aliaq. multa hinc inde mihi suppeditata manu scripta volumina diligenter inspexi. Quæ vero alij de Pio scripta reliquere, ex ijs, nonnullis, quatenus fuerit opus, prætermisissis; multis vero etiam, ni fallimur, verius explicatis; plurimis denique, quæ illi non attigerant, memoratu dignis adiectis, illustre cunctis ordinibus virtutum omnium in hoc Pontifice splendentium sincera fide proponetur exemplum. Sicut enim ex igne suapte natura emicat splendor, ex vnguentoq. præstanti suavis diffunditur odor, quod ait S. Basilius, sic e sanctorum commemoratione gestorum ad omnes prouenit emolumentum. Sed iam ad

Orat. in S. Gord.

D institutum aggredior.

PII ortus, ac monastica disciplina.

Cap. I.

Nea Cisalpinæ Galliæ regione, quæ ad Liguriam pertinet, in ditione Mediolanensi, insigne ac perue-
tustum oppidum est, Derthonensis diœcesis, sex
millia passuum ab vrbe Alexandria distans, Boschû
appellatum. Id vbertate soli, cæli temperie, inco-
larum frequentia, ac pietate præstans, Alexandrini
agri finibus continetur, & Comitis titulo a proprio domino tenetur hoc
tempore. Tenuerunt antea Marchiones, ex ijs præcipui, quos septem
in Italia septingentis ferme iam ab hinc annis Otho II. Augustus insti-
tuit, magnisq. muneribus exornauit. In hoc oppido, Gisleriæ gentis;
quæ perantiqua & nobilis ex vrbe Bononia ob ciuiles discordias varias in
regiones commigrasse perhibetur, veluti propaginem quamdam, anno a
Virginis partu millesimo quadringentesimo quadragesimoquinto, con-
sedisse ferunt; ac deinceps, vti fert rerum humanarum vicissitudo, licet
ad inopiam redactam, inter primas tamen eius loci familias honestum
perpetuo gradum tenuisse. Illud vero satis constat, Gisleriorum ple-
risq. per idem tempus in ciuili tumultu Bononia pulsas, qua excefferant;
portam in odium seditionis protinus obstructam, deinde in huius hono-
rem Pontificis suo tempore ex Bononien. Senat. consulto apertam, orna-
tam, ac Piam nominatam fuisse, cum olim porta S. Isaiaæ diceretur. Quod
ibi in lapide excisa huiusmodi testatur inscriptio.

Portam ciuilis seditionis causa centum & am-
plius annos obstructam, Pio V. P. M. in summa ci-
uium tranquillitate, Io. Baptista Doria, Bononien.
Præs. publ. commodo, atque ornamento aperiri,
construi, Piamq. nominari voluit. ex S. C.
MDLXVIII.

Ciuitatis inde pace composita, numquam ex ea familia defuerunt,
qui, sicut etiam antea, summos magistratus, & honores popularibus suffra-
gijs consecuti, domi forisq. præclare se gesserint. Sed hanc stirpem mul-
to ante, quam Gislerij Bononia pellerentur, Boschum incoluisse, cum
Pius ipse Pontifex asserebat interdum, tum etiam pluribus, & certis eius
loci probatur documentis. Ex hoc igitur loco, familiaq. anno salutis
MDIV. ad xvj. Kal. Febr. qui dies S. Antonio sacer est, Iulio II. Rom.
Pont. Maximilianoq. Austrio, eius nominis primo imperante, Paulo
Gislerio

- A** Gislario patre, matre vero Dominina Augeria, honestis, pijsq. coniugibus ortus est Michael. hoc enim Pio ad sacrum fontem nomen est inditum. Qui annos natus quattuordecim, cum optimam indolem præferret, a vilioribus artibus, quibus eum parentes pro rei familiaris tenuitate nitebantur addicere, singulari animi ingenuitate profus abhorrens, utpote ad altiora ac maiora natus, quoquo modo poterat excolendo virtutibus ingenio sese cepit exercere: diuinoq. spiritu commotus, eam vitæ rationem ineundam sibi esse constituit, qua posset & Deo liberius inseruire, & terrenarum illecebrarum laqueos euadens ad cælestia facilius aspirare. Quo igitur pietatis in studio fuerat educatus a puero, in eo egregie proficiens, antequam rerum caducarum labe commacularetur, suo retento nomine, sanctissimi Dominicanæ ordinis habitum induit. Idq. in Vico Iria, quæ nunc Vogeria dicitur, in domo eius sodalitatæ, quæ seueriorem disciplinam in Gallia Cisalpina profertur. Vbi cum magnam de se expectationem concitasset, Viglebanensi cœnobio, & piorum sodalium frequentia, & duriori genere vitæ, & litterarum præterea studijs per eos dies admodum celebri, adscriptus, eo commigravit. Nec ita multo post cum ibi præclara probitatis, & ingenij documenta dedisset, Bononiam studiorum causa missus, in ijs ita profecit, ut breui temporis intervallo dialecticæ, philosophiæ, theologiæq. docendæ munus Patres ei demandarint, atque erudiendis varijs in locis adolescentibus eum destinarent. Doctoris vero munere tanto cum auditorum fructu, siue rerum cognitionem, siue morum spectes integritatem, sexdecim functus est annos, ut eius esse discipulum felicitati tribui soleret.

Inter hæc Genuæ factus Sacerdos, anno a Christo nato M.D. XXVIII. reiq. diuinæ primùm faciendæ, ac suos bellorum cladibus afflictos consolandi causa Boschum profectus, cum direptum oppidum, & a Gallorum exercitu, duce Lautrechio, succensum offendisset, pro sua in patriam pietate propinquis, & amicis pie recreatis, Sezadij, qui pagus inde nec longe distat, solemnî ritu sacrorum primitias obtulit Deo. Cum verò Ticini fratres suos de superiore loco doceret, optimarum artium, scientiarumq. positiones publice defendit Parmæ, in frequentissimo Ordinis sui conuentu, vbi & præstantem sui felicitatem ingenij, & eximiam erga sacrosanctam Sedem Apostolicam fidem, quod nec sine diuino fieri dixeris consilio, probe declarauit. Nam ex triginta propositis enunciatis, bona pars erat de tuenda Romani Pontificis auctoritate, & contra hæreses, quæ ijs temporibus insurgebant. Quibus in studijs si quid vacui dabatur temporis, ut in omni vita, ab otio turpi semper abhorruit. nam & in otio sine desidia, & litterarum in negotio non sine pietatis ardore versabatur. haud ignarus, ut otium sine litteris esse vitii hominis sepulturam, ita literas, & scientias absque charitatis officijs inflare hominem potius, quam ædificare. Itaque præclaris, & illustribus sanctorum Patrum vestigijs in-

sistens, ad vitæ perfectionem solidiore fundamento stabiliendam, augendumq. spiritum religionis, assiduum sacræ precationis vsum adhibebat. ac B. Dominici aliorumq. sanctitate præcellentium virorum, præsertim eorum, qui eiusdem fuerant instituti, vitas lectitabat. Porro ceteris frequentius ad officia diuina statis horis conuenire, aliaq. monastica vel humillima prompte obire ministeria, nullius respuere consuetudinem, sed omnibus comem se, facilemq. præbere; afflictos recreare, errantes corripere; ignaros docere, labantes confirmare, cunctis ad perfectioris vitæ formam præclaro virtutum exemplo præluere; nullum aut leuitatis, aut vanitatis indicium præ se ferre. Quod si inter æquales, vt fit, animi gratia eum iocari contigisset, eam omnino decori rationem semper habuit, vt illius iocos & magna grauitate temperatos, ac sapientiæ plenos esse intelligeres. & quemadmodum ijs, qui religionis laude ceteros anteibant, se comitem adiungere; ita quoad eius fieri poterat, obtrectantes homines, maledicosq. refugere solebat.

Ordinis sui cœnobijs præfuit, bis quidem Vaglebanensi, Soncinesi vero, Albenisq. semel. Quo in munere non ambiendo, sed obediendo suscepto, domi forisq. pascendo dominico grege, pastoris vigilantissimi, egregijq. religiosæ disciplinæ magistri tam verbo, quam exemplo partes impleuit. Ac varijs in locis sacratarum virginum curam ita gessit, vt earum complures cœtus ad perfectam religionis disciplinam egregie conformauerit; vbique in omni rerum administratione sine querela; immo summa cum integritatis, prudentiæ, & pietatis laude versatus. quas, & alias ipse virtutes priscos illos, ac sanctiores Christianæ militiæ duces imitatus sic expressit, vt eas non tam vsu comparasse, quam in mores ac naturam conueruisse videretur. Albeni cœnobio cum præsideret, vt interim omittam, quod postea commodius de Comite Trinitatis suo loco narrabitur, eximia Michaelis fortitudo, gregisq. dominici tuendi studium in primis enituit. Nam cum in bello Subalpino, quod per id tempus Hispanos inter & Gallos exardebat, trecentum milites seu necessitate adacti, seu prædandi libidine adducti, monasterium, cui ipse præerat, expilaturi Albam conuenissent, nefariumq. opus perpetrare conarentur, eos ille non armis, sed graui oratione repressos, vt alter Leo Magnus, cui erat successurus, repulit, fugauitq.

Ceterum licet corpore non admodum firmo, sed imbecillo potius esset, tamen sobrietatis ope incolumem sese, atque ad ordinarios labores, communisq. vitæ rationem idoneum perpetuo conseruauit. Diuini vero cultus siue diurnam, siue nocturnam exercitationem numquam aut remisit ipse, nisi cogente necessitate, aut fratres suos remittere permisit. hoc enim sacris in collegijs instituto accurate retento, ibi omnia & ad victum, & ad alios vsus necessaria, Deo providente, cumulate suppeditari. Quam ad rem vt semper vigiles se, sollicitosq. præstarent, simulq. sacrarum litterarum

Arum in studia diligenter incumberent, fratres suos idemtidem hortabatur. Ex his veluti duobus & pietatis, & eruditionis vberibus (quod ille a sanctis Patribus traditum vsurpare consueuerat) lac spirituale fugi oportere, utpote sine quo humanus animus prorsus exaresceret, steriliq. redderetur; Illud vero etiam dicebat interdum; Religiosum hominem a suo conclau femotum, nihilo melius habere sese, quam ex aqua piscem extractum. Quare quamdiu coenobia gubernauit, iuuenes domi fere semper contineuit, neque nisi admodum raro, grauiq. de causa suos prodire patiebatur. alienum enim esse ab regulari homine, atque instituto, temere per vrbes, vicosq. vagari, ac facile se in laicorum consuetudinem dare. Quod ipse non verbo solum, sed exemplo quoque docens, quoties pro rerum, ac muneris sui necessitatibus prodibat in publicum, magno socijs suis, magnoq. alijs erat Christianæ moderationis, religiosæq. disciplinæ documento. Sensibus namq. religiose compositis, oculisq. demissis, cum in eo summa quædam tum animi, tum corporis conformatio mirabiliter eluceret, atque omnibus in rebus singularem quamdam modestiam, & grauitatem præ se ferret, eam sibi reuerentiam apud omnes peperit, ut non amplius Michaelis, sed S. Bernardini nomine passim appellaretur. quippe qui ipsum sanctissimum virum, ut moribus, ita & corporis gracilitate, & aspectu venerando egregie referret. atque hæc quidem opinio, fama q. sic increbuit, ut hocne nomen, an illud ei proprium esset, non pauci dubitarent.

Per multos autem annos toto Quadragesimæ tempore sacras conciones magno pietatis ardore, pariq. cum audientium fructu varijs in locis habuit. Et cum ceterorum cuiusuis ordinis, tum vero etiam principum virorum apud quos pro suæ fama virtutis magna erat in gratia, sacras confessiones frequenter audiebat. In ijs erat Alfonso Aualus, Vastij Marchio, ditionis Mediolanensis pro Carolo V. Cæsare, Hispaniarum Rege, præfectus. qui pro sua pietate eum licet ab vrbe Mediolano viginti fere millia passuum absentem, Viglebaniq. residentem, conscientiæ suæ iudicem, ac vitæ moderatorem elegit, eiusq. virtuti valde fidens elemosynarum, quas egentibus erogare consueuerat, eum sibi ministrum esse voluit. Quæ vero in vsus suos tribuebantur, ex ijs nihil omnino retinebat sibi; sed omnia, ut regularem decet hominem, in commune conferebat. quin etiam ab ijs rebus, quæ sibi necessaria ad vsum videbantur, religiosæ paupertatis cultor egregius interdum abstinebat.

Viglebani, sodalibus suis eum cohortantibus, ut e collata stipe pecuniarum aliquid reseruaret, quo pallium pluuio tempore Mediolanum ad Marchionem proficiscenti sibi necessarium conficeret, minime id quidem expedire respondit; sed uti ceteris præpositum se bono illis exemplo esse oportere. mendicantes pauperes debere vna qualicumque tunica contentos esse. inanem illorum esse paupertatis professionem, qui more diuitum splendide vestiuntur. Ceterum pauper ille quidem erat, ac tenuis; sed
cultus

8 De vita, & rebus gestis

cultus tamen, munditiæq. studiosus . propterea dicere solebat ; paupertatem semper quidem sibi valde placuisse, sordes vero numquam. **A**

Ad Ordinis vero sui comitia, sibiq. assignata domicilia, ne ab instituti sui legibus vel modice declinaret, pedes proficiscebatur. In itinere sarcinulas suas humeris impositas gestabat ipse, raro cum comitibus sermonem conferens : sed vel recitandis precibus, vel rebus diuinis meditandis pie occupatus. Ambitionis autem vanitatem ita fugit, vt ne minimam quidem eius dederit suspensionem. sed ad omnes dignitates, gradus, & honores absque vlla sua contentione, immo pene coactus, vt passim dicemus, euectus est. Prouincialibus fratrum suorum in comitijs ob summam omnium de illius integritate existimationem sæpe lectus est iudex extraordinarius. atque vbi iustitiæ ratio, virtutisq. decus ageretur, tam inexorabilis fuit, vt nemo magis. **B** Quibus in comitijs, quandoq. Definitor, vt appellant, quod munus ad Prouincialis præsidis dignitatem proxime accedit, electus est. Aegre porro, magnoq. cum timore administrationis alicuius, præcipue vero monasticæ præfecturæ, atque regendarum animarum onus, vtpote angelicis humeris formidandum impositum subibat. viroq. sibi admodum familiari serio dicere consueuerat, ob salutis suæ declinanda discrimina, vbi sine diuini honoris, aut virtutis detrimento id fieri potuisset, huiusmodi se dignitatum gradibus libentissime abdicaturum: ratus cum illis maxima pericula esse coniuncta. ac propterea sacri **C** Quæstoris, violatæq. religionis ludicis muneri sustinendo, quod minus eiusmodi periculis esset obnoxium, si ad id suscipiendum adigeretur, pro ardenti suo in exterminandis hæreticis desiderio, ac tuendæ Catholicæ fidei studio, se propensiores esse demonstrabat. Quod munus a B. Dominico singulari Dei prouidentia diuinitus institutum, atque in Ecclesia Catholica receptum, ob idq. in sacra Dominicanorum fratrum familia hereditario quasi iure deinceps perpetuo retentum, quam utile ad euellenda ex agro dominico hæresum zizania, atque ad Catholicam fidem siue protegendam, siue propagandam necessarium semper fuerit, vberissimi ac salutare, qui in Christiano orbe ad gloriam Dei, eiusq. Ecclesiæ salutem pietatis fructus in dies percipiuntur, luce clarius ostendunt. Præclarum hoc igitur, sanctumq. in hæreticos inquirendi officium superiorum iussu sibi delatum tam ardenti animo Michael suscepit, & exercuit, **D** vt & acerrimum Christianæ veritatis protectorem, & S. Dominici alumnus egregium se vbique semper exhibuerit: Atque inde summus ille rerum omnium moderator Deus, qui suauiter omnia disponit, quiq. pios ministrorum suorum conatus, actionesq. sanctas & benigne fouere, & large remunerari pro immensa sua bonitate consuevit, fidelis famuli sui cum virtutem probandi, tum personam, ac nomen illustrandi sumpsit occasionem. quæ fuit huiusmodi.

Comi,

Comi, Curiaë, & Bergomi sacro Inquisito-
ris munere fungitur.

Cap. II.

S V B idem tempus Rhæti, qui nunc Grifones appellati alpes incolunt, qua Germania ab Italia diuiditur, ob magnam cum hæreticis Heluetiorum pagis vicinitatem & usum, utpote imperita gens, naturaq. rudis, hæreseos veneno tabescebant. Atque hæc pestis manabat latius, in vallesq. Tulinam, seu Volturenam, & Cluennam, primarias Comensis diocesis partes, iam penetrauerat. Verendumq. erat, ne ob assiduam cum illis populis consuetudinem, & mercimoniorum commoditatem, sensim omnem Cisalpinam Galliam labefactaret. Huic tam graui morbo depellendo, tantoq. vitando periculo cum magno, præsentiq. opus esset remedio; re diligenter considerata, inueniri nemo potuit, qui ad sacrum Quæsitōris munus Comi gerendum aptior, & melior esse videretur Michael Giflerio: quiq. minus pro Catholica religione vllum periculum extimesceret, ac uitam ipsam, si opus esset, profundere dubitaret. Hoc igitur officio in hisce rerum angustijs ei delato, in id tam acriter incubuit, ut nullus ferme inibi fuerit aut locus, quem ille non perlustrarit, aut incola, quem uel in rectam religionis uiam reducere, uel in officio continere non contenderit. haud ueritus ad omnia perscrutanda in eas se ualles uel noctu conferre. ad eam rem usus in primis opera Bernardi Odescalchi Comensis patritij; qui a propinquis suis, eas ualles incolentibus, de rebus hæreticorum omnibus certior fiebat. is erat e sodalitate Crucis eius ciuitatis, uir pius, & apud Cardinales sacrae Inquisitioni præfectos ualde gratiosus.

S Sed quoniam inter alias pessimas hæreticorum artes in suis profemmandis erroribus, præcipua semper ea fuit, ac forte omnium perniciosissima, ut speciosis titulis, editis, peruulgatisq. libellis, uenena sua longe lateq. diffunderent, hominesq. mellito, ac pestifero poculo seductos perderent, hanc potissimum fallendi uiam, quam scilicet in Gallia, Germaniaq. & alibi uiderant sibi belle processisse, ad Catholicos quoque Italicorum animos pessime, si possent, imbuendos, inire perniciosi illi diabolicæ doctrinæ magistri constituerunt. Hoc igitur consilio cum hæretici Lutherani, Caluinianiq. dogmatis librorum abs se conscriptorum in Pesclauio Rhæticæ ditionis, immo hæreticæ factionis oppido, typis excusorum, duodecim sarcinas ex Volturena ualle exportandas curauissent, ut subinde uarijs in Italiae ciuitatibus, præsertim Cremonæ, Vicetiæ, Mutinæ, Fauentiæ, & in Calabria Consentia, atque alijs in locis, quibuscum negotiorum consuetudo ipsis intercederet, per Comensem mercatorem disseminarentur; ea de re Michael admonitus, uidensq. id magno Italiae exitio fore si pesti-

pestilentia dogmata passim, & impune legerentur; de repente pro sua auctoritate libros penes publicanos interceptit. Quamobrem mercator ad sacrorum Vicarium, Comensiumq. Canonicorum collegium, uacante illa Sede, confugit. Itaque, rogante mercatore, nec mora ad tollendos libros Vicarius accurrit. At uero Michael, qui prior eos pro iure suo recte repetierat, cum intercepti libri sibi minime redderentur, sed potius mercatoris ciuis causa multorum fulta patrocinio defenderetur, in eius criminis affines anathematis sententiam tulit; ac de re tota Romam perscripsit ad Cardinales uiolatæ religionis iudices, nempe ad Ioannem Petrum Carafam, qui postea lectus Pontifex Paulus III. est appellatus; ad Rodolphum Pium Carpenssem, & ad Marcellum Ceruinum, qui mox Pontifex fuit Marcellus II. & ad Ioannem Toletum, uiros omnes Christianæ religionis studio flagrantissimos. Qui, re cognita, Michaelisq. probata sententia, atque constantia, Vicarium ipsum, & Canonicos Romam citarunt: quod ij præsertim Inquisitori essent acriter minitati. hac citatione ciuitas illa commota Michaellem habere odio cœpit. Itaque magno infimæ plebis puerorum, aliorumq. uulgarium adolescentium globo coacto, arreptisq. lapidibus ipsum urbem ingredientem (nam extra muros cœnobium est) primum petulanter compellere, tum impressione facta, præcipites aggredi non dubitarunt. ille uero in fugam conuersus, in Odescalcorum ædes uix se proripere quiuit. Interea Vicarius, & Canonici ad Ferdinandum Gonzagam, Mediolanensis prouinciæ Præfectum, auxiliij gratia perfugiunt. illud obijcientes, quod ipse ciuitati tumultum iniecisset. atque ut ea re superfederetur, impetrarunt. Non tamen ille ob id incepto sibi abstinendum, aut deferendum officium, immo uero fortius insistendum existimauit. Ira percitus Gonzaga, graui pœna proposita, mandat illi, ut mane postridie eius diæ (quod utique nimis breue temporis erat spatium eiusmodi itineri circiter triginta millia passuum conficiendo) adesset Mediolani. Per idem tempus de insidijs, quas ad eum, ut in comminatas pœnas incideret, retardandum, aduersarij parauerant, Michael admonitus, lecto sibi certo itineris duce, atque ea, qua Berlasina, (ubi S. Petrus Martyr occubuit) recta pertransitur, uia prætermissa, per Licinij forum (Incini plebem uocant) profectus, noctu pedes tantopere contendit, ut ad præscriptam sibi horam coram Gonzaga constiterit. qui truci aspectu eum intuitus, audire noluit. immo ceteris dimissis, in cubiculum sese abdidit. Tum uero Michael agnito nobili uiro, Præfecti familiari, eum rogat, ut quid sibi Princeps de ipso uelit, ab eodem diligenter exquirat. Rogata præstat ille, refertq. ipsum in eo consilio esse, ut Michael arctissimam in custodiam conijceretur. Quod tamen diuino, atque amici illius intercedentis beneficio non euenit. Quocirca ueritus ipse, ne notam aliquam, aut dedecus importune subire cogeretur, magnis itineribus Romam contendit. Hoc loco iucundum eius tum patientiæ, tum

- A** tum modestiæ documentum, futuriq. Pontificatus haud inanem, licet ironiæ plenam prædictionem silentio non præteribo. Urbem ingressus, cum ex itinere lassus, ac ieiunus sub noctem ad sanctæ Sabinæ ordinis sui cœnobium mula vectus se contulisset, qui tum loco præerat, homo forte paulo durioris ingenij, virum non agnoscens, ægre hospitem excepit; ratusq. fortasse proprij commodi, & ambitionis causa eum aduenisse: Quid tu, inquit, tibi in Vrbe quæritas? num existimas te summum fore Pontificem? scilicet isti (Cardinales designans) te sunt electuri. Ad hæc vir Dei, se Christi causa venisse, eiusq. honorem, & gloriam auctam quærere, præterea nihil. sibi vero qualecumq. brevis temporis hospitium, ac pro mula foeni modicum rogare. Vt cumque igitur acceptus, eisdem proinde Cardinalibus quæcumq. in ea causa gesta fuerant, tam ardenti in religionem animo præsens omnia renuntiavit, vt quamuis Canonici Romam euocati, multorum haud recte de re doctorum ope & gratia niterentur, nihil tamen effecerint. Sed re præclare confecta, ex sententiaq. feliciter expedita, summam inde laudem ipse consecutus est. Quamobrem eam de ipsius virtute amplissimi illi Patres opinionem concepere, quæ de optimo, ac fortissimo viro, ad beneq. merendum de Ecclesia Dei egregie animato concipi posse videbatur. Inter hæc obijcienti, fatius fuisse in his contentionibus cum viris primarijs mitius agere, Michael ardore virtutis incensus; si quis, inquit, ad homines violatæ religionis iudicum ministris vim inferentes respectum habet humanum, is male affectum animum se habere ostendit.

C Ea tempestate, Curia, quod est primarium Rhætorum oppidum, duo ad eam Ecclesiam designati Canonici, de electione in iudicio contendebant. Horum alter e Plantarum, e Salicum alter erat familia. Planta licet hæreticus, perditisq. moribus, pluribus tamen suffragijs nitebatur. quamobrem eius electio Pontificis auctoritate comprobari non poterat. Res coram sacræ Inquisitionis Cardinalibus Romæ agebatur. qui Michaelis virtute in re Comensi egregie probata, atque perspecta, eum ad quærendum in Plantam, quæstionemq. legitime formandam in Rhætiam legauerunt. Nonnullis vero, vt alieno habitu eo proficisceretur, ob effugiendas hæreticorum Dominicani Ordinis acerrimorum hostium insidias, consulentibus, habitum nullo pacto immutare se velle respondit. quin etiam in eodem ipso habitu, si opus esset, pro religione libenter se mortem oppetiturum, quando id sibi diuino beneficio licuisset. Profectus igitur quæstionem habuit, & habitam litteris consignari, atque ab hæreticis cognitam viri virtutem, ac sanctimoniam reuerentibus, detrimenti nihil ipse passus, hæreticum electum condemnari curauit.

D Inde Bergomum pro tempore missus Inquisitor singulari animi fortitudine, nec sine graui vitæ suæ discrimine, contra Georgium Medulacum, insignem hæreticum, iudicium instituit. is erat eloquentia, qua
 ciuium

ciuium causas tuebatur, & affinitate, qua nobiles sibi multos deuinxe- **A**
 rat, in ciuitate potens in primis, & clarus. ex quo fiebat, vt Inquisitores,
 quamquam illius scelera minime ferenda iudicarent, in eum tamen ani-
 maduertere, ne se, suaq. in maximum periculum adducerent, non au-
 derent. At vero Michael absentis Inquisitoris locum, & potestatem na-
 ctus, pestem illam e ciuitate alioqui Catholica, prius quam altiores ra-
 dices ageret, penitus euellendam existimauit, Medulaco in carcerem
 coniecto, in eumq. iudicio legitime constituto. In quo magno illi adiu-
 mento fuit gratia, & auctoritas Comitis Ioannis Hieronymi Albani, cele-
 bris iurisconsulti, ac perpetui sacre Inquisitionis, egregijq. patroni. Quem
 deinde ipse Pontifex, pij huius officij memor in amplissimum Cardina-
 lium collegium pro eximijs eius virtutibus, ac meritis cooptauit. is ergo, **B**
 vt miserum illum propinquum suum ad sanitatem reuocaret, vna cum
 Michaele plurimum, sed ne quicquam, cum elaborasset, demum carni,
 & sanguini religionem praeferendam ratus, & ad Inquisitorem conuer-
 sus, legibus ut in eum ageret, enixe rogauit. interim reo noctu per uim
 ab amicis suis e carceribus erepto, cum & illum in uincula reducere, &
 tot fontes ciues iustis poenis afficere, esset omnino difficillimum, ut omnes
 eius criminis affines Catholico ritu facinoris se poenitere profiterentur,
 Michael effecit: Medulaco statim ipsius Albani ope in custodiam restitu-
 to. qui postea Venetias relegatus, ibidem in carcere periijt infeliciter.

Nec ita multo post, Bergomum cum potestate Apostolica ab Iulio **C**
 Tertio summo Pont. ac memoratis Cardinalibus denuo Michael desti-
 natur, ut in Victorem Superantium, nobilem Venetum, eius ciuitatis
 Episcopum, de haeresi delatum inspiceret, ac legitimam quaestionem in-
 stitueret. Irreperat namque in eam urbem haeretica pestis, contracta
 potissimum ex haeticorum lectione librorum; quibus deprauatus etiam
 Antistes, ijs ~~id~~ arcas repleuerat; easq. in suburbana uilla, ne depre-
 henderentur, clausas abscondi curauerat. ex quo fit etiam perspicuum,
 id quod ante memorauimus, quam periculosus, atque adeo perniciosus
 semper fuerit eiusmodi libellorum usus, quo ueluti uirulento pabulo non
 solum Christi oues, sed pastores quoque aliquando foede corrupti conta-
 bescunt. Cum igitur sine graui, & aperto quaerentium periculo res in-
 spici non posset, quod & a magistratibus, & ab alijs quamplurimis **D**
 Episcopus vehementer protegeretur, Michael negotio fortiter, ac pruden-
 ter insistens, testimonia clam excipi, quaestionem haberi, & in commen-
 tarios referri caute procurauit. Quod ubi compertum est, Episcopus,
 Magistratusq. miserunt, qui eum ad necem conquirerent. Inter alias ve-
 ro illi structas insidias, illud fuit sane facinorosum, cum Nonis Decem-
 bris, anni M. D. L. intempesta nocte, armata manu, coenobium, in quo
 ipse quiescebat, aggressi, Dei ministrum inde eripere, maleq. habere ten-
 tauerunt. Quo ille cognito, surgens e lectulo, ad inexpugnabilem sacre
 preca-

- A** precationis arcem de more confugiens, diuinam opem supplex implorauit. nec irritas famuli sui preces esse voluit Deus, qui de cælo respicit in preces humilium, protectorq. est omnium sperantium in se. mox enim fidei plenus, ac cælestibus munitus armis irruentem cohortem vna voce ita repressit, vt in fugam omnes conuersi, damni nihil intulerint. At ipse memor Dominici præcepti monentis: Cum persequantur vos in vna ciuitate, fugite in aliam: Bergomo de nocte discedere, rustico duce, properauit. auis itineribus discedenti paratas in via recta ab aduersarijs insidias, diuino potius quam humano consilio, mirabiliter euasit. conscriptam vero quæstionem, ne periret, apud Aurelium Grianium Franciscanum caute deposuit, eaq. mox recepta, ad Urbem remigravit. Vbi rem bene gestam omnes, præsertim Cardinales sacræ Inquisitionis præsidēs, laudibus extollere, eximiamq. Michaelis cum prudentiam, tum fortitudinem, religionisq. tuendæ studium prædicare. Romam proinde ductus Antistes, multorum licet gratia fretus, in S. Angeli arcem inclusus, iudicium subiit. conuictus fœdorum hæreticæ prauitatis errorum, exempliq. perniciosissimi. ex quibus comperiebatur, eum factum ex pastore lupum, pessimam tenere artem, e Lutheri, Caluiniq. colluie haustam, inficiendi Christi gregis, nisi tot, tantisq. malis diuina prouidentia per ipsius Michaelis anteuertisset industriam. Ille vero tandem Ecclesia priuatus, Venetijs, seu veneno, seu, vt alij volunt, mœrore confectus interiit. Itaque sublata hæretica pestilentia, ciuitas Bergomensis alioqui pia, & auitæ, Catholicæq. religionis cultu iam inde ab initio nascentis Ecclesiæ inclyta, in sinceræ pietatis professione deinceps perseuerat.

*Psal. 101. & 17.**Matth. 10.*

Sacræ Inquisitionis Commissarius generalis Romæ constituitur. Cap. III.

D **I**OST hæc autem anno M. D. LI. mense Iunio, Theophilo Dominici Ordinis, in Vrbe Proinquire, quem generalem sacræ Inquisitionis Commissarium appellant, officio simul & vita functo, cum plerique spectatæ virtutis viri in demortui locum apti proponerentur, Cardinalis Carafa, primarius illius Congregationis præfectus, Michaelē summa Collegarum, atque adeo Iulij Pont. voluntate sua sponte ad id muneris aptiorem iudicauit, & elegit. erat videlicet Michael cum alijs amplissimis Patribus egregie probatus, & carus; tum in primis ipsi Carafa, atque Carpenſi. qui eum familiarissime & accipiebant, & complectebantur; &, quo ipse incensus erat, studio religionis illecti, simpliciq. aperto, ac minime fucato hominis ingenio delectati, conferendis cum eo sermonibus animos explere suos haud satis posse videbantur. propterea

B Carafa

Carafa ministris mandarat suis, ne illum aduentantem, vt fit, adesse præ- **A**
nunciarent, aut prohiberent ingressu; sed in eius intima cubicula statim
ingredi libere permetterent. Itaque sæpius, remotis arbitris, secedentes,
inter se quam diutissime colloquebantur. Quod vt commodius fieret,
palatij sui, quam incoletet, ei partem assignauit. Familiaribusq. suis,
atque alijs dicebat interdum, Michaellem sane maximum Dei famulum
esse, summisq. & honoribus, & dignitatum gradibus dignum. Dum igitur
hoc ipse fungeretur officio, vt alias vbique, peregrinam, ac strenuam
tum Catholicæ tuendæ fidei, tum hæreticorum erroribus conuellendis,
pertinacibus plectendis, resipiscentibusq. clementer habendis, operam
impendit. Quos enim vel priuatis colloquijs ad saniora consilia reuocaf-
set, vel publice eiuratis erroribus, legitimis poenis affectos, vere poeni- **B**
tentes, & ad meliorem frugem conuersos agnouisset, eos perhumaniter
acceptos consolabatur, pie fouebat, & ad mensam sibi conuiuas excipie-
bat. qua etiam in eos humanitate postea factus Cardinalis utebatur. Ce-
terum cum ab omnibus auaritiæ sordibus longissime se abesse semper
ostendit, tum vero magnam temperantiæ, magnam beneficentiæ, ac piæ
liberalitatis laudem tulit. suis namque stipendijs, & oblatiis elemosynis,
quamquam sibi minime superuacuis, non quoslibet, aut indignos, sed
egenos, viduas, ac pupillos, quorum ipse parens vere dicebatur, virtuteq.
præditos homines benigne sustentabat. eratq. ad conferenda, quam ad
accipienda beneficia promptior; & quoties de alijs licebat sibi bene mere-
ri, summo opere lætabatur. **C**

Nepefinus, ac Sutrinus Episcopus legitur.

Cap. I V.

INTEREA vero X. Kal. Aprilis, anni M. D. LV. **D**
migravit e vita Iulius Pontifex, subinde ꝑ. Marcellus
II. ei subrogatus. qui duos & viginti dies vixit in
Pontificatu. Cui X. Kal. Iun. eiusdem anni, suf-
fectus est Io. Petrus Carafa, Card. Neapolitanus,
Paulus IV. appellatus. Per hosce comitiales dies
sacræ Inquisitionis Cardinales absolutam grauif-
simarum rerum cognitionem, atque iudicium, facta ei libera, & am-
pla potestate (paucis nonnullis atrocioribus causis exceptis) per se de-
cidendi quæstiones fidei, causas definiendi, reosque vel absoluendi,
vel condemnandi præter ordinem Michaeli detulerunt. Quæ pote-
stas par deinceps ex huiusmodi occasione nemini data. Paulus vero non
solum in eius muneris administratione Michaellem confirmauit, sed eum
etiam Nepeætæ, Sutriq. dixit Episcopum. Quæ quidem Ecclesiæ duæ
tenuis reditus inter se modico locorum interuallo distantes, via Fla-
minia

A minia XXV. ferme ab vrbe lapide, iamdiu ab vno reguntur Antistite. Hanc ergo Episcopalem prouinciam sponte deferente, atque adeo mandante Pontifice, inuitus quidem suscepit, anno M. D. LVI. mense Septembri; sed susceptam egregie deinceps triennium, & amplius administravit. At vero quod ab eiusmodi onerum periculis perpetuo cauendum sibi esse statuisset, eam dignitatem subire initio recusanti, ac potius ad monasticam quietem tedire flagitanti Paulus minus indulgens; Ijs, inquit, te compedibus illigabimus, vt ad cœnobiticam vitam iam amplius reuerti non possis. quibus ille verbis innuere volebat, se illum inter amplissimos Romanæ Ecclesiæ patres relaturum. Itaque creatione proxima eum Pontifex in fratris filij cubiculum accersiuit, quem ipso die mane legeret in Senatum; quod tamen tunc non euenit. In quo Michael nihilo secius, ac si magnum periculum euasisset, confestim Senatu dimisso, lætus; effugimus, inquit, effugimus. mox cum ipso Pontifice, & cum alijs colloqui cœpit animo pacatissimo, ad omniaq. bene parato. quæ res fuit a multis obseruata diligenter. alijs, quod desponsæ dignitatis expers inde regrederetur, digito eum indicantibus, ac per iocum compellato pudorem iniicere conantibus; alijs vero constantiam eius, & quam ipso vultu præ se ferebat, moderationem animi demirantibus.

Cardinalis creatur, ac summus Inquisitor.

Cap. V.

C

A NNO denique post Christum natum M. D. LVII. Idibus Martijs, in amplissimum collegium cooptatur. Cardinalis Alexandrinus appellatus, accepto nomine ab vrbe Alexandria, quæ, vt ostendimus, parum abest a Boscho patria sua; Tituli primum quidem S. Mariæ supra Mineruam, quæ insignis Prædicatorum fratrum ædes tunc primum eius caussa dari cœpit in titulum Cardinalibus; deinde S. Sabinæ eiusdem ordinis; demum rebus ita ferentibus, ad prioris Ecclesiæ titulum reuocatus est. Ceterum Paulus cum religionis cultum, ac morum disciplinam valde collapsam restituere, sibiq. ad tam grauem rerū molem sustinendam præter ordinarios adiutores, quempiam in violatæ fidei iudicio intimum administrum adsciscere statuisset, nouo munere sapienter instituto, id Alexandrino detulit, eumq. summum, ac perpetuum in vniuersa Christiana republica Inquisitorem in amplissimo Cardinalium cœtu magna cæritonia declarauit. quem ceteri omnes seu delegati, seu ordinarij iudices, etiam Episcopi, in eiusmodi caussis agnoscerent superiorem. atque vt id Cardinalibus tantum in posterum mandaretur, instituit: eis, & administris certum stipendium constituturus. decreuitq. ne sacri interregni tem-

B 2 pore

pore vacaret, instar officij summi Pœnitentiarij. Sed vt ante, ita post ipsum Michaelē, supremum Inquisitorem fieri, vel appellari, nemini datum esse constat. Pontificibus id sibi reseruantibus, Inquisitionisq. rerum cura certis, qui ex instituto Pauli II. ad hanc rem eligi solent, Cardinalibus, vt antea delegata. Hoc igitur munere sic est ipse perfunctus, vt cum præcellenti dignitate parem quoque integritatem ac diligentiam coniungeret, & industriam omnino consentaneam grauissimi Pontificis voluntati. Qui sicuti rebus optime ordinandis dare operam cœpit, ita præclare cœpta optatus finis esset consecutus, ni ardens in Italia bellum cogitationes eius præuertisset.

In amplissimo ordine Michael ita se gessit, vt ea dignitas probitatis, ac virtutis suæ index, splendorq. potius extiterit, quam vt illius animus inde fuerit vllam in partem vel leuiter immutatus. Quin solitam humilitatem suam, modestaq. vitæ cultum diligenter ita præstitit, vsq. retinuit, vt præterquam in publicis actionibus monasticos habitus deponere numquam voluerit. Sed quæ mens, qui mores illi fuerint, in tam sublimi gradu collocato, quid Pontificem ad eum promouendum impulerit, quid inde propinquos agere, vel sentire præscriberet, denique quam castus, & integer in rebus ecclesiasticis cuiq. etiam amicis, & affinibus conferendis extiterit, vel ex vna, quam ad Paulinam sororis suæ filiam manu sua scripsit, epistola, velut ex vngue leonem licet agnoscere. Quæ quidem epistola quoniam ad harum rerum veritatem magis illustrandam pertinet, operæpretium fore visum est, eam a me ex ipso exemplari latine conuersam hoc loco subiungere.

Hodie litteras tuas iij. Kalend. Martij datas accepi. ex quibus mihi periuicundum fuit intelligere, tibi cum marito tuo, probo viro, optime conuenire: amboq. vti pios Christianos decet, de quo minime dubitabam, in timore, & amore Dei vitam instituere. In quo si, vti speramus, perseueraueritis, diuine illius maiestati erit cura de vobis, deq. rebus vestris. quoniam timentibus Deum omnia cooperantur in bonum: beatiq. sunt illi, quorum consilia omnia ad vnum Deum diriguntur: eumq. spectant vnum, qui cunctis mundi thesauris longe præferendus est, ac pluris, quam mille mundi, si tot essent, estimandus. Cetera namque vniuersa, nisi ad Deum referantur, inania sunt omnino, ac veluti fumus euanescent. Nec tibi subeat inaniter gloriari, te filiam esse sororis Cardinalis. illud potius debes animo diligenter aduertere, indeq. summo, & omnipotenti Deo immortales gratias agere, quod vel hinc te ad colendam virtutem alliciat, ac moneat, vt caueas, ne ab his exiguis degeneres virtutibus, quibus auunculum tuum Deus pro immensa misericordia sua munire dignatus est. quibusq. permotus eius in terris Vicarius, nullo maiorum splendore, nullis humanis opibus, aut artibus, nullis denique Principum commendationibus, aut proprijs diuitijs, quippe qui pauperrimus, si quis alius in Dominicana familia,

Rom. 8.

A lia , sed tamen tenuitate sua contentus esset , eum in sacrum collegium Apostolicum , Romanæq. Ecclesiæ Senatum adscripsit . Itaque Deum precare , non ut eum amplius extollat in terris , sed æternum beet in cælis . Ac scito longe maiores nunc eius esse labores , mentis inquietudinem , atque molestias , quam dum priuatam in cœnobio degeret vitam . Quod autem de Giberti mariti tui fratre scribis , sic habero , ecclesiastica beneficia non carni , & sanguini , sed virtutibus deberi : & cum in hanc usque diem absque huiusmodi mercimoniis negotijs vitam duxerim , nolle me , hac ætate senescente conscientiam meam onerare . At si Reuerendissimus vester Derthonensis , aut alius Antistes , harum rerum bene peritus , de illius sufficienti eruditione mihi perhibuerit testimonium ,

B libentissime , quod illum obtinere deceat , ut consequatur , enitar . Quod porro ad Gibertum attinet , cum primum per facultates meas licuerit , eius opera libenter utens consulam commodis eius . Deum rogate , ut quod ad maiorem gloriam suam bene sibi visum fuerit , nobis omnibus euenire disponat . De Iuliano , adhuc est nimis adolescens . & ego maiori grauior familia , quam ut ferant tenuissimi redditus mei , in magna præsertim annonæ caritate . quod si Domino placuerit , me commodiore uti conditione , ipsum , & alios adiuuero . modo velint virtutem colere , recteq. viuendi leges tenere . non , ut quidam alij , qui suis moribus effecere , ut mihi valde refrixerit animus , ne patriæ nostræ ciues apud me deinceps esse velim ; maiorem fidem , probitatem , sinceritatem , & humanitatem in extraneis expertus . Atqui Dei benignitate , familia vtor ijs moribus prædita , ut eam ad amandum impellar , ac si mihi singuli filij essent , non administrari . Vale , salutaq. meis verbis sorores tuas , & cognatos . Romæ vj. Kal. April. M. D. LVIII.

Exstant & aliæ , quas vidimus , eiusdem fere argumenti ad ipsum Gibertum manu sua rescriptæ litteræ , quibus eum vir summus , ac summis rebus semper occupatus , non minus perite , quam pie , & humaniter commonet , ne quid in eodem fratris negotio contra sacras leges committat , sed ut omnia caste , ac secundum Deum rite fieri procuret . Quæ idcirco memorauimus , ut uel hinc intelligas , eum cognatos & ciues suos humiles non despexisse , aut quo iure quaque iniuria ditare , & extollere studuisse ; sed suæ , eorumq. sempiternæ saluti pie consulendo humanitatis pariter & charitatis officio numquam defuisse . Ceterum quod ad Paulinam de familia sua scribit , ea fuit ita pauca , vix vt XX. homines , hiq. omnes probatæ uitæ in illa censerentur . utpote modicis adhuc facultatibus , quæ toto Cardinalatus tempore ad quinque millia nummum aureorum non peruenerunt . Volebat omnino , ut domestici omnes religiosorum hominum instar uitam instituerent . eosq. antequam nomen in familiam darent , ut non in aulam , sed sacrum in cœnobium ingredi se cogitarent , testatus præmonebat . sæpe uero illis

sacrosanctam Eucharistiam administrabat ipse, ita se cum ijs gerens, ut **A**
 non minus amanti parentis, quam domini, ardenti charitate flagran-
 tis officia cumulate præstaret, inq. rebus omnibus illis subueniret; præ-
 fertim ægrotantibus accurate prouidens, ut certo domus loco separatim
 constituti diligenti cura idoneorum ministrorum, & officio curarentur;
 in eamq. rem sumptus omnes ad obolum usque de suo ipsius ære per-
 soluerentur.

Montisregalis in Subalpinis declaratur Episco- pus, eamq. diœcesim visit, & ordinat.

Cap. V I.

QUATTUOR porro annos, & amplius cum Ec-
 clesiæ præfuisset Paulus Quartus, anno a Christo na-
 to M. D. L I X. quintodecimo Kal. Septemb. cessit
 e uiuis. cui post quattuor fere mensium interregnum
 subrogatus est Io. Angelus Medices, Cardinalis
 Mediolanensis, Pius I V. nuncupatus. Qui licet
 nonnullis eiusdem Pauli fauore, & clientela antea
 nitentibus aperte sit aduersatus, & in plerosq. principes uiros eius consan-
 guineos grauer animaduernerit, Michaelẽ tamen in ipso summi In-
 quisitoris munere firmatum esse uoluit; ac paulo post ut pro status sui di-
 gnitate melius ipse posset inde sibi prouidere, eum a Nepesino Sutrinog. **C**
 Episcopatu ad regendam Montisregalis in Subalpinis ecclesiam transtu-
 lit. Cuius quidem ecclesiæ administratione suscepta, cum in ea multa
 & rite prouidenda, & pie ordinanda esse animaduerneret, tollendosq.
 varios deprauatos mores, & corruptelas, quæ in eam, utpote hæreticis
 vicinam, irreperant decursu temporis, quo a ceteris Pastoribus graui
 cum illius Christiani gregis detrimento iamdiu recognita non fuerat, il-
 lam accurate sibi uisendam, & componendam existimauit. Atque eo
 versus iter ingressus, nocte sanctorum Apostolorum Petri & Pauli festum
 diem insequente, anno M. D. L X. ad Lucenses balneas peruenit. ibiq.
 dies aliquot posuit ad eas adhibendas aquas, curando stranguriæ morbo, **D**
 quo sæpe grauissime cruciabatur: quique tandem causa fuit, ut concre-
 to, auctoq. in vesica duro, ac diro calculo, uti postea narrabimus, mors
 illum celerius abriperet.

Inde porro soluit Genuam, quæ honoris causa quattuor triremes ei
 obuam misit. Dux Sabaudia Emanuel Philibertus, princeps cum alijs
 nominibus, tum in primis Christianæ pietatis laudibus clarissimus, sum-
 mis eum honoribus excepit, biduum cum illo iucunde commoratus.
 Ecclesiam denique suam perlustrauit: rebusq. omnibus, quas oportebat,
 quoad

- A** quoad eius fieri potuit, optime emendatis, atque compositis, ægre ferens ad hæreticorum punitionem ciuilem potestatem sibi defuisse, amicorum rogatu Boschum diuertit: vbi summis & honoribus, & gaudijs acceptus egregiam suam in patriam charitatem quamplurimis, ac varijs in omnes, præsertim in egenos, carceribusq. detentos pietatis officijs humanissime testatus est. Inde ad Viglebanense cœnobium, vbi adolescens regularis disciplinæ, vt memorauimus, scientiarumq. tyrocinia fecerat, pari lætitiæ, & honoris significatione fuit exceptus. deinde Mediolanum delatus, ibiq. a Magistratibus, virisq. principibus illius ciuitatis honorifice habitus, Romam reuertitur die B. Catharinæ sacro, anni paulo ante memorati. Atque hæc quidem reuersio mirifice grata fuit cum amicis suis omnibus, tum vero multis amplissimis Patribus; inprimisq. Ranutio Farnesio S. Angeli Cardinali. qui donec vixit eum semper plurimi fecit; & vero pro singulari suo iudicio sæpe prædixit, facile futurum, vt B. Petri clauium potestas illi gerenda traderetur. sed immaturæ mortis iniuria optatum suæ præfensionis euentum videre non potuit.

De Senatoria ipsius in dicenda sententia libertate.

Cap. VII.

- C** **A** M vero ad sacræ Inquisitionis administrationem redijt Alexandrinus, cunctisq. salutaris illius officij congregationibus, vt antea, numquam non interesse voluit. Agebatur per idem tempus Tridenti sacrosanctum, & œcumenicum concilium. quod iamdudum a Paulo III. institutum, sed deinde sæpius intermissum, a Pio IV. denique repetitum, tandem hoc anno M. D. L X I I I. summo Christianæ reip. bono, Deo bene iuuante, conclusum, & absolutum est. Ergo quæ res in eo grauissimæ tractabantur, de ijs Romæ itidem agi cum vellet Pontifex, in eiusmodi conuentibus accuratum Michaelis studium, & operam adhibere consueuerat. eiusq. solidæ, & probatæ doctrinæ, & vero grauium sententiarum a liberali, & ingenuo animo proficiscentium maxima semper habita ratio est. priuatis namque rationibus omnino posthabitis, cum in ijs, tum etiam in alijs omnibus cœtibus, & priuatim, & publice, quid secundum Deum, & e Christiana republica sibi esse videretur, libere pronuntiabat. Nam illi in rebus omnibus vt spectata virtus, & integritas auctoritatem, ita conscientia optimæ mentis sententiæ dedit libertatem. neque enim ignorabat, summum ac præcipuum Cardinalis officium esse, tam in priuatis, quam in publicis consilijs apud Pontificem probum se, ac fidelem consiliarium vbique præstare: ac libere profiteri, nihil sibi esse

Lib. 4. de
consider.

esse antiquius Dei gloria, & Christianæ reip. salute. Itaque talem se Alexandrinus erga Pontifices exhibebat, quales S. Bernardus Cardinales requirit, cum ad Eugenium Pontificem Max. scribens, eum inducit videre cupientem Ecclesiam Dei talibus innixam columnis, eoq. sacrorum Senatorum munitam consilio, ut si Pontifex summus vellet aliquatenus deuiare, illi non sinerent, frangerent præcipitem, dormitantem excitarent. Quiq. pro sua reuerentia, & libertate extollentem reprimerent, excedentem corrigerent; constantia vero, & fortitudine nutantem firmerent, erigerent diffidentem. Qui denique pro sua fide, & sanctitate ad quæq. sancta, ad quæq. honesta eum, & alios prouocarent. Hæc igitur præclara sanctissimi viri de Cardinalis officio documenta, atque alia eiusmodi probi Senatoris munera fortiter, & opportune exsequi non omisit Alexandrinus. Atque ut de multis pauca colligamus, viij. Idus Ianuar. ipsius anni M. D. L X I I I. cum Ferdinandum Medicem Cosmi Florentinorum Ducis filium, teneræ fere puerum ætatis, & Federicum Gonzagam filium Federici Mantuæ Ducis adolescentem Pontifex (id quod mox fecit) sacrum in Senatum legendos proposuisset, statim a prandio, quod in anniuersario Pontificiæ coronationis die Cardinalibus, Principumq. Oratoribus de more dari consueuerat, Cardinalibus ipsis conuocatis, cum illisq. communicato consilio, ea de re singillatim omnium sententiam rogauit quæ cum ex ordine dicenda esset Alexandrino, is mirifica libertate respondit fere in hæc verba.

Cum habeatur hoc tempore, Beatissime Pater, Sacrosancta Tridentina Synodus, in qua præter accuratam religionis dogmatum tractationem in Ecclesiasticam disciplinam, ac mores sancte restituendos summis laboribus incumbunt tot, tantiq. Antistites, ij sane huiusmodi creatione valde offensos se arbitrarentur, si de huius habenda ratione dignitatis decreto vix dum absoluto, statim derogaretur. Quare non possum equidem non ire in alia omnia. neque huic ego sententiæ vmquam plane subscribam. Præterea quorsum euasura sit ætas adolescens, cum omnino sit incertum; cumq. in his dignitatibus conferendis expectanda sit ætas legitima, eam potissimum expectare debent ij, quibus meritis ita ferentibus, sacre purpuræ dignitas deesse numquam poterit. Huc accedit, hic non esse aut locum, aut tempus legendorum Cardinalium: locum quidem, quia ex more in eorum publico confessu legi consueuerunt: tempus vero, quoniam cum illico sit a prandio (quod sane plurimum exaggerauit) id maximos hominibus sermones dabit.

Ceterum Cardinalis S. Angeli, qui præter alios audierat hæc omnia, summam viri libertatem, ardensq. sacre disciplinæ studium admiratus, dicebat postea, quemcumq. vel pretiosissimum thesaurum, quem vmquam habere potuisset, se libenter impensurum, si eiusmodi, quæ nemo alius dicere ausus fuerat, ipse ad Pontificem verba facere valuisset. Nec

ita

A ita multo post Florentię Ducis Orator cum illius nomine pro more venisset ad agendas gratias cum alijs Cardinalibus, tum vero etiam ipsi Alexandrino, protinus is; Non est, inquit, quod mihi gratias agas. quippe qui huic electioni non modo non fauerim, sed valde sim etiam aduersarius. non quod Mediceam gentem oderim, sed quod ita mihi conscientię ratio præscriberet. Ac recte quidem id nulla se inuidia adductum fecisse dixit. nam, vt ex dicendis patebit, eam ipse domum & dilexit plurimum, & non mediocriter exornauit.

Sed illud quoque in hoc genere memorabile. Sub finem huius Pontificatus Maximilianus Cæsar eo nomine II. & alij plerique Germaniæ Principes, grauiora scelera, perniciosaq. exempla hac via cautum iri prærendentes, per litteras, ac nuncios Pontificem vrgebant, vt Germanis sacerdotibus, Græcorum exemplo, vxores ducendi faceret potestatem. Quod etsi Christianis moribus, Apostolicis præceptis, sacris legibus, atque omni ecclesiasticæ disciplinæ omnino repugnare constabat, Pontifex tamen, vt quid dicto factoque opus esset grauius decerneret, tantorumque Principum petitionem haud prorsus contemnere videretur, rem nonnullis Cardinalibus ad id selectis expendendam, ac definiendam detulit. In ijs ergo cum esset Alexandrinus, sacras leges, Deiq. honorem omnium Principum gratiæ, cunctisq. rebus humanis præferendum ratus, singulari constantia, atque animi libertate ita sese opposuit, vt eiusmodi postulata nemo aut ardentius oppugnarit, aut acrius reiicienda esse contenderit. potissimusq. ipse auctor fuisse dicitur, vt Pontifex id nullo pacto faciendum esse responderet. non enim fas esse, mala facere, vt eueniant bona: neque cuiusuis rei gratia contra leges omnes prostituendum esse, atque adeo profanandum sacrosanctum sacerdotium, quod sine sancta castitate aut rite constare, aut Deo placere non posse, Catholica, & Apostolica semper docuit Ecclesia. Hæc igitur & eiusmodi alia grauiissima illius responsa præter ceteros admirans Annibal Bozzutus, Card. non minore prudentia, quam dignitate, generisq. splendore insignis, dicere consueuerat, Card. Alexandrini sententiam in amplissimo Collegio plus ponderis habere (absit inuidia verbo) quam ceterorum omnium alioqui sapientissimorum patrum simul iuncta suffragia.

D Obstetit præterea vehementer eidem Pontifici, Auenionensis legationis munus Alexandro Farnesio Cardinali abrogare, Caroloq. Borbonio eius collegæ mandare cupienti. quod ea res & graui Catholicæ religioni periculo, & sacrosanctæ Sedi parum honorifica fore videretur. nam inde futurum, vt hæretici magis insolescerent: cum illius se imperio traditos vidissent; cuius alioqui probe Catholici studia in gentem suam hæretica fraude ex parte deceptam propensiora fore sperarent. cum nemo nesciat dominandi libidinem & cognationis vinculum ad hominum præcipue principum animos immutandos valere quamplurimum. Addebat, non admo-

admodum esse Galliae Regis promissis nitendum, Auenione hæreticos **A**
 haud victuros pollicentis. tum quoniam is fere puer esset, aliorumq. re-
 geretur arbitrio; tum quia si domi suæ id ille præstare nequiuisset, eo mi-
 nus sperandum in aliena ditione hoc ab eo præstitum iri. Quare partim
 ex his, partim ex alijs, quæ nunc omittuntur, contentionibus, contrarijsq.
 sententijs, ad sacrum Inquisitionis magistratum pertinentibus, fuere, qui
 dicerent, fore, vt a Pontifice in Adrianæ molis arcem includeretur. Qui-
 bus ipse; Mihi, inquit, locus numquam deerit, in Ordinem meum redeun-
 di, quoties ob testificationem veritatis in hoc collegio permanere non po-
 tero. His ergo, atque alijs eiusmodi rebus forte motus Pius I V. noluit, vt
 amplius ille palatinas ædes incoletet, supremiq. Inquisitoris auctorita-
 tem ei non nihil imminuit. Interim is, quem ante memorauimus, e **B**
 calculo contractus morbus, ac dolor, mense Iulio, Michaelem tam vehe-
 menter afflixit, vt in summo vitæ discrimine constitutus per octodecim
 dies sanguinem vrinæ loco reddiderit. Quocirca de se ad felicem obitum
 componendo, deq. parando sibi sepulchro cogitare cœpit: quod eiusmodi
 esse voluit, quale in medio templi solo S. Mariæ supra Mineruam ho-
 die conspicitur, cum hoc epitaphio.

Ad laudem D. O. M. Fr. Michael Gislerius, ex
 oppido Boschi, Agri Alexandrini, Ord. Prædic. D.
 mis. tt. S. Sabinæ Presbyt. Card. noscens terram ter-
 ræ se redditurum, ob certam resurrectionis spem, **C**
 in Virginis Dei genitricis templo, cuius, & Sancto-
 rum, ac piorum viuentium cupiens adiuuari suf-
 fragijs, locum hunc viuens sibi statuit. In quo ca-
 dauer, cum suum obierit diem, poni curauit,
 ann. agens ætatis suæ L X. & hum. salutis ann.
 M. D. LXIII.

Confirmata porro valetudine ad ecclesiam suam, vt Christi oues sibi
 concreditas verbo, & exemplo pasceret, redire cogitans, sacra diuersi **D**
 generis suppellectilem, & scripta cum itineris impedimentis per mare de-
 dit aduehenda. Sed ille, cuius diuino consilio cuncta gubernantur, quiq.
 pro sua in nos clementia quos diligit, arguit, & flagellat, quemadmodum
 in afflictione corporis, sic in rerum externarum detrimento patientiam
 eius ac virtutem magis voluit experiri. ideoque permisit, vt non procul
 ab Herculis portu onerariam piratæ caperent, diriperentq. Quo quidem
 ille accepto nuncio, non tam ceterarum rerum, quarum damnum facile
 pertulit, quam scriptorum, quæ maximi erant momenti, grauem sane
 iacturam ægre admodum tulit. inde recrudescente morbo, discedendi
 confi-

A consilium immutavit. Idque eo magis, quod sacrae Inquisitionis Cardinales discessionem eius moleste ferentes (quippe qui sui ipsorum, ut dicebant ipsi, consiliorum quasi moderatorem amitterent) impetrassent a Pontifice, Romae ut sese contineret, illi mox in Pontificatu diuino consilio successurus.

Præter omnium expectationem summus
Pontifex creatur. Cap. VIII.

B **M**ORTVO Pio Quarto ad V. Id. Decemb. anno a Christi ortu M. D. L X V. nouendialibusq. iustis ei rite persolutis, pridie festi diei S. Thomæ Apostoli, Patres nouum Pontificem lecturi in comitorum conclauis sese concluderunt. Ferme omnium erat opinio, ob Cardinalium frequentiam, qui ad quinquaginta conuenerant, & quod multi essent, quibus Pontificatus varijs de causis desponderetur, fore, ut plurimis contentio- nibus diutius protraheretur electio. longo tamen usu compertum est, non Cardinalium multitudinem efficere, ut id negotij citius, aut serius conficiatur, sed potius (si humana spectauerimus) eorum studia, qui pro sua auctoritate in conclaue se partium duces rebus agendis exhiberent. Comitorum principes, quiq. opibus, auctoritate, & gratia præstabant, **C** erant, Carolus Borromæus, & Marcus Sitticus Altaempsius, Pij IV. sororum filij, Alexander Farnesius, Pauli III. Pont. nepos; Hippolytus, & Aloysius Attestini, Ferrarienses; & Ferdinandus Medices. Primi duo collegas complures recentibus, & magnis beneficijs deuinctos habebant, quoniam quinque, & quadraginta, eosq. lectissimos viros Pius I V. in amplissimum ordinem cooptauerat. Horum plerique memorem, & gratum in demortui Pontificis propinquos animum præstabant, studiaq. sua Borromæo in primis deferebant. Erat is tum Archiepiscopus Mediolanensis, ætate quidem iuuenis, moribus tamen, ac prudentia grauis; dignitate, clientelis, & amicorum studijs clarus, sed vitæ sanctitate, cuius iam tum præclara fundamenta iecerat, rerumq. pie gestarum magnitudine clarior. Huic a legibus, quæ ambitum atcebant, & quid in hac re seruandum esset, præscribebant, minime discedere; sed quod ad Dei gloriam, eiusq. Ecclesiæ dignitatem pertineret, facere propositum erat. Quæ res, ut plurimi Cardinales eius præsidij spe tenerentur, horumq. rationes, & cogitationes ab eius arbitrio penderent, sic effecerant, ut qui Borromæo probatus esset, omnibus probatus fore videretur. Eius ergo studium in Ioannem Moronum Card. Mediolanensem versum erat. quamuis initio id dissimulare placuisset; tamen postea conciliatis multorum animis, ei se suffragaturum aperte præ se tulit. Moronus varijs virtutum præsi- dijs

dijs & ornamentis longe clarissimus, atque haud scio, an omnium sapientissimus haberetur. A patre Hieronymo regendi scientissimo, a teneris annis ad publicarum rerum administrationem eruditus, Pauli III. a quo Cardinalis creatus fuerat, disciplinae alumnus, magnis negotijs, publicisq. muneribus sæpe præfectus, denique plurimis ad Reges & Principes legationibus egregie perfunctus, quibus rationibus Ecclesiae dignitas pararetur, & augetur, optime didicerat. Quod ei quoque amplum, & gloriosum erat, Tridentino concilio Legatus Apostolicus præfuerat, idq. tam felici, ac memorabili exitu concluderat, ut qui Principes illud diutius trahi, & apertum esse cupierant, tam præclarum facinus arguere non auderent. Huius auctoritati perpetuo bene actæ vitæ tenore partæ (ut est virtus inuidorum querelis, & calumnijs semper obiecta) vnum maxime officiebat, quod sub Paulo I V. quasi de religione minus recte sensisset, accusatus iudicium subierat. in quo tamen sese optime purgauerat, egregieq. suam probauerat innocentiam. Itaque Borromæo, & alijs Morono suffragantibus, nonnulli, qui clandestina prensatione aduersati erant, patefacta mox voluntate, aperte restitere. datiq. suffragijs, ex his quattuor ad rem conficiendam desiderata sunt.

Vbi de Morono inane inceptum euasit, Borromæus ad Gulielmi Sirleti creationem animum transtulit. Erat Sirletus non summo quidem loco natus, sed integerrima vita, castissimis moribus, summa pietate, ac multiplici eruditione præditus. Linguarum autem præsertim Hebraicæ, Græcæ, & Latinæ cognitione omnium facile princeps; in sacrarum litterarum studio versatus, ita omnibus doctrinæ suæ copiam fecerat, ut nemo ferme vnus reperiretur, cui carus, ac iucundus non esset. quam remotus a studijs ambitionis semper fuisset, illud testimonio extitit, quod Pium IV. ne se legeret Cardinalem, supplex obsecrauerat. Alexandrinus vero in cellula abditus, assiduis precibus, & quotidianis Missæ sacrificijs intentus, nihil præter Dei gloriam, & commoda publica spectans, Sirletum ornando, Ecclesiam ornari, Christianæq. reip. bene consultum iri putabat. itaque re audita, non modo studium suum Borromæo vltro pollicitus est, sed Patres etiam obibat, miscendoq. preces & consilia, omnium gratiam Sirleto conciliare studebat. Sed his & Sirleti meritis, & amicorum studijs non æque omnes suffragabantur. nonnullis fieri non posse existimantibus, ut homo nouus, publicisq. in negotijs, & magnis rebus gerendis minime versatus, sed tantum libris, & scientiarum studijs deditus tantam maiestatem, tantamq. auctoritatem capere posset, aut sustinere. Quare propositis multis alijs viris, pontificijs plane virtutibus, ac meritis præcellentibus, de quibus singulis hic referre non est opus, ceteris posthabitis, demum in Alexandrinum sunt studia conuersa. Borromæo imprimis, & Altaempio summis votis eum Pontificem deposcentibus. Persecta namque in Sirleti negotio optima Alexandrini ad honestos, ac pios viros

- A** viros propensione, vitaq. præterea sanctissime, ac religiosissime acta, sic Borromæi animus ei deuinctus est, vt quem antea plurimum dilexerat, postea studiosissime coleret; & quem initio inter alios tacite designauerat, ad eum legendum vehementius animum adijceret. Vt ergo quæ cogitauerat, a suis, præcipueq. Morono, & Farnesio probati intellexit, ceterorum animos illi conciliare, in eandemq. sententiam trahere contendit. Summis Alexandrini meritis, ac virtutum ornamentis tantum obstabat humana quædam opinio, eum Pauli IV. cuius fuerat alumnus, actionum vindicem fore, & Pij IV. propinquis, & clientibus aduersaturum. denique seuerioris ingenij, quam vt illum terre multorum infirmitas posset, a plurimis existimari. sed inanes omnes humanarum cogitationum contentiones, timoresq. egregia Borromæi, cuius potissimum rebus timebatur, & aliorum magis piorum Patrum, diuina potius, quam humana respicientium, & priuatis rationibus publicam salutem præferentium virtus, Deo bene iuuante, facile superauit. persuasitq. id, quod euentus indicauit, fore, vt Alexandrinus, si legeretur, nihil præter Dei honorem, & Ecclesiæ decus, hominumq. salutem spectaret.

Electionis igitur auctoribus rem conficere maturantibus, vnus ipse, de quo agebatur, quiq. sanctis precibus, vt diximus, intentus, procul a negotijs, & ambitione, satis sua sorte contentus quiescebat, abnuere, Pontificiæ maiestatis altius fastigium dicere, quam vt ipse consilio, & grauitate id tueri se posse confideret. perfecto viro, & quasi diuino opus esse, qui in Apostolicæ Sedis custodia, velut in specula locatus, tutam Ecclesiam vigilijs, & prouidentia præstare posset. quid agerent, etiam atque etiam prouiderent. non deesse viros omnibus numeris absolutos, quibus tam grauis prouincia longe melius mandari deberet. Inter hæc Borromæo, & Farnesio eum vrgentibus, hortariq. rogare, & meritis cumulare laudibus non desinentibus, Deum precatus, vt ea res Ecclesiæ Dei, fauste, ac feliciter eueniret, mox e cubiculo eductus, in Sacello, vbi creati Pontificis adoratio fieri solet, constituitur.

- Triplex creandi summi Pont. ratio est. Prima, vt quisque ex patribus eos, quos deligit, codicillis proprio chirographo conscriptis, & annulo obsignatis, nominauit, codicillos in calicem, quo in sacro Missæ faciendo eo die vsi sunt, quique in medio altari collocari solet, infert. ea re peracta, patres ordine confidunt. tum Episcoporum, Presbyterorum & Diaconorum primarij (Decanos appellant) qui huic negotio custodes & inspectores adhibentur, calicem de altari sublatum super mensam in medio positam, vbi & conspici, & audiri vndique possint, deferunt. Codicilli ab Episcoporum Decano de calice singillatim deprompti, Diaconorum primati recitandi traduntur. Cardinales singuli libellos, vbi omnium collegarum nomina descripta sunt, præparatos habent. his eorum nomina, qui suffragijs Pontifices designantur, excipiunt, & punctis notant.

C duas

duas ex tribus partes suffragiorum expleuerit, is summus Pont. lectus ducitur. Huic suffragij ferendi rationi Scrutinij nomen impositum. si vero accidat, vt nemo legitimum suffragiorum numerum tulerit, a collegij primare edicitur, cuique ex patribus liberum esse, vocis suffragio, cuius iudicium grauissimum censetur, ad eos, qui nominati sunt, quibusque non sit suffragatus, accedere. Huic alteri creandi Pontificis instituto, ob id Accessus nomen indidere. Tertia eligendi ratio postremis temporibus crebrior, & vsitatior, ab re Adorationis nomen sumpsit. quæ tum inducitur, cum coacto legitimo Cardinalium numero, communi consensu, & viua voce, ac salutatione, qui maxime probatus est, summus Pontifex declaratur.

Cum igitur, vt ad rem redeamus, inter paucos Card. de eligendo Alexandrino conueniret, ijq. iam eum in Sacellum, vt diximus, pertraxissent, simul atque id ceteri omnes rescuere, mirabili quadam animorum consensione, tremebundi tamen, ipsiq. met sibi vix credentes, non sine diuini spiritus impulsu ad eum adorandum certatim properarunt. Ita qui opibus humanis, qui gratia, qui artificio conciliandæ beneuolentiæ omnibus erat inferior, diuino nutu præter omnium expectationem, ceteris, qui in spem summi honoris nati, & erecti videbantur, superior factus est. & cum
 1. Reg. 16. alij multi tamquam Isai filij adducerentur eligendi, non respexit Dominus vultum, neque altitudinem eorum, sed hunc, veluti alium Dauidem, in summa præstantis pietatis humilitate iacentem erexit, & elegit, qui in medio fratrum vngeretur.

Adoratione facta, vt designati summi Pont. assensione comprobaretur electio, resq. tota constituta stipulationis formula publicis monumentis mandaretur, lex iubebat. Id vero huius vocis pronuntiatione fieri consuevit, Acceperamus. Vrgente Farnesio, vti S. R. E. Procancellario, vt id extemplo faceret, secum ipse reputans, amplissimum se quidem honorem, sed eum omnium grauissimum, periculiq. & sollicitudinis plenum accipere, cogitabundus respondere cunctabatur. incertusq. inter spem & metum, tacitis cogitationibus hinc inde pendebat animi. Primum, qui vellet tam graue onus subire, cuius sub mole fortissimi, ac præstantissimi quique viri prope succubuissent. se intra paruæ cellæ angustias iam inde fere a puero educatum, & assuetum, cum Regibus, ac Principibus agere nõ consuesse. Altera ex parte veniebat in mentem cogitare, eam se dignitatem, nec optasse vmquam, eoq. minus ad illam obtinendam operam vllam, seu studium aut se adhibuisse, aut pro se ab alijs adhiberi curauisse. Anceps hæc deliberatio cum eum paulisper tenuisset, diuinæ demum prouidentiae confidendum ratus, quæ quocumque se moueret, quod generi humano prius, ac potius esset, efficeret, ad spem rei bene gerendæ se excitari sentiebat. itaque prolato, quod lex exigebat, verbo, grauiter suspirans delatam dignitatem suscepit. Quæ dies orbi Christiano felix illuxit, VII. Id. Ian. sub vesperum, anno a Virgineo partu M. D. L X V I.

Rogatu

- A** Rogatu Borromæi, vt is auunculo haberetur honos, P I V S, qui fuit hoc nomine Quintus appellari voluit. Inde in S. Petri templum ex more delatus, coram sacrosancta Eucharistia supplex procubuit; & imis precibus auxilium inito honori passis manibus orauit. ibi ex quanta humilitate ad quantum culmen diuino consilio euectus esset, recordanti lacrymæ profluxerunt. Tantum abfuit, vt inter hæc agenda speciem vllam se effuse, & inaniter efferentis, temereq. gestientis præberet; vt, quod magni excelliq. animi, & humanos honores humanæ fragilitatis regula mentientis est; in quotidiano, & consueto oris habitu virile mentis robur præ se ferente, se spectandum obtulerit. Illud quoque sedati, ac tranquillissimi animi argumento fuit, quod cum proxima nocte quieti se tradidisset, tam
- B** arctus eum somnus complexus est, vt, quod numquam ante acciderat, quodque dysuriæ morbus prohibebat, vndecim continentes horas sopitus conqueuerit.

Ceterum electionem hanc multi diuinitus, vt ferunt, admoniti præuiderunt; variaq. signa e cælo edita præmonstrarunt. Franciscus Gonzaga Cardinalis in comitijs grauer agrotans, noctuq. experrectus, creatum iri Pontificem Cardinalem Alexandrinum præsensit. eumq. se vti Pontificem Max. libenter adorare professus, sub mortem, quam obiit pridie, quam fieret electio, familiares suos inclamauit, conquerens, ea de re nihil ab illis sibi renunciatum. Idem fere paulo ante acciderat Genesio Lucensi, Dominicanæ Cœnobij ad Mineruam præfecto. sed is præterea

- C** viderat, Pontificem sibi cito ex oculis euanescere. quod ille portendere interpretabatur, illius Pontificatum haud diuturnum fore. idq. cum ipse paulo post enunciaisset Pontifici, is; Lætatus sum, inquit, in his, quæ dicta sunt mihi: in domum Domini ibimus. Londini in Angliâ super eam insulam, tunc impiæ Elisabethæ Reginae Catholicos persequentis tyrannide oppressam, crinitus cometes per eos dies apparuit. ignesq. de cælo terribiles, ac sanguinei coloris: immanis præterea magnitudinis manus districtum intentans gladium, minarum, ac dirarum indicium, & mox intorquendi ab hoc Pontifice in eam Reginae, vt infra suo loco demonstrabitur, Apostolicæ potestatis gladij eam vti hereticam a fidelium communione præcidentis, & omni regnandi iure spoliatae declarantis, haud
- D** obscurum prodigium. Illud quoque Boschenibus miraculo fuisse narrant. Galliarum Regis tabellarius Pontificis creationem enunciaturus, Roma per dispositos equos in Galliam properans, cum ad oppidum Boschum peruenisset, ignarus eam P I I patriam esse, diuino potius, quam humano ductu, præter consilium, ab ordinaria, qua extra loci muros recta pertransitur, declinans via, die oppidum est ingressus; ac celeri cursu transire conanti, quo vehebatur, equus in medio foro pro summo parochiæ templo tam pertinaciter substitit, vt quibusuis adhibitis stimulis progredi quasi alter Balaam nullo modo posset. Accurrentibus auxiliij caus,

Psal. 121.

Num. 22.

sa multis, atque equum vndique nequicquam extimulantibus, ac demum **A** vnde, & quo pergeret, & quid noui esset, percunctantibus, vbi Cardinalem Alexandrinum creatum esse Pont. Max. seque ea de re litteras ad Gallia Regem afferre significauit, statim equus per se repetito cursu, coeptum iter insistere, subindeque re diuulgata, summis gaudijs exultare, omnes ad templa confluere, immortales Deo gratias agere, atque alia multa publicæ lætitiæ signa edere coeperunt. postera vero die ab ipsomet **P I O** certiores facti, planius intellexere, admirabundiq. prædicauere, non sine diuino consilio cecidisse, vt tantæ lætitiæ nuncio, quasi e cælo misso, pridie mire dignati fuissent.

Eius res gestæ Pontificatus initio.

Cap. I X.

L A M vero tota Vrbe, Christianoq. orbe creati summi Pontif. fama vulgata pro varijs hominum studijs, atque opinionibus, vt fit, varie affectit animos. Philippus I I. Hispaniarum Rex maximus, re, & cognomento Catholicus, pro eximia sua in Ecclesiam Dei pietate, hoc accepto nuncio, vehementer inde lætatus, quantas maximas potuit immortalibus Deo gratias egit, lætitiãq. suã cum alijs Principibus viris, plenioribus, atque amplioribus verbis coram, & per litteras communicauit. sibi, **C** ceterisq. pollicens futurum, vt hoc Pont. Christiana disciplina ad prisços mores redigeretur, magnaq. ad pietatem, & ad Sedis Apostolicæ dignitatem fieret accessio. Quæ spes singulari cumulata gaudio, & aliorum piorum animos cepit, eosq. vt ostendemus, minime sefellit. Plurimos tamen, præsertim in Vrbe, animi vere **P I I** Pontificis, eiusq. studiorum ignaros, metu interprete omnia in deteriora vertente, mæror ac pavor ingens inuasit, nemine fere sibi non timente ab hominis seueritate: cum aliud nihil, quod ei populus obijceret, haberet. id ipse cum præsensisset, quid de sua ad Pontificatum assumptione populus sentiret, quæq. de se vulgo esset expectatio, ex familiaribus suis percunctanti responsum est, prisçæ ac nimis duræ seueritatis merum animos incessisse. Quibus ipse: **D** confidimus, inquit, Deo, eius ope nos ita facturos, vt maiorem, ac longiorem ex obitu nostro, quam ex hac suscepta dignitate mærorem homines capiant. Atque ita plane contigisse, eumq. e vita cedentem ingens sui desiderium communi, ac diuturno bonorum omnium cum dolore reliquisse, exitus declarauit.

Ceterum cum probe intelligeret, ad regendos cum quiete, ac moderatione homines, nihil aptius esse, quam diligi, nihil alienius, quam timeri; nec vlla re propius homines ad Deum accedere, quam

- A** quam salute hominibus danda, Pontificij muneris initia a charitate in pauperes, & in alios liberalitate, atque clementia, voluit exordiri. Quæ res & emolumento, & dignitate captas alienas mentes ad benevolentiam, qua regna stabiliuntur magis, quam armis, allicere, & in officio continere facile poterat. Die festo S. Antonij, quo die in lucem editus est, Pontificia corona, summa cærimonia rite decoratus fuit. More, institutoque superiorum temporum, ipsa celeberrima coronationis hora inconditæ multitudini in S. Petri aream confluenti publicæ lætitiæ causâ pecuniæ dispergebantur. ruente quam tumultuosissime turba, & alijs alios prementibus, & in præripienda pecunia collidentibus, ætate tantum, & viribus validiores, & audaciores hoc munere potiebantur. reliqui vero non solum ea liberalitate excludebantur, sed ex his plures obruti, & conculcati miserabiliter interibant. His incommodis ut mederetur PIVS, atque ut sublato periculoso turbulentæ largitionis instituto, pauperum tenuitati prudentius consuleret, destinatam huic operi pecuniam, ac præterea mille aureos, quibus quotannis eodem die conuiuium magnifice, & splendide Cardinalibus, & Regum, Principumque legatis instruebatur, piorum cœnobijs egentibus, & alijs inopibus erogavit; eo conuiuij more deinceps omnino sublato. nusquam eam impensam poni tutius, ac sanctius posse ratus, quam si recisis sumptibus minime necessarijs, & relicto, quoad fieri liceret, sæculi splendore, aliorum inopiæ, & necessitati succurreret. neque enim quod Cardinalibus, aut Oratoribus cura & sumptu maiore epulas non apparasset, sed quod afflictas pauperum familias benigne non subleuasset, horribili illo ac pertimescendo magni Iudicij die a se respiciendam esse rationem intelligebat.

- Habita præterea ceterorum pauperum ratione, & relato ab hominibus, quibus id negotij datum erat, numero, eos propensus, & largius elemosynis sustentavit. Virginibus plurimis, quibus aut nullum, aut exiguum erat patrimonium, pecunias dotis nomine large suppeditavit. Triginta & octo tenuioris census Cardinalibus viginti millia & nongentos aureos inter se viritim diuidendos tribuit. Singulis sacræ Rotæ iudicibus ducentenos dedit. Cardinalium familiaribus, qui comitorum conclavi præfecti magnos labores & vigilias sustinuerant, aureorum decem millia dono dari, immunitatesque & beneficia ante in eos collata nihil immunita esse iussit. Multis alijs, quorum opera, fideque optima Sedes Apost. adiuta, atque ornata fuerat, præmia decreta, & honores aucti. Ab singulorum Cardinalium mortuorum hæredibus quingenteni aurei annulorum nomine exigebantur. eam pecuniam, ac præterea aureorum decem millia erigendo sacrarum Virginum Dominicani ordinis cœnobio, quod in Quirinali colle magnifice constructum est, attribui voluit. Hæc magnificentia, quo minus erat expectata, & quo magis comitate condita, eo gratior extitit, atque iucundior. disiectaque curarum, ac metus caligi-

ne, alij quasi luce libertatis, & ingentis humanitatis odore recreati ad **A**
 spem tranquillioris vitæ erigi, alij nec opinatam magnitudinem animi
 suspicere, omnesq. summi & infimi vno ore dignum summo honore cum
 admiratione prædicare: eumq. tamquam salutis omnium præsidem quasi
 e cælo missum venerari. Nonnullis tamen rem a longe, non inspecta caus-
 sa, vt sæpe fit, iudicantibus, quod sequitur, visum est legibus minus con-
 sentaneum. datumq. probro largitionis. Sed ab his, qui facti causas me-
 lius inspexere, secus iudicatum. Res ita se habuit.

Annibal Sitticus, Altaempisij Comes, Marci Card. frater, paulo ante-
 quam Pius IV. e vita migraret, ducta in matrimonium Card. Borromæi
 sorore, in subsidium dotis ab auunculo Pontifice centum millibus aureo-
 rum donatus fuerat. Super ea re diploma conscriptum, Pontificioq. **B**
 signo munitum extabat. Verum Pontificis morte consecuta, pecunia ex
 ærario deprompta non fuerat. itaque licet donationis ius Annibali ani-
 mum ad spem obtinendi muneris facere potuisset, tamen siue causæ dif-
 fideret, quod, quæ a legibus, & iure ciuili pendent, varias & ancipites
 interpretationes interdum reciperent, siue plus spei in summi Pontificis
 benignitate poneret, ad pedes P II prouolutus, exposita iuris sui ratione,
 rem omnem eius arbitrio, voluntatiq. permisit, suppliciter tamen rogare,
 fortis suæ rationem habere vellet, tristemq. nobilis equitis, tenuisq. Pon-
 tificij propinqui condicionem miserari. Ad conciliandam Pontificis gra-
 tiam id maxime iuuuit, quod de iure suo cedere maluisse, quam cum tan-
 to Principe pertinaciter contendere Annibal visus esset. is enim erat PIVS, **C**
 qui legum sententias ad facilitatem, æquitatemq. reuocaret. Statueretq.
 magnanimi Principis esse, potius alijs de suo largiri, quam vlli quicquam
 detrahere. Quare cum neque eum, qui se iudice, & arbitro vteretur, fi-
 duciæ fructu defraudatum vellet, neque tamen superioris Pontificis in
 suos indulgentiæ adstipulari placeret (quippe qui in sacro Senatu ei hoc
 ipsum consultanti vnus fere ex omnibus patribus constanter obstitisset)
 excogitato aptissimo æquitatis temperamento, mediam viam inter sum-
 mum ius, & gratiam iniit. atque omnium ferme Cardinalium, & Ludo-
 uici Requesensij, Catholici Regis in aula Pontificia Oratoris rogatu,
 aureorum quinquaginta millia ei numerari iussit. Itaque non illi pote-
 stas vlciscendæ simultatis, sed benignitatis ostendendæ fuit occasio: resq. **D**
 ipsa docuit, quam inani opinione ducerentur, qui eum Pij IV. propin-
 quis minus benignum, aut præteritarum offensionum vindicem fore su-
 spicabantur.

Sed quo in alienos indulgentior, eo seuerior fuit in suos. Iam enim
 duo ab inito Pontificatu menses abierant, cum carni & sanguini non ac-
 quiescens, assiduis Cardinalium, inprimisq. Farnesij, ac principum viro-
 rum precibus vix adduci potuit, vt Michaellem Bonellum sororis suæ ne-
 potem, Dominicani ordinis sacerdotem, Perusij, Theologicis studijs ope-
 ram

- A** ram nauantem legeret Cardinalem. statuerat namque ex propinquis suis neminem ad altiorem gradum prouehere; neque hunc præstanti alioqui virtute, probatisq. moribus, ac doctrina præditum a perfectioris vitæ cursu ad aulicas, licet sacras, dignitates auocare. sed summis viris id efflagitantibus, ac multa, quibus id e Christiana repub. esse videretur, obtendentibus, demum annuendum existimauit. eumq. in amplissimum collegium statis temporibus post sacros cineres rite cooptatum, galero, titulo suo decorari, Alexandrinumq. nuncupari voluit. mox illum negotijs agendis sibi adiutorem adhibuit, vt ipsemet ramentum intelligere, moderariq. vellet omnia, grauiora præsertim, ne per alios, deses quiescendo Pontificatum administraret. Sed qua in hunc, atque alios affines suos moderatione se gesserit, loco suo plenius postea narrabimus. Ecclesiam vero suam Montisregalis integerrimo, ac doctissimo viro, Vincentio Lauro, Calabro, qui deinde fuit Cardinalis, Episcopo ab se lecto, regendam contulit.

Ecclesiasticam disciplinam, ac mores
in Vrbe restituit.

Cap. X.

- C** OMANI vero Pontificis munus illud PIVS dicebat esse præcipuum, summa ope conniti, vt in Vrbe Roma, ex qua tamquam ex fonte vniuersum in Christianum orbem omnis religionis, omnisq. virtutis, ac sanctitatis cum documenta, tum exempla deriuant, & diuinus cultus, & ecclesiastica disciplina, & vrbano denique omnium mores, quoad eius fieri potest, integerrimi conseruentur. Itaque primo sui Pontificatus anno, ac deinceps, in eam potissimum curam incubuit, vt sacrosanctæ religionis cultum, vbi lapsus esset, ad pristinum splendorem in Vrbe reuocaret, atque omnium ordinum & vitam, & mores ad veræ pietatis rationem restitueret. Quod vt sedulo facileq. præstaretur, in primis
- D** eam ipse sibi, familiaribusq. suis viuendi legem imposuit, quæ in rebus omnibus ad virtutis imitationem ceteros excitaret, & anteiret: vt quemadmodum Saluator noster ab suo, & Apostolorum exemplo Ecclesiæ conformationem est orsus; sic ipse a se primum, & ab aulicis suis Christianæ rei ordinationem voluerit exordiri. Intelligebat enim, frigide admodum, ac fere nequicquam alios ad modestiam, ad liberalitatem, ad iustitiam, ceterasq. virtutes per eum incitari, cuius aut vitam, aut domum vel ambitio, vel avaritia, vel iniustitia, vel alia eiusmodi vitia commacularent. Itaque primum omnium domesticos suos, ac familiares omnes ad se conuocatos

uocatos ad omnem ambitionis vanitatem, arrogantiam, inuidiam, intemperantiam, auaritiam, discordias, atque alias id genus animorum pelles nocentissimas, maxime vero otium, vti vitiorum omnium fomitem, diligentissime cauendum, ac propulsandum, & ad sanctitatem vitæ, ad integritatem, & innocentiam, in primis vero ad pietatem in Deum, mutuamq. inter se charitatem perpetuo retinendam grauissime cohortatus, quid a quoque præstandum esset, declarauit. Nolle se in aula sua quemquam tolerare, cuius & spectata virtus, & vita optime instituta non fuisset. Quare se quisque ita componeret, ac compararet, vt in omnibus exemplo eilet Christianæ modestiæ, religionis, ac pietatis. Verum de his commodius, ac plenius, de ipsius domestica disciplina scribentes infra commemorabimus.

Aduocari porro iussit Magistratus, & iudices omnes Vrbanos, adhibitis etiam Cardinalibus, qui aliquam publicæ iurisdictionis, vel administrationis partem attingerent. quibus legem præscripsit, & rationem cognoscendi, & explicandi causas; vt diuino instinctu illam haberi orationem plerique testarentur. Cardinales adhortabatur, nullius causam nisi illis verbis; quantum patitur iustitia, commendarent. considerarentq. secum diligenter, quibus, quantisque tempestatibus Christiana respublica concuteretur eo tempore. horrenda illa esse flagella Dei, mortalium peccata vindicantis. dum viderent omnes Ecclesiam tum a grassantibus hæreticis vndique oppugnari, atque affligi; tum ab immanissimo, ac potentissimo Turcarum tyranno grauissime diuexari. Tempus hoc minime negligi oportere. Cardinales imprimis decere, vt se ipsi, familiamq. suam ordinent, studioq. veræ pietatis Deum offensum placent, atque vniuersis gentibus præclara præbeant exempla virtutum. ipsis enim, & Episcopis præcipue dixisse Christum: Vos estis lux mundi; &, vos estis sal terræ. Itaque secum reputarent idemdem, se tamquam clarissima mundi lumina in summo Ecclesiæ vertice diuinitus constituta, tantum virtutis splendorem cunctis præferre oportere, vt non minus vitæ sanctitate, ceterisq. animi ornamentis, quam excelso dignitatis gradu vniuersis hominibus ad gloriam Dei præcellere viderentur. neque enim sacerdotes, & Cardinales vulgari quodam Christianorum officio, ac mediocri solum piæ vitæ cursu contentos esse debere; sed altiore quamdam, sibiq. propriam, atque adeo necessariam virtutis rationem illis a Deo impositam esse: cum illorum vitam in edito loco positam esse diceret, in qua ceteris hominibus exemplum ad imitandum proponeretur. Quocirca dandam illis esse operam, vt non modo manum, linguam, mentem ab omni sceleris contagione castam & integram custodirent, sed vitam quisque suam, familiæq. mores ijs virtutibus instituerent, quarum laude ordo sacerdotalis, qui ad humani generis procurandam salutem diuinitus est institutus, maxime decoratur, ac continetur. Itaque sanctarum legum, ecclesiasticarumq.

san

Matth. 5,

A sanctionum patronos, ac vindices fortissimos sese præstarent. fideles, sapientes, & integros consiliarios, quod proprium illorum esset officium, Pontifici se vbique præberent. nihil omnino vel ab se, vel ab alijs postularent, quod cum ceteris sacris legibus, cum vero Tridentini Concilij decretis aduersaretur. nihil enim tale ab se vmquam illos impetraturos. ceterum se fore ad vniuersa eorum sana iuuanda consilia vbique paratissimum. Facturumq. ope diuina, vt & Christianæ Reipublicæ, & priuatis eorum etiam rationibus quantum æquitas ferret, perpetuò consuleretur. Tum ad iudices conuersus, eos admonuit, viduarum, pupillorum, ac pauperum in primis suis in iudicijs curam gererent. quod si quis extra iustitiæ formulam eis commendatus fuisset, illum malam causam habere existimarent. Itaque iustitiæ rectum iter tenerent, cuius flectendi nemo ex Pontificia familia auctor eis, aut suasor esset futurus. Mandauerat namque familiaribus suis, ne in eas res, quæ ad ius dicendum pertinent, vlllo modo interponerent sese, aut iudicibus causas commendarent. His igitur, atque alijs eiusmodi verbis omnes ad munus quemque suum recte præstandum adhortabatur. Ceterum probos, & integros iuris administratos, quibus ad rempublicam capessendam non pecunia, sed virtus aditum aperuisset, rebus gerendis, causisq. expediendis præfici curauit. memor sententiæ illius. Qui emit (nempe iustitiæ ministerium) necesse est, vt vendat.

Subinde Patriarchales quinque Urbis Ecclesias inuisit. nempe sancti **C** Ioannis Lateranensis, sancti Petri, sancti Pauli, sancti Laurentij extra muros, & sanctæ Mariæ Maioris; & ad earum singula collegia grauem æque, ac piam orationem habuit. omnesq. ad sui muneris functionem, & ad vitam suam, vtpote ad quam populi mores soleant conformari, sanctius institutuendam, & ad diuinum cultum antea curatum negligentius, maiore studio retinendum vehementer est cohortatus. Ac propterea statim Visitatores delegit præstantes viros, qui sacras omnes Urbis ædes obirent, summa cum potestate & aulicos, & sacratos homines quoslibet ad meliorem frugem corrigendi. In ijs fuere Nicolaus Ormanetus, Veronensis, & **A**lfonfus Binarinus, Bononiensis, viri spectatæ probitatis, & eruditionis, Christianæq. disciplinæ studio flagrantissimi. qui in hoc rerum ordinandarum negotio egregiam illi operam nauauerunt. Inanium porro decorum effigies ab ethnicis relictas, magnisq. sumptibus olim ornatus causa in Vaticano, sacriq. Palatij theatro collocatas, tamquam ijs locis prorsus indignas confestim alio iussit asportari, easq. populo Romano largitus est. edicens huiusmodi ornamenta Capitolio, vbi deinde posita sunt, indecora minus esse, quam Pontificio domicilio.

Inter hæc grauissimum edictum de expellendis ab Vrbe, atque omni ditione Pontificia meretricibus euulgauit. Eo namque istarum & numerus, & petulantia iam excreuerat, vt egregias Urbis domos, ac vias publicas habitan-

habitantes, piorum, & præsertim exterorum grauitè offenderent oculos. **A**
 At vero triumuiris Urbis Conseruatoribus huic legi acriter obsistentibus, idq. e Republica non esse maxime ob locandarum ædium detrimenta contendentibus, PIVS illico silentium imposuit. scilicet Romani senatus officium esse, impudicarum muliercularum causam tueri; ob idq. Principis sui auribus obstrepere, ac pudicitiaæ leges tollendas curare. Ad hæc indignatus adiecit: nisi illæ Roma cederent, se vna cum vniuersa curia ex Vrbe migraturum. Excessere tandem; illæq. præsertim, quæ præ ceteris offensionis incautis hominibus fore, diuinæq. maiestatis offendendæ maiores occasiones præbituræ videbantur, nominatim sunt relegatæ. Nonnullas vero, vt peiora scelera vitarentur, remanere permisit. Quas in vnum Urbis angulum reiectas, ac remoto, ignobiliq. loco conclusas **B** esse constituit; ea lege, ne inde egrederentur. quæ secus facerent, virgis cæcæ in exilium pellerentur. Illis vero duo, vel tria templa, quo ad rem diuinam, & sacras conciones conuenirent, designauit. Hæ leges fuere statim salutares. nam ex ijs multæ viris in matrimonium traditæ: aliæ vero complures studiose, ac diligenter condicionem exquirere, qua ex illa turpitudine, & contumelia eriperent sese; laudabilemque vitam, ac piam instituerent. Adiecit etiam vere PIVS pater, eleemosynam suam non defuturam, vt non defuit, præsertim ijs, quæ propter paupertatem segniores ad pietatem fieri viderentur. Illud præterea multas a flagitiosa illa vita deterruit; quod eas PIVS decreuisset sacra carituras sepultura, ac in sterquilinio sepultum iri, quæ in ea vitæ sceditate absque sacramentorum **C** communione e viuis excessissent.

Neque vero id remedij prætermittendum, quo plurima in hospitij publicis, & cauponis crimina refecabantur. Grauitè enim, seuereq. interdixit, ne quis eorum; qui Romæ degerent, conuiuandi, aut compotandi gratia illa adiret loca; nec quisquam in ijs ludere permetteretur. Ac licet complura nummum aureorum millia vectigalis nomine ex vino cauponarum ærario publico quotannis accederent, qua pecunia onera, ac sumptus Reipublicæ sustentabantur; ad hæc tamen detrimenta PIVS conuiuere maluit, quam ad tot flagitia, quæ cum diuini honõris contumelia, & animarum, priuatarumque domorum perniciè perpetrabantur. Hospitia igitur iam antiquo libera vectigali, & tamquam ipsa sibi reddita **D** a peregrinis tantum frequentabantur, & aduenarum, quorum causa fuerat instituta, inseruiebant commoditati. Ad hæc luxum vestium, & conuiuiorum tota Ecclesiæ dititione repressit. Denique nihil erat, quod vel ad diuinum cultum, vel ad mores optime formandos attineret, quod non summo studio ad suum pristinum, natiumque splendorem reuocare niteretur. neque hoc solum grauioribus, sed leuioribus etiam in rebus accuratissime procurauit.

His autem, atque alijs eiusmodi quamplurimis, quæ passim infra scribentur,

- A** bentur, institutis & exemplis effectum est, vt & Pontificis aula, & Vrbs ipsa tota nouam quamdam, ac plane piam induisse faciem videretur. Nam vidisses interea ludos, commestationes, fabulas, ludicra certamina, ac ceteras scelerum occasiones obsolescere. Diuina vero diligentius officia coli. frequentari conciones sacras; visitari hospitales pauperum domos. sacrosanctam tum confessionem, tum communionem tota Vrbe maiore frequentia celebrari. Vectigalia, ac portoria partim sublata, partim remissa; omnemq. eiectam esse in rebus sacris pecuniæ condicionem. Nullum ferme potentia, vel gratia locum relictum. spectatae religioni, ac virtuti omnia tribui. Episcopatus, dignitates, & sacerdotia considerate, ac prudenter conferri. Ornari viris ecclesias, non hominibus, aut pensionibus onerari. Clericorum disciplinam sancte restitutam; sacrarum ædium administrationem ad probatum veterum morem pene perductam. purgatam Vrbe flagitijs, sublatas calumnias. res ac rationes iniue contractas rescindi; nullam scenoris iniquam condicionem esse permissam. Non extrahi lites, sed maturo iudicio dirimi. nam ipse audire, cognoscere, videre volebat omnia PIVS Pontifex; & eorum, quibus utebatur actionum administris, relationem omnem repellebat, in qua vel minima nota subesset odij, amoris, cupiditatis. Quæ quidem omnia eo faciliora cuique reddebantur, quo clariora præceptis eius exempla prælucebant. Quales enim in Republica Principes sunt, tales & reliqui solent esse ciues. eaq. Principum condicio est, vt quicquid faciant, præcipere videantur. Quare cum recte facere Princeps ciues suos faciendo doceat, ad Christianam Rempublicam bene ordinandam PIVS non tam imperio sibi opus esse putabat, quam exemplo.

Sacrosanctum Tridentinum Concilium in mores curat induci.

Cap. XI.

DÆ C igitur, & id generis alia complura cum per terrarum orbem euulgata eximio piorum gaudio prædicarentur, increbuerat fama, in eius Pontificatu imaginem quamdam veterum SS. Pontificum elucescere. ac magna, piaq. lætitia perfusi principes viri per litteras inuicem gratulabantur, vtrumque Dei in nos singulari beneficio factum esse, vt ^{et} sacri Tridentini Concilij præscripto intelligerent homines, quales esse deberent Christianæ religionis Antistites, & non multo post, eum, qui a Concilio requiritur, Pontificem Maximū haberent. enimvero prouidens animo PIVS, nisi eiusdem decreta Concilij, tot tantisq. & summorum

Pon-

Pontificum, & Principum, & Antistitum cum impensis, tum etiam laboribus ad conuellendas hæreses, corruptelasq. tollendas diuinitus constituta, diligenter seruari curarentur, omnia pessum, ac perditum ire, in illud incubuit accuratissime, vt ad vniuersa tam in Romana curia, quam in toto orbe Christiano restituenda, Concilium ipsum vbique gentium & euulgaretur, & in mores induceretur: existimans hoc salutare remedio, hisce temporibus inprimis accommodato, Ecclesiæ statum, tot deprauatis moribus collapsum, & erigi pie, & restitui facile posse. Factus igitur ipsius Concilij, vt acerrimus vindex, ita propagator, ac propugnator egregius, primum Episcopos, Archiepiscopos, Patriarchas, ceterosq. præterea sacri ordinis omnes, præsertim qui curam gererent animarum, ad suam quemque diocesim, atque prouinciam administrandam iussit proficisci. Quod vt serio, citoq. præstaretur, in dies magis vrgebat. illisq. mensem indixit, quo vel ad suas ecclesias sese conferrent omnes, vel se abdicarent beneficijs, quibus etiam priuatos esse voluit, qui edicto non paruissent. Ad omnes porro Christiani orbis Antistites Apostolicas litteras dedit, pastoralis officij, vt vidimus, paternæq. charitatis plenas, quibus eos ad ipsius Concilij decreta pie suscipienda, riteq. exequenda & ad pascendos verbo & exemplo Christi greges summopere cohortabatur; atque vt nomina omnium, qui doctrina & virtute in cuiusq. Episcopi ditione præstarent, conscripta sigilloq. munita ad se transmitterent admo-
nebat, præmia, sacerdotia, aut alia publica munera cuique pro meritis delaturus. Inde multa ad vniuersam rem Christianam publicam sanctissimis legibus ordinandum varijs temporibus decreuit, atque constituit. Quæ quidem hoc loco, non temporum, sed rerum quodam ordine vt-
cumque seruato, ne ad eadem sæpius recurrat oratio, fere omnia summam referemus,

Decreta de cultu diuino, & ecclesiastica disciplina restituta. Cap. XII.

DE M diuinam horis vespertinis, præsertim in Paschatis, Natalisq. Domini peruigilijs, vel noctu, ac præter antiquam Ecclesiæ consuetudinem facienda potestatem abrogauit. Græcis ne Latino, Latinis vero ne Græco ritu sacra conficerent, interdixit. Missalem librum, Breuiarium, statas & arbitrarias preces, ac Beatæ Mariæ Virginis officium ordinauit, atque restituit. hoc recitantibus Apostolicæ indulgentiæ præmio concesso. Sacrum Catechismum ad parochos, quo præcipua Catholicæ doctrinæ dogmata luculenter explicata continentur, per viros Christiana eloquentia, & eruditione insignes latine confici primum, & vbique gentium

- A** gentium euulgari, mox in Italicum, Gallicum, Germanicum, ac Polonicum sermonem conuerti curauit. Vt autem Deo, rebusq. diuinis, & sacris locis debitus cultus deferretur, & vbi lapsus esset, restitueretur, Gregorij IX. Rom. Pont. decessoris sui, Concilijq. Tridentini decretis inhærens, constituit, vt ad ecclesias humilis ac pius esset accessus, quieta ac deuota statio religiosa & intenta supplicatio. absint tumultus, & clamores; facessant vana, fœda, & profana colloquia, risus immoderati, & strepitus omnes iudiciorum; inambulationes, & alia, quæ diuina perturbare possunt officia. nec pauperes in templis stipem emendicare vlllo modo permittantur; sed pro foribus ecclesiarum stare non prohibeantur. Hæc vero omnia sacrorum administri diligenter procurent, secus propositas pœnas luituri.
- B** Sepulchra vero supra solum eminentia, vel altius posita tolli iussit, ossaq. vel cineres in illis conditos effossa terra in loco sacro sepeliri. Festis diebus ne mercatura fiat, nec alijs profanis, ac seruilibus operibus vacetur; sed omnes, qua par est, pietate, sacras ædes frequentent, rebus diuinis, alijsq. charitatis ac religionis officijs intenti. Simoniacam prauitatem, nefaria in Deum, sanctosq. maledicta, præposteram libidinem, concubinatum seuerioribus legibus, ac pœnis eodem decreto coercuit. Sacras indulgentias, licet perpetuas, cuius loco concessas, quas consecuturos certa conferre symbola oporteret, quæque stipem emendicandi potestatem facerent, irritas esse decreuit. quæ quidem quæritandi ratio ob ea, quæ ab hominibus ad id delectis proficiscebantur incommoda, magnam apud omnes in inuidiam erat adducta. vtpote plena dolis, atque fallacijs. quandoque enim eiusmodi quæsturæ circumforaneis, atque alijs sordidis hominibus venditabantur. qui non gloriam Dei, non animorum salutem, sed turpe lucrum affectabant.
- C**

Sacrosanctæ Inquisitionis munus, quod illi maxime pro ardenti suo Catholicæ fidei studio semper cordi fuit, amplissimis decretis communiuit; & anathematis execrationem, & alias grauissimas pœnas constituit in eos, qui salutaris illius officij ministros vel impedirent, vel offenderent, vel bona diriperent, aut carceres effringerent, aut eius denique iura quomodo violarent. Sacræ vero Pœnitentiariæ ministris concessas facultates, & indulgentiæ munera, alijs melioribus subinde constitutis, omnino sustulit, atque hunc Magistratum sanctius correxit, ac moderatus est.

- D** Omnes porro Christiani orbis in partes cohortationes eius, & decreta perlata sunt ad instituendas societates & scholas, quæ sacra catechesi pueros, & rerum diuinarum ignaros erudirent, ijs tum ediscentibus, tum etiam edocentibus diuino indulgentiæ collato beneficio. Sanctissimi nominis Dei, seu iuramentorum sodalitatem, quæ ab Ordine fratrum Prædicatorum originem ducit & incrementum, tantum in locis ipsius Ordinis, vel eiusdem superiorum concessu, in alijs etiam ecclesijs deinceps institui posse fanciuit. Pium, ac salutarem precationis ritum, quod S. Virginis

D

Mariæ

Mariæ Rosarium appellant, a B. Dominico institutum, & ab Ecclesia Catholica receptum, maximoq. cum animarum fructu iam vbique gentium apud Christianos vsitatum, graui decreto renouauit, & amplissimis sacrae indulgentiæ donis illo pie vtentes, vel publicam processionē, quæ ab eius sodalitijs fratribus singulis mensibus fieri consueuit, deuote comitantes exornauit. atque huiusce sacri instituti societatem cū apostolicis suis decretis, & muneribus vbique locorum communicandi, & erigendi, vni summo Dominicanæ ordinis Antistiti pro tempore existenti, alijsue ab eo delegatis potestatem fecit. Edixit porro, ne in popularibus concionibus, alijsue publicis in conuentibus, vbi promiscua virorum, ac mulierū multitudo conuenire solet, de B. Virginis Mariæ Conceptione disputare, alterutram partē damnando, propriamq. asserendo sententiam, vel de hac ipsa quæstione cuiusuis pietatis, aut necessitatis prætextu vulgari sermone scribere, vel dictare deinceps quispiam auderet, sub grauibus pœnis statim post factum subeundis; ac Sixti IV. Tridentinæq. Synodi super hac re decreta confirmauit. Ceterum quamdiu per Apostolicam Sedem res definita nō fuerit, fas esse viris doctis in publicis academijs disputationibus, de illa quæstione in vtramque partem disserere, dum tamen neutra vt falsa reprobetur, nec vlla offendiculi subsit occasio. Et cum PIVS esset S. Thomæ Aquinatis doctrinæ studiosissimus, in eumq. afficeretur pietate singulari, vt eius festus dies in Regno Neapolitano celebraretur, reliquis vero Christiani orbis in regionibus tamquam vnius ex quattuor Ecclesiæ doctoribus recoleretur, grauiſſimo decreto constituit. ac septenos & amplius annos indulgentiæ singulis eius sacellum Neapoli ad S. Dominici causa religionis inuisentibus tribuit. Quo loco videlicet eius sancti viri doctrina ex ore Christi de cruce admirabiliter eum alloquentis diuinitus comprobata fuit. alijs vero locis centenos dies tantum concessit.

Decreuit, qua ratione parochiarum ecclesiæ suis quæq. ministris attribuerentur, earumq. Rectores ad residendum, si opus esset, per Ordinarios compellerentur. quo in negotio præclara multa restituit, & emendauit. fecitq. vt multis in locis, ac potissimum in Sardinia earum plurimæ fundarentur. in quibus perpetuas instituit Vicarias. Et quoniā nonnulli Episcopi Tridentinū decretum de assignatione portionū vicarijs perpetuis faciendæ, minus exequabantur, eiusmodi portionū quantitatem sacrorum Antistiti arbitrio sic æstimandam esse statuit, vt nec maior cētum, nec minor quinquaginta nummum aureorum summa sit, computatis omnibus etiam incertis emolumentis. exceptis quibusdam condicionibus, de quibus in generali, ac perpetua eius hac de re constitutione latius exprimitur. Statuit præterea de beneficiorum resignationibus, quæ nempe in manibus Antistiti iure fieri, quæq. non fieri queant. Præsertim vero cavit, ne illa ad resignantium cognatos hereditario quasi quodā iure peruenirent. Atqui plerisque per hanc occasionem, & ob alias restitutas res, Romanam curiā euersum

Auerſum iri conquerentibus; præſtat, inquit PIVS, Curiam, vel potius hominum corruptelas, quam religionis, atque adeo Eccleſiæ Catholicæ ſtatū euertere. Plurima decreuit, & de cauenda eccleſiaſticarum rerum alienatione, & de ſimul iungendis beneficijs, & item de Clericorum ſpolijs rite diſtribuendis. Sanctioribus præterea legibus ſacerdotiorum, quas vocant, Confidentias adſtrinxit. quas etiam qui male exercerent, graui eos anathemate notauit. eorūdemq. bonis omnibus eccleſiaſticis, ac publicis muneribus abdicatos ad eadem dehinc inhabiles declarauit. Decreto ſanxit, vt beneficiorum fructus, lite pendente, apud perſonam a iudice deligendā deponerentur, quibuſcumq. ſtatutis nihil obſtantibus. Quæ vocant Indulgentia Cardinalium ſuper eccleſiaſticorū beneficiorum collatione, vnde multiplicia Reip. Chriſtianæ manabant incommoda, partim ſuſtulit, partim etiam temperauit. conſuetudinemq. aliquid recipiendi in beneficiorum collatione prorsus abrogauit. Ad ipſa vero beneficia, quæ per litteras Pontificias minus integre fuiſſent expedita, regrediendi iura reſcidit.

Edixit, vt Clerici, quos propter Chriſtum, ſpectaculum fieri oportet mundo, Angelis, & hominibus, maxime debeant ab his ſpectaculis, quæ Chriſtum non ſapiunt, abſtinere. Ne talis, teſſeris, pagellis pictis, & omnino alea, aut vlllo præterea vetito, & indigno ludi genere ludant, neue ludorum eiufmodi ſpectatores adſint. Ne comellationibus, choræis, comædijs, aut minus honeſtis conuiujs interſint. Cauonaſq. aut tabernas, niſi longioris itineris cauſſa ne ingrediantur. Ne cuiquā propinent, vel prouocati ad bibendum reſpondeant: ſed ſobrie, modeſte, & caſte ex doctrina Apoſtolica viuant. Ne feminas, etſi nobiles, affectentur. neq; officij cauſſa ſtent circa menſam, illis accumbentibus. In ſamulatu vero etiam eccleſiaſticorum hominum vilia officia, aut opera, quæ clericali dignitati non conueniunt, minime faciant. Qui vero in his deliquerint, eos grauiſſe pro perſonæ conditione, & modo culpæ plectendos eſſe ſtatuit. Beneficiarios autē, qui citra legitimum impedimentum, ſtatas preces, quas vocant horas canonicas, non recitarent, ad omiſſionis ratam, quam ipſe præſcripſit, beneficiorum fructibus priuari; qui vero penſionem, aut res alias eccleſiaſticas, vt clericus perciperet, eum ad B. Mariæ Virginis pſalmodiam recitandā ſub iſſdem pœnis obnoxium eſſe ſtatuit. Laicis, aut clericis vxorem habētibus, aut bigamis, ne ſacræ penſiones ſoluerentur. Condendi teſtamenta, eccleſiaſticaſq. res, atq; adeo vectigalia, & emphyteutica bona in ſpurios (quāuis natalibus reſtitutos) vel legitime natos, vel extraneos, diſtribuēdi facultatē ſacris viris abrogauit. Cumq. ex his quidam filio ſuo paterna bona ex teſtamento reliquiſſet, PIVS, decreto in id potiſſimum interpoſito, teſtamentū ipſum, & alia eiufmodi nulla eſſe declarauit. eo vſq; videlicet hoc genus intemperantiæ eccleſiaſticis in hominibus execrabatur ipſe, ob ea, quæ in populos inde mala recidebant, exempla: & item quoniam ea ratione & eccleſijs, & egenis, & vero etiam legitimis heredibus huiufmodi bona præripiebantur.

Sess. 21. c. 2. bantur. Conc. Trid. decretum de Clericorum sæculariũ ad sacros ordines **A**
promotione, ad Clericos etiam regulares nõ professos pertinere constituit.

De Regularibus constituta. Cap. XIII.

OMNES mendicantium cœnobitarum Ordines ab
omni genere vectigalium, exactio-
num, ac militum
hospitio liberos, & immunes, veteribus priuilegijs
confirmatis, esse statuit, eosq. multis decretis exorna-
uit. Ac ne ipsorum fratrum, vel monacharum illis
subiectarum administrationi, nisi quatenus Triden-
tina Synodus præscripsit, sese immiscerent Episcopi;
sed omnia præfectis eorum curanda relinquerent, interdixit. **B**
De sacra
vero familia, quam Franciscani instituti Obseruantium vocant, ad pristi-
nam disciplinam reuocanda, præclara multa decreuit, atque restituit.
cum illaq. fratres, quos Amadæos, & Clarenos appellabant, penitus con-
sociauit. eiusq. familiæ præfectis Tertium S. Francisci Ordinem, quem
de Pœnitentia nominant, omnino subiecit: huiusq. labentem disciplinam
ordinauit. Quos vero Conuentuales nuncupant, in Hispania suppressit;
eosq. ad eiusdem ordinis Obseruantes aggregauit. Declarauit, vt Domi-
nicane familiæ fratres ceteros mendicantes cœnobitas omnes, etiam eos,
qui ordinis sunt sanctæ Trinitatis, vbique locorum anteirent. Ordinis
fratrum Seruorum Beatæ Mariæ disciplinam restituit, sanctissimisq. legi-
bus ordinauit. **C**
Decreta cuncta, per quæ religiosos cuiusuis sodalitatibus ho-
mines in aliam societatem præter iuris communis ordinem recipi licebat,
penitus deleuit. Regularium apostatas omnes seueriore anathemate per-
cussit. ne tamen ex desperatione miseri durius aliquid de se statuerent,
adhortatus est Generales Antistites, vt singuli suorum ordinum desertores,
si qui essent, reciperent, illosq. benignitate paterna conseruarent, fouerentq.
Religiosas militias emendauit. cauens ne in illas adscripti, siue clerici,
siue sacerdotes vllum ecclesiasticum beneficium, præter illa, quæ propria
essent Ordinis sui, possent obtinere; neque militijs ipsis, vel earum Ho-
spitijs beneficia liceret applicari. Ne consequendi ecclesiastici beneficij
male vsitatam, quam vocant, Expectatiuam dare sacrarum militiarum,
vel sodalitarum, vel Hospitiorum Magistri possent. **D**
Nonnullis piorum
societatibus, quæ sub voluntaria, religiosaq. debebant obedientia, a sæ-
cularibusq. presbyteris habitu distinguebantur, vt tria solemniora religio-
nis vota profiterentur, edixit. Superiorum Pontificum decretis inhærens
constituit, vt monasteria, aliaq. sacra loca, quibus ecclesiastica beneficia
deinceps non vacantia essent adiuncta, & quorum fructus in ærarij pon-
tificij libris æstimati reperiuntur, ipsi ærario quinquennem pensionem ad
ratam fructuum quintodecimo quoque anno persoluerent. Sacris in cœ-
nobijs, aut alijs Deo dicatis locis, aut in eorum ædibus milites hospitio
excipi,

A excipi, aut diuersari lege prohibuit. Sacrarum virginum & septa bene concludi, & vitam moreſq. ordinari ſanciuit. cauitq. ſub anathematis pœna ſtatim poſt factum ſubeunda, ne deinceps vñquam monaſterij ſep̄ta egrederentur, niſi ex cauſſa vel magni incendij, vel morborum, lepræ, vel epidimiæ; quæ tamen morborum cauſſa a ſuperioribus ſuis cognita prius, & ſcripto approbata fuiſſet. Mulieribus autem cuiuſuis ſtatus, gradus, & ordinis, regularium virorum cœnobia ingrediendi facultatem omnem abrogauit. excommunicationis latæ ſententiæ pœna propoſita ijs, quæ ſecus facere deinceps auderent.

B Edicta de iure Eccleſiæ retinendo, alijsq. de rebus.
Cap. XV.

T quoniam omnis fere PII cogitatio, ſtudioſq. eo erat intentum, vt ſacroſanctę Eccleſiæ amplitudinem, dignitatem, ac iura tueretur, edito grauiffimo decreto ſtatuit, ne vlla ciuitas, vel locus Eccleſiæ vectigalis, vñquam alicui in ius, ditionemve concederet, aut per alicuius vitæ ſpatium, ſiue ad tertiam ſobolem, ſiue alia ratione rem alienante, gubernandus traderetur. Iureiurandoq. adiecit Cardinales omnes, & alios eandem dignitatem ſubinde accipientes, ne vñquam huiuſmodi decreto derogandum putarent: neque id ipſum conantibus futuris Pontificibus aſſentirentur, nec eius ſacramenti religione ſolui ſe vel poſtulerent vñquam, vel paterentur. Quod ſi vñlo tempore ſiue clam, ſiue palam de ijs rebus ſic alienandis quidquam perſuadere contendiffent, e veſtigio & anathematis execrationem, aliaſq. præterea pœnas ſubirent, & perduelles, infameſq. inde cenſerentur; & quicumque ex illis in Pontificem lectus vñquam fuiſſet, is legis eiufdem ſe acerrimum vindicem, ac patronum præſtaturum, iterum in eandem legem iuraret.

D Hoc autem decretum, quam Eccleſiæ ſalutare, atque vtile deinceps extiterit, illud præter cetera ſuperioribus annis declarauit, cum eo quaſi clypeo muniti Cardinales, Alonſo poſtremo Ferrariæ Duci, ſub Gregorio XIV. Ferrarienſem prouinciam certum & antiquum Sedis Apoſtolice patrimoniũ, olim illis Ducibus in ditionem traditum ad incapaces ſucceſſores transferre conanti, pontificiaq. auctoritate id firmari eſſagiantanti, ſapienter, ac fortiter obſtitere. ex quo paucis poſt annis proinde factum vidimus, vt eodem Duce vita ſuncto, ſingulari Clementis Octaui Pont. Max. conſtantia, virtute, atque laboribus, Ferrariã ipſa, omniſq. illa ampliſſima ditio ad Romanæ Sedis iura, liberamq. ſummi Pontificis

potestatem, & administrationem incredibili bonorum omnium gratulatione, immortalis ipsius Clementis gloria tandem redierit. A

Ceterum PIVS vt Urbem, & ecclesiasticam ditionem a latronibus liberam, ac tutam redderet, & conseruaret, edictum promulgauit quotannis publice prælegendum contra homicidas, prædones, exules, & alios maleficos homines, eosq. vel receptantes, vel protegentes, vel eorum etiam consortes. Decreuitq. vt id hominum genus, ac Regno Neapolitano extorres nullo modo possent in ecclesiastica ditione consistere: inuito pacto cum Rege Catholico, & cum Etruriæ Duce, vt ij, cuiusuis essent iuris, siue in Pontificio, siue in Neapolitano Regno, seu in Etruria caperentur, sibi inuicem in vinculis puniendi traderentur. Exulum vero patrocinia in iudicio suscipi vetuit nisi prius se in carcere constituerent. Sicariorum, atque eiusmodi pestilentium hominum perfugia in Vrbe sustulit. cauitq. ne tormenta ignea breuiora binis, aliaue arma tribus minora palmis sub perduellionis pœna gestarentur. in eos etiam graui intento anathemate, qui eiusmodi armorum licentiam dare deinceps ausi fuissent. Ne viatores vim aliquam, aut iniuriam paterentur, acres pœnas decreuit in eos uel principes uiros, uel populos, qui fines suos a latronibus non custodirent. ac si quis in uia spoliatus exinde fuisset, locorum, in quibus latrocinium esset commissum, uel domini, uel incolæ, damna præstare cogebantur. quod contigit in Piceno. Vbi cuiusdam castelli homines, cum ad faciendam patriam apud se latrocinij detrimenta compellerentur, Pontificiq. ut decreti seueritatem remitteret, submisit supplicasset, non modo nihil impetrarunt; sed illud etiam responsum retulere, nisi maiore diligentia, ac studio fines suos tuerentur, fore, ut maiore quoque pecunia iacturas hominum in posterum compensarent. Finitimos præterea Principes grauius adhortatus est, ut ttrimes per mare dispositas haberent; quarum præsidij litora, oræq. Italiæ a prædonibus, & piratis defenderentur. ad Traianumq. Portum, atque alijs maritimis locis turres extruxit, & speculas, quibus omnis facultas piratis adimeretur, ea uexandi loca, ijsq. nostri contra Turcas tutis perfugijs uterentur. Per hunc modum terra, mariq. Christianæ Reip. tranquillitati bene consultum. B

Graue pariter, & amplum decretum edidit de nautis, & naufragis, eorumq. rebus non occupandis, aut impediendis; sed ab his, qui possent, benigne iuuandis, & qua par esset, Christiana charitate conseruandis. quod ut libentius præstaretur, singulis Christi fidelibus in hoc pietatis genere studium suum & operam ponentibus denos annos indulgentiæ, ac totidem quadragenas de iniunctis eis pœnis Apostolica auctoritate relaxauit. Christianos uero, qui apud Turcas serui reperti essent, vna cum bonis suis omnibus deinceps humaniter accipi, ac liberos dimitti iussit, a piorum communione segregans eos omnes, qui huic legi minime parerent. Qui autem ex seruis facti Christiani ad Urbis Conseruatores pro tempore existentes, C

- A** stentes libertatis causa confugerent, eos per eundem magistratum libertate donari, ciuesq. Romanos effici posse statuit. Corcyense Xenodochiũ, in quo vniuersæ Christianæ classis contra Turcas bellantis ægroti, ac vulnerati curarentur, vt ampliaretur, piorumq. subsidijs auctum sustentaretur, lege sanciuit. In medicos, qui lapsõ triduo ægros peccata sua ritu Catholico non confessos curassent, confirmatis aliorum Pont. decretis, multas pœnas constituit: languentium propinquos, ac familiares, vt etiam parochis eorum enunciarent morbum, adhortans. De nuptijs rite celebrandis, de consanguinitatis, vel affinitatis gradibus fideliter exprimendis, cũ quispiam se legibus exsolui postulat; de impedimentis publicæ honestatis, & cognationis spiritualis, & affinitatis ex fornicatione contractæ multa decreuit. Scita, ac leges populi Rom. super dotium moderatione comprobauit. ne videlicet summa dotis vna cum ipso mundo muliebri, maior esset quattuor-millibus quingentisq. nummis aureis. quæ lex alioqui ciuitatibus salutaris, iam exoleuit. Doctoris ornamenta conferendi potestatem Palatinis in Vrbe Comitibus, alijsq. nonnullis Romanæ curiæ collegijs abrogauit. ne amplius, vt plerumque fiebat, ad eiusmodi gradus imperiti homines, & indigni proueherentur. qui postea ad publica, sacraq. ministeria, atque adeo ad Episcopalem dignitatem non sine graui Reip. damno assumebantur. Sanxit, vt togati laici, qui clericorum in morem vestiebantur, capitis tegumentum in occipite replicatum induerent; vt vel inde a clericis discernerentur: sicuti iam olim fieri consueuerat. Declarauit, quæ iure, quæq. iniuria pecuniæ permutatio fieret. ac contrahendorum censuum certis adhibitis condicionibus formam præscripsit.

Cruentæ, turpiaq. dæmonum, vt appellabat ipse, non hominum spectacula, in quibus taurorum, ac ferarum congressiones, seu agitationes pleriq. multis in locis ad virium suarum, & audaciæ ostentationem publice & priuatim exercere consueuerant, vnde hominum cædes, membrorum mutilationes, animarumq. pericula frequenter oriebantur, graui decreto prohibuit. qui secus facerent, protinus anathematis pœnam incurrisse censerentur. Liberales, & item operosas artes fouit egregie. ac multa aureorum millia in lanificium, quod ipse in Vrbe induci curauit, impendit. Agriculturam itidem magnis, vti dicemus, affecit beneficijs. Plurima de carcerum

- D** Visitatoribus, de iudicibus, eorumq. collegijs ordinauit. Tribunalia, ac Romanæ ciuitatis magistratus omnes ab imo ad summum vsque correxerit, melioribusq. legibus temperauit. Qui autem dignitates, & officia, quibus iurisdictionis administratio esset adiuncta, vel pecunia, vel alijs malis artibus ambirent, seu etiam assequerentur (quod iure ciuili cautum est) in eos propositas grauissimas pœnas innouauit, & auxit; quibus pœnis obnoxios fore quoque declarauit, qui ob id pretium, vel promissionem acciperent, vel operam suam huic rei vtrumque præstarent. vsque adeo videlicet rectam iuris administratorum electionem, iustitiæq. ministerium, quã
- integer-

integerrimum esse cupiebat. Fraudes, luxum, & æris alieni dispendia **A**
 coercuit. cum enim illi esset allatum, nummularium quemdam pro sua
 intemperantia decoxisse, eum alioqui nobilem, fustuarij pœnas luere man-
 dauit. subinde constituens, eos uti latronibus deteriores, non solum profa-
 nos, sed etiam sacros homines, exceptis Episcopis, capitali supplicio ple-
 ctendos esse, qui nō fortuitis euentis, sed sua ipsorum vel incuria, vel luxu,
 vel alijs explendis voluptatibus, creditores suos cessione bonorum elusis-
 sent: quiq. re sua familiari, aut dilapidata, aut abscondita æs alienum dis-
 soluere noluisent. De ordine seruando in satisfaciendo creditoribus Præ-
 sulum in Romana curia decedentium, leges æquiritatis plenas dedit. cetero-
 rum in creditorū concursu miserabiles personas præferendas esse statuit.

Hebræos Vrbanos in regionem ad Marcelli theatrum illis attributam **B**
 concludi iussit, noctu foribus obseratis. animaduertens in illos, qui foris
 eo tempore deprehensi fuissent. ac Pauli IV. super ea re constitutionem
 innouauit. nec ita multo post eos omnes depulit e tota ditione Pontificia,
 præterquam ex Vrbe Roma, vbi ad lucem veritatis facilius conuerti pos-
 sent; & item ex Ancona maritima ciuitate. ne videlicet Orientis merci-
 monia prorsus impedirentur. Edicto præterea vetuit, ne Christianum
 quempiam ad opus conducerent (cum antea Christianis baiulis vteretur)
 vel eorū, quibuscum negotiarentur, domus limen intrarent. Sciebat enim,
 id quod perpetuo res ipsa docuit, Hebræorum consuetudinem, & familia-
 ritatem Christianis populis periculosam, prauarumq. opinionum quasi se-
 minarium semper extitisse, perinde ac fuit olim ipsis Hebræis cum Eth- **C**
 nicis consuetudo. Verumtamen cum alias sæpe, tum imprimis postquam
 ad summum Apostolatus officium euectus est, ut ipsemet de se testabatur,
 numquam destitit, hortando, docendo, monendo, confusus, ut eorum
 quamplurimos ad Christi fidem adduceret. neque vero irriti omnino Dei
 benignitate labores eius fuerunt. quando satis multi vtriusq. sexus, in ijsq.
 nonnulli ex primarijs, ut infra suo loco demonstrabitur, ab ipso salutari
 aqua perfusi Christianam religionem susceperunt. Ad extremum ita mul-
 ta sunt, quæ vel tollendis de medio corruptelis, vel rebus sancte restituen-
 dis præclare decreuit, atque constituit, ut ex ijs iustum uolumen confici
 facile queat. Quæ quidem ego, ne lectori molestus sim, consulto præ-
 tereo. reliqua uero, quæ memoratu digniora uisa fuerint, quoniam secum **D**
 longiorem trahunt narrationem, infra suis quæq. locis passim comme-
 morabimus.

Finis Libri Primi.

D E
 VITA ET REBUS GESTIS
 PII V. PONT. MAX.
 Liber Secundus.

Cardinalem Commendonum legat ad Cæsarem,
 Sedis Apostolicæ dignitatem tuetur, &
 rem Christianam in Germania
 lapsam restituit.

Cap. I.

INTEREA PIVS non earum modo rerum, quæ vel ad Romanæ civitatis, totiusq. pontificiæ ditionis administrationem, vel ad omnes ecclesiasticæ disciplinæ partes pie formandas, & ordinandas pertinerent, curam gessit diligenter; sed eo siue tuendæ, siue amplificandæ religionis flagrabat ardore; ut simul & vniuersæ Christianæ reipublicæ moderationi, & grauissimis regnorum negotijs accuratam impenderet operam: nihilq. vel in maximis, ac potentissimis Principibus dissimulandum putaret, quod eidem religioni aduersari videretur. Inter cetera vero, quæ ut primum est ad Pontificatum euectus, sedulo curare consilia coepit; illud inprimis fuit, quod labentem Catholicæ religionis cultum, & Apostolicæ Sedis auctoritatem valde periclitantem in Germania restituere, ac tueri omni ope contendit. Cum enim Maximilianus Cæsar, ut Turcicum exercitum Pannoniæ imminentem coercendi consilium caperet, Imperij comitia Augustam Vindelicorum indixisset, in his siue postulantis hæreticis, siue minus pijs viris conuiuentibus, per speciem sedandi nonnullas de religione turbas, resq. ciuiles componendi, præter cetera proposita erat eiusmodi quæstio definienda; qua ratione ac via Christiana religio ad meliorem, ac rectiorem intelligentiam, seu formam reduci posset. Quod sane consilium haud omnino sanum, cum sacris legibus

bus repugnaret, profusq. derogaret sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ auctoritati, ad quam vnam, vtpote omnium Ecclesiarum magistram ac iudicem pertinet, sacre religionis dogmata proponere, declarare, & constituere, erat plane grauiter pertimescendum, ne quidpiam inibi contra Catholicam veritatem decerneretur, grauisq. pontificiæ potestati inferretur iniuria. cum præsertim id in sacri interregni tempus incidisset. Ceterum hoc ipso valde lætabantur hæretici, nouarumq. sectarum cupidi, quippe qui Cæsaris amicum in sua ipsorum studia propensum videre viderentur: ob idq. futura erant comitia frequentissima. A

Hoc igitur tam graue periculum, vt auerteret PIVS, ad Ioannem Franciscum Commendonum, Cardinalem, virum summa virtute, singulariq. prudentia præditum, atque optime de Christiana repub. meritum, ex Polonia (vbi erat apud Sigismundum Regem a superiore Pontifice Legatus) ad Urbem redeuntem litteras ac diplomata misit, quibus ille commonefieret, vt vbiuis gentium litteræ ipsæ redderentur, inibi subsisteret, intelligeretq. se ad Cæsarea comitia de conseruanda Apostolicæ Sedis auctoritate, ac de Catholica fide in Germania tum restituenda, tum etiã protegenda Legatum Pontificium destinari. Legationis ergo suæ litteris Augustæ acceptis, Cardinalis vidit, sibi mandari a Pontifice, vt antequam ea res in comitijs ageretur, coram Imperatore, atque omnibus Principibus publico in confesso grauiter denunciaret, nisi eam cogitationem abijcerent, futurum, vt Pontifex omnem auctoritatem in eos Principes tam laici, quam sacri ordinis reprimendos exerceret; ac multo magis in ipsum Cæsarem. quem & Imperio, & ditionibus, & omnium iure successionum, & quibuscumq. præterea rebus potiturum ille se confideret, esset facile priuaturus. Legatus autem varijs, & cum ipso Cæsare, & cum alijs Principibus habitis sermonibus, ad Pontificem scripsit, rem eo loco esse, vt absque illa publica denunciatione ex sententia cuncta successura sperarentur. Sed enim Pontifex pro magno suo in ea re studio, vt absque alia recusatione idem ediceret, denuo Cardinali præcepit. Verum enimvero mandatum hoc quam graues Principibus illis offensiones afferre posset, Legatus prospiciens, cum præsertim id non esset necessarium, re iam Pontificis nomine diligenter procurata, vt eiusmodi articulus nullo modo tangeretur, vt re ipsa contigit, conscientia suæ magis, quam PIO præcipiente parere non dubitauit. Itaque per litteras PIVS edoctus, quæ rationes ad mandatum non efficiendum Legatum impulissent, præter consuetudinem fere omnium Principum, consiliorum suorum constantiam tueri potius, quam ministri integritatem probare nitentium, summa significatione lenitatis manu sua rescripsit, quicquid ab eo gestum esset, æquo animo sibi tolerandum videri. Quin etiam illi se gratias agere, quod iussis suis non obtemperasset. In quo apertissime declarauit, se præter vnam Reip. salutem, nihil omnino spectare, nihil intueri. B

Legato

A Legato præterea mandauit, vt præter explicatam rationem Cæsari denunciaret, Pontificem committere nullo modo posse, vti caussa religionis vllum vel leue detrimentum pateretur. Laicos homines audere de rebus fidei vel tractare, vel definire, intolerabilem esse temeritatem. Neque in eo genere deesse Catholicorum exempla Imperatorum; qui hisce de rebus audire, ne dum decernere nolissent; sed omnia, vt par erat, sacrosanctæ Sedis Apostolicæ iudicio, ac moderationi dijudicanda reliquissent. Gloriosissimiq. Principis, & numquam satis laudati Constantini exemplum posse cunctis abunde sufficere. Quod deinde in Concilio Chalcedonensi Martianus Cæsar secutus, præter cetera in ea Synodo testatus esset, se ad protegendam fidem, non ad potentiam aliquam exercendam,

B exemplo religiosi Principis Constantini, Synodo interesse voluisse; ne populi dehinc prauis opinionibus separarentur, Basilium pariter Augustum sub finem octauæ Synodi aperte professum fuisse, profanis viris, vel in quouis dignitatis gradu collocatis, atque adeo ipsis Imperatoribus nefas omnino esse, vel hiscere in ecclesiasticis caussis, aut Ecclesiæ Romanæ siue auctoritati, siue sanctionibus obsistere. Ac si Angelus de cælo delapsus aliter docere velit, atque ipsa docet Ecclesia, vt ait B. Paulus, anathema censendum. Quapropter Cæsarem rogabat PIVS, vt priuatis rebus omnibus posthabitis, simpliciter & aperte Catholicos adiuuaret. præsertim eo tempore, quo magna inter sectas hæreticorum discordia præbendi eius auxilij opportunam daret occasionem. vt vel hac ratione quot quantiq. in erroribus illi versarentur, facilius intelligerent; atque ad pristinam fidem, auitamq. religionis obedientiam promptius redirent. nimirum absoluto iam, ac sancito sacrosancto Concilio Tridentino.

Cuius quidem Concilij promulgationi, obseruationiq. pro virili sua, vt fauendum Cæsar arbitraretur, PIVS hortabatur. Quod si in Imperio toto id obtineri non posset, interim ad rem feliciter aggredèretur: ac vel in Salisburgensi, Constantiensi, Augustensi, Frisingensi, Boiodurensi, siue Patauiensi, Brixinensi, & Tridentina diocæsisibus & promulgandum, & seruandum curaret. quæ res esset & omni Italiæ singulari contra hæreticorum vel fraudes, vel minas præsidio, ac munitioni, & ceteris præterea ciuitatibus, & diocæsisibus exemplo futura salutari. Ad hæc ageret & cum ipso Cæsare, & cum sacratissimis Imperij Septemuiris, & cum Archiepiscopis, vt quoniam Otho Cardinalis, idemq. Episcopus Augustanus, ne diocæsanam Synodum suam Tridentini Concilij in mores inducendi causa celebraret, a multis fuerat impeditus, Moguntinus eius Metropolitanus, ceteriq. omnes suam quisq. Synodum concelebrare statim aggredèrentur; ne suffraganei ea in re diutius retardarentur. Præterea vero cum intelligeret PIVS, Colonensem Archiepiscopum designatum, ne sanctæ Romanæ Ecclesiæ fidem stata formula profiteretur, in dies subterfugere; quod tamen omnes ab eodem edito Concilio, non modo in Italia, verum

etiam

etiam in Gallia, Hispania, Polonia, Pannonia, & item in Germania designati sacrorum Antistites facere cœpissent; cumq. alios ex Septemuiris duos Coloniensis Archiepiscopi excusationi, causaq. fauere idem rescisisset, Legato iussit, Cæsari, ac Cæsarianis consiliarijs, ecclesiasticis Septemuiris, atque alijs insuper, quibus opus esset, omnino persuadere niteretur, quo tam pia, salutariaq. decreta omnes vsu retinenda curarent. alioquin ab se Coloniensem sede priuatum iri. Id quoque periculi Cæsar auerteret imminentis, ne electo Archiepiscopo Magdeburgensi ex humanis erepto, sedes illa ab Saxoniae Septemuiro teneretur, qui tres alias Ecclesias iam occupauerat. Quod si Argentinenſis senior Episcopus mortem obiisset, quando omnes illi Canonici, tribus exceptis, Lutherana peste laborabant, cauere Cæsar, ne hæreticus Episcopus sublegeretur. secus enim fore, vt Ecclesia illa, diœcesisq. omnis in suam perniciem prorsus lapsa concideret. Quamobrem curandum videri, vt Catholici adiutores illis darentur, vel certe alio genere præsidij res ibi Christiana communi-
nireretur.

Omnibus porro Catholicis Germaniæ Principibus denunciaret, cupere Pontificem, sibi ab eis pro sua quoque prudentia salutaris consilij aliquid dari, de ijs rebus, quas ipsi optimas vel dictu, vel factu arbitrarentur ad Catholicam fidem in illis regionibus aut tuendam, aut amplificandam, & ad conuellendas hæreses, inducendumq. vsu Tridentini Concilij, & ad necessarium vacantibus sacerdotijs modum adhibendum: denique ad retinendam suam ipsorum auctoritatem, ditionemq. siue ecclesiasticam, siue ciuilem pie conseruandam. Amari vero ab se omnes charitate singulari, atque pro ipsis protegendis intentatum se nihil relicturum. Denique illis sacrorum Principibus hæc mandaret singillatim, ut qui solemni carimonia consecrati non essent, ij primo quoque tempore consecrarentur. diuinaq. mysteria peragerent, & ad populum cuncti sacras conciones haberent interdum. vt vel semel in anno totam, aut certe portiorem diœcesis quisque suæ partem obirent ipsi; sacra cœnobia curarent instaurari; desertores omnes, ac deploratos monachos expellerent, ac profligarent. Quod si cœnobia ibi defuissent, se satis multos optimis moribus ornatos ex Italia, Belgarumq. regione delectos, eo dimissurum. Archidiaconos, & alios quoslibet ecclesiastica dignitate præditos ad modum cuiusq. gradui consentaneum vitam instituere compellerent, neque ea in re cuiquam indulgerent. cauere etiam diligenter, ne in diœceses suas hæreticorum libri comportarentur. etenim huic pesti non occurrere, nihil esse aliud, quam animatum in perniciem consentire, hæreticisq. aperte fauere. Proinde omnes efficerent, vt quamplurimi catholici libri excuderentur. nam hæreticos libris ab se editis maiorem, quam alia ratione, Ecclesiæ cladem intulisse. Itaque illos facile conuictum iri, si optimorum auctorum libri exquirerentur. quibus modico pretio diuenditis, commo-

A commodius possent, hæreticorum fraudes, & errores aperiri.

Legatus caute, & prudenter ageret, vt a quouis hominum genere quæreret, an quispiam vel Italus, vel Belga, vel Hispanus hæreticorum in Germania consuetudine ad Catholicos populos, ac prouincias labefactandas vteretur; atque in ea re nullis aut impensis, aut vigilijs, vt de rebus omnibus Pontifex certior fieret, parcendum putaret. Principes etiam viros, & Antistites omnes commoneret, ne vnquam hæreticos in suis vel ædibus, vel ditionibus tolerarent; curarentq. sedulo, vt ad Pontificis aures perueniret; huic se monitioni prorsus obtēperasse. Quod si Catholici viri probitate, & eruditione præstantes apud illos inuenirentur, qui contra hæreticos concionari, vel alia ratione pro re Christiana insudare parati essent,

B ea de re scriberent ad PIVM, qui pro sua liberalitate virorum eiusmodi opera vt, eosdemq. iusto præmio cumulate cohonestare studisset. Id porro diligenter operam darent omnes, vt suum quisq. Theologum cum doctrina, tum integritate vitæ præcellentem penes se alerent, & haberent; neque erudiendorum in Seminarijs adolescentum clericorum ad præscriptam rationem sacri Tridentini Concilij curam negligerent. Præterea vero cum in Spirensi, Vuormaciensiq. diocæsibus aduersus Catholicos omnem impietatem Elector Palatinus exercuisset, ageret Legatus, vt neque Principes, neque sacri proceres Catholici, neque Cæsar ipse tam immane scelus dimitterent impunitum; sed acriter id vindicarent, nam huiusmodi flagitia dissimulare, aut toleranter ferre, nihil aliud esse, quam

C hæreticos principes ad ecclesiasticos vicinos suos perdendos incitare. In quo PIVS operam suam omnem, & opem prolixè pollicebatur; vt vel inde intelligerent homines, eum in re tanti ponderis officio suo numquam defuisse. Denique Bauariæ Ducem spectatæ Principem integritatis, ac religionis, & confirmaret in officio, & ad liberos suos iisdem virtutibus instituendos, segregandosq. omnino ab hæreticorum consuetudine, atque omne studium conferendum, ne quispiam eiusmodi peste affectus eius in aula delitesceret, pie cohortaretur. Quæ quidem fere omnia, atque alia multa generis eiusdem, iubente PIO, Legatus, quoad eius fieri potuit, egregie præstari curauit. Itaque piorum conatum, sanctorumq. consiliorum haud contemnendus extitit fructus. Sed hæc dum ita curantur, Meliten-

D sium periculis occurrendum fuit.

Melitæ succurrit. Cap. II.

N T E R alias enim multas, easq. grauissimas, in quas PII Pontificatus incurrit, rerum difficultates, acris in primis, plenaq. timoris, atque periculi fuit obsidio Melitensis. Satis constat, Melitam, Lybici maris insulam, non modo Siciliae, cui adiacet, LX. millia passuum ab ea distans, sed etiam omnis fere Italiae contra barbarorum impetus tutum propugnaculum

E lum

lum, sacrae militiae S. Ioannis Hierosolymitani hospitium inclytum, ad Romanæ Ecclesiae praesidium maxime pertinere. Id scilicet Solimanus Turcarum Imperator Christiani nominis hostis acerrimus non ignorans, atque in Italiam sibi aditum aperire cupiens, paulo ante hunc Pontificatum ingenti classe ducentis ac sexaginta fere instructa nauigijs Melitam expugnare, ac per quattuor menses graui obsidione diuexare instituit. Et cum magna Melitensibus damna intulisset, iamque arcem, cui a sancto Erasmo cognomen est, per vim in potestatem redegisset, propugnantium militum virtuti demum cedere coactus, graui suo dedecore, pariq. detrimento, & indignatione inde recesserat. E suis triginta millibus, e nostris vero ferme nouem millibus in ea obsidione desideratis. Sed ne recuperatis viribus, maiore impetu, ac furore eo reuerteretur, nemo non timebat. **B** maximos enim ob id bellicos apparatus Constantinopoli fieri, nunciabatur. Itaque Ioannem Valletam Hierosolymitani Ordinis Magistrum, ut, quam designabat, nouam urbem condere, omniq. genere praesidij communire quamprimum aggredere, grauius cohortari, atque impellere PIVS non desistebat. triaq. millia militum, quos in eam daret expeditionem, stipendijs affecit: & quae Pius IV. desponderat, aliaq. longe maiora subsidia libenter se praebiturum ostendit. Ac protinus aureorum quindecim millibus donauit milites Melitenses. & alia praeterea quina millia in menses singulos in eam fabricam per septimestre contulit. Sed quoniam, & tantae molis aedificium, & graue a potentissimo hoste imminens periculum maiora postulare videbantur auxilia, quae ab alijs Principibus tributum iri spes erat exigua, auctore Valleta, exierat rumor, Melitensium militum Magistrum, nisi Christiani Principes opem ei ferrent in tempore, cum Ordine suo, relicta Melita, se in Siciliam recepturum. **C** Qua de re PIVS ab ipso Valleta certior factus, simulq. de varijs, quibus ille premebatur, angustijs edoctus, ut mærentem hominem subleuaret, & in officio contineret, non solum quanta posset maxima illi subsidia tribuere, sed vitam etiam ac sanguinem pro honore Dei, Melitensiumq. salute profundere se probe paratum esse respondit. Itaque statim amplissima apostolicae indulgentiae munera cunctis Christi fidelibus proposuit, eosq. ut erratis expiatis, diuinam opem Melitensibus implorarent, ac pro suis quisq. facultatibus eis succurrerent, patria charitate prouocauit. **D** Ex quo Pontificiae indulgentiae, piorumq. liberalitatis beneficio per Italiam, Galliamq. praestito haud modicus pecuniae numerus collectus est. Quod ne in Hispania quoque fieret, regionum administratorum inde cogendae pecuniae bonam partem in Guletanam munitionem conferendam esse praetendentium, fecit exceptio. At vero cum in Lusitania itidem, atque Indijs, ut edixerat, Iubileum ipsum minime vulgatum fuisse PIVS intellexisset, id ægre ferens, eo mox abrogato, per exhortatorium diploma sacrum apostolicae benedictionis munus tantum obtulit ijs, qui eiusmodi subsidium benigne deinceps contulissent.

Inter

- A** Inter hæc autem Philippum Hispaniarum Regem, ac Neapolis, Siciliaeq. Proreges per litteras, ac nuncios ad promissas Melitensibus superpetias quam celerrime ferendas ardentius extimulauit. Ad ipsumq. Valleretam litteras dedit, Apostolici feruoris, vt vidimus; paternæ pietatis, ac prudentium plenas consiliorum. quibus eum ad nouam exædificandam urbem primo quoque tempore, insulamq. tuendam impellens, illum a suscepto, vel prætexto discedendi proposito reuocauit. Ceterum his ad fabricæ perfectionem haud sufficientibus, maiora a PIO subsidia, in eo vno secundum Deum spem omnem se repositam habere professus, in dies Vallereta flagitabat. Itaque cum maximos PIVS præsertim contra hæreticos per idem tempus sumptus faceret, neq; aliunde suppeteret, ex quo largiora pro sua eximia pietate Melitæ conferre posset auxilia, Pontificij administri, officio suo male functi rebus fisco addictis, ex his quattuor & quadraginta millia nummum aureorum, ac varias eius præterea gemmas, quæ tredecim ferme aureorum millibus æstimabantur, ipsi fabricæ statim attribuit. Sacrisq. militibus Melitensibus in eam rem, vt aureorum centum quinquaginta millia legitime contrahere quoquo modo possent, Ordinis sui fundis in Italia, Gallia, Hispaniaq. oppigneratis, indulgit. Neapolitanis porro clericis ob id tres decimas imposuit. vnde mox triginta fere aureorum millia collecta sunt. Ac pro necessitate celerius vt absolueretur ædificium, ne festis diebus opus facere impedirentur, fabros, & operas legibus exsoluit. edicens, id aliquando fas esse, vel necessitatis, vel pietatis, vel publicæ utilitatis, quæ genus quoddam est pietatis, causa: quæ rationes omnes ad rem præsentem pertinerent. Itaque nouæ vrbi, anno sal. M.D. LXVI. quinto Kal. April. Deo in primis, Pio V. atque alijs bene iuuantibus, exædificari cœptæ, feruentiq. opere deinceps extructæ, ac communitæ, Valleretæ, a gentili conditoris Magni Magistri cognomine, more maiorum nomen est inditum. Quamobrem Turcæ Melitam optime instructam, atque munitam esse audientes, eo redire noluerunt. sed ad explendum furorẽ suum, & quam inani Melitense incepto ignominiam subierant, vindicandam, confestim insulam Chium illustris, ac piæ Iustinianæ gentis ditionem occupare aggressi, eam sibi magno Christianorũ damno subiecerunt. Iustinianos vero ipsos male acceptos, ad urbem Theodosiam, quæ nunc Cassa dicitur, captiuos abduxerunt. quos deinde PIVS, Caroli Noni Gallorum Regis ope vinculis eximi, liberariq. curauit.

Sub idem tempus centum & amplius Equites Galli primariæ nobilitatis, quos ingens suæ gentis hominum numerus comitabatur, ex insula Melita a Turcarum obsidione liberanda profecti in patriam reuertentes, PII sacros pedes osculandi causa Romam diuerterunt. Quos ipse singulari pietate a limine aulæ S. Marci, vbi tum residebat, genibus prorepentes ad sacri pedis oscula benigne excepit, singulisq. benedixit. Mox Gulielmo Saggalletto intimo Quæstori, vt ex ærario pontificio decem aureorum millia illis distribueret, imperauit: ratus, exteros homines e salutari expeditione

profectos, longoq. itinere afflictos, pecuniarum agere subsidio. Horū prin- **A**
 cipes erant Comes Brisacius. & Philippus Strotius. qui vna cū alijs egregiā
 Pontificis liberalitatē admirati, ad eumq. colendum impensius propensi,
 pecuniam, qua se non indigere profitebantur, pro sua modestia recusa-
 runt. Sed immortales PIO gratias agentes, ac magno se illi beneficio de-
 iunctos agnoscentes, ad Anconam urbem præsidio communiendam, cui
 a Turcarum classe periculum imminebat, sponte profecti, inde, donec tu-
 ta res esset, discedere noluerunt. Per idem tempus cum Turcarum clas-
 sis in Adriaticum sinum esset ingressa, teneretq. timor animos, ne quid
 grauius inde Christiana, præsertim Veneta Respub. pateretur; Paulum
 Jordanum Vrsinum Braciani Principem, pontificiarum triremium du-
 cem PIVS declaravit, eoq. subsidio misit. ac protinus quattuor militum **B**
 millia suis ducta stipendijs in eam expeditionem dedit. præter alia multa,
 quæ tum a Philippi Catholici Regis classe procuravit auxilia, tum ditio-
 nis suæ maritimæ firmavit præsidia. quibus illos Christianorum portus,
 & oras egregie communiuit, ab hostilibusq. armis vindicauit. Sed iam
 ad res in Germania gestas redeamus.

Cæsarem contra Turcas in Pannonia humanis, & diuinis opibus iuuat. Cap. III.

NIL fortasse minus expectares a Pontifice & re, & **C**
 nomine PIO, quam vt bellicis rebus vel administran-
 dis, vel procurandis animum adijceret. Verum, vt a
 dominico grege sibi commisso truculentam vndi-
 que frementium luporum rabiem vigilantissimus pa-
 stor arceret, atque propelleret, necessario sibi facien-
 dum putauit, vt pacis bonum, cui perpetuo fuit inten-
 tus, bellicis præsijs tueretur. Enimvero cum Rempubli-
 cam Christianam duorum acerrimorum hostium, Turcarum videlicet, & hæreticorum
 viribus continenter oppugnari, ac propemodum opprimi videret, im-
 manem quidem illorum audaciam contundere, horum vero impietatis
 furorem extinguere ab ipso sui Pontificatus initio cogitauit. Itaque per
 epistolas occultis notis conscriptas Commendono Legato mandauit, vt **D**
 cum Cæsare, Germanisque Principibus diligenter ageret de sociali in
 communem hostem Turcam fœdere iungendo: quippe quem intellige-
 ret, maximos bellicos apparatus conficere, vt Christianos terra, maiq.
 peteret, summo cum eorum detrimento. cumq. de illius potentia consta-
 ret, PIVS; vti summum omnium parentem decet, Principes ad tutan-
 dam rem Christianam sanctissimi fœderis vinculo colligare decreuerat.
 vt non solum imminentiæ proxime, sed multo post etiam futura pericu-
 la declinaret. ac præterea se, quicquid posset, quam diligentissime præ-
 staturum pollicebatur, tam in faciendo sumptu, quam in Regum om-
 nium

A nium, ac Principum auxilio procurando. Acta sunt a Legato cuncta diligenter. Atque in comitijs id solum constitutum, vt contra Turcas a Germanis Principibus auxilia quædam suppeditarentur. At vero PIVS Cæsaris rerum angustia perspecta, ad eam rem sexaginta millia nummum aureorum ei decreuit, pollicitus alia præterea quinquagena millia in annos singulos donec bellum conficeretur. Ac paulo post eidem petenti alia quoq. triginta millia ad oppidum Canisiam, aliaq. loca contra Turcam in Pannonia communienda Venetijs numerari iussit: aliam porro grandem pecuniarum vim ad id passim elargitus.

Ceterum Principes omnes assiduis vrgebat cohortationibus, vt sacrosanctam belli societate inirent: Cæsareamq. Maiestatem contra barbarum Tyrannum pro Christiani nominis gloria dimicantem iuuare ne grauarentur. Hinc Emanuel Philibertus, Dux Allobrogum, quadringentos equites minoribus tormentis instructos eo misit, ipseq. expeditioni quam plurimis alijs primarijs stipatus militibus interfuit. Sed equitibus Cæsari operam nauantibus relictis, ad tuendas ditiones suas subinde necessario remeavit. Alfonso quoque Atestinus, Ferrariæ Princeps, quadringentos viros clari nominis, trecentosq. minoribus armatos tormentis, ac centum galeatos milites, totidemq. ducens cataphractos eodem est profectus. in ijs nobilis quisque tres, aut quattuor voluntarios milites egregie fortes secum adduxerat. Vt ij numero essent omnes ad duo millia, & amplius armatorum quibus etiam plurimi viri primarij ex omni Italia, **C** PIO cohortante, profecti, auxiliares accessere. Cosmus Florentiæ Dux aere suo tria millia peditum eodem submisit: præter ducenta millia nummum aureorum, quos ille paulo ante Venetijs in hac expeditione Imperatori curauerat. Genuenses itidem, atq. Lucenses opem quique suam contulerunt: remq. grandi pecunia iuuuit Gulielmus Gonzaga, Dux Mantuanorum.

Inter hæc autem indicto amplissimo Iubileo, vt hisce diuinorum armorum opibus præter pecuniaria subsidia, opitularetur Imperatori, pro more veterum patrum ad ea pietatis præsidia, quibus iræ cælestes a mortalibus auertuntur, confugiendum PIVS existimauit. Itaque solemnes, ac publicas tridui supplicationes decreuit, quæ non Romæ solum, sed per totum ferme Christianum orbem haberentur. ad salutare poenitentiae fructus omnes excitauit, Apostolicam gratiam, & indulgentiam amplissimam omnibus conferens, qui ieiunijs, elemosynis, & orationibus pijs intenti, ad confessionisq. & Eucharistiæ sacramenta accedentes aduersus Christianæ fidei hostes victoriam Cæsari a Deo precarentur. Inciderunt hæc in æstiuos dies, quibus maximi in Vrbe calores esse solent; supplicationes tamen illas ipsemet PIVS coram honestauit. Nam a se diluculo facta re diuina in æde S. Marci, inde primo die ad Lateranensem basilicam, altero ad S. Mariæ Maioris, tertio ad Aræ Cœli templum pedes processit. omnino magna opinio erat, trecentis ad hinc annis nul-

lum extitisse Pontificem, qui maiore frequentia, alacritate, ac pietate **A** sacrum eiusmodi supplicationum munus obiisset. Illud admirabile. quod cum tanta ad S. Ioannis ædem prima supplicatione confluxisset hominum multitudo, ut maior conuenire minime posse videretur, frequentior tamen apparuerit in secunda; quodque demum in tertia longe, quam antea, numerosior ad pie precandum turba vndique collecta, rebusq. diuinis intenta conspiceretur. Denique in eo celeberrimo comitatu tantum Pontifex excitauit studium pietatis, ut in omnibus imaginem veræ fidei, quam olim Apostolus in Romanis hominibus extulit laudibus, se intueri plerique testarentur. Auxit etiam religionem certa nefariorum spirituum ex aliquot notissimis feminis eiectione: haud obscura Pontificis sanctimoniam significatione. qua de re infra commodius suo loco scribemus. **B**

Interea Solimanus in Pannoniam progressus urbem Iuliam cepit. ciuibus sese deditibus, ut pote non valentibus diutius hosti resistere: qui eos omnes contra datam ab se fidem æque impie, ac perfide contrucidauit. Mox centum nonaginta milium Turcarum exercitu instructus, Sigerum arcem, oppidumq. & natura loci, & arte munitissimū in Croatia, Pannoniamq. finibus collocatum cœpit obsidere. Qua in obsidione atrocissima sane, ac diuturna non tam vniuersa Christianorum arma, quam efficaces apud Deum **P I I** Pontificis deprecationes se pertimescere Solimanus dictitabat. nec impij tyranni timor inanis, nec **P II** Pontificis, quam pro ea re fundebat, irrita omnino precatio fuit. nam triduo antequam Sigerum caperetur, acerrimus ille Christiani nominis hostis, cum per annos **C** sex & quadraginta varijs cladibus Christianam rempublicam afflixisset, tandem repentino morbo correptus, iusto Dei iudicio, infelicem vitam cum æterna morte commutauit, pridie Nonas Septembris, anno M. D L X VI. diuina cauente clementia, ne ille aut adepta victoriâ lætaretur, aut quas nomini Christiano minitabatur, clades maiores inferret. Eius vero mortem Mehemetus, primarius Bassa, summo artificio suis, & nostris occultauit, donec oppidum expugnaretur. captoq. Sigeto, Selymum eius nominis **I I**. demortui parentis in folio Constantinopoli collocari mirabili celeritate, astuq. procurauit. **D**

A Galliam perduellium, & hæreticorum armis vexatam iuuat, ecclesiasticamq. disciplinam ibi lapsam restituit. Cap. IV.

A M E T S I omnes, qui vbiq. gentium vel Christianam religionem profiterentur, vel ab ea declinant, & curandos, & ad salutis viam reuocandos PIVS ita susceperat, vt vniuersus terrarū orbis domus sua sibi esse videretur; tamen, quæ per id tempus gerebantur in Gallia, propter periculorum tum magnitudinem, tum vero etiam vicinitatem magis eum sollicitum habuerunt. Itaque ab ipso sui Pontificatus exordio, ac deinceps continenter, & consilijs, & pecunijs, & armatorum præterea subsidijs rem Christianam opportune iuuare non destitit, vt pestilens hæreticorum secta ab Ecclesia catholica, & ab Rege suo deficientium penitus deleretur, veræq. pietatis cultus in Gallia quam integerrimus perpetuo conseruaretur. Sed enim Hugonoti (ita Calviniani quidam hæretici sunt appellati) de quibus multas ipse victorias reportauit, aut acriorem hostem, aut ad impios conatus suos infringēdos illo paratiorem adhuc habuere neminem. Cum igitur Henricus II. Valesius Gallorum Rex in primarios quosdam eius pestis auctores acriter olim animaduertisset, ceteri

C dein caput attollere non audebant. Sed eo iam vita functo, in Franciscum eō nomine Secundum, eius filium, ac successorem, inita coniuratione, insanis quorundam præpotentium virorum innouandis Galliæ rebus enixe studentium consilijs confirmati, qua in adolescentem Regem, qua etiam in Ecclesiam Dei perniciosum virus euomebant. His porro consilijs instructi primum ad oppidum Blesas, vbi Rex per eos dies morabatur, tum ad Ambasiam, quo mox ille perrexit, edixere diem in Idus Martias, quo die omnes eodem ad eum vel capiendum, vel e medio tollendum conuenirent. Verum tam caute (illum Deo protegente) rem gerere non potuere, quin a Carolo Lotharingio Cardinali detegerentur, nefarijque illorum conatus inanes, & irriti redderentur. Itaque maximam

D partem in vincula coniecti, princeps eorum capite plexus, & cum alijs præterea multis in frustra discerptus. Cum hæc igitur causa, tum etiam Francisco Rege mortuo, Caroli fratris in eius locum successi puerilis ætas ipsi sectæ sese corroborandi præbuit occasionem. propterea VII. Idus Ianuar. M. DLXII. regium pro tempore diulgatur edictum, quo decernitur, vt religionem illā nomine Reformatam, re vera corruptissimam conseruantem, eam extra vrbes tantum possent profiteri. Atque id potissimum permissum ad leniendos primatum quorundam animos, qui ante mortem Francisci Regis in regiam domum se male animatos esse declarauerant.

Itaque

Itaque visum, vel hac ratione illorum posse furorem temperari. Quod tamen tantum abfuit, ut eueniret, ut maiora quoque mala sint inde consecuta. Nam extemplo Regi, ut nefarium, sic apertum inferre bellum, ac regno toto, qua sacra templa impie demoliri, qua innumerabilia patrare sacrilegia, qua innocentem Catholicorum sanguinem immani crudelitate profundere cœperunt. Denique cum in eo regno perniciosis cuncta bellis conflagrarent in dies, M. DLXII. Nonis Martijs, Aurelijs, noua mutuo pactione facta, permissum est, uti regno toto, præcipuis quibusdam oppidis exceptis, pro sua quisque conscientia libere possent & viuere & concionari: idq. donec Rex in tutelam veniret suam. Interim vero per annos aliquot Hugonoti modo apertis machinis, modo insidijs vbique, sed imprimis in ipsa regia constructis, totius regni perniciem moliebantur. A

Quod quidem malum PIVS animo prospiciens, ut tam exitialem pestem auerteret, lenioribus primum vtens remedijs, Comitum Michaelē Turrianum, Cenetensium Episcopum, qui postea Card. creatus est, virum summæ pietatis, & integritatis laude præstantem, ad Regem, & ad Catharinam, quæ ut Regina mater per hoc tēpus gubernacula tenebat, in Galliam Internuncium declarauit. Huic ut & animorum saluti, & Regi ab hostium insidijs vindicando, atque regno eius tuendo prouideret, multa religionis, Christianæq. prudentiæ plena mandata dedit. Illud imprimis regios in animos PIVS reuocabat, ne humanis consilijs posthaberent iussa diuina: sed mille regna, ac vitam ipsam proijciendam potius, quam officium suum deferendum putarent: præsertim in negotio Catholicæ religionis, quam haudquaquam satis esset, si Principes ipsi complecterentur; sed illis etiam efficiendum, sui ut prouinciales, & subditi eandem profiterentur, hæreticam vero impietatem sectantes grauius plecterentur. Hoc enim regij muneris esse, hoc præcipue Galliarum Reges præstare oportere: si Christiani, atque adeo Christianissimi & esse & appellari, si maiores suos Carolos, & Pipinos, aliosq. strenuos Romanæ Ecclesiæ, & Catholicæ fidei defensores imitari, si denique, ut par est, seruire Domino velint. Hoc namque cunctis Regibus, Principibus, atque iudicibus præceptum diuinitus datum, quod Rex ille, prophetaq. sanctissimus his verbis edixit. B

Psal. 2. Et nunc Reges intelligite: erudimini, qui iudicatis terram. Seruite domino in timore. Id vero, SS. Patrum testimonio, tum ab Regibus cumulate fieri constat, cum & ipsi, quatenus homines sunt, recte viuunt, & quatenus Reges in regno suo bona iubent, malaq. prohibent; non solum quæ ad humanam societatem, verum etiam quæ ad diuinam pertinent religionem. exemplo piorum Regum Ezechia, atque Iosia, qui Domino egregie seruiuerunt, lucos, & templa idolorum, & excelsa illa, quæ contra præcepta Dei fuerant extructa, destruendo. C

4. Reg. 18. 23.

Ceterum PIVS, ut Tridentini concilij decreta custodirentur in Gallia præcepit. & cum hoc segnius curari videret; nihil tale aut Rege, aut Re-

- A** Regina postulante; ad omnes Gallicanos Episcopos litteras dedit, mandans eis, vt vel Concilium ipsum seruandum curarent; vel graues neglecti officij pœnas subirent. Reginam vero commonuit, ne id præstare differret, donec Rex ætate, & viribus aueretur: si quidem temporum momenta haud in nostra esse potestate. meminissetq. otaculo illo diuino magis esse nitendum, quo Deus ait; *Per me Reges regnant*: ac Dauidi maiores vires diuinitus collatas fuisse, quam Sauli, ceteroqui statura corporis, & ætate præstantiori. quicumque suis vniquam esset viribus temere confusus, hunc demum se a Deo confusum offendisse. Odettum vero Castilionæum iam olim a Pio IV. Sacræ purpuræ dignitate spoliatum, Regis in consilium nequaquam adhibendum esse. quippe qui hæreticus palam esset, & a piorum communione iure seiunctus. Neque permittendum, vt is sacri habitum gestaret honoris, quo ante anathematis in se latam sententiam, superbe se abdicauerat: immo vero in Sedis Apostolicæ contempionem, eo resumpto, sibi vxorem adsciuerat. Quocirca denunciabat P I V S, nisi quæ de cetera iam erant, de illo pœnæ sumerentur, se dignitatem huiusmodi in quemquam alium eius regni numquam amplius collaturum. Ceterum ecclesiasticis beneficijs, & vectigalibus nonnulli, qui Hugonotorum more vxorem duxerant, iussu PII sunt expoliati, eiusdemq. factionis plerique moti sunt regijs ministerijs. Pontifice proficiente, sublatis impedimentis religionis, meditari se, atque moliri magna quadam exteris in locis, eaq. præclara facinora, quibus & Dei gloria summe propagaretur, & sæculum optatis floreret bonis, & regnum illud ingenti pacis beneficio potiretur. Verum inprimis edictum illud, quod Hugonotorum in gratiam editum diximus, infirmandum esse, vti mox magna ex parte factum fuit. Atque ita ex ijs, quæ ad sacrorum Antistites diplomata scripsit, Christiana res instaurari cœpit in Gallia. plerisq. locis receptus Romanus Catechismus, & Catholica disciplina restituta. Inde Episcopi omnes per id tempus in aula Regia commorantes, vt ad suam quisque dicecesim præsentem procurandam quamprimum abscederent; PIVS edixit. eoq. hortante ad Archiepiscopos huiusmodi Rex litteras dedit.

D *Quas hoc tempore calamitates experimur, ea sane Dei in nos iram exerceri, satis ostendunt. Vt autem ille placetur, opus est, vt Antistites sacri pro officio suo, & ratione spectata vita, & doctrina munere, pijsq. ieiunijs, & obsecrationibus, populis rite edocendis operam nauent diligenter, atque ad cultum Dei, eiusq. celestium mandatorum obseruationem, quos debent, omnes instituant. Hoc autem ad agendum inducit nos, ac pie cohortatur PIVS V, Pont. Max. Itaq. Presules omnes obtestamur in Domino, vt ad residendum in suam singuli prouinciam primo quoque tempore proficiscantur. Quod illi statim præstitērunt. Interim vero Galli septem Episcopi, nempe Vticensis, Valentinus, Carnotensis, Oloronensis, & Lascuren-*
 sis,

A
 sis, alijq. præterea duo Ecclesias etiam num occupantes, cum hæresis dam-
 nati Romæ iam essent; eam damnationem in Gallia promulgandam,
 ijsq. de sede deiectis, alios Catholicos subrogandos PIVS curauit. Fecitq.
 vt memoratus Odettus Bellouacensi se abdicaret Episcopatu. quem ille
 cum omnibus, quorum potiebatur, sacerdotijs, apud Regem deposuit:
 atque diabolicis actus furijs in Angliam profectus, ibidem impie migra-
 uit e vita. Ad omnes porro ipsius Galliæ, sicut etiam ad alios ceterarum
 gentium Antistites, PIVS perscripsit, eorum conscientiam grauitèr obte-
 stans, vt summa fide colligerent indicem, in quo non solum ciuitatum,
 sed diocesium etiam quique suarum omnium nomina censerent Clerico-
 rum, qui & recta fide, & vitæ sanctitate præcellerent; eaq. doctrina præ-
 diti essent, vt digni iudicarentur, & apti, quibus ecclesiastica munera, ac B
 beneficia conferrentur: præsertim quæ curam animarum adiunctam ha-
 berent. Ac si quando intelligeret, forte quempiam Antistitem indicem
 ipsum haud bona fide confecisse, religiosos viros earum ciuitatum per lit-
 teras submonebat, rem omnem diligenter explorarent, descriptamq. no-
 tationem submitterent ad sese. ratus videlicet illud maximi esse momen-
 ti, idoneos viros deligere, qui curam gerant ecclesiarum. Nam dum Pon-
 tifices id negligentius curant, fieri plerumque solere, vt animæ depereant:
 videriq. illos id potius curare, vt homines sacris ditent prouentibus, quam
 vt ecclesias iuuent, atque ornent hominibus. Huiusmodi vero indices
 apud se custodiebat ipse diligenter.

C
 In illud porro sedulo PIVS incubuit, vt deprauata quædam tolleretur
 consuetudo, quæ sub alijs iam Regibus cœpta etiam num vigeat in Gal-
 lia; cuiusque generis beneficia, ecclesiasq. præcipuas non modo laicis, sed
 etiam feminis per interpositos ministros res sacras procurantibus, obsequij
 remunerandi specie conferendi. Ex quo id præter cetera consequebatur
 incommodi, vt ecclesiæ sine legitimo capite diu regerentur. Laico vide-
 licet illo, seu viro, seu muliere, quæ fruebatur bonis, nominandiq. ius ha-
 bebat, interim negotium differente, donec vel frater, vel filius, vel nepos,
 vel alius sanguine sibi coniunctus ad certam ætatem perueniret; aut tan-
 dem ad aliquem nominandum necessitate compulsi, post multum tem-
 poris non sine simoniaca labe quempiam conducebant. Id autem cum
 PIVS animaduertisset, diceretq. male distribuere beneficia, Ecclesiæq. D
 bonis abuti, horrendum nimis esse, scilicet Christi sanguinem abijcere, vt
 Reges illi ab hac re temperarēt in posterum, effecit. Itaque Regina prom-
 pte P II mandata præstans, ad Antistites Regni perscripsit, vt certiore
 ipsum facerent, quinam huiusmodi occuparent beneficia. Atque ita la-
 bentibus rebus prouisum est opportune. Ac præcipue Rocca Surionis
 Principem feminam, Catholicam, quam Monpenserij Ducis frater regiz
 stirpis habebat in matrimonio, Glandatensem Episcopatum, quem illa
 per annos multos sine administratore tenuerat, & alia quædam ecclesiastica.

be-

A beneficia ei regio permissu concessa coegit abdicare. Fecit ergo, ne sacerdotia sine titulo possiderentur; sed potius illis idonei ministri præficerentur; & quod in ipso fuit, ut simoniaca negotia e medio tollerentur; nulloq. modo concederetur, ut quispiam beneficij Regis nutu collati possessionem iniret, nisi prius litteris Pontificijs id esset Romæ comprobatum.

Ad hæc, ut Rex, eiusq. ministri labantem ibi iustitiam, quæ scelerum medicina, veræq. religionis socia & administra est, quaq. remota, ut ait

B. Augustinus, nihil aliud sunt regna, nisi magna latrocinia, regno toto retinendam, & administrandam curarent. His enim rebus regij nominis *Lib. & c. 4. de Ciuit.*

dignitatem, atque adeo & Regum, & regnorum salutem contineri. & quemadmodum salus animæ, quod ait Sapiens, est in sanctitate iustitiæ; *Eccli. 30.*

B sic ceterarum rerum salutem, atque felicitatem ex eadem iustitiæ, & religionis sanctitate tamquam ex vero pietatis fonte profluere. Ex certa namque, & vera religione, certam ac veram iustitiam existere, & ex varijs religionibus incerta & falsa omnia consequi. Si enim Magistratus, aut Reges status sui conseruandi, vel augendi causa sibi fas esse existiment, subditos fallere, datam fidem abnegare, iuramentum violare, fallacijs decipere, dolis illudere, omnia bellis permiscere, nullam pietatis, aut religionis rationem habere, quæ inde in Remp. scelera, quæ flagitia, quæ sacrilegia promanabunt, & erumpent? Ad Metropolitanos proinde omnes constitutionem in cœna Domini editam in Gallia promulgandam, & ut ex parte factum est, in vsum inducendam emisit. Ad eosq. & ad alios

C Antistites crebras, & graues litteras dedit de corrigendis clericorum moribus ac disciplina; mandans eis, ut præter cetera concubinatus labem tollerent, clericorumq. Collegia, quæ vocant Seminaria, constituerent. Manu sua (ut alias sæpe solebat ad ceteros Catholicos Principes) scripsit ad Reginam, curaret omnino, ne iam amplius Ioanna Nauarræ Regina aduersus Ecclésiasticam libertatem apud suos quidquam decerneret. secus enim præpotentes Hispanos Antistites in eas ecclesias, ac dioceses omnes ab se introductum iri: aliaq. se moliturum, quæ ipsi Galliarum Regina minus essent grata futura. Etenim cogitare se, de Nauarræ Regina sceptri iure spolianda, eaq. condemnanda ut hæretica: atque se pro sua auctoritate Hispaniarum Regem ad eam ipsam regni partem, quam Ioanna tenebat, quamprimum fieri posset, capiendam inducturum.

D Sed quoniam nonnulli pollicebantur fore, ut ea femina ab hæretica perfidia reuocaretur, atque ita Princeps eius filius Christo lucriferet, factum est, ut tolerando negotium extraheretur: cum etiam Hispanos inter & Gallos intermissa bella renouare vererentur. Quamobrem Galliarum Reginam PIVS incitabat interdum, ut vel eam Nauarræ ditionis partem sibi vindicandi occasionem caperet; vel pateretur, ut Apostolica auctoritate eiusdem ditionis aliquem e Valesia domo Regem ipse constitueret.

Egit porro cum illa de Geneuensi aggredienda expeditione, existimans

oppor-

opportunitatem ad id occasionem dari, Albano Duce in Belgas Catholici **A**
 Regis exercitum trajiciente. Est Geneva ad Lemanium lacum in Allobrogibus oppidum, insignis hæreticorum, & apostatarum sedes, atque
 perfugium, quo veluti ad hæreticæ prauitatis gymnasium, asylumq. tu-
 tissimum, vndique confluunt pessimi quique Catholicæ veritatis deserto-
 res. Hoc igitur tam nefarium impietatis domicilium vel capere, vel ex-
 cindere, Christianiq. nominis opprobrium tollere, P I V S omnino de-
 creuerat. atque hanc expeditionem continenter versabat animo, eamq.
 post Turcicum, de quo dicemus, bellum, si illi vita suppeditasset, haud
 dubie confecisset. Curauit itidem, ne interdicti libri aut excuderentur,
 aut etiam diuenderentur. quod quidem edicto regio præstitum fuit. Ne
 item fierent conuenticula, ne concionari, ne baptizare, ne connubia **B**
 inire Hugonotorum more quispiam auderet. quæ tamen facere, non du-
 bitabant iidem Hugonoti contra conuenta. Regem denique societatis,
 quæ illi cum Turca est, grauitè increpuit. nam inde Galliarum perni-
 ciam proficisci. Et vsque dum eiusmodi consuetudo non dissolueretur,
 in regno domesticos hostes numquam defuturos. quin eam rem illi exi-
 tio fore, perinde ac fuit olim Hebræis cum ethnicis iuncta societas.

Auenionensem ditionem tuetur.

Cap. V.

DE R idem tempus Auenionensem, Venaisinamq. di- **C**
 tionem, certum, ac vetus Sedis Apostolicæ patrimo-
 nium, omni studio protegere, ab hæreticorumq. po-
 testate vindicare P I V S instituit. Etenim Hugono-
 tis eius ditionis partem occupare iam aggressis, ne
 omnem illum regionis tractum obtinerent, prauitatisq.
 suæ tabe labefactarent omnia, haud leue pe-
 riculum imminebat. Apostolicæ legationis munere tum ibi fungebantur
 Cardinales, Carolus Borbonius, & Georgius Arminiacus, qui absentis col-
 legæ vicem sustinebat. Vt igitur eiusmodi periculis occurreret P I V S, **D**
 in primis Arminiacum, ad hominem in officio continendum, decem au-
 reorum millibus donauit, haud ignarus Reipublicæ præfectos officium
 suum præstare nitentes, rerum suarum aliquando dispendia subire. Ei-
 dem quoque magnam pecuniarum numerum varijs temporibus misit.
 præter quina aureorum millia in singulos ei menses attributa, ac bellica
 subsidia, quibus & locorum præsidia defendi, & hostium impetus reprimi
 propulsariq. possent. Cardinalem præterea Laurentium Strotium, & Ten-
 derensem Comitem, Prouinciæ præfectum, Gulielmumq. Ioiosam Nar-
 bonensis Galliarum Proregem, vt opes quisque suas ad rem ecclesiasticam
 prote-

A protegendam; & conseruandam prompte conferrēt, per litteras est cohortatus. Qui omnes Pontificis impulsu cum Arminiaco foedere copulati ad olim erepta Ecclesiæ loca recuperanda belli vires conuerterunt. Ac primum quidem oppidum receptum est, Mornas appellatum, mirifice munitum, vna quidem ex parte defluente Rhodano, ex altera vero prærupto monte, cuius in cacumine arx est collocata, in quam Hugonoti sese præsidij causa concluserant. ij tamen incursione ab Catholicis facta expugnati, captiq. sunt. qui autem a militibus captiui ducebantur, eos PIVS pretio redemptos, in iusq. sibi vindicatos, atque Auenionem perductos, publico supplicio afficiendos pro ardenti suo religionis studio decreuit. Subinde, iisdem copijs PII stipendia facientibus, ad euertendum Pontem sancti Spiritus nuncupatum, in Gallia Narbonensi, sunt arma conuersa; vt Prouinciæ, & Allobrogum saluti, sublato hæreticorum commercio, consuleretur. cumq. ea res prospere processisset, Aramonium castellum est recuperatum, fortissimis quibusq. Hugonotorum militibus occisis. quo die a Catholicis cæsi sunt mille pedites, equitesq. trecenti, qui ipsi castello suppetias venerant allaturi. His igitur tribus expeditionibus feliciter absolutis, breui temporis interuallo Rhodani libere nauigandi facultas ab vrbe Lugduno ad mare vsque recepta est. Quæ res magno illis prouincijs bono fuit. præsertim ob negotiationem salis, cuius iam inopia premebantur. Ipsarum porro cohortium ope Nemausiensi arci ab Hugonotis oblesæ idemtidem est subuentum. Denique pro tempore compositis rebus, noluit PIVS, vt perduelles vel Auenionem pristinum in statum redirent, vel bonis fruerentur suis. nam huiusmodi homines Catholicorum instar vitæ ducere in speciem nõ recusare, vt vel hac arte possent, & domum quisque suam repetere, & praua studia magis operire simul & exequi. Subiectis vero suis interdixit consuetudine cū ijs, qui erant Aurasicensis Principatus, Pontificiæ ditionis oppidis circūsepti, ne scilicet hæreseos labe foedarentur. A quo quidem principatu cū desertores & nouis moliendis defectionibus, & quorundam hæreticorum in vrbe Auenione delitescentiũ vsu retinēdo fouerentur, PII copijs aduersus ea loca dimissis, per vim tria capta sunt oppida, eaq. mox Legato subiecta. Nec ita multo post coniuratione quadam patefacta, nonnulli eius participes Auenione in vincula coniecti, ac subinde capitis damnati sunt. Exules autem, quorũ alij in Gallia Narbonensi, permittente Rege continebant sese, coniunctisq. suis furēter appropinquabāt, omnes iussu Regis ab illarum prouinciarũ præfectis fusi, fugatiq. sunt, vt efflagitauerat PIVS. qui etiam cauit, ne in posterum ad XV. millia passuũ vel in Auenionensem, vel in Venaisinam ditionem illi possent accedere: atque ne Sectarij dogmata sua profiterentur in his Prouinciæ locis, in quibus Legatus, & Archiepiscopus Auenionensis suprema iudicia exercerent.

At enim pace Regem inter, & Hugonotos conciliata, Admiralius Gaspar Colignius de Auenione, Venaisinaq. ditione occupāda copijs suis fretus, agitare consilia cœpit: ratus id sibi licere citra vllam de pace condicio-

F num,

num, in quibus nulla fieret mentio Pontificis, vel iniuriam, vel offensio- **A**
 cogitabat enim, cum esset vrbs ipsa copiosa, ac præmunita, in Prouinciæ,
 Galliarq. Narbonensis finibus cis Rhodanum collocata, si ipsorum venisset
 in potestatem, fore, vt simul non modo validū præsi- diū, opimamq. regio-
 nem; sed etiam aduersus Regem, si minus ille conuentis stare voluisset, fir-
 missimū se propugnaculū adepturos. Atque ita pro rei gerendæ opportu-
 nitate, Aurasicensi ditione in potestatem redacta, ad omnē Rhodani occu-
 pandam oram vires extensuros. Quibus de rebus PIVS certior factus, non-
 nullis Gallis, quorū suspecta fides erat, primatū ceteroqui ope subnixis, se
 publicis ministerijs abdicare coactis, Torquatū Comitem, e prima nobili-
 tate Romanum, virū artis militaris scientissimū, eo cum imperio misit. Is
 autem PII Pontificis iussū Asculanā in exules, ac prædones, iisdem summa **B**
 celeritate partim extinctis, partim ex Piceno depulsis, expeditionē summa
 cum laude confecerat: in eiusq. fide, atque virtute Pontifex conuiescebat.
 Ac præter armatas cohortes, quæ Pontificia ibi stipendia continenter me-
 rebantur, cū eo misit ingentem Italicorū, præsertim Romanorū, tum equi-
 tum, tum vero peditū numerum. cum mandatis, auxiliares, ac subsidiarios
 in Gallia milites conscribendi; cum ad se ipsos tuendos, tū etiam ad omnē
 belli tempestatem fortiter, ac tuto sustinendam. Quamobrem hostes, quo-
 rum iam plurimi eo versus iter intenderant, negotio superfedere sunt co-
 acti. Admiralius Rhodanum traicere non ausus, in Aruerniam protinus ire
 contendit. Et quamquā eiusdem expeditionis occasione sublata, tolli quo-
 que stipendia debere videbantur, tamen PIVS rebus cautius consulendū **C**
 arbitratus, Torquatū ipsum, ijs, quas secū duxerat, copijs munitū per duos
 annos ibi subsistere iussit. Huius deinde ope subsidij receptum castellū est
 in Allobrogibus, Auriolū appellatū. Enimuero nisi summa Pontificis hu-
 jus & cura, & faciendi sumptus munificentia rebus præsto fuisset, omnis ea
 ditio furentium hostiū in potestatem facile peruenisset. Nullū præterea fi-
 nem faciebat PIVS, Gallorū Regi suadendi, vt vel sibi assentiretur Aura-
 sicensē expeditionem aggredi cogitāti, vel in eā iret sententiam, vt mit-
 teret ipse Rex, qui ditionē illam gubernarent: quam vbi in potestate ad-
 duxisset, eam Apostolicæ Sedi tribueret, ad ingentē auri vim, quam antea
 ipsi Regi Pontificia donauerat beneficentia, compensandā: vel deniq; aut
 coemptionis, aut pignoris titulo concederet Pontifici, Auenionensiq. **D**
 Legato subijceret. Aurasicensem namq. ditionē quod vna cum præfecto suo
 hæreticæ prauitatis laboraret morbo, & Catholicis infesta esset quotidie
 magis, rebellesq. foueret, ad exitialis cōtagionis cauēda pericula iure posse
 ab ipsis Catholicis occupari. Ad eandem porro Auenionensem ciuitatē,
 varias, easq. præclaras rerū instaurandarū formulas PIVS misit idemtidē,
 ad illam in Christiana disciplina pie continendā, atque ad sacræ Inquisi-
 tionis munus rite præstandū accommodatas. Hæreticorum autem, ac per-
 duellium bona fisco iam addicta religiosi locis attribuit: atque vt idem
 ceteris regni ipsius in regionibus efficeretur, quantū in se fuit, procurauit.
 Bella

A Bella Gallica, ijsq. a PIO contra hæreticos
missa subsidia. Cap. VI.

ERTEBAT interim annus a Christo nato M. D. LXVII. cum perduelles hæretici iterum in Gallia tumultuari, & alterum ferere eiule bellum summa ope nitentes, non sine certa, & religionis, & patriæ suæ, & florentissimi regni pernicie, de interimendo Carolo Christianissimo Rege, Lutetiaq. occupanda cogitare cœperunt. Nam in spem quamdam erant ingressi, cum primû eam urbem, quam semper nefarijs conatibus suis infestam esse cognouerant, in potestatem redegissent, fore, vt haud magno negotio toto regno potirentur. eaq. de re quotidie inter se consilia, vt occulta, ita plena fraudis, & impietatis agitabant. Commorabatur tum forte Rex in oppido Meldensi, decimo a Lutetia lapide, vbi cum Regia domo animi gratia tantis de rebus minus, quam par erat, sollicitus quiescebat. Itaque PIVS cum hæc rescuisset, Regem ipsum, eiusq. matrem, vt in simili periculo faciebat idemtidem, grauitè & commonendos, & hortandos putauit. hostibus nequaquam esse fidendum: quin potius a regno suo tam exitialem, ac perniciosam pestem propulsandam: atque in primis ex ipsamet aula, consilioq. regio perditos ministros, & Hugonorum principes sine cunctatione profligandos. Verum illis dicto seriùs audientibus, euenit, vt Ludoticus Borbonius Princeps Condensis, vna cum adiunctis sibi focijs de improviso ingenti equitatu suffultus, Meldas aduolaret, Regem vel interfectorus, vel certe, vt alij volunt, male accepturus. Rex tamen ope diuina, opportunoq. sex millium Heluetiorum, quos ipse siue hac, siue alia de causa per id tempus illuc euocauerat, subsidio protectus, vna cum matre, fratribus, & sorore Lutetiam se recepit incolumem. Interim Hugonoti, qui partes suas valido tum equitum, tum peditum præsidio confirmabant in dies, vndique omnia occupare molientes, S. Dionysij oppidum, duo fere millia passuum ab eadem vrbe distans, in potestatem redegerunt, atque ipsius S. Dionysij ædem pretioso thesauro in ea reposito spoliare aggressi, cum eum tutiorem in locum translatum diripere non possent, confusi remanserunt. Quibus locis subinde commissum certamen est. in quo duobus paulo minus hæreticorum millibus trucidatis, hostium copias Catholici dispulerunt, ac profligarunt. in ijs interempti Comites duo; Saltuanus, & Claromontius; Dampetra, alijq. permulti nobiles milites. Ex Catholicis autem quinquaginta sunt desiderati. in ijs præter alios tribus vulneribus confossus cecidit Annas Momorantius, Comestabilis, vir genere, & virtute insignis. Ibidem igitur cum per aliquot dies hostes hæsisent, ingens, faciendâ præda, damnum intulerunt, multaq. deuastarunt incendijs. Mox Casimiro Comitis Palatini filio validas equitum turmas ex Germania illorum in subsidium

F 2 du-

ductanti, obuiam prodire, ædesq. sacras ea profectioe destruxere' . A.

Quibus de rebus PIVS edoctus, manu sua scriptas ad eos Reges litteras dedit, quarum hæc sententia fuit. Illos se iam sæpenumero præmonuisse, eiusmodi profligatis hominibus non solum esse consilium, veram religionem opprimere, cuius specie regnorum moliuntur excidia; sed Reges ipsos & regno, & vita depellere: propterea dissimulandum haud esse diutius. Quin etiam tam immane scelus armis vindicandum. seq. ob id quãtam posset maximam pecuniarum vim; vbi rem illi serio curare voluisset; Italicumq. militem sacris conductum stipendijs, donec bellum conficeretur, prompte suppeditaturum. mox ad Ludouicum Gonzagam, Niuerni Ducem, quinque & viginti millia nummum aureorum, in Italicos milites e Subalpina regione collectos impendenda misit. Ceterum illi Reges, quibus aureorum multa centena millia, quæ hic singillatim recensere prætermitto, varijs temporibus PIVS curauit; oblatae pecuniæ condicionem, quã cohortes stipendio affectas libentius acceperunt. idq. suadentibus ijs, qui neque Regem, neque Catholicam religionem saluam esse cupiebant; sed omnia vota sua ad priuata commoda, & ad insanas cupiditates impotenter explendas, vti ciuilibus in bellis fieri consuevit, furenter conferebant. Ex quo fiebat, vt his opibus Rex vsquequaque victor ille quidem existeret, nullius tamen victoriæ fructum ferret. Itaque licet vinceret, vel iniquis tamen condicionibus, pacem dabat perduellibus. vti fecit tertio Idus Martij M. D.LXVIII. cum stipendia multa Germanico equitatu pependit, vt regni finibus excederet, atque alia multa nõ minus religioni, quam regno perniciofa hæreticis concessit, bonis omnibus factum condolentibus. ac iudicantibus, Regem pluribus victorijs inclytum, Pontificijsq. suffultum auxilijs facile & honorifice potuisse, & bellum prosequi, & rebelles compescere, & pestiferam hæresum illarum radicem prorsus conuellere, & catholicæ pietatis cultum in regno lapsum restituere, nulla pacis accepta condicione. quæ quidem pax ipsi Regi parum honorifica, regno maioris incendij fomitem, vt euenit, illatura putabatur. B.

Hoc nuncio PIVS accepto, vehementer condoluit, nihilque iam amplius pecuniarum se Gallis collaturum edixit. scilicet ne sacrum exhauriret ærarium, importuno hæreticorum beneficio. ad quos ceteroqui vel conuertendos, vel euertendos, non modo quicquid sibi esset virium, sed vitam etiam ipsam, & sanguinem profundere se bene paratum esse testabatur. Ementitæ porro pacis huius fructus Regi, Catholicisq. acerbissimos fuisse, nihilq. aliud hæreticos, nisi vt se interim ad impios conatus suos explendos cõmodius accingerent, hac simulatione spectauisse, infelix rerum exitus declarauit. Nam nec ita multo post Condensis Princeps & Gaspar Colignius Admiralius, & Andelotus eius frater, alijq. præterea primarij Hugonotorum duces, confirmatis viribus, animisq. ad nouam faciendam rebellionem intentis, maiores, quam vñquam antea, tumultus C.

conci-

A conciuerunt, euocatoq. ex Germania ingenti armatorum tum equitum, tum peditum numero, Vuolfango Bipontino regulo, & Casimiro, vna cum alijs Germanis viris principibus, Anglorum Regina copiarum, & pecuniæ subsidia tribuente, regno toto cuncta subuerterunt. Ac veluti rabidæ tygres in Deum, & Regem furibundi debacchantes excurrerunt, sacra omnia profanantes, funditusq. euerterentes. Ac mihi quidem cogitanti horret animus, ea cum inaudita, tum nefaria scelera commemorare, quæ hac eruptione, ceterisq. tumultibus illius temporis per summam Christianæ religionis, atque adeo diuini nominis iniuriam, hæreticorum impia crudelitas, & crudelis impietas in Gallia perpetravit. Quæ omnia quoniam explicare longum esset, idq. nec instituti nostri, nec facultatis, ex his nonnulla summatim attingam, quibus planius perspici queat, & quam iusto, necessarioq. studio vindicandæ religionis, Galliæq. tuendæ PIVS adductus, tam scelestos homines, vel potius immanes Sathanæ ministros bello compescendos, atque delendos existimauerit. & quod genus pietatis profiteantur ij, qui ab Ecclesia Catholica Romana deficientes in perniciosam nescio quorum pestilentissimorum hominum, Lutheri, Caluini, Bezæ, eorumq. similium disciplinam se tradiderunt. ac proinde, vt cladibus suis documentum posteris Gallia præbeat, quam noxium, & efficax rerum publicarum venenum sit, spreta, vel neglecta religio, præsertim cum ciuili dissensione coniuncta.

C Horrenda hæreticorum scelera in Gallijs commissa, quibus permotus PIVS, eos bello comprimit. Cap. VII.

B ijs igitur, perinde ac si non hominibus tantum, sed Deo quoque summo, cælitibusq. vniuersis bellum indixissent, in primis templa multis locis vel incensa, vel diruta: & quidem numero pene incredibili. vtpote ad decem milia, & amplius. Quæ reliqua tuere, qua ad vsum equorum accommodata, qua in speluncas latronum conuersa. Altaria destructa: Sanctorum imagines, & sta-

D tuæ vel igni traditæ, vel in eas quasi viuas sæuiendo, præciliis capitibus, comminutæ, alijsq. indignissimis affectæ contumelijs. Sacræ reliquiæ aut per iniuriam dissipatæ, aut combustæ, cineresq. dispersi, aut in profluentem deiectæ. sic sanctorum Episcoporum Martini apud Turones, Hilarij apud Pictauos; Irenæi, Iusti, Bonauenturæ apud Lugdunenses, sic aliorum alibi, quæ suis quæque locis magna veneratione colebantur, sacra corpora sunt amissa. Cænobia supra sexcenta direpta, solo æquata, quâ plurima incendijs absumpta. Vasa aurea, atque argentea, quibus maiorum pietas ornauerat templa, partim per sacrilegium erepta, & in pecu-

nias versa; partim a præfectis prouinciarum in vsum belli commutata. **A**
 Sed, quod maxime horrendum est dicere, sacrosancta Eucharistia, qua nihil in terris est sanctius, nihil diuinius, porcis obiecta (quod scelus humane mentes cogitare, ne dum piorum aures audire maxime exhorrescunt) pedibus protrita, oleo sacro cocta, atque alijs fœdissimis iniurijs accepta: cum eam vocitarent, ridiculo apud Gallos nomine, Ioannem Blancum. stultum appellantes Christum, quod sub figura panis corpus suum occultauisset. Sacri calices, aut contracti, aut in abiectissimos quosque vsus conuersi. Pretiosa vestis, aulæ omnis generis, & gemmata sacrorum ornamenta. omnis denique sacra supellex direpta. ex vasis æneis, & campanis tormenta bellica conflata. Bibliothecæ, quæ in Gallia erant instructissimæ, & antiquissimæ, passim incendio conflagrarunt. vtpote quod **B**
 sentiant hæretici, ægreque ferant, sese veterum sanctorum Patrum, optimorumque librorum auctoritate in primis oppugnari, ac, velint nolint, coargui. Multæ vrbes ferro, ignique vastatæ. Multæ plurima auri pondo seditionis extrema minitantibus tradere coactæ. Aliæ diuturno militum præsidio vexatæ, mœnibus spoliatæ, pecunia multatæ, vectigalibus oppressæ. ciues in exilium acti, aut in oculis vxorum, ac liberorum trucidati. Agri hostiliter vastati, coloni per ludibrium interempti. Capti multi ex altissimis, ac præruptis locis dati præcipites. nonnulli viui aggesta humo sepulti. alij alijs cruciatuum generibus, vsque ad necem excruciat. Mulieribus grauidis vterus ferro cæsus. infantes ad saxa collisi, ante mortem acceperunt, quam vitam. Pueri medijs ferro secti, alij viui flammis exusti. **C**
 Ac ne in viuos tantum crudeles, & impij esse viderentur, in mortuos quoque sæuierunt. Piorum namque sepulchra demoliti, cadaueribus effossis, ea quasi viuerent, mutilarunt, lacerarunt, canibus proiecerunt, igni cremauerunt. Ita Ludouici XI. ita Francisci I. Gallorum Regum, sic aliorum Principum, & optimatum olim pietate præstantium corpora tractauerunt.

At Episcopis, ac sacerdotibus tamquam intimis ministris Christi forte pepercere? immo quo maius illorum in eos odium exarserat, eo innumerabilibus fere locis, ac modis hos grauius afflixere. constat supra quinquies mille sacerdotes omnis generis vtroque tumultu & lentis, & crudelibus supplicijs esse peremptos. eorum alijs viscera fuste intorta sensim extracta. alij vulnerati cum Episcopis in puteos viui deiecti periere. **D**
 alijs detracta pellis, qui octauo, aut nono demum die quasi ad insaniam redacti spiritum exhalabant. Multis caput abscissum, alij militari supplicio minorum tormentorum ictibus expositi, aut ænearum machinarum oris illigati, emisso igne in frustra distracti. complures vnco summo gutturi affixo, dolore, & inedia confecti. non pauci in templorum crucibus suspensi. Plurimi etiam sulphureo puluere instructi, lardoque peruncti misso igne deflagrarunt. Alij candentibus veribus viui per posteriores partes

A tes infixi; alij clavis ferreis in abrafam sacri capitis coronam adactis extincti. nonnulli exenterati, quorum viscera frumento resperfa in porcorum alimentum cesserunt. Alijs fune stricto pudendas partes alligarunt. quos longo spatio incitatis equis raptatos ad focum suspenderunt, vt subiecto fumo extinguerentur. denique instar suis linea recta in partes dilaniarunt. Alios diuina conficientes mysteria capros, sacris, vt erant, vestibis indutos, imposita capiti galea, & hasta in humeros iniecta, per plateas ductos ludibrij causa totum diem ieiunos inter nebulones milites perstare compulerunt. complures alij, atque alij exquisitis, & acerbissimis cruciatibus afflicti, caeli, necati sunt. Multi diu superfuere, ac fortasse adhuc hodie quoque supersunt, mutili, excisis naribus, auribus defectis, scissis pedibus, aut adustis, vnguibus extractis; caecati, vulnerati, sensibus spoliati, qui horum flagitiorum, & plusquam barbarae crudelitatis vestigia praeferunt. Sacrae virgines, nubilesque puellae innumerabiles constupratae, matronae violatae. Nulli denique vel libidinis, vel crudelitatis, vel impietatis generi temperatum est. Quae quidem omnia adeo sunt vera, vt haeretici etiam multo plura, & his acerbiora se fecisse gloriantur. Haec scilicet sunt praecelara haeticorum nostri temporis, & egregia facinora.

Galliarum Regi, regnoque nefarijs haeticorum
armis oppresso varia praebet auxilia.

Cap. VIII.

C **V**M igitur, vt ad institutam narrationem redeamus, haec ab haeticis perduellibus summo Catholicorum terrore committerentur, boni omnes vna cum ipso Rege erant animis vehementer consternati. Augebat dolorem, adolescentulum esse Regem, tantisque rebus aut gerendis, aut sustinendis imparem. fratribus natu minoribus, sub tutela degentem Reginae matris. At is eiusmodi rerum tempestatibus propemodum oppressus, in magna, vt incertorum, sic infidorum consiliorum varietate constitutus, cum sese Lutetiam recepisset, ibi omnes omnium ordinum animos & immutatos, & inter se dissidentes inuenit. Quamobrem PIVS tam aperto, & graui permotus periculo, cognita, qua Regia domus premebatur, summa animi virtutis, ac subsidij necessitate, tamquam benignissimus parens, vt opem illi ferret, nullis aut laboribus, aut impensis parcendum existimauit. Legatosque misit cum litteris ad Regem, & ad alios eius regni Catholicos Principes: quos omnes & conuocare, & cohortari, & impellere non desisteat, vt nulla interposita mora, priusquam perditorum hominum augetur audacia, fortiter arma capienda decernerent; seq.

omnes

omnes ad honorem diuinum, ad Regem suum, ad vitam, domos, laresq. proprios tuendos, ac protegendos accingerent. Quibus ipse in eam rem, & grandem pecuniam, & magnum equestrium, pedestriumq. militum numerum auxilio misit. Atque his quidem patrijs, & Christianis monitis, expeditisq. subsidijs a magnanimo Pontifice profectis, & Rex, & Regina, & ceteri proinde Principes, optimatesq. Catholici egregie subleuati, & erecti in communi periculo, iustoq. bello celeriter arma sumenda constituerunt. Inde magna, ac celebris ad implorandam opem diuinam ab Regio facello ad ædem vsque cathedralem habita supplicatio est. Mox Lutetia milites omnes egressi, Henrico Regis fratre, Andegauenle Duce, summo copiarum præfecto declarato, cum intelligerent Condensem hostem Burgundiam versus iter intendere, vt copias suas cum ijs, quæ ex Germania sibi suppetias veniebant, coniungeret, omni ope aditum intercludere, & antequam viribus augetur, cum illo congredi nitebantur. Itaque ad Clarentiam amnem III. Idus Martij anno M. D. LXIX. Iarnacium inter & Castrum nouum commisso prælio. in quo per horas quatuor acriter pugnatum est, hæreticorum exercitus cæsus, fugatusq. est. pluribus eorum ducibus, primarijsq. ad CCCC. militibus occisis. Gaspar Colignius Admiralius, eiusq. frater Andelotus vulnerati fugam arripere. Condensis vero Princeps, quo utebatur equo suffosso, cecidit, galeaq. detracta, a Guisianis equitibus agnitus, cum pro redimenda vita aureorum nummum centum millia parcentibus offerret, ærea glande in fronte percussus interiit.

Hac audita victoria PIVS, Deo rerum bene gestarum auctori, quem ipse ob id assidue precabatur, ex intimis sensibus gratias agens, publicas supplicationes, quibus ipse, & clerus, populusq. Romanus frequens interfuit, statim decreuit; aliaq. pia publicæ lætitiæ signa edi curauit. Hac enim insigni clade Catholicæ religionis hostibus illata, spes quædam piorum animis erat iniecta, fore, vt fractæ hæreticorum vires ab impijs conaribus abstinerent; regnumq. a bellorum tumultu conquiesceret. Subinde vero equestris militiæ signa duodecim de hæreticis bello victis recepta Rex Carolus ad PIVM transmisit, solemnibus verbis apud eum in publico Patrum consessu per Oratorem suum testatus, hanc se Deo victoriam, PII precibus intercedentibus, acceptam referre, ac profiteri; ob idq. vexilla ipsa, veluti grati, pijq. animi sui pignora, in Basilica S. Petri, primi Christi Vicarij, cuius ipse PIVS locum teneret, suspendenda misisse. diuino fretus auxilio fore; vt ipsius Pontificis precationibus adiutus alia longe maiora de hostibus spolia, signaq. pietatis ergo ad eum deferenda curaret. Quibus verbis PIVS respondit, se optimam pij Regis mentem summo pere commendare: seq. ad eum, eiusq. regnum quibuscumq. posset precibus & armis iuuandum semper fore paratissimum; signaq. ipsa se libenter accipere. quæ mox magnis accepta cæremonijs, & in B. Petri ædem decore

A decore illata, adhibitis de more precibus, ibi supra noui templi portam; vnde ea per annos duos, & triginta pependit, ad futuram rei memoriam collocavit.

Interim vero præter pecuniaria subsidia, quibus PIVS ad expugnandos Hugonotos Galliarum Regem donavit, e Belgica quoque regione ab Rege Catholico opem ei ferendam curavit, inde mille, & quingentis equitibus, & quattuordecim cohortibus euocatis, Mansfeldio Comite copiarum ductore, procuravitq. vti, ne Catholici nominis hostes e Germania in Galliam trajicerent, Cæsar operam daret. Deinde ad Regem Catholicum perscripsit de fœdere inter se, & illum, & Cæsarem, & Gallum ad tollendas hæreses ineundo: ac de coniugijs, quæ subinde inter Imperatoris filias Annam & Philippum Hispaniarum, Elisabethamq. & Carolum Galliarum Reges coniuncta sunt.

B Inter hæc Petrum Donatum Cæsium, Narniensium Episcopum, virum ecclesiasticis conficiendis negotijs rerum vsu, tum vero summa virtute præstantem, qui postea in sacrum Romanæ Ecclesiæ Senatam a PIO lectus fuit, ad omnes Italicos Principes, & ad Respublicas Internuncium legavit. qui quam ipse de Gallorum Regis periculo grauem sane molestiam sentiret; cædes bonorum, sacrarum ædium, & altarium euerisiones; sacrosancta conculcata sacramenta nefaria sacrilegia, pereuntium animarum exitia eorum ob oculos poneret. eosq. doceret, Galliam, quæ media fere inter Hispaniam, & Britanniam, & Belgium, & Germaniam, & Italia

C liam interiacet, concidere haud quaquam posse, quin ruina sua coniunctas partes secum pertraheret. Eandem vero Galliam, quæ olim Regi suo erat addictissima, vel potius pleròq. Gallos perduelles hæreticos, certò reliquis gentibus exemplo esse, in Principes suos per causam religionis, ac conscientiae coniurandi. illud scilicet prætentibus, velle se Deo magis, quam hominibus obedire: ob idq. sese a dominorum suorum imperio subtrahere. Ac propterea eandem prouinciam ad populares exciendos tumultus propensam esse vel maxime. Calvinianam porro impietatem, quam Hugonoti profitentur, ad rerum immutationem accommodatam esse; quod ceteris hæreticorum sectis plurimum indulgeret, ac popularibus vitijs inseruiret: neque Mahometanæ minus esse voluptariam.

D Quocirca, nisi mature illi resisteretur, ad rerum omnium statum conuulendum latissimum inde aditum patefactum iri. Ad hæc Hugonotos in complura loca, atque adeo in Italiam misisse, qui factionis suæ fautores confirmarent; & commonerent, arma sibi haud esse ponenda prius, quam ecclesiasticarum, atque ciuiliū rerum administrationem immutassent. Germanicos vero motus, quoniam ipsa regio est in plures, & ecclesiasticas, & ciuiles diuisa ditiones, locorum interuallo disinctas, altera alterius metu suis se finibus continente, vtpote quæ mutuas sæpe sibi clades intulerint, haud ita magnos facere progressus potuisse. Id autem in Gallia

non

non euenire, quæ amplum, minimeq. diuisum regnum habens, vnus **A**
gubernaretur arbitrio: vbi hæreticis obtinentibus, horribilem bonis im-
minentem pertimescendam esse tempestatem. Porro Italicis Principibus
diligenter illud considerandum, longe præstare, proximum incendium
restinguere, quam spectando sinere, vt ardentibus flammis domus defla-
grarent suæ: posseq. Principes, dum tumultus abessent, subiectis sibi popu-
lis ad victoriam vti. Quod si hæc hominum monstra in Italiam pene-
trassent, fore, vt quam acerbam ex hæresibus cladem, & exitium regna
capere soleant, permulti experirentur. Quæ quidem pestis iam Italiam
nimis aggressa, si paulo altius radices ageret, haud difficile intelligi posse,
quæ faces Italicis mentibus inde subijcerentur. ijs præsertim temporibus,
quibus forte sua populi minus contenti, ægre dominis suis obedirent. Qua **B**
oblata occasione, sibi quoque faciendum esse PIVS existimauit, vt admo-
neret principes viros, cauendum esse diligenter, ne ditiones ipsorum hac
contaminarentur labe: quin efficiendum, vt iam contaminatæ omnino
expurgarentur. Narrabatq. præsentia mala duobus ex erroribus orta
fuisse. quorum alter erat, Principum fiducia, perfidos ipsi Deo fideles ho-
minibus fore, confidentium; alter vero, non animaduertisse Principes ip-
sos, se iisdem pœnis obnoxios fieri apud Deum, eius causam tutari negli-
gentes, quibus pœnis iisdem perfidos sibi subiectos afficiebant, quando
dominorum in necessitatibus & vita, & officio eis minus præsto fuissent.

His igitur, atque alijs eiusmodi rationibus, pro personarum condi-
tione omnes adhortabatur, ad magnum pecuniarum numerum Lug- **C**
duni in commune conferendum, in Regiæ illius subsidium maiestatis.
Enimuero pro immensa clementia sua voluit Deus Ecclesiæ suæ sanctæ
per ea calamitosa tempora fauere, ei præfecto Pastore tam egregie vigi-
lanti aduersus hæreses; quibus nisi ille se fortiter opposuisset, vt per om-
nem vitam suam perpetuo fecit, Italia in primis exitiali illo miserandum
in modum fortasse conflagraret incendio. Ceterum PIVS iam alios
viros per omnem ditionem ecclesiasticam dimiserat ad cogendam pecu-
niam, noua imponenda esse vectigalia haud quaquam arbitratus. sua-
dens populis, vt pro suis quisque facultatibus eiusmodi publicæ necessita-
ti sponte subuenirent. Hoc autem collectionis genus Charitativum sub- **D**
sidium vulgo fuit appellatum. quæ quidem pecuniæ nummum aureorum
centena millia fuere. aliaq. præterea centena millia a sacerdotibus exegit.
Triginta vero millia sacri cœnobarum Ordines duodecim, quibus am-
plior suppetit census, vltro contulerunt.

A De alijs contra hæreticos a P I O Galliaë datis
auxilijs, indeq. victoria reportata.

Cap. IX.

ED quoniam ad perfoluenda militi stipendia, copiasq. in aciem educendas, Pontificijs auxilijs haud sufficientibus, ecclesiasticos fructus diuendi in ipso regno oportere, Rex, & Regina mater supplices postulauerant, P I V S Regijs precibus acquiescens (licet ægte, ac multis Cardinalibus reclamantibus, quod antea sacra per hunc modum collata pecunia restituendæ Catholicæ religioni parum profuisset, sed potius, quod magis dolendum, hæreticis commodo fuisset) per diploma illis indulxit, vt ex Gallicarum ecclesiarum vectigalibus centum millia nummum aureorum possent alienare. ea tamen lege, vt pecunia ipsa Pontificij Quæstoris mandato colligeretur: ab eiusmodi exactione ordinarijs regijs Quæstoribus submotis. Hoc itaque ab Internuncio, & a Quæstore Pontificio procuratum est. Atque vt, quoad eius fieri posset, huiusmodi vectigalium siue obligatio, siue alienatio caueretur, nonnullis ecclesijs, ac sacerdotijs, parochijs tamen exceptis, tributum est imperatum, iussuq. certas in tabulis condiciones adhiberi de rebus diuendis intra decennium redimendis. quibus condicionibus Rex ille Reginaq. parens teneri se vouerunt. Ex varijs igitur Galliarum partibus collectæ pecuniæ summa fuit ad quingenta septuagintaq. millia nummum aureorum. Summo præterea studio contendit, vt Rex, qui iam adultus venerat in tutelam suam, euulgaret edictum, quo aliud olim Aurelijs, anno M. D. L X I I. ab se per nimiam in hæreticos indulgentiam editum, vti fecit, antiquaret; hæreticisq. ministris, vt eius regno quamprimum excederent, imperaret. aperte professus, nolle se vti opera eorum, qui Catholici non essent. Curauit præterea P I V S, vt iussu regio hæreticorum facultates fisco iam additæ diligenter exigenterentur; honoresq. & dignitates, illis depulsis, vacantes, reiq. publicæ ministeria Catholicis viris mandarentur. Cum vero Metis esset Rex, Fabio Mirto, mox Archiepiscopo Nazareti, tunc Internuncio Apostolico, suadente, templum ab Hugonotis extructum, in quo ipsi congregari consueuerant, funditus euerti iussit. Qua in vrbe accepto nuncio de clade, cædeq. Condensi Principi, eiusq. copijs ad Iarnacium illata, præsidia submisit ad ea recuperanda oppida, quæ ab hostibus occupabantur. Ij mox Admiratio duce, receptis armis, Reginaë Nauarraë ope subnixi ad cohortes suas cum exercitu Bipontini Ducis, qui Ligerim amnem iam transmiserat, coniungendas ire perrexerunt.

At

At PIVS promissa subsidia idemdem subministrare non desinens, **A**
 quattuor millia, quingentosq. pedites Italos, equitesq. mille, delectu habito, stipendijs affectit, eoque destinavit. Ei præterea Cosmus Florentiæ Dux mille peditum, equitesq. ducentos soluto stipendio misit auxilio. Quorum quidem copiarum omnium, atque adeo Pontificij totius exercitus imperator ab ipso Pontifice declaratus est Sfortia Comes Sanctæ floræ, vir non minore generis splendore, quam bellicæ virtutis, prudentisq. consilij laude præstantissimus. Florentinis autem copijs & omni equitatu Marius, peditibus vero Paulus eiusdem Comitum fratres, spectata fortitudine duces, præfecti sunt. His accessere & alij complures equites Itali, nobilitate generis, & militari virtute insignes. qui nullis stipendijs, neque prædæ spe allecti, sed religionis vindicandæ studio, ut P I O **B**
 deseruirent, Galliæq. prodesse, huic bello strenuam operam navauerunt.

Ducibus vero PIVS ad Christianam disciplinam instituendorum militum rationem, ac formulam præscripsit. Ac prima quidem arma fuere, pietas, atque religio in Deum Opt. Max. quo sine boni fieri nihil potest, deinde vero in præfectos cuiusq. suos obedientia, firmaq. inter se concordia: singulos suis contentos esse stipendijs, nefaria maledicta in Deum execrari, corruptu ludendi more, aliaq. vitia defugere. ut vel hac ratione per exempla cognoscerent illi populi, ad se missos esse sanctæ Ecclesiæ milites, vere Catholicos, qui eos ab hæreticorum ferocia, atque impietate vindicarent; non autem dissolutos homines, qui incolarum bona præderentur, aut domos expilarent. Hunc vero selectorum militum numerum cogi facile fuit, pro summa Pontificis in dando stipendio liberalitate, ac magnificentia in copiarum ducibus remunerandis: atque pro diligentij cura, quam ut cibaria, & commeatus abunde, commodeq. suppeterent, geri volebat: & item eis, qui vel ex morbo, vel ex vulnere decumberent, sedula adhibenda curatione. quos etiam eo, unde profecti erant, quoad eius fieri posset, incolumes reducendos, sumptibus suis curaturum esse pro sua charitate pollicebatur ipse, in seq. recipiebat. His adijciebat alias præterea multas, easq. haud contemnendas commodorum pollicitationes. Cuius quidem rei multis ab hinc sæculis haud facile par exemplum fortasse reperitur. Emisit inde sacerdotes, qui eos ad sacrosanctæ Confessionis, **D**
 & Eucharistiæ frequentem usum cohortarentur, æternæq. morientium salutis consulerent. *and* **D**
 Omni genere commercij, priuatij sermonis, ac disputationis cum hæreticis habendæ illis interdixit. ne item nostri eos exciperent; ne vetitis aut libris, aut scriptis, quæ depravatæ, detestabilisq. doctrinæ suspecta esse possent, vterentur. Quod si ipse summus copiarum Dux, vel de pace, vel de rerum compositione quicquam Catholicæ religioni damnosum præsentiret, imperavit, e vestigio aut converso itinere in Italiam remearet, aut ad Catholicum exercitum in Belgio cum hære-

A hæreticis bellantem sese conferret, & adiungeret. Regiam autem existimationem, ac decus non mediocriter auxit, quæ toto regno percrebuerat fama, de Pontificio Italicarum gentium auxilio, vti viribus perualido, ita Christianis moribus egregie instructo. Quæ quidem copiarum decora specie, atque ordine in aciem prodire, summa cum omnium admiratione, Regina Catholicisq. omnibus eximijs laudibus Pontificem extollentibus. Ex hoc autem Italico milite equites leuis armaturæ ducenti, & quinquaginta; ac totidem equites minoribus armati tormentis, Paulo Sfortia, Angeloq. Cælio ducibus Pictaviium ingressi, furorem impetumq. hostiũ repressere. Quo quidem insigni oppido aliquando tandem obsidione liberato, nostri coniunctis viribus ad Principem Andegauensem profecti, **B** vtriusque partis cohortes copulauere, pugnam commissuri. Quo in negotio Comitris Sanctæfloræ consilio idem Princeps utebatur ad omnia, vt Regina mater illi præscripserat.

Sed priusquam certamen inirent, duces sua quisque lingua milites ad aggrediendum fortiter hostem accendebant. A nefarijs eius sacrilegijs, cædibus, crudelitateq. regij orsi sunt. adiecerunt foelere occupatas vrbes, atque oppida; nefandis rapinis direpta, & incensa templa; diuina omnia atque humana prostrata iura. Tantorum igitur scelerum vindictam exigerent. gloriam Dei, sacrorum religionem, Gallici regni, & Italiae libertatem in dextris suis portare se cogitarent. Vincentibus omnia tuta, metu cedentibus omnia infausta fore. Hæc & alia duces communiter. Separati

C tim vero Sfortia, aduocata Italarum concione, sic eos hortabatur. Si qui
 „ sitis, a quo missi, quamobrem huc concesseritis, quibuscum res vobis sit,
 „ quæque præmia vos maneat, memineritis; vicimus, commilitones. Vos
 „ Italo sanguine procreati estis. quod nomen non solum factis fortibus, &
 „ militari gloria ceteris gentibus semper antecessit, sed totum fere terrarum
 „ orbem virtute domuit, victorijsq. Rom. Imperium longe lateq. propaga-
 „ uit. nisi passuri estis, vt a natura inditum genti bonum per vos turpiter de-
 „ generasse videatur, vobis æmulanda maiorum gloria est, fama apud Gal-
 „ los par illi priscae obtinenda, idemq. specimen animorum ostendendum.
 „ Illud deinde animis vestris proponere debetis, vos non, vt olim Romani
 „ milites, a Iulio Cæsare, vel a quouis alio Ethnico Rege, sed a summo Re-

D gum Rege Christo Deo Opt. Max. per eius in terris Vicarium sanctissimum, qui diuino regitur consilio, in Galliam missos esse; non vt pro regni libertate tantum dimicaretis, sed vt Gallis a falsis opinionibus, atque ab hæresibus defensis, & vobis delictorum expiationem, diuinamq. gratiã promereretis, & illis in salutis viam reductis, omnis Gallia in posterum antiquo instituto secundum Deum Apostolicam Sedem, qua par est, obedientia, & cultu veneretur. Iam vero quibuscum certamen vobis sit futurum, considerate. non enim virtute vlla, aut rei militaris scientia, & vsu muniti sunt hostes, ac firmi. sed agunt eos præcipites detestabilia scelera, quibus

G & se

» & se a Deo abalienarunt, & a legitimo Rege defecerunt, cognatorumq. **A**
 » sanguine imbutis animis & armis, sese communi humani generis hosti
 » coniunxerunt. conscelerata sacrilegia, execrabiles sacerdotum cædes, ne-
 » faria præda, qua se, ac domos contaminarunt suas, illata sacris virginibus
 » stupra, eos ad exitium, ac supplicia, quæ impijs constituta sunt, rapiunt.
 » Gens ferocior ad rebellandum, quam ad bellandum, irato magis Deo, quã
 » Rege dimicatura est. Illud testimonio fuerit, quod quoties signa contu-
 » lerint, toties cæsi sunt, ac superati. Præmia vobis ea proposita sunt, qui-
 » bus ampliora ne homines quidem a Deo optare possunt. Nulla habet an-
 » naliū memoria, vllum vnquam Principem, quam PIVM V. in bene-
 » meritos fuisse gratiorem, is enim est, vt non solum quid merueritis, sed
 » etiam quid desideretis, quidq. vos deceat, sit consideraturus; dignioraq. **B**
 » expectatione vestra, præmia collaturus. Quare præterquam quod conser-
 » uati regni Gallici immortalē vobis gloriam, redditumq. in patriam cla-
 » rum, & memorabilem parabitis, spolia quoque manantia hæreticorum
 » cruore Romam ad triumphum deferetis; atque, quod caput est, ad æter-
 » nas in cælis sedes aditum vobis aperietis: Pro Dei causa pugnantibus, vt
 » diuinum non deerit auxilium, ita Deo digna, hoc est immensa, & immor-
 » talia, seu viuere, seu mori in prælio contigerit, parata sunt præmia. In hęc
 » tam opimam mercedem intuentes, agite cum Deo, arma expedite, atque
 » hostilem aciem inuadite; barbaræq. arrogantia, qua & Romam & Ita-
 » liam direpturos minati sunt, poenas expetite.

His autem verbis ad pugnam fortissime committendam vehementius **C**
 inflammati sunt militum animi, statimq. Pontificijs cum Regijs copijs
 adiunctis, cum Andegauensis Dux acie instructa aduersus hostes iter in-
 tendisset, in Pictonibus ad locum Mongunturcium appellatum, collatis
 signis, fracti, cæsiq. hostes iagentem a Catholicis cladem acceperunt.
 contrucidatis in eo prælio duodecim, & amplius hæreticorum peditum
 millibus, milleq. & quingentis equitibus. ex nostris vero fere quingenti
 desiderati sunt. Ex quo quidem felici certamine, magna Italico nomini
 facta gloriæ accessio est. si quidem pedes Itali in primo agmine dispo-
 siti fortiter impressione facta, tanto impetu in Teutonorum aciem irrupe-
 re, vt eos quamuis numero superiores, breui tempore fregerint, ac truci-
 darint. Equites vero cum ipso Comite Sanctæ floræ, qui erant in dextro **D**
 cornu, Regijs alis, militumq. magistris adiuti, affulgentem victoriæ spem
 amplexi, incitatis animis hostiles conatus irritos efficiebant. Parta victo-
 ria est V. Non. Octobr. anno M. D. L X I X. Catholicis omnibus pie
 lætantibus.

At PIVS de re bene gesta certior factus, quantas maximas potuit
 diuinæ maiestati gratias egit. atque vt idem ab omnibus efficeretur, pu-
 blicas, ac solemnes per triduum ad tres Urbis Ecclesias supplicationes
 indixit. quibus ipse pedes, & Clerus, populufq. Roman. interfuit, ac pijs
 gau-

A gaudijs voluit Urbem totam compleri. Mox Urbanis Magistratibus ob significationem grati animi, quo populus Romanus Galliarum salutem, Catholicorumq. bonum gratulabatur, in ludos, & munera magnos sumptus facere cogitantibus, id P I V S fieri non probans, eiusmodi pecuniam pauperibus erogandam censuit.

Ex eo prælio Catholici captiuum duxerunt insignem, Vticensem Principem, Hugonotum, hostilis peditatus præfectum. qui cum pro sui redemptione decies mille nummos aureos offerret, id P I V S ubi cognouit, de Comite Sanctæ floræ conquestus est, quod iussa non fecisset eius, dudum imperantis, necandos protinus esse hæreticos omnes. quoscumque ille capere potuisset. At vero quando interposita iam in id Gallorum Regis au-

B ctoritate, res haud erat integra, ut captiuus dimitteretur, neque redemptionis causa quicquam acciperetur, imperauit. Ut vel inde posset intelligi, vnam gloriam Dei, cum religionis, animarumq. salute coniunctam, præterea nihil, P I V M illo bello spectauisse. Hoc enim consilio, sanctoque proposito, bella gerentibus diuinum auxilium adesse solet. Id quod cum alias sæpe, tum in hac ipsa pugna contigisse memoratur. Etenim narrauerunt proinde multi Cardinali Alexandrino, in primis dux quidam militaris, clari nominis, dum vexilla Pontificia explicarentur, vidisse se hominum speciem in sublimi aere lucidissimis armis refulgentium contra hæreticorum acies, in quibus erat ipse, districtis gladijs sanguinolentis; ac propterea sese ad Catholicam fidem conuertisse: Deoq. voto concepto

C se adstrinxisse, si periculum illud euaderet, P I I se signa perpetuo sectaturum.

Eiusdem porro victoriæ tantum P I O tribuendum esse plerique existimarunt, ut omnes totam ei secundum Deum, acceptam referrent. cum præsertim Pontificiæ copiæ, auxiliarijque milites oblidionis vim Pictauij fortiter sustinuissent, grauique prælio hostes debellassent: ex ijs quingentis paulo ante, quam cuncti funderentur, occisis. cum etiam in ipso conflictu in eos eruptione facta, iidem primi conflixissent, ab hostiumque insectatione postremi destitissent. A quibus abstulere signa septem & viginti. quæ Romam a Comite Sanctæ floræ missa, & a Paulo eius fratre, qui in eo bello strenuè sese gesserat, in frequenti Romanorum procerum comitatu

D oblata Pontifici, is alacriter suscepta in Lateranensi templo, ubi nunc etiã pendent, magna cæremonia suspendi iussit. hisce verbis, quæ statim ipse dictauit, ad gloriam Dei, perpetuamque rei memoriam incilis in marmore.

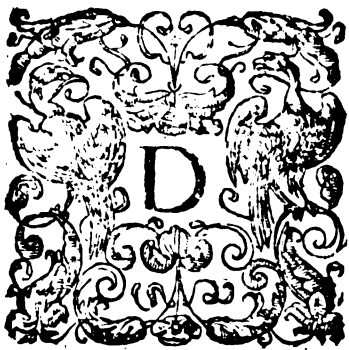
PIVS V. PONT. MAX.

Signa de Caroli IX. Christianissimi Galliaë Regis perduellibus, iisdemq. Ecclesiaë hostibus, a Sfortia Comite Sanctæ flore, Pontificij auxiliarij exercitus duce, capta, relataq. in principe Ecclesiarum Basilica suspendit, & Omnipotenti Deo, tantæ victoriaë auctori dicauit. Anno M. D. LXX.

Hæreses, & motus in Belgio tollere PIVS enititur.

Cap. X.

DVM hæc geruntur in Gallia, ad euellendas hæreses, motusq. sedandos in Belgio PIVS animum adiecit. Belgæ namque pestilentium & ipsi hæreticorum fraude decepti, cum iam inde a Caroli V. Cæsaris tempore, insana quædam agitare consilia, ac deinceps Gallorum exemplo permotû tragice tumultuari sæpe cœpissent, res eo spectare videbatur, vt antiquo sacrorum ritu prorsus abiecto, Philippi Regis Catholici legitime illis imperantis iugum excuterent. Huius autem vel excitandæ, vel augendæ seditionis occasionem inde acceptam esse ferunt. Mandauerat olim idem Rex Margaritæ Austriacæ sorori suæ, Parmæ, Placentiæq. Principi, Belgium pro eo tum gubernanti, vt ad conseruandam, ac propagandam ibi Catholicam fidem edicta omnia Caroli V. parentis sui aduersus hæreses olim edita, itemq. Tridentini Concilij decreta, quæ præsertim ad ordinandam sacerdotum disciplinam pertinerent, atque alia quædam pia, ac rationi consentanea instituta promulgari, seruariq. curaret. Et quamquam vellet Rex, vt qualis antea sub Carolo V. ijs in regionibus sacra in hæreticos fuerat Inquisitio, talis deinceps vsu retineretur; tamen iussis regijs a Gubernatrice promulgatis, in vulgus continuo sparsi rumores sunt, ac deinde nonnullis Belgij magistratibus, virisq. principibus persuasum, ijs edictis Hispanicam in reos violatæ religionis inquirendi consuetudinem, quæ pro superiorum temporum licentia genti seuerior esse videretur, in Belgas introduci: idq. antiquis eorum institutis, & legibus, atque adeo & pri-

A & priuatæ, & publicæ repugnare libertati. Inde porro aliquot nobiles inter viros ictum est fœdus. in quod initio Catholici quidam, quod ad Hispanicam Inquisitionem arcendam attinet, feruntur consensisse. qui tamen postea ab illis sese disiunxere. sed hæretici turbulentum hominum genus, salutariumq. legum impatiens, coniunctis animis, in Ecclesiam Dei, in suumq. Regem nefarie conspirantes, sacra profanaq. omnia vastare, diripere, violare, conuellere instituerunt; ac deinceps eadem fere impietatis, & crudelitatis plena flagitia, quæ ab Hugonotis socijs eorum in Gallijs commissa memorauimus, crebris eruptionibus in Belgio per multos annos patrare vix tandem bellis attriti destiterunt.

B Hæc igitur mala PIVS non sine magno dolore cum partim iam præterita deploraret, partim præsentia lugeret, partim vero futura prospiceret, ijs, quoad eius fieri posset, omni studio occurrendum existimauit. Præsens, atque optimum tantis tollendis seditionibus, rebusq. omnibus in pristinum statum restituendis remedium esse videbatur, si Rex ipse in Belgium proficisceretur, rebellesq. vel comperceret præsens, vel profligaret, & Catholicam religionem tueretur. Quod ne præstare cunctaretur, & litteris, & nuncijs eum PIVS grauius hortabatur. At vero quoniam post Caroli Cæsaris obitum veterem Belgicæ administrationis morem, gubernandiq. rationem Rex immutauerat. fuere, qui ei consulerent, operæpretium fore, si eas ipse gentes tantum ad politicam præstandam obedientiam adduceret, causamq. religionis in aliud tempus conuiuendo

C protraheret, ipsis interim populis super ea re, quamcumq. vellent, facta potestate. Qua re cognita PIVS, ad Regem manu sua scripsit, eiusmodiq. sententiam vehementer improbauit. ostendens, quia Cæsari Carolo V. suasum olim fuerat, vt politica solum in Germania negotia procuraret. in causa vero Catholicæ fidei coniueret; neque interim de Protestantibus reportata victoria vti voluerat; accidisse, vt pacem in ea provincia nullam ille reliquisset. quin etiam intra paucos admodum annos contagione in ceteras partes late diffusa, in id, quo laborarent, periculi ditiones Belgicas coniectas videri. Quod si eo tempore, quo Christiana religio inibi minus erat abiecta, captum Caroli consilium ei grauius obfuit, quanto peiorem simili de causa rerum afflictarum exitum impendere dicendum?

D Adijciebat, Christianos Principes primis harum factionum temporibus aliquam excusationis causam obijcere fortasse potuisse, non quidem de remissis eorum in diuino tutando cultu studijs intelligens; sed quia quorsum factiones ipsæ specie religionis euasuræ viderentur, minus animis prospexissent. mox vero tandem post tot tantaq. seditiones, prouinciarumq. tumultus non modo nullum excusationis locum illis relictum esse, quod profligandarum hæresum consilium initio non cœpissent, sed etiam, nisi primo quoque tempore expeditis, validisq. præfidijs rem Catholicam tuendam decernerent, breui futurum, vt ab hæreticis

ticis omnis defensionis facultas, ac spes illis præriperetur. Itaque religio- **A**
nis patrocinium dissimulanter deserere, ne vel populi tumultuentur, vel
prauæ vicinarum gentium mentes periculosius irritentur, interea loci fa-
cta illis arbitrato suo concionandi, conuenticulaq. habendi potestate, ni-
hil esse aliud, quam ignem fouere, ac fomitem congerere, vt maioribus
flammis exardescat. Etenim religione Catholica Romana, quæ vna ve-
ra, ac solida religio est, sicuti fidei soliditas, atque amor in Deum, & ho-
mines, veram in præfectos obedientiam summa cum rerum tranquillitate
coniunctam solet afferre; ita contra spiritus hæreticus prauis in hominum
mentibus insidens, ac delitescens, aliquorsum tandem grauiter erumpat,
necesse esse, ingentemq. rebus inferat perturbationem.

Ac miserum quidem certe Christianæ reip. statum esse propterea PIVS **B**
dicebat, quod hæreticis religionis causam in dies audacius prætendenti-
bus, eiusdem religionis tutelam Catholici dissimulando negligenter. ideoq.
permittere Deum, vt eisdem dissimulandi rationibus amittant ipsi iura
sua, atque ditiones, quas inique tueri sine ope diuina, & conseruare cona-
rentur, ei, qui potest omnia, confidere nolentes. atque ita diuino fieri iu-
dicio, vt subiectorum suorum ipsi subijciantur imperio. Vt igitur primo
quoque tempore in Belgas armata manu sese conferret, Regem & mone-
bat, & hortabatur. dicereq. solebat. In rebellionibus, dum res agitur abs-
que armis, non dantur leges, sed accipiuntur; nec dominorum iussa fiunt,
sed subditorum. Neque vero quemquam ex Regijs administris, quam-
uis magnum, & præpotentem ei rei gerendæ præficiendum esse. quoniam **C**
id eiusmodi in negotijs haud esset opportunum; præsertim apud eos, qui
extraneos Magistratus perpetuo repudiassent. Et quando ad expedien-
dum exercitum mature factum esset opus, suadebat Regi, vt Mediolanum
interim appropinquaret. Ac Pontificis quidem ea sententia fuit, vt Rex
cum primum in Belgas esset ingressus, continuo pestem illam radicitus
euelleret, neque vllum dissimulantibus relinqueret locum.

Hæc autem omnia Regi voluit ipse renunciari. Ad quem ea de re sub-
inde Petrum Carnaianum, Asculanorum Episcopum, Internunciū Apo-
stolicum misit. secus enim fore, vt exitiale rebellionis exemplum ex eius-
modi negligentia consequeretur ceteris in eius ditionibus, in primisq. Me-
diolanensi, Neapolitana, ac Siciliensi. quibus locis dubio procul malæ se- **D**
mentes factæ iam essent, grauesq. animorum reperirentur offensiones.
Ad hæc vero denunciabat, nisi præsentia sua rebus modum afferret, haud
ita magno temporis interuallo futurum, vt & in Belgis religio iam incul-
ta periret, & Rex ipse ditionibus suis exutus condoleret. propterea in ea
re insistendum esse vestigijs Caroli V. qui ob vnâ Gandauensem defe-
ctionem, posthabitis ceteris rebus omnibus, ex Hispania discessit, atque
Regis æmuli sui fidei sese committens, Galliam præteruectus, in Belgasq.
progreffus, eos motus omnes sustulit, ac tranquillauit. Ceterum facul-
tatem

A tatem illam, quam Cruciatam appellant, illi petenti se numquam concessuram, sicuti nec antea concesserat, nisi Rex ipse rebus gerendis interesset. Quo de genere facultatis varijs temporibus ad Regem litteras dedit, quæ illum ab ea petitione reuocarent. si quidem certo scire se, ea in re corruptelas inesse quamplurimas. Quocirca varijs eam condicionibus, ac finibus cunctabundus circumscribebat. nam se pro sua conscientia secus facere non posse.

Regem præterea monebat, ne nouus vectigalibus, atque ecclesiasticis fructibus frui admodum curarer. quinimmo regnis eius, animæq. saluti magis ex vsu futurum, si se priuaret illis, quibus ad eam vsque diem vsus fuisset, in præsentiaq. vteretur. Neque tantam habendam esse rationem vel propriæ utilitatis, vel publicorum, quo minus imminuerentur, vectigalium, in Rhætorum, Heluetiorumq. commercio, ob hæreticæ pestis contagia, cum Mediolanensis ditionis subiectis sibi populis interdicens; quanta habenda ratio est detrimenti, quod in Catholicam religionem, inde recideret. cui rei Belgium esset exemplo. His addebat alia monitorum genera de ecclesiasticæ iurisdictionis violatione in Neapolitano, Sici-liensiq. regnis. Quæ de rebus sæpius ipse manu sua litteras ad Regem conscripsit. demonstrans, perniciosam hanc cogitationem Principum ministris instinctu dæmonis subijci solere, per speciem, quod ecclesiasticam iurisdictionem Pontificibus administrandam relinqui, laicis Principibus ciuilium, & humanarum rerum damnum inferret. Atque hunc **C** primum esse gradum, causamq. ab Ecclesia Catholica deficiendi. Sed enim P I V S nulla interposita mora Iulium Pauesium, virum eximia virtute, & doctrina præditum, Surrentanorum Archiepiscopum, Internuncium legauit ad Belgas. quibuscum ille collocutus de tumultibus cognosceret, vt morbi vi, causaq. cognita, præsens remedium commodius posset adhiberi.

Ceterum eiusmodi paterna, ac pia vere P I I Pontificis & cohortationis, & legationis officia grato animo Rex pro singulari, perpetuaq. sua in Apostolicam sedem obseruantia, ac pietate semper accepit. Atque ipse Catholicæ religionis & cultor, & patronus egregius, quod eidem religioni obesse posse videretur, nihil omnino subiectis sibi ditionibus indulgendum esse decreuit. **D**

De rebus alijs in Belgio contra hæreticos
PII Pontificis ope gestis.

Cap. XI.

T cum pro summa & sua, & Pontificis voluntate grauissimis de caussis in Belgium trajcere Rex ipse non posset, Ferdinandum Toletum, Albanum Ducem, magnæ virum auctoritatis, magnæq. prudentiæ & bellicarum virtutum gloria clarum, illarum ditionum omnium Gubernatorem declarauit, eoque maximis copijs instructum cum imperio misit. Quæ per idem tempus, ac deinceps ijs tollendis seditionibus, motibusq. sedandis, ibi gesserit Albanus, ea literis tradere, alieni fuerit instituti. nonnulla tamen ex ijs, quam breuissime complectar, quæ a suscepta narratione minime visa fuerint abhorre-
re. Is igitur instructissimo cum exercitu in Belgium vix dum ingressus, tantum hæreticis, ac fœderatis perduellibus terrorem iniicit, vt complures ab eo sibi metuentes, finitimas in prouincias illico fugitarint. Mox Bruxellis honorifice acceptus a Gubernatrice, cum ex ea de statu regionis multa didicisset, ac plerisq. perduellium locis grauiore periculo laborantibus noua constituere præsidia instituisset, quosdamq. primarios viros, & quotquot seditionis vel auctores, vel participes comprehendere potuit, in vincula coniecisset, eos extremo supplicio publice afficiendos pro potestate mandauit: licet duriore, quam par esset, iudicio in nonnullos animaduertisse diceretur. In ijs fuere Comites duo magni nominis, Agamontius, & Hornensis, qui, quod ambo rebellium fœderi sese admiscuisse iudicarentur, capitis damnati perduellionis poenas dederunt. Antuerpiam Albanus inde profectus, cum ibi munitissimam arce in eam ciuitatem in officio continendam, ac communiendam ædificare cepisset, perduelliumq. & hæreticorum bona fisco iam addixisset, ex ijs sacras ædes, monasteriaq. ab illis destructa denuo iussit instaurari, quem admodum per litteras mandauerat P I V S, ab Regeq. depoposcerat Internuncius Pontificius, qui id ipsum omnino præstari curauit. At vero Princeps Aurantius, & frater eius Ludouicus, Comes Nafsouius, e Belgio in Germaniam superiorem profugerunt, conquerentesq. se Belgicarum legum, ac Lutheranz factionis, cuius se propugnatores esse profitebantur, tutandæ causâ sedibus suis esse depulsos, opem inde postulauerunt. Hinc Saxoniz, & Pontanorum Duces, Comes Palatinus, Casimirus, alijq. præterea multi hæretici nominis, qui Catholici Regis oderant amplitudinem,

A dinem, fauebant Aurantio; & ob id cogendis copijs operam dabant.

Quocirca PIVS animaduersa rei necessitate, Albano ingentem illico pecuniarum vim subsidio misit, eum crebris & litteris, & nuncijs magis, ac magis impellens ad hæreticorum omni barbarie maiorem comprimendam impietatem. Atque Regi super Hispaniarum ecclesijs magnum aureorum numerum, quos quingentena millia fuisse quidam aiunt, in annos singulos se concessurum esse pollicebatur, dummodo ipsemet rei gerendæ præsens interesse voluisset. quod si faceret, quicquid præterea petisset, se facile daturum. At enim Albanus magna adhibita seueritate, prout in præsentia opus esse videbatur, de multis sumpto supplicio, cum ad amnem Mosam, quem Germanicæ Aurantij copiarum tra-

B ijcere cogitabant, exercitum emisisset, hostes est aggressus. quos per Cliuentem regionem diffugientes ad Doleram Catholici confectati, eorum circiter mille sexcentos, & in ijs multos primarios viros cæciderunt.

Ex Catholicis autem quadraginta tantum sunt desiderati. At vero perduellium vsquequaque numerus augebatur in dies, maioraq. subsidia continenter illis afferebantur. Etenim Comes Ochstratanus cum duobus equitum, quattuorq. peditum millibus ex Alemannia in Geldriam transmisit. E Frisia vero cum Nassouio confluxerunt decem peditum, equitum tria millia. Aurantius quoque Princeps quattuor, & viginti peditum signa, equitum octo millia ductans, nostris infestus appropinquabat. Nassouius dein Anglorum etiam Reginae ope subnixus, atque

C alijs auctus auxilijs quasdam Regis Catholici ditiones occupare cum iam instituisset, copias suas ad Gruningam Frisiae munitum oppidum continebat; ibiq. se præsidio communierat, veritus ne quid detrimenti a Chiapino Vitellio cum exercitus parte præire iusso caperet. Albanus interea prius quam Aurantius cum Nassouio coniungeretur, in aciem cohortes eduxit, quibus assidue magna fiebat accessio Italicorum militum, suadente PIO, subsidij causa eodem conuolantium. Ad hostes demum vbi peruenit Albanus, haud quaquam bellum cunctandum esse ratus, eorum propugnaculum circumiacentibus aquis præmunitum, ac terra alte defossa repletum, in fronteq. bene suffultum, fortiter adortus, illud in potestatem redegit, hostilibus copijs ingenti agmine sese retro propicientibus.

D Verum haud longe regressi a Catholicis fusi, fractiq. sunt: eorumq. dux in fugam ita coniectus est, vt armis, ac vestimentis abiectis, vix euadere potuerit. Porro Albanus per noctem ibi subsistens de hostibus insectandis cogitabat. itaque prima luce castra mouet, eosq. prosequens paucis post diebus Amasium amnem a tergo iam ab illis occupatum esse, atque Aurantij subsidiarios expectantes loco fossis, & canalibus ita præmunito consedisse reperit, vt inexpugnabilis prorsus esse videretur. Sed eum fortiter inuadere non dubitans, victor discessit, hostium septem millibus, & amplius trucidatis. viuere vel roganti nemini permissum. Ex

Catho-

Catholicis octo tantū occisis, totidemq. vulneratis. Quo prælio tormenta maiora sexdecim, ac præterea signa militaria viginti, ceteris quattuor in flumen ab hostibus iniectis, victores acceperunt. De qua quidem victoria Dux extemplo nuncios misit ad PIVM, qui pro ea re assiduis precibus Deum interim obsecrabat. **A**

His rebus cognitis, Pontifex confestim tribus diebus ineuntis Augusti mensis, anno M. D. L X V I I I. ad tres Urbis sacras basilicas celebres supplicationes, pauperibus eroganda subsidia, ibiq. rem diuinam magna cæremonia faciendam decreuit. quibus quidem supplicationibus cum vniuerso Clero, populoq. Romano pedes interfuit ipsemet, ad agendas ex more gratias diuinæ maiestati. Quod miro fuit pietatis exemplo, dum pedibus procederet, sacras preces de libello, quem manibus tenebat, pie recitans, tam superuenientem pluuiam, quam solis æstum parui pendens. **B** Atque ad maiorem hæreticorum animis metum incutiendum, iussit Vrbe tota, & ignibus, & omnium arcis tormentorum festo strepitu vniuersos impense lætari. Nec ita multis interiectis diebus terrificum exercitum suum in Belgas cum traduxisset Aurantius, tamen cum Albano signa conferre cunctabatur; scilicet, vt interim populi rebellarent. Quod cum haud euenisset, eum annem Mosam transmittentem Albanus adortus, ad quinque millia hominum obruncauit. Qua quidem ille accepta clade, in Alemanniam sibi remeandum esse, hieme præsertim iam ineunte, cogitauit.

Sed illud hoc loco non omittendum, quod in hoc bello magna omnium admiratione, atque vtinam pari hæreticorum ad rectam fidem conuersione, diuinitus accidisse, graues auctores litteris prodidere. Hispanum militem catholicum inter alios, quos ita peremerunt, ab Aurantio captum, arboriq. alligatum impij milites hæretici æneorum tormentorum ictibus occidere conati, tantum absiit, vt illum confoderent, vt ne creberrimis quidem, ac vehementissimis ignitis globis in eum emissis vel minimum lædere potuerint. Quo viso obstupefacti, eum vestibus exuere cœperunt; rati hominem occultis quibusdam armis communitum, quæ tormentorum vis penetrare non posset. Sed cum nihil in eo præsidij reperissent, præter sacrum Agnum e collo pendentem, ex ijs, vt coniectura est, quos PIVS V. primo sui Pontificatus anno de more consecrauerat (eorum namque magnum numerum in Hispaniam, Galliam, & Belgium, præsertim militibus pro fide Catholica dimicantibus distribuendos curauerat) hoc illi detracto, primo ictu transuerberatus occubuit. **C** **D**

Ceterum Galliarum Rex ad opem Albano ferendam incitatus a PIO bis mille pedites minoribus tormentis instructos, milleq. ducentos equites a Marefcallo Cofse ductos ei subsidio misit. Interea PIVS viros decreuit, qui cœnobarum Ordines, ac monasteria ibi perlustrarent, & recognoscerent, ad veteremq. reuocarent pietatis disciplinam, & ab hæreticis

vexa-

A vexatos Catholicos subleuarent. Iam vero tandem ex ijs locis Aurantio depulso, Pontifex Albano, tamquam de Ecclesia Dei optime merito, pileum, ensemq. decore gemmis ornatos, ac pontificijs de more precibus consecratos transmisit. cum alioqui eiusmodi virtutum insignia, ferme Romæ capi manu pontificia dudum consueissent. His autem muneribus & honoris, & grati animi causa illustres Catholicæ veritatis conseruatores ornare consueuerunt summi Pontifices, vt ij turbulentis in rebus afflictam Christianam remp. rueri, atque protegere velint impensius. At vero PIVS, vt ad Christi gregem errantes oues Pastor bonus reduceret, atque omnes Catholicæ pietatis in officio contineret, iam ignouerat ijs omnibus, qui hæreses execrati, ad sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ fidem reuenterentur. ex quo factum, vt ope diuina, quamplurimi hæretica deposita malitia, ad Catholicæ veritatis cultum adducti pie vitam instituerint. Quamobrem ad eum Albanus litteras dedit in hanc sententiam.

Tanta illorum est multitudo, qui ad eam, quam in rectam Catholicæ religionis viam redire volentibus Sanctitas tua fecit, gratiam amplectendam quotidie confluunt (id quod & ab Episcopis, & ab Legatis, Prolegatisque prouinciarum refertur ad me) vt eorum numerus percenseri vix posse videatur. Et sane vel in hoc nemo non admiratur egregiam curam, ac sollicitudinem, quam adhibes B. tua, cum omnium quidem expetenda salute, tum vero etiam eisdem summis precibus Deo commendandis. Cui quidem confido, futurum, vt vita tua tam præclare sanctæq. acta, e totius Christiana

C *reip. agro pestilentes hæreses breui conuellantur. Recens vero creati sacrorum Antistites tam egregie præstant officium quisque suum, vt a Sanctitate tua eo in gradu collocati plane fuisse perspiciantur. Quare ei, qui mihi succedet, illud vnum in his ditionibus præstandum relinquatur, vt nimirum quo in statu sunt, res in eo sedulo conseruet, ac tueatur.*

Finis Libri Secundi.

D

D E
VITA ET REBUS GESTIS
PII V. PONT. MAX.
Liber Tertius .

De re ecclesiastica in regno Neapolitano restituta.

Cap. I.

AM. vero cum in ipso Rege Catholico, & animum egregie pium, & eximiam erga sacrosanctam Sedem Apostolicam fidem, atque obedientiam, ac denique singulare tum Catholicæ tutandæ religionis, tum profligandarum hæresum studium PIVS optime perspiceret; patrio quodam amore sic eum complectebatur, eaq. inter ipsos est mutuo coorta fiducia, vt summo Christianæ reip. bono tam afflictis in rebus duos haud dissimiles summorum Principum animos arctissimo amoris vinculo prorsus coniunxisset Deus velle videretur. Etenim PIVS nuncio de ægrotatione Regis accepto, sublatis in cælum manibus, diuinam clementiam suppliciter implorauit, vt vel eum liberaret a morbo, vel certe sibi corporis imminueret firmitatem. annosq. vitæ contraheret suæ, dum illi eosdē adijceret. quin eius vitam Christianæ reip. longe magis, quam suam necessariam esse. Verum enimvero, vt difficile est inter mortales, præsertim vero Principes summos, de rebus omnibus vbique conuenire, fatendum est, inter eos querelas quasdam extitisse; quarum in altero causa fuit sanctum quoddam consilium, ac propositum corruptelas omnes e re Christiana publica tollendi; in altero vero studium, iura, ditiones, regnaq. sua eo in statu, quo ea nactus erat, conseruandi. Quibus tamen querelis, aut contentionibus, de quibus deinceps aliquid commemorare necesse fuerit, amboꝝ animi nihil sunt offensi. quin mutua, vt antea, beneuolentia coniuncti magna consensione in commune Christianæ rei bonum defixi perpetuo fuere.

Quocirca PIVS cum præclare intelligeret, nihil esse vel ad rem ecclesia-

- A** clestasticam ordinandam, vel ad Christianam disciplinam, aut lapsam restituendam, aut restitutam conseruandam accommodatius, quam si diœceses accurate visitarentur, id ipse primus aggressus, non solum per Antistites in sua quemq. prouincia, sed etiam per Apostolicos Visitatores, quos in varias orbis terræ partes emisit, sedulo præstari curauit. Atque a regno Neapolitano rem exorsus, Thomam Orfinum, spectatæ integritatis virum, Visitatorem Apostolicum eo cum potestate misit. Qui Strongolensium a PIO factus Episcopus, & obeundis Ecclesijs, & corruptelis tollendis, & salutaribus præscribendis legibus, Neapolim profectus, cum ei Prorex edixisset, vt exsequendi decreti Pontificij regiam facultatem (quam vocant Exsequatur) acciperet, id facere constanti animo recusauit. Se namque missum esse a Christi Vicario, cui haudquamquam esset opus huiusmodi laicorum potestate; atque eo minus in ditionibus Pontifici tributarijs. neque vero indigere se, aut vti velle litteris cõmendatitijs, quas illi Prorex ad regios ministros se daturum offerebat: quippe quæ perinde atque ipsa regia facultas valerent. Quo tempore Neapoli Magistratus duo Visitatori audacter obsistere non veriti, nec multo post ambo vita defuncti terrifico ceteris fuerunt exemplo. Iam vero cum a PIO Prorex suppliciter impetrauisset, vt super hac re perscriberetur ad Regem, interimq. negotio supersederetur, ita præstitum est. sed responso serius allato, PIVS corruptelam hanc nullo pacto ferre se posse professus, posthabita disputatione de vi generali regię ipsius facultatis, rem faciliori condicione transigendam putauit. quod Pontifici, qui caput, & Princeps est Episcoporum omnium, diœceses inuicere multo magis liceret, quam proprijs Episcopis: qui alioqui diœceses suas absque huiusmodi exsequendi concessu visitare consueissent. Itaque illi, visitationem vt prosequeretur, PIVS imperauit. ad Proregemq. Rex ipse perscripsit, Pontificem officium suum præstare permetteret. Perlustratæ sunt igitur absque alia Regia facultate Calabrenses, Hydruntinæ, Barienses, ac ceteræ adiacentes ecclesiæ. in primisq. Neapolitana ciuitas. in qua non solum ecclesias, ac sacros homines Archiepiscopo subiectos, sed etiam qui ipsi Proregi a sacris erant, immunitatem obijcientes, & recognoscendos, & emendandos curauit. Quæ res magno tum publico, tum priuato
- D** bono fuere. atque inde ijs in regionibus, quæ antea plurimum imminuta fuerat, Apostolicæ Sedis auctoritas, ac reuerentia restituta est. Et sane mirum fuit, quocumque pergeret Visitator, magnum populorum spectare concursum, omnibus omnium ætatum, sexuum, atque ordinum hominibus ad eum suscipiendum, ac venèrandum certatim confluentibus; coram eoq. in genua procumbentibus, vt vel vna illos Pontificali benedictione dignaretur. vtpote missus a Pontifice, cuius sanctitatis sic increbuerat fama, vt ab omnibus culta concelebraretur. Idem ferme in

H

Hispa-

Hispania, in Gallia, in Germania, & vbique demum quocumque ipse **A**
 Visitatores; vel Nuncios misit, contigisse, atque vberimos pietatis fructus
 inde consecutos esse constat.

Ius Pontificiæ constitutionis in Cœna Domini
 vbique promulgatæ PIVS tuetur.

Cap. I I.

NTER hæc autem PIVS ad rem Christianam & **B**
 tuendam, & vero etiam amplificandam in omnes
 partes pro munere suo semper intentus, Pontificiam
 constitutionem, quæ veteri, atque recepto Roma-
 norum Pontificum instituto, die Cœnæ Dominicæ
 sacro promulgari consuevit, non solum in Vrbe Ro-
 ma, sed per vniuersum etiam Christianum orbem
 & edici iussit, & conseruari. Quod quidem dum sedulo curaretur, ecce
 tibi Ludouicus Requesensis Maior Castellæ Præceptor, in aula Pontificia
 Regis Catholici Legatus, eius nomine cum P I O expostulare cœpit,
 primum de inusitata ipsius constitutionis in regnis eius diuulgatione;
 præsertim vero Neapoli, absque regio exsequendi concessu. dein quod **C**
 omnibus sacras confessiones excipientibus PIVS imperauisset, ne absol-
 uerent eos, qui constitutionem ipsam violassent. in ea quoque adiuncta
 fuisse multa, quæ cum neque in antiquis, neque vero in ijs, quas vel Iu-
 lius I I I. vel Paulus, vel Pius, vterque eo nomine I V. ediderant, contine-
 rentur, admodum graua viderentur esse; sententijs summatim adhibitis,
 ac verbis generatim significantibus, quæ populis confusionem afferrent.
 præsertim ob decreta sub anathematis pœna in eos, qui noua imponerent
 vectigalia. ex quo publicæ quietis exoriretur perturbatio; nonnullis ciui-
 tatibus ea pensitare recusantibus. Ceterum quod ad iurisdictionem atti-
 net, Regem habere vetusta, & Apostolica decreta, legitimaq. iura, ti-
 tulos, & possessionem antiquissimam, atque memorabilem. Pontifi- **D**
 ciæ auctoritatis vsu temperandum esse ad rationem iustitiæ, quæ nemi-
 ni, quod suum sit, tollit immerito; idq. eo minus Principibus publicis
 in rebus. Sententias præterea de iudicijs in Clericos exercendis adiectas
 videri contra Siciliensis regni monarchiam, quæ & Apostolicis niteretur
 priuilegijs, & iure possessionis vteretur vetustissimo. Offendi porro ip-
 sum Regem, quod Paulum Odescalcum, Internuncium Pontificium,
 eius regni, citra vltraq. Pharam, Ecclesiasticæq. libertatis propugnato-
 rem

A rem appellandum PIVS censuisset. Nam inde videri, velle Pontificem, Legatos in Siciliam inducere, nihil obstante monarchia; cum Reges ipsius regni natos se esse Legatos obtendant. munus regium esse, Ecclesiæ, atque eius immunitatum se vindicem ibi, ac patronum profiteri. Neque vero minus Regem dolere, sancti Lazari militiam, se inscio, in regna sua inductam fuisse. aliaque præterea multa edicta publicata, ac præsertim illud super iniquis ecclesiasticorum bonorum alienationibus editum. Querebatur denique de armata satellitum cohorte Archiepiscopi Mediolanen. qua illum vti non posse contendebat.

His autem querelis Pontifex respondendum putavit, non quidem quod de rebus a se gestis rationem laicis Principibus reddere se oportere arbitraretur, sed vt ostenderet, quæ Regi ea de re fuerant relata, a

B nonnullis proficisci, qui proprijs ducti commodis, vt assolet, corruptelas suas tutari conabantur: quarum ipse quamplurimas certa schedula descriptas misit ad Regem. Hæc se cauere oportere nullo alio consilio, nisi vt rem Christianam pro munere sibi diuinitus commisso tueretur; animarumque saluti huiusmodi tollendis erroribus, Catholicaque disciplina, ac pietate in populos inducenda consuleret. Ceterum quo longius, latiusque quam aliorum Principum, paterent ditiones ipsius Regis, eo quoque magis illum pro regnorum suorum incolumitate subijci debere Deo, eiusque in terris Vicario Romano Pontifici. Constitutionem

C vero editam in die Cœnæ Domini, iam antiquo more receptam, licet in Vrbe tantum a nonnullis Pontificibus euulgatam, tamen vbique terrarum, veluti alias etiam generales constitutiones vigere. atque olim seu Principes viros, seu populos, qui violatæ constitutionis huius quoquo modo sese reos agnouissent, delicti veniam a Romano Pontifice suppliciter postulauisse. In omnibus porro vel expiationum, vel Iubileorum generalium litteris in vniuersas Christiani orbis partes dimissis, & item in ijs. quæ Confessionalia vocant, eiusdem constitutionis mentionem iamdiu perpetuo factam reperiri. In diplomate præterea de facultate, quam in Hispania Cruciatam appellant, petentibus illis Regibus aliquando concessa, præcipue nominatam esse huiusmodi constitutionem; quippe quæ mortales omnes quotquot Christiano nomine censentur, sua obligatione deuinciat. neque generalibus verbis vim eius

D comprehendendi consueisse: quod & a Paulo II. & a Sixto IV. declaratum esset. Vt igitur cautius rebus consuleretur, in veteri ipsius constitutionis editione consuetudinem increbuisse, Patriarchis, Archiepiscopis, & Episcopis præcipiendi, vt in suis quisque ecclesijs eam euulgarent. Quod cum hoc tempore intelligeret ipse minime præstari, ac propterea in ea re ipsi constitutioni derogari, ob idque anathematis laqueis iacere homines irretitos, voluisse se animarum exitium auertere; quas præser-

tim haud excusaret ignorantia . Porro sacerdotes admonere muneris sui, **A**
 ad verum legitimumque Pontificem pertinere : vt ij lepram a lepra di-
 scernere , ac de peccatis , præsertim quorum est absolutio summo refer-
 uata Pontifici , recte iudicare queant . quod si quid est priuilegij , quod
 clam sit ipsis sacerdotibus , eosdem de his edoceri , Principum ministris
 graue esse non debere . Verba vero vel nuper adiuncta , vel in antiquis
 litteris inusitata , haud debere dura cuiquam videri . Si quidem id iam
 in more positum esset . nonnulla videlicet in ijs vel adimere , vel adijce-
 re , pro varietate temporum , ac corruptelarum qualitate . Quod autem
 regio niteretur exsequendi concessu , neque id , neque aliam vllam lai-
 corum facultatem vim aliquam habere in ecclesiasticis decretis exsequen- **B**
 dis ; neque sacris habendis concionibus : quarum facultatem ab laicis pe-
 tere , intolerabile prorsus esset . Laicis enim etiam religiosis , quod do-
 cent sacri canones , super ecclesijs , personis , & rebus ecclesiasticis nul-
 lam attributam esse facultatem . quos obsequendi manet necessitas , non
 auctoritas imperandi . Quæ res patent , vtpote sacrosanctis legibus , ac
 Concilij iam satis explicatæ , & constitutæ . Illud vero de tributis , atque
 portorijs adiectum esse , quoniam in eo sæpius grauitèr peccaretur . nimi-
 rum cum vel a non habentibus potestatem , vel eis , qui per priuilegia sunt
 immunes , quales sunt ecclesiastici omnes , vel nullo iure sibi subiectis ,
 vel denique contra sanctas leges imperantur . itaque Principibus legitima
 potestate præditis non prohiberi , quin ex sacris legibus subiectis sibi po-
 pulis æqua , ac tolerabilia imponere tributa possint . Ac licet in litteris **C**
 Pontificijs absque alia declaratione , ne noua imponantur onera , cauca-
 tur ; eiusmodi tamen declarationem haudquaquam esse necessariam ; vt
 pote quæ numquam adhibita fuerit , vbi de ijs , quæ pedagia vocant , tri-
 butis agitur , quæ res a sacris legibus iã satis explicata videatur . Quocirca
 non popularem excire tumultum , qui potius ex immoderatis oneribus a
 Principibus impositis exciri solet ; sed rationem , ac viam tradere , qua pos-
 sint tranquillitatis , ac religionis in officio homines contineri , & quos
 oporteret , commonere muneris sui , consilium sibi fuisse . De Apostolicis
 vero priuilegijs Regibus concessis , nihil sibi compertum esse ; neque ex
 auctoritate sua iniusti quicquam esse committendum . videre tamē se hu- **D**
 iusmodi priuilegia male passim vsurpari , indeq. multa fieri contra iura si-
 ue humana , siue diuina . & quicumque niteretur , vel etiam vti soleret pri-
 uilegijs , eum haud dubie debere illa proferre , & aperire . Cum præsertim
 Pontifex summus , vnus , & legitimus sit priuilegiorū omnium ab alijs Pon-
 tificibus concessorum & interpretis , & iudex : qui vbiq. errata , & offen-
 siones cōpererit , pro suo munere debeat absque alia quæstione labentibus
 rebus prouidere . Verumtamen velle se tantum , vt hisce rebus boni præ-
 ficerentur administri , per quos omnia bene gererentur ; ac de omnibus
 certior

- A** certior fieret ipse Rex : isq. intelligeret , criminum ad diuinum retinendū cultum iudicandorum ius in auctoritate esse Romani Pontificis , I E S V Christi Vicarij , non in arbitrio laicorum Principum . quibus nequaquam a Dei filio dictum esset : *Pasce oues meas : sed ipsos tamquam pascendos* *Ioan. 21.* agnos permittere debere , se a B. Petri successore duci , & gubernari , nisi velint , se extra Christi gregem abduci , atque abigi ; per speciemq. priuilegiorum ecclesiasticam subuertere hierarchiam . Ceterum (quando illud a pietate Regis egregie Catholici longe abesset) ipsomet Rege procurante . sperare se rebus bene consultum iri . præsertim in Siciliensis monarchiæ negotio . Itaque Rex omnino sibi persuaderet , haud posse Pontificem , tot tantaue dare priuilegia , vt successorum suorum auctoritatem imminuat , a Deo sibi collatam ad Ecclesiæ suæ sanctæ ædificationem , non autem ad eius destructionem . contra quam quidem auctoritatem nulla obijci præscriptio posset , vel antiquissima . Adijciebat , contraria omnia aduersus eiusmodi obiectam causam potius reperiri per Apostolicas in regnum illud decretas Legationes . posseq. Pontificem arbitratu suo id tamquam gratuito concessum , sed exinde male versum abrogare . Quare diploma Paulo Odescalco , Apostolico vltra citraq. Phârûm Internuncio datum , firmissimo niti fundamento : cum antea diu in eo regno Legatos , & quæstores , ipsis etiam Cæsaris Caroli V. temporibus Apostolica Sedes habuerit . Quod autem diplomata quædam eo inducenda dedisset , illudq. in primis de alienatis Ecclesiæ bonis recognoscendis , id sancte ,
- C** ac rite prouisum ; cum ob Christianæ reip. vtilitatem , tum etiam ob cauendos animarum laqueos , quibus ea bona possidentes misere capiebantur . De sancti Lazari militia , Apostolici muneris esse , eiusmodi militias instituere , vel extinguere , prout Pontificibus opportunum esse videretur . quas etiam illius regnis iam ipse concesserat , alibiq. sustulerat . neque vero posse Regem , vt Catholicum , contra quicumque decernere . eam vero militiam ab se propterea restitutam fuisse , quod illi milites Sedi Apostolicæ vbi , & quoties vocati essent , contra quoscumque Romanæ Ecclesiæ hostes , vel rebelles armati inferuire , atque opem ferre suis impensis ex officio suo , decretoq. Apostolico deberent . De Satellitum vero cohorte , qua ad ecclesiasticam tuendam disciplinam vitur Archiepiscopus Mediolani , ex antiquis ipsius Ecclesiæ monumentis , & institutis ad hanc vsque diem vsu retentis , liquido constare , vt in laicos de criminibus siue ad sacrum tantum , siue ad vtrumque forum promiscue pertinentibus , quæstiones , iudiciaq. ille soleat exercere . ob idq. armati satellitij vti ministerio .

Denique nolle se tam graues errores , vel corruptelas in Dei offensam , ac sacrosanctæ Sedis iniuriam recidentes vlllo pacto toletare . Hominum officia esse inter se distincta . ac propterea Principes suum quemq. munus

præstare oportere; Ecclesiæq. dimittere, quæ Dei sunt. At enim Rex vere Catholicus, pro sua singulari pietate ministris suis in Italiæ ditionibus id sibi esse cõsilij per litteras declarauit; ne quid in sanctas leges committeretur: quinimmo si quid commissum esset, corrigeretur. Neapoliq. Internuncio Pontificio & loci, & omnibus præcedendi data prærogatiua. eiq. perinde atque Hispaniensi Oratori debitos honores habendos esse. Sed quoniam Regis iussa ministris eius minime facientibus, id ferebatur impune, sacri interdicti legibus in eos agere PIVS constituerat. fecissetq. nisi ab amplissimis viris, studiosis ipsius Regis, ea de sententia deductus esset, plerisq. suadentibus, mitissima quæque remedia tentanda prius esse, quam tam acre medicamentum adhiberetur: sic enim facilius se quod cupiebat consecuturum. Itaque in illis regnis deinceps omnia vel suæ iam integritati restituta, vel seueris pœnis emendata fuissent, nisi grauissimum imminentis tunc contra Turcas fœderis negotium, mox luctuosus ipsius Pontificis obitus rebus anteuertisset.

De rebus in Hispania pie constitutis.

Cap. I I I.

HÆC tamen, quin PIVS & Regem optimum vnice diligeret, & regnis eius omnibus, in ijs præsertim, quæ ad Christianam spectant pietatem, ne quid induceretur erroris, diligenter prouideret, nihil impediebant. Itaque in Hispania, vt res Christiana boniq. mores optime conseruarentur, atque vbi lapsi fuissent, sancte restituerentur, non modo per Apostolicos Nuncios, sed multis etiam salutaribus edictis ac decretis ibidem euulgatis, studiose procurauit. In primis vero illud edici iussit, quo, vt ante meminimus, sub anathematis, alijsq. grauissimis pœnis ludicra spectacula interdixit. in quibus taurorum, ferarumq. congressiones, seu agitationes non sine aliqua hominum cæde, grauiq. animarum damno fieri consueuerant. Roganteq. Rege, eam potestatem infirmavit, qua sanctissimi Sacramenti sodalitates vt, vel potius abuti consueuerant, cibos ab Ecclesia stans diebus interdictos permittentes. facultatemq. sustulit, qua utebantur Antistites in casibus Episcopo reseruatis, gratiaq. facienda. Vnde, quas velut Hispanicæ Cruciatæ nomine pensabant Regi, pecunias colligebant. Statuit, vt ludi magistri omnes solemnem ac legitimam fidei professionem ederent. atque ne inscriptiones sub imaginibus eorum, qui hæreseos damnati plesterentur, deinceps affigerentur in templis; sed eorum domus solo æquarentur. in medioq. defigeretur columella

A mella cum marmorea tabella, in qua illorum vita pariter & exitus describeretur. Porro vt capitali supplicio damnatis, pridie quam in eos animaduerneretur, sacrosancta rite administraretur Eucharistia. Iniquas sceneratorum negotiationes seuerioribus legibus sustulit. quamuis pecunijs difficilius mutuo accipiendis, quas mox curaturus erat in Belgis, alibiq. certum inde Rex detrimentum esset accepturus. Oblatam vero conditionem accipere P I V S recusauit de Sacrorum hominum spolijs ea lege accipiendis, vt eorum spoliolorum dimidium Regi tribueretur. nam etsi Pontifici commodius foret & vtilius, ea per ministros Regis colligi, cauendum tamen esse, ne in Clero magnam inde sibi conflaret inuidiam, vel in auaritiæ suspicionem incurreret. Dolere porro se vehementer, quod tot decreta, & facultates super tribus militaribus Ordinibus, & Cathedralium insuper ecclesiarum nominationibus, alijsq. rebus Pontifices summi dudum concessissent, qui olim tantumdem, ac fortasse plusquam Reges ipsi, in Hispanijs humanis de rebus disponere, & administrare potuissent.

Sub idem tempus arcas non nullas Caluinianis refertas Catechismis in Hispanicum idioma conuersis, vt mos est hæreticorum, per Hispaniam disseminandis, Lugduni, Tolosæq. in Gallia deprehensas fuisse, P I O renunciat. Quo ille cognito, grauiter doluit. periculoq. occurrens, ea de re Catholicum Regem admonuit, caueret diligenter, ne exteri libri, ni prius bene cogniti, & a sacris Quæstitoribus approbati in Hispaniam inducerentur. vti sedulo curatum est, tanto sublato periculo.

De caussa Archiepiscopi Toletani.

Cap. I V.

D G I T A B A T V R per idem tempus in Hispania grauis illa caussa Bartholomæi Mirandæ, & Caranciæ, Archiepiscopi Toletani, qui de hæresi postulatus ex Apostolicæ Sedis auctoritate ibidem in custodia tenebatur. In eum iamdiu cum esset habita quæstio, neque Paulus, neque Pius, vterque eius nominis I V. Rom. Pontifices, vt vel reus, vel caussa ad se Romam ex sacrarum legum præscripto deferretur, & coram ipsis, tamquam summis Episcoporum omnium, fideiq. caussarum iudicibus ageretur, obtinere potuissent; quod apud Regem Catholicum ab illo sacræ Inquisitionis Senatu, id iudicij ex auctoritate Apostolica, sibi pro tempore sæpius delegata, ad se pertinere proficiente, continenter daretur exceptio; P I V S V. vt & reus, & quæstio

stio ad se deportaretur, quæ sua apud Regem erat auctoritas, & sanctita- **A**
 tis opinio, prorsus effecit. Nam ob id maximis cum mandatis Petrum
 Camaianum, cuius ante meminimus, in Hispaniam misit, dato diplo-
 mate, quo, si minus iussa facerent, sacros illos violatæ fidei iudices omni
 auctoritate iudicandi priuabat, & a piorum communione segregatos de-
 clarabat. quamquam id illis, quod necesse non esset, minime fuit indi-
 ctum. Simul atque Rex P II postulata cognouit, qua erat in Apostoli-
 cam Sedem, & præsertim in hunc Pontificem pietate, licet nonnullis re-
 clamantibus, constanter edixit, parendum omnino esse (vt eius vtamur
 pene verbis) Patri sanctissimo, ac quicquid ille decreuisset, prompte præ-
 standum. nihil enim nisi sanctum, ac Deo gratū ab eo statui posse: quip- **B**
 pe qui diuino nutu regeretur. Archiepiscopo igitur cum sua descripta
 quæstione sub arcta custodia Romam perducto, & in sancti Angeli arcem
 incluso, ad eius causam & cognoscendam, & dijudicandam, sapientis-
 simis viris in consilium adhibitis, tam assidue P I V S incubuit, vt
 quamplurimis super hac quæstione habitis congregationibus, ijs fer-
 me omnibus frequentissimus ipsemet interfuisse, vel præfuisse potius,
 remq. lata sententia prope decidisse perhibeatur. Sed alijs grauissimis
 distractus negotijs, morteq. præreptus, rem successori suo Gregorio
 X I I I. definiendam reliquit. qui dum esset Cardinalis, a Pio I V.
 hac de causa in Hispaniam Legatus, nihil reportauerat. Mox P I O
 V. in Pontificatu susceptus reum Archiepiscopum super tali crimine val-
 de suspectum iudicauit. certisq. pœnis iniunctis, ad voluntariam omnis **C**
 hæreticæ prauitatis detestationem, ac legitimam Catholicæ fidei confes-
 sionem admissum absoluit. Is porro summo patientiæ, & modestiæ do-
 cumento in aduersarios suos in hac causa nihil vniquam, vt ferunt, ob-
 locutus, diuturnum carcerem alacriter, constanterq. perpessus, demum
 in cœnobio fratrum suorum sanctæ Mariæ supra Mineruam, anno M. D.
 L X X V I. sexto Nonas Maias, sumptis sacrosanctis Ecclesiæ sacramen-
 tis, quæ cedentibus e vita præberi solent, singularem pietatem præ se fe-
 rens, Romæ in pace quieuit. sub mortem sæpe Deum, hominesq. conte-
 status, se nihil omnino conscium vniquam fuisse eorum criminum, quæ
 sibi ab aduersarijs obiecta reum fecerant talis, tantiq. iudicij. quod tamē **D**
 ipse iniustum appellandum non putaret. quoniam secundum allegata,
 probataq. rite processerat, sed iustum Apostolicæ Sedis decretum se re-
 uereri: optimæq. conscientiæ testimonio fruente[m] imposita pro ceteris
 peccatis suis pœnitentiæ piacula lætum subiisse, ac se ad Deum in Catho-
 lica fide, quam in omni vita integerrime professus esset, diuinæ clemen-
 tiæ fiducia nixum libenter commigrare. inter hæc animam suam Deo,
 ac B. Virgini eius genitrici, quam pie sæpius inuocauit, ac ceteris beatif-
 simis spiritibus cælesti gloria fruente[m] denique Dominicanis suis fratri-
 bus, vt pro ipso sacrosanctum Missæ sacrificium Deo sæpius offerrent, pie
 commen-

A commendauit. eius vero corpus in eiusdem templi presbyterio pio funere elatum, ab ipsis Patribus conditum est. Hæc pluribus obiter commemorasse libuit, ne quis tantum virum, ac talis, tantæq. Ecclesiæ Antistitem turpi labe per calumniam fortasse notatum infelici exitu vitam cum morte commutasse arbitraretur.

Rem Christianam in India procurat.

Cap. V.

B **A** M vero ex Europa in Indiam non longo, ac periculoso nauigationis cursu, sed breui, ac tuto narrationis compendio transeamus. Nam & in illis gentibus, qua ad Christianam fidem conuertendis, qua susceptæ iam religionis in officio continendis, & vbiq. rebus ad diuinum cultum, animarumq. salutem necessarijs prouide curandis, ardens in vniuersum Christi gregem toto orbe diffusum Pastoris vigilantissimi studium eluxit. Cum enim intelligeret, rem Christianam in India ad Orientem primo sub Lusitanæ, mox ad Occidentem sub Hispaniarum Regibus superioribus annis, Deo iuuante, summis religiosorum virorum, Franciscani primum, inde Dominicani, Augustinianiq. Ordinum, ac demum Societatis I E S V laboribus feliciter quidem propagari cœpisse, sed tantæ molis opus cum alijs difficultatibus, ne melius procederet, laborare, tum potissimum & maiore neophytorum cura, & sacerorum ministrorum sedulo indigere ministerio; omni ope quoad eius fieri posset, exurgenti illi Christianæ Ecclesiæ succurrendum existimauit. Et quidem Internuncium Apostolicum, per quem omnia melius inibi cognosceret, ac procuraret, eo mittere cogitauerat, sed mutato postea consilio, Regem Catholicum de Indica diuinarum rerum necessitate, & quid facto opus esset, edoceri voluit; eiq. multa admodum salutaria monita suggestit, quibus illum ad eam rem sedulo curandam, iam currentem incitauit. Cum enim susceptum olim de illis regionibus concessu

D Pontificio ab Hispaniæ, Lusitaniæq. Regibus in potestatem redigendis consilium eo potissimum spectaret, vt idoneis sacerdotibus, & concionatoribus illo dimissis, infideles adiungerentur ad Christum, id in primis summo studio curandum esse. Quod vero in hoc genere ad se pertineret, officium suum non defuturum. Sed quoniam non satis esset, infideles ad Christum conuertere, nisi conuersis, ac iam Christianorum in numerum aggregatis necessaria vitæ subsidia conferantur. cum ex collectis piorum eleemosynis more nascentis Ecclesiæ, tum ex regijs tributis alimenta illis præberi oportere. ne fame compulsi, vel ad pristinos mores,

& vi-

1. Cor. 3.

Tit. 1.

Eccli. 37.

& vitam relaberentur, vel Christianam religionem, quæ his potissimum **A**
 charitatis officijs fouetur, & alitur, quasi duram abnegarent, reijcerentq.
 ac per hanc occasionem Christi nomen per eos blasphemaretur in genti-
 bus, dum paruulis panem petentibus, non esset, qui frangeret eis. Quod
 vero ad diuina animarum alimenta pertinet, hæc eo studiosius illis cu-
 randa, quo anima præstantior est corpore; & quo terrenis cælestia, sem-
 piterna caducis potiora sunt habenda. In primis hoc diuinum opus diui-
 norum omnium, vt S. Dionysius Areopagita testatur, operum maximum,
 nimirum in æterna animarum salute procuranda, Dei, quod ait Aposto-
 lus, adiutorem esse, Christi. ministrum; id non cuiuslibet idiotæ, sed
 proprium esse sacerdotum: & eorum, qui Christianis sacris ita sunt ini-
 tiati, vt possint, secundum ipsum Apostolum, alios sanam doctrinam **B**
 edocere, & exhortari in verbo veritatis; & eos, qui contradicunt, argue-
 re, & de ea, quæ in ipsis est, fide, speq. rationem reddere. Itaque licet
 vnicuique, quod ait Sapiens, mandauerit Deus curam proximi sui; &
 quod quisque pro viribus ad suam, aliorumq. salutem recte præstare po-
 test, id efficere quemque deceat, Deoq. gratum censeatur; populares ta-
 men homines, & imperitos, non tam doctoris, quam discipuli munus
 obire par esse. Per sacros ergo, & eruditos magistros Christiana cate-
 chesi imbuendos esse seu catechumenos, seu neophytos: adultosq. nisi ri-
 te instructos ad sacrum baptisma non admittendos. Per montes autem
 pagosq. dispersi, vt commodius Christianis legibus, & moribus asuesce-
 rent, vrbans in contubernijs collecti ad socialem, & piam vitam insti- **C**
 tuerentur. Quod genus remedij præter cetera magno ad illarum gentiũ
 animos Christianis moribus instituendos vsui fuisse, qui viderunt, inde
 regressi, sæpe testati sunt. Si vero ethnicis, & Christianis vnum esset
 hospitium, illis idololatriæ cultui, superstitioniq. dicata loca non permit-
 ti, sed solo æquari, deleriq. oportere. ne baptizatis ad impietatem rela-
 bendi præberetur occasio. Nec tolerandum, vt Christiani, vel in sacra
 doctrina capessenda, vel exercendo Catholicæ religionis cultu ab ethni-
 cis prohiberentur. At si veteranis, tironibusq. Christianis vnum esset
 domicilium, cauerent illi, ne hos prauis suis perderent moribus & exem-
 plis. quinimmo ita se gererent, vt eorum perspecta vitæ sanctitate, infi-
 deles impietatis puderet suæ, & ad Christi fidem suscipiendam magis in- **D**
 citarentur. Si vero Christiani iam adulti publice vitam degerent iniquã,
 præstare, eos publicæ pœnas dare, quam, ijs diu toleratis, offensionem,
 peccandiq. occasionem neophytis, ethnicisq. præbere. Crapulam, in-
 tempestiuamque conuiuia, & alia, quibus illi populi dediti erant, vitia,
 sceleraq. nefaria, quibus humana societas omnis torrumpebatur, pror-
 sus abolenda. Infidelesq. ad custodiendam naturæ legem adigendos esse.
 ne qua mulier plures haberet maritos, sed Christiani matrimonij legem
 in mores inducerent. Nec regij ministri, mancipiorum loco, seruitio vte-
 rentur

- A** rentur Indorum ; sed eorum tantum , qui seruire sua sponte voluissent . ijsq. pactam mercedem tribuendam esse , neque eos immoderatis onerandos esse vectigalibus : sed qua par esset æquitate omnes habendos . Sacerdotes vero , concionatores , & Episcopos , vt decet , tamquam intimos Dei ministros , ab Regijs Magistratibus , alijsq. benigne accipiendos , ac reuerendos esse ; eosq. a vectigalibus , ac tributis exemptos , & immunes conseruandos . Episcopis , & alijs sacrorum administris liberam in sua exercenda iurisdictione , corruptelisq. tollendis relinquendam esse potestatem . præsertim in ijs , quæ ad Catholicam religionem tuendam , & propagandam pertinerent . Denique Rex ipse Catholicos homines , integros , spectatæq. virtutis Visitatores ad principes viros , ad Iudices , & ad alios præterea illarum gentium Magistratus decerneret , qui hæc omnia rite præstari curarent ; cognitiq. omnium meritis , suo quemq. præmio , vel pœna possent afficere . Ceterum pauperum oppressio , quo scelere , in cælum exclamante , vt diuina testantur oracula , iræ cælestes maxime pro-uocantur , numquam esset impunis ; ne videlicet miserabilibus eorum gemitibus permotus Deus , in Reges ipsos animaduerneret . Armis porro contra ethnicos sumendis , ijsq. bello subigendis , nihil inique , nihil crudeliter ageretur . neque ad Christianam religionem eos compellendos esse ; sed benigne sacra doctrina , & quod plus aliquando mouet , pijs exemplis ex infidelitatis tenebris eductos perhumaniter suscipiendos ; eorumq. errata corrigenda clementius pro mansuetudine , atque indulgentia nouellis eiusmodi Christi agnis exhibenda . Hæc , & id generis alia complura salutis monita , quibus Rex , eiusq. administri ad eas gentes conuertendas , recte moderandas , ac pietatis in officio continendas vterentur , sapienter , ac pie præscribebat . Postremo , quod ad se attineret , auxilium suum , vt diximus , diuinorumq. munerum pro Apostolica auctoritate communicationem , proborumq. sacerdotum legationes , & alia tum ad amplificandum , tuendumq. honorem Dei , tum ad animarum procurandam salutem necessaria , nullo tempore , dum viueret , defutura . sicuti deinceps non defuisse res ipsa declarauit .

- D** Sed quoniam & Sebastiani Lusitaniæ Regis epistolis , & Francisci Borgia ex Gandiæ Duce Societatis I E S V Præpositi generalis admonitu , nec ita pridem P I V S intellexerat , rem Christianam in Iapone adolescentem , inter alias , quibus premebatur , angustias , Episcoporum opera plurimum indigere , nouellam hæc etiam Christi vineam , quibus posset adminiculis excolere pro suo pastorali munere non omisit . Erat per id tempus in Æthiopia Andreas Quietus , Castellanus , ex eadem Societate , summus sacrorum Antistes , Sedis Apostolicæ missu , Patriarchali dignitate , singulariq. vitæ sanctitate , ac doctrina præditus . is cum maximis laboribus , periculisq. perfunctus , in illis gentibus ad Christianam fidem perdu-

perducendis diu, multumq. insudasset, cumque aut votis euentus, aut **A**
laboribus fructus parum responderet, bellis inibi cum Turca continenter
exardentibus, Regeq. illo pro sua barbarie veram detestante religionem,
atque adeo Patriarcham, ac socios eius infectante, ad eum PIVS diplo-
ma dedit omnibus prudentiæ, ac patriæ charitatis plenum officijs. quibus
Dei ministrum grauissimis ærumnis & cladibus afflictum, benigne con-
solatus, ad munusq. suum strenue præstandum cohortatus est. ei præter
cetera præcepit, vt si operam suam inanem ibi esse perspiceret, relicta
Æthiopia, quod tamen commodo suo, tutoq. fieri posset, in Iaponem,
Sinasq. transcenderet; ibiq. pastoralibus muneribus Catholico ritu obeun-
dis ad æternam illarum gentium salutem incumberet. Ad eum sacri Con-
cilij Tridentini decreta tum recens Apostolico munita suffragio misit. vt **B**
ea potissimum, quæ ad fidei doctrinam pertinerent, exequenda, vsuque
retinenda in illis oris studiose procuraret. Andreas vero Pontificijs se lit-
teris ad discessum non vrgeri, certumq. in via sibi, si discederet, ab hosti-
bus vitæ discrimen imminere prospiciens, spe quadam etiam allectus, fo-
re, vt tum factæ, tum etiam faciendæ euangelicæ sementis fructus mete-
ret vberiores, in Æthiopia si se contineret, satius esse duxit. vbi nec ita
multo post varijs molestijs, & calamitatibus affectus, ad æterna laborum
suorum præmia tandem emigravit. Itaque PIVS, vt Iaponijs, Sinisq.
Christianis non deesset, eiusdem auctoritatis & argumenti Apostolicas
litteras ad Melchiorem Carnerium, Lusitanum, ex eadem societate lectū
Nicænum Antistitem, emisit. qui ex decreto Iulij Tertij Rom. Pontificis, **C**
vna cum Andrea ipso, atque alijs socijs suis in Æthiopiam dimissus, illi
in ea missione successerat. Is ergo PII litteris acceptis, eius iussa facturus,
ad Amacanum Lusitanorum emporium, haud longe a Sinis, qua patet
in Iaponem aditus, transmisit. ibiq. Iaponios, Sinasq. Christianos ad se
confluentes, per aliquot annos sacris initiabat sacramentis, aliaque pon-
tificiæ potestatis officia rite præstabat. Sed is quoque dum in Iaponem
iter adornat, summis laboribus, curisque defunctus, vir de re Christia-
na optime meritus, & sanctitatis, ceterarumque virtutum gloria clarus
excessit.

D

Cardi-

A Cardinalem Commendonum iterum legat ad Cæsarem contra Augustanam hæreticorum confessionem. Cap. VI.

A C dum ita curantur, magnum interea periculum Catholicæ religioni in Germania creari, PIO renunciatur. Scilicet Maximilianum Cæsarem, vt grauiora vitaret incommoda, secus facere se non posse profitentem, binis ordinibus, hoc est proceribus, ac nobilibus Archiducatus Austriaci, & alijs præterea ditionibus hereditarijs, vt Augustanam confessionem, hoc est, Lutheranae impietatis

B professionem sectarentur, vel indulgisse, vel certe vt indulgeret, spem illis iniectam fuisse: idque vt fama erat, ob ingentem pecuniarum vim, quas ijdẽ Cæsari pensabant: quamquã id de tali, ac tam Catholico Principe apud bonos incredibile fere videbatur. Quicquid esset, id PIVS ægerrime ferens, nulla interiecta mora, Cardinalem Commendonum, Veronæ confidentem, Legatum ad Cæsarem misit, vt si in tempore fieri potuisset, tam nefarium facinus impediret. (vt potest quod errores ex erroribus ferens exitioso ceteris gentibus futurum erat exemplo) vel certe apostolica auctoritate illi denunciat, Pontificæ omnibus execrationibus, ecclesiasticisque poenis in eum animaduersurum, ipsumque priuatum imperatoria maiestate; atque Catholicis Principibus in eum conuocatis, nouum Imperatorem creaturum, nisi eiusmodi decretum, si factum esset, illico rescidisset.

C Qua de re statim PIVS ad Principes viros quoquouersum nuncios dimisit; in primisque ad Hispaniarum Regem, eum adhortans ad agendum eo de negotio cum ipso Cæsare, ac docendum, quam certa inde perniciēs immineret, & quam grauis Catholicæ religioni, quam ille ceteroqui tutari deberet, inferretur iniuria. Rex vero quinque litteras, easque longissimas super ea re manu sua scripsit ad Cæsarem, & ad Augustam sororem suam. quibus litteris admonebat, præterquam quod summi ponderis momenta rerum agerentur, illi etiam cauendum esse, ne Austriaca familia, quæ Catholicæ veritatis semper fuerat retinentissima, per eum hanc notam subiret. cum præsertim Rex ipse, si nullam superstitem haberet prolem, aliquem ex Cæsaris domo sibi in successorẽ adoptare statuisset. Ceterum Legatus cum primam audientiam sibi facta fuisset, Catholici Regis litteris nodum allatis, firmissimis, efficacissimisque rationibus infregit, atque retudit quicquid Cæsar enarrauerat,

D excusans, se ad id concedendum induci posse, vt ceteras hæreticorum factiones omnes extingueret. subijciente Legato, id nequaquam futurum; immo eam fore viam, qua illæ maiorem in modum auerentur, stabilesque ac tutæ sic efficerentur, vt inde certum, extremumque rerum excidium esset extimescendum. Verum Cæsare causas, quibus non nullorum suasu, id sibi licere arbitrabatur, iterum obijciente, Cardinalis, postremis admotis remedijs, minis, atque terroribus, eum ita confutare, ob oculosque illi quibus laborabat, ponere pericula institit, vt eam Confessionem, se haud quaquam vel permisisse, vel permissurum profiteretur. Sed velle se omnino esse in auctoritate Romani Pontificis, a quo perterrefactum se esse dicebat, Lega

to referente. nã visum sibi videre sese corã PIO flagellum manu tenente consi- **A**
 stere, cuius opera scilicet, ac studio factũ esset, vt id enunciaretur; eoque Princi-
 pes Catholici omnes cõuerterent oculos, Cæsar itaq. statim prouinciales suos,
 qui ob eiusmodi religionis causã frequentes cõuenerant, omnes dimisit: ijsq.
 & alijs, qui conuenturi esse ferebantur, significauit, ne amplius eadem de causã
 conuenirẽt. Legatoq. pollicitus est, se quosdam hæreticos cõcionatores vicinis
 è villis expulsurũ. Quibus rebus PIVS auditis, sũm opere lætatus est. humanissi-
 misq. litteris, quas vidimus, ad Cæsare datis, eius pietatẽ, & erga sacrosanctam
 Sedẽ Apost. studium cõmendans, illum, vt quæ ad Catholicæ fidei patrociniũ,
 & ad S. R. Ecclesiæ dignitatem conseruandã pertinent, pro munere suo præsta-
 re numquã desisteret, acrius incitauit. Atque ita fuit ab Ecclesia depulsum tã
 graue periculum. Quin ex hoc ipso facto tribus post annis reiectum consilium **B**
 est, atque petitio quorundam Archiduci Carolo subiectorum eandem Con-
 fessionem ab ipso Archiduce depolcentium.

Ecclesiam Tridentinam defendit. Cap. VII.

DER eadem tempora, ne vnquã cum principibus viris pro
 re ecclesiastica cõtendendi PIO deesset occasio, Archidux
 Ferdinandus Austriacus in Ecclesiæ Tridẽtinæ ciuilem di-
 tionẽ nescio quid iuris sibi esse ratus, quorumdã ei male cõ-
 sulentiũ impulsu cõtra veterẽ centũ annorum & amplius **C**
 consuetudinẽ, ad id quasi per vim obtinendum iã Tridẽ-
 tum cohortes emiserat. præsidarijsq. eius vrbs militibus ex
 illius Eccl. fructibus stipẽdia solui statuerat. Quibus cognitis PIVS, sacrae vide-
 licet iurisdictionis vt custos summus, ita propugnator egregius, primũ quidem
 omni adhibita moderatione, illum ab eo cõsilio reuocare: dein cũ & cohorta-
 tionibus, & precibus locus nõ relinqueretur, sacras in eum detestationes inten-
 tandas esse constituit. Atque vt id ipsum cõtèstati denunciarent, Cardinali Cõ-
 mendono Legato, Melchiorique Billio Internuncio, pro Sede Apostolica in au-
 la Cæsarea cõmorãtibz imperauit. Mox etiã ea de re Scipionem Lãcellotum
 Rom. Rotæ XII. virũ, qui postea sacrae purpuræ honorem est adeptus, ad Lu-
 douicum Cardinalem Madrutium Trid. Episcopum, illiusq. Ecclesiæ sacerdo-
 tum Collegium, ad Bauariæ Ducem, & ipsum Archiducem cum litteris misit. **D**
 quibus quidem litteris singillatim omnes admonebat, vti Ferdinãdi conatibus
 opponerent sese: neque paterentur, vt Ecclesia quicquã caperet detrimenti. Ei-
 dem præterea litteras ad Cæsarem dedit, quibus intelligeret, Archiducem de
 suscepto cõsilio sibi deducendũ; cũ eoq. expostulãdũ, vti fecit, de discrimine, in
 quod se, Maiestatemq. Cæsareã, atque adeo totã eã domum ille conijciebat: de
 nota rursus, quæ sibi inureretur, si a PIO fuisset Catholicorum communione
 submotus: de malo exemplo, quod ad imitandum obijciebat hæreticis, Germa-
 nicas Ecclesias omnes occupare conantibus, maximo suo, totiusq. Austriacæ
 familiæ dedecore, ac detrimento. Illud porro etiam, atque etiam videndum.

quo

A quo maiore se iure niti in ea causa putaret, eo minus per vim quidpiam sibi esse moliendum. Itaque induceret animum, ut primo quoque tempore ab vrbe Tridento milites subduceret, controuersiamq. vel interposito compromisso, vel ex iure dirimi permetteret. offensumq. placaret. PIVM ipsi merito subiratum. Interim Christophorus Madrutius. Cardinalis Tridentinus appellatus, magnæ vir auctoritatis, & eius Collega Ludouicus, eiusdem ciuitatis Episcopus, uti ferenda anathematis sententia supersederet. PIO supplicauere, nam fore breui, id quod fuit, ut eius rei absq. Ecclesiæ damno componendæ ratio, consiliumq. caperetur. Itaque de illius Ecclesiæ iure cum nihil decessisset, eam PIVS graui periculo liberauit.

B Catholicam religionem in Scotia lapsam restituere, Mariamq. Reginam, & regnum varijs hæreticorum seditionibus oppressum liberare contendit. Cap. VIII.

MAGNOS interea motus in Scotia perduellium hæreticorum furor exciuerat: inclinataq. iam res eo spectare videbatur, ut regia stirpe, atq. omni Catholicæ veritatis luce prorsus extincta, exitialis erroris tenebræ in resecta fide labantibus præstringerent oculos, regnoq. potirentur hæretici. Tenebat per idem tempus regni gubernacula Maria Iacobi Stuardi, eo nomine Quinti Scotorum Regis filia,

C caris orbata parentibus, eximia virtutis femina, Catholicæq. pietatis propugnatrix egregia. Hæc primum Francisci I. Gallorum Regis vxor, mox vidua, ad patrij Scotiæ regni administrationem cum reuertisset, rebus ut consuleret suis, principum affinium suorum suasu, Henrico Stuardo Lenosij Comitis filio nupsit. Sed is per hæreticorum fraudes miserabiliter interemptus reliquit ex ea genitum filiolum, Iacobum nomine, quo nunc in Anglia, Scotiaq. regnante, ope diuina gentes illas olim Catholicæ religionis cultu florētissimas ad Apostolicæ Sedis obedientiam, sacrosanctæq. Romanæ & Catholicæ Ecclesiæ gremium reductum iri optant boni omnes, ac summis votis Deum comprecantur. Iterum ergo vidua Maria, cum Iacobi spurij fratris sui hæreticorum facile principis regnum pessimis artibus occupare conatis, ceterorumq. perduellium insidijs undiq. peteretur, in maximas inciderat ærumnas, ac difficultates; quas hoc loco recensere longum sit, minimeq. opportunum. Inter alia vero erat, quod cum a Catholicæ fidei professione auerti tentaretur, in assiduæ vitæ discrimine versabatur; in custodiaq. per annum afflictæ, cum inde se fuga proripuisset, nullo iam loco tuta conquiescere poterat. cōcitabat has turbas Elisabetha Anglorum impia regina, perduelliumq. studia in primis fouebat, tum ut hæretico-

reticorum factionem & ipsa hæretica sustineret, tum etiam, vt Mariam, A
 vt pote regni æmulam, & heredem e medio tolleret. Anglici nãque re-
 gni scepra non hæreticæ Elisabethæ, Henrici VIII. Regis incestæ filiæ,
 sed ipsi Mariæ Catholicæ deberi constabat. cuius pater Iacobus matrem
 habuerat eiusdẽ Henrici sororem natu maiorem. His ergo rebus cogni-
 tis, PIVS ad rem Christianã vel in remotissimis Orbis partibus & resti-
 tuendã, & propagandam pro munere suo semper intentus, Mariæ Regi-
 næ, Scotisq. Catholicis afflictis, quibus posset maximis adminiculis suc-
 currendũ esse existimauit. Itaque ad implorandã opem diuinã pijs suis,
 aliorumq. precibus confugiens, Regem Catholicum Philippum, aliosq.
 Christianos Principes, vt suppetias quisque suas Scotiæ ferrent, graui-
 ter hortari, atque inflammare instituit. Mox Vincentium Laureum, quem B
 sibi post initum summum Põtificatum, vt ostendimus, Ecclesiæ Montis-
 regalis in Subalpinis Episcopum suffecerat, Apostolica auctoritate Nũ-
 cium in Scotiam decreuit, quem viginti millibus aureorum (plura sine
 dubio, si tulisset occasio, deinceps erogaturus) ac salutaribus consilijs in-
 struxit; quibus ille rebus ad protegendam religionis causam, Mariamq.
 & regnum periculis eximendum vteretur. Quin etiã ad illam manu sua
 conscriptas studij sui, & ardentis pietatis indices eiusmodi litteras dedit.

*Ex quo, carissima in Christo filia, tumultus a perduellibus tuis, isdẽque
 sincera, & Catholica religionis hostibus excitatos intelleximus, nõ prætermi-
 sissimus, quo minus ex animo, sicuti par erat, ad Deum tum nostris, tũ aliorum
 religiosorum hominum precibus confugeremus. Libenter tibi omnino vita, & C
 sanguine proprio suppetias attulissimus. omni quidem animi ardore Prin-
 cipes Catholicos, vt tibi auxilio esse vellent, hortati sumus. Postquam vero te
 tam ingenti periculo diuina ope ereptã fuisse nouimus, vt graui nos egritu-
 dine leuari sensimus, ita si non quas debebamus, saltem quas pro viribus
 potuimus, Deo gratias egimus. Nunc quoniam ob ingrauescentem iam etatẽ
 nostrã, ac tot immensas occupationes, quibus hic pro vniuersa Christiana rep.
 distinemur, in Scotiam ire non possumus, mittendum duximus Nuncium no-
 strum, Vincentium Montisregalis Episcopum, virũ rara, singulariq. prope-
 modum virtute, doctrina, & prudentia pradiatum, qui tibi singulis quibusq.
 occasionibus inseruiat, ipsi igitur eque ac nobis fidem in omnibus habebis.
 Quod ad nos attinet, enitemur certe, atque efficiemus, vt nullum vquam D
 paterni affectus, studijq. officium a nobis possis desiderare.*

Itaque Vincentius omnibus, quæ ad legationis suæ munus obeundum
 necessaria videbãtur, a PIO mādatis acceptis, sub ipso feruentis caniculæ
 æstu longum iter ingressus, præ multis, ac grauibus Scotorũ tumultibus
 Lutetiæ Parisiorum subsistere cogitur: nec potuit in Scotiam trajicere;
 vti Regina Maria pro maxima sua in Pontificem pietate vehementer
 optabat. neque enim illa dubitabat, quin prudentissimis eius consilijs,
 auctoritateq. nixa, tum Catholicam religionem protegere, ac vindicare,
 tum

- A** tum regni incolumitati salutiq. prospicere aliquando posset. Quod si Regina consilijs, quæ a Pontifice, prudentiæ, fideiq. plena, suggerente Nuncio, proficiscerentur, vñ fuisset, vt deinde compertum est, graues calamitates, quas postea subiit, euitare proculdubio potuisset. Denique Vincentius tertium se iam mensẽ Lutetiæ detineri, moramq. huiusmodi & Pontificis Maximi, & Legationis suæ existimationi parum honorificam videri, Reginae quoque ipsius dignitati haud decoram esse idemtidem exostulans, crebris eam litteris hortabatur, vt quod in se erat, primo quoque tempore præstaret; egregiamq. virilis animi constantiam, ac pietatis ardorem, quem multis, ac varijs periculis pro fide Catholica susceptis memorabili posteritatis exemplo nuper ostenderat, non modo non extinctũ,
- B** sed auctum etiam esse demonstraret. Quocirca Maria Edimburgi, quæ vrbs primaria totius regni est, omnium ordinum conuentum habuit, vbi duo vix tandem obtinere potuit. alterum, vt quem diximus, filij sui paulo ante nati baptismus publice catholico ritu, vti factum est, celebraretur: alterum vero licet promissum, vt nempe Sedis Apostolicæ Nuncius, quo par erat, honore in Scotiam admitteretur, hæretici præstare noluerunt. Itaque rebus siue ad Catholicam religionem, siue ad regni quietem pertinentibus, omnino desperatis, Vincentius legationis suæ munus obire non posse perspiciens, iubente Pontifice, ad regendam Ecclesiam suam in Italiam remigravit. Mariam deinde, cum assiduis perduellium suorum insidijs tentaretur, Elisabetha fingens se afflictæ condicionẽ miserari, simulate solabatur; auxiliumq. suum pollicens in Angliam, vt transcenderet, per fraudem alliciebat. His ergo & hæreticorum vexata dolis, & perfidis Elisabethæ pollicitationibus ducta, immo seducta, in Angliam demigravit, subsidium inde accepturam se, in Galliamq. ad suos, a quibus benigne inuitabatur, fide publica transituram esse confidens. At vero non hospes ab hospite tuta, hæreticorum perfidiam, & immanitatem denuo cogitur experiri. Nam vbi Elisabetha Mariam habuit in potestate, siue quod nefarias hæreses amplecti recusaret, malletq. pro fide Catholica pati, quam impie regnare; siue quod Anglici regni iura ad Mariam, vt ostendimus, pertinere constaret, eam in vincula coniecit. Quam inde PIVS per litteras sæpius est consolatus, & quibuscumq. posset auxilijs eam liberare contendit.
- D** Sed deinceps per annos ferme duodeuiginti in arcta tenta custodia, cum nullo aut squalore carceris, aut cruciatuum terrore, aut denique blanditijs de firmissimo colendæ catholicæ religionis proposito, obedientiaq. sacrosanctæ Sedi Apostolicæ præstanda dimoueri potuisset, impio ipsius Elisabethæ decreto capitis damnata, a terreni & caduci regni miserijs, ad cælestis, & æternæ felicitatis gaudia, vt pie creditur, feliciter euolauit.

Catholicis Anglica persecutione vexatis auxiliatur
 PIVS, & Elifabetham inique regnantem
 execratur. Cap. I X.

SERPEBAT interea maxime in Angliæ regno Caluiniana, & alia multiplex hæretica pestis, manabatq. malum quotidie latius; quoniam hæreticos Elifabetha, Anglorum haud legitima Regina, tanta cum pertinacia fouendos susceperat, vt funestam illam veterum tyrannorum in Ecclesiam Dei sæuentium immanitatem referens, Catholicos ibi, piosq. omnes **B** varijs diuexaret modis. Eos enim iniquissimis legibus, ac poenis opprimere, & ipsorum bona vel proscribere, vel diripere, & laicos, & sacerdotes, insuper & Episcopos, alios carcere, alios exilio, alios nece multare, sacrosanctos Ecclesiæ ritus interdicerere, & conculcare, atque alia impietatis plena flagitia patrare sic instituerat, vt per annos quattuor & quadraginta rerum potita, tandem diuino iudicio, hoc anno M. D. CIII. dum hæc scriberemus, impiam vitam cum sempiterna morte commutauerit. Ferebat hæc mala **P I V S** Pontifex sane molestissime, ac pro munere suo, ardentiq. in Christianam remp. studio quemadmodum in Gallia, Belgio, ac Scotia, sic in Anglia fœde gliscentis impietatis flammam vel omnino restinguere, vel certe quoquo modo posset coercere, atque oppressos **C** Catholicos summis mortalibus, & immortalibus vitæ periculis eximere nitèbatur. Quam ad rem & adiuuandam, & conficiendam, dum Christianos Principes, ac Reges per litteras adhortaretur, interim ipse catholicos Anglos siue patria depulsos, siue carceribus inclusos, siue etiam alijs incommodis afflictos, liberali, & opportuno qua pecuniarum subsidio, qua epistolarum solatio recreabat. & vna quidem ex parte ipsi Scotorum Regi-næ, vt iam diximus, opem ferre, eamq. omnino liberare, ex altera vero lapsam in Anglia religionem renouare cogitabat; simul & illam malorū omnium sentinam, seu, vt appellabat ipse, flagitiorum seruam de medio tollere; si minus posset ad sanitatem reuocari. Fouebat enim suis Elifabetha studijs Christianorum dissidia, & impios hæreticorum conatus in **D** Gallia præsertim, & Scotia, Belgioq. prouehens, Germanos Protestantes adiuuabat. Quare **P I V S** nonnullis viris in Anglia mandauit, vt de rebus & Catholicorum, & hæreticorum omnibus cognoscentes cuncta perscriberent ad se. atque ad pristinum sacrorum ritum in ipso regno instaurandum Catholicos incitarent. Sed cum haudquaquam permitteretur, vt vel Apostolicus Internuncius, vel alius quispiam sacrosanctæ Romanæ Sedis personam sustinens posset ibi consistere, omni studio faciendum curauit, vt Robertus Rodulfus nobilis Florentinus, qui per mercaturæ

- A** caturæ speciem illo commorabatur in regno, incolarum animos ad Elisabethæ perditionem rebellionem facta commoueret. Is ergo Pontificis nomine rem diligenter egit non modo cum Catholicis, quorum ibi bonus erat numerus, sed cum multis etiam Protestantibus, qui in id varijs de causis pariter conspirabant: alij quidem ob vindicandas priuatas inimicitias, quibus dissidebant ab ijs, qui ad eius regni hæreditatem aspirare conabantur; alij vero maiore spe rerum innouandarum excitabantur. Quod sane firmum optimi rerum successus fundamentum esse videbatur. Hæc dum occulte tractantur, ecce tibi exorta discordia inter Catholicum Regem, & Elisabetham Hispanicis de nauigijs, ac pecunijs Londini detentis; quibus Rex exercitui in Belgio stipendia soluere cogitabat. Cumq.
- B** hæc eadem vna cum Genuensium mercimonijs postulanti Regi nequaquam redderentur; Dux Albanus effecit, vt Anglorum merces Antuerpiæ, & alijs præterea locis interceptæ pariter detinerentur. Quocirca PIVS oblatam occasionem haud contemnendam esse ratus, efflagitabat ab Rege, vt Anglorum in Elisabetham pie conspirantium studia foueret. cum præsertim nulla ratione posset tutandis Belgicis ditionibus suis melius consulere, quam ea expugnanda regina, qua dominante regiones illæ perpetuis infestationibus forent affligendæ. Ad hæc subiciebat debitum tuendæ religionis officium, quæ prima ad eum commouendum ratio esse debebat. Cui quidem consilio libenter acquiescente Rege, illud PIO reliquum erat, vt in idipsum & Gallorum Regem, & Gallos ipsos,
- C** qui Catholicis Anglis itidem fauerent, prudenter inclinaret. Idq. PIVS confestim agere instituit, demonstrans omnino ferendam opem esse & Scotorum Reginæ Gallorum Regibus affinitate coniunctæ, & item Britannis Catholicis, qui Regibus ipsis opem tulerant eo tempore, quo ad Valesiam domum excidendam armata manu venerat Admiralius. Iam vero cum in Anglia res bene constitutæ viderentur, Rodulfus negotium eo perduxit, vt pars maior optinatum in Elisabetham conspiraret. delecto sibi coniurationis Principe, Thoma Norfolkicæ Duce, viro Catholico; cui si res feliciter euenisset, Scotorum Reginam, nec inuitam, vt aiunt, desponderant vxorem. Ad hanc vero coniurationem & augendam, & confirmandam, atque adeo ad iam deplorati morbi infringendas vires
- D** extrema remedia PIVS adhibere constituit. Cum igitur videret Elisabetham ipsam supremi Ecclesiæ capitis locum, & auctoritatem in omni Anglia sibi arroganter, atque impie vsurpasse, sacrosanctum Missæ sacrificium, ac reliquos ritus catholicos aboleuisse; impia dogmata, & instituta ad Caluini præscriptum a se suscepta, & seruata a subiectis etiam sibi populis seruari mandauisse, Episcopos, & sacerdotes Catholicos ex ecclesijs suis eiecisse; eosdem insuper & carceribus, & acerbis supplicijs ad necem vsque diuexasse, atque id genus alia complura, quæ referre longum esset, quæque satis iam nimis orbi cognita sunt, exempla impietatis edidisse:

disse; cumque eiusdem Elisabethæ animum tam pertinaciter obfirmatum **A**
 intelligeret, vt non modo pias Catholicorum Principum de sanitate, ac
 conuersione preces, admonitionesque contemneret, sed ne Sedis quidem
 Apostolicæ Internuncios in Angliam trajicere permitteret; grauissimum
 edictum promulgauit, atque sententiam, qua ipsam Elisabetham hære-
 ricam, & hæreticorum adiutricem esse, & vna cum ijs, qui ei in eiusmodi
 flagitijs adhæsisserent, anathematis pœnam incurrisse declarauit. Ac præ-
 terea omni iure regni, si quod illi erat, omnique dignitatis, & honoris
 titulo eam spoliatam esse statuens, proceres, & vniuersos illi subiectos ei
 præstandæ fidelitatis sacramento soluit, anathemate proposito ijs, qui ei
 deinceps in rebus eiusmodi paruissent. At enim cum hoc edictum in Hi-
 spania, Galliaque publicari difficile videretur, ne in illas nationes magis **B**
 irritaretur ea pessima femina, idque in Anglia primum euulgandum pu-
 taret, eius multa ad Rodulfum misit exempla, ab eo, vti fecit, ibi disse-
 minanda. Cumque vnde allata illa fuissent, prorsus ignoraretur; quam-
 plurimi, quod manu sua ea descripsissent, capitis supplicium publice per-
 tulerunt. In ijs Ioannes Feltonus, Britannus vir, & generis nobilitate sa-
 tis clarus, & Catholicæ veritatis confessione multo clarior, Qui veræ fi-
 dei studio permotus, cum exemplum eiusdem sententiæ ad fores ædium
 Episcopi Londinensis affixisset, deinde comprehensus acerbissimo genere
 mortis affectus est; constanter asseuerans, se recte fecisse. atque ad idem
 denuo præstandum paratum esse. illas enim P I I V, Pontificis Maximi
 litteras merito sibi venerandas videri. seque agnoscere illum esse I E S V **C**
 Christi Vicarium in terris. Quæ res indigenarum animos ita permouit,
 vt non amplius Elisabethæ parendum esse publice vociferarentur. Quod
 si per eos dies aliorum se ducem aliquis præbuisset, proculdubio rebus su-
 bito motu subuertendis, atque adeo melius conformandis populi animos
 adiecissent. Quamobrem Elisabetha metu perculsa, quippe quæ optima-
 tum coniurationem præsensisset, armare sese, atque parare instituit. cum
 vt se ipsa tueretur, tum etiam, vt in eius coniurationis participes acerbè
 sauiret.

Interea Thomas Northumbriæ, & Carolus Vestemerlandiæ Comites
 Catholici, veriti ne in ditionibus suis ex improviso ab hæreticis deprehen-
 derentur, coniurationis socijs, externisq; haud expectatis auxilijs, duode- **D**
 cim hominum millibus suffulti, cum edixissent, se eo potissimum nomi-
 ne arma capere, vt Catholicam religionem resarcirent, auitasq; pietatis
 leges in Anglia restituerent, bellicas vires suas ad expugnandam Elisabe-
 tham contulerunt. Verumtamen illi pecuniarum inopia pressi, cum re-
 rum gerendarum sumptus diu sustinere non possent, in Scotiam tandem
 recepti, nihil profecere. Sed illius, vt aiunt, causa fuerunt incommodi,
 vt Elisabetha suspicionibus ducta, ac ne coniugium Scotorum Reginæ
 succederet, valde sollicita, Norfolcium Ducem, aliosque præterea mul-

tos,

A tos, quo in numero Rodulfus erat, in vinculis iusserit detineri. Verum cum latentia coniuratorum consilia rescire illa non posset, captiuos omnes præter Ducem dimisit. Interea PIVS aureorum nummum centum quinquaginta millia Rodulfo curauerat: maioremque summam ad eam expeditionem parabat in dies. quo tamen ille subsidio ex carcere præpeditus Catholicis socijs subuenire nõ potuit. Is vero postea illis dinumeravit certam eius pecuniæ partem, qua munitis in locis, ac propugnaculis sustentare sese ipsi, tutariq. possent. aliam inde partem Norfolkio Duci, aliam vero alijs coniuratis occultis, vt in sententia persisterent, impedit.

B At cum idem tunc obstreperetur in regno, Elisabetha quosdã in regiã per multiplicem simulationem aduocauit, nihil tamen ausã tumultum excire. qui quidem abnuentes eo conuenire palam profitebantur, se nequaquam illi obtemperaturos; vigente scilicet edicto Pontificio. quod tamen illa graue sibi esse dictabat, non tam ob rem ipsam per se, quam quod id factũ esset a PIO, cuius & admirabilẽ ad Pontificatũ assumptionã, & vitã integerrimã ipsa prædicabat. Ceterum vt optimis quibusq. fundamentis ea niteretur coniuratio; Rodulfum cũ mädatis coniurati legarunt ad Põtificem, cui omnia, quod in ipsis erat, cõparata esse renũciaret, vt & vindicãdã religionis negotiũ & suam in sedem restituendã Scotorũ Reginã caussa susceptum conficeretur; eaque ipsi Norfolkio Duci in matrimonium collocaretur. Ac PIO suggereret, incitãdum esse Regem Catholicum, ad ea, quæ poscebant, conferenda subsidia. At PIVS rerum serie optime perspecta, eademque probata; Rodulfum per causam offerendã de fœdere pactionis ad Hispaniã, & ad Lusitaniã Reges cum litteris misit. Quo tempore ad Norfolkium captiuum PIVS etiam perscripsit, vti bono esset animo; ac certo sciret, se nulla in re illi vñquam defuturum. Rodulfus Catholico Regi litteras reddens eidem retulit PII consiliũ, ad tam egregium aggrediendum facinus, dãdaque illico postulata subsidia eum cohortantis. Quam ad rem Pontifex se non modo quicquid posset collaturum auxiliij, sed etiam, si opus fuisset, vt optime de Christiana rep. mereretur, præsentem se affuturum, cunctaque Sedis Apostolicæ vectigalia, & item sacros calices, cruces, atque adeo vestimenta sua ob id oppigneraturum pollicebatur. Cumque hæc verissima esse constaret, illud satis esse videbatur, si Rex Catholicus ex Gallia Belgicã in Angliam armatas cohortes trajiceret, ductore Chiapino Vitellio, vbi Albanus esset impeditus. Id vero cum Rex ipse fieri mandauisset, interimque procurante PIO, aureorum ducenta millia in eam rem in Belgis dinumerari iussisset, intercedens Albanus varijs difficultatibus negotiũ, obstructum esse (vt suspicionibus implicita sæpe sunt Principũ consilia) renunciauit. Nam si eam expeditionem, in scio Gallorum Rege, Catholicus aggrediretur, fore, vt indignati Galli, sua, & Anglica simul arma in Belgas conuerterent; verentes nimirum, ne Anglia in Hispanorũ ca-

deret

deret potestatem. Quod si etiã Galliarum intestinis bellis impediti, cum
 primum possent, Anglicanam expeditionem per se suscepissent, suspi- **A**
 candum esse Catholico Regi, ne eodem illi regno potirentur. Neque ve-
 ro Pontifex ipse, quod satis vtrisque esset, poterat tuta cuncta polliceri.
 Hęc igitur momenta rerum, impedimenta q̄ omnia consideranda Re-
 gi per litteras Albanus proponebat. Cui dũ Rex imperat denuo, vt nul-
 la re impediretur, quin iuuandis in Anglia socijs cœptam nauaret operã,
 ad eum Misso Rodulfo cũ pecunia in eam rem, interim diuino iudicio
 permillum est, vt de rerum serie tota ad Elisabetham referretur à nōnul-
 lis Galliarum regno politice magis, quam pie consulentibus, statusque iure,
 quod PIVS diabolicum ius appellare solebat atque vana suspitione im-
 plicitis, ne scilicet Anglia recepta, Galliarum Regno potirentur Hispani. **B**
 Quamobrem maiore adhibita diligentia, Norfolciæ Ducis litteras Elisa-
 beth interceptis cum aureorum duodecim millibus quæ ipse in Scotiã,
 vt copias instruerent, ad socios submittebat. Extemplo Ducem arctius il-
 la constrinxit, aliosque præterea multos in vincula coniecit. quo in nu-
 mero fuit is qui ipsi Duci erat à secretis, qui in quæstionem datus, vbi
 arbitrarie litterarum notæ delitescerent, indicauit. Ex quo Dux conui-
 ctus, cum alijs quoque multis extremo supplicio fuit affectus. Id autem
 quam ingentem dolorem attulerit Pontifici, verbis explicari vix potest.
 Rex deinde Catholicus coram Cardinale Alexandrino, in Hispaniã, vt
 dicitur, ad eum Legato, collacrymans aiebat. nullam v̄mquam hoc ipso
 vel præclarius, vel sanctius compositum stratagema fuisse. neque vero **C**
 maiorem v̄mquam visam esse coniuratorum siue concordiam, siue con-
 stantiam. Si quidem per tot dies nihil v̄mquam ab ipsis temere enuncia-
 tum erat, magnaue rei bene gerendæ, atq. opportuna sese offerebat oc-
 casio. Sed enim summus ille mundi opifex, cuius nutu omnia gubernan-
 tur seu mortalium peccatis id emergentibus, seu vt ex Anglia, vigente
 persecutione, plures interim Christi martyres, vti deinceps factum est, in
 cælum euolarent, hos alioqui pios conatus irritos esse permisit.

De rebus in Polonia restitutis. Cap. X.

AT vero nec minori periculo, hæretica gliscēte perfi- **D**
 dia. per idē tempus in Polonia res Christiana labo-
 rabat. Nam cum Petricouizæ quædam aduersus ec-
 clesiasticã libertatem publice decreta fuissent, inde
 sacra violabatur iurisdictio, ac præterea veteres Ec-
 clesiæ ritus, statæque ceremoniæ, plerisq. locis im-
 mutatæ passim labeantur. Quibus rebus cognitis,
 PIVS primum Iulium Rogerium, Protonotarium Apostolicum, eruditũ
 ac prudentem virum, iam à superiore Pontifice destinatum, Internunciũ
 Apo-

- A** Apostolicum ad Sigismundum Poloniae Regem decreuit, optimis consiliis, ac mandatis instructum. In primis vero Regem illum in officio contineret, eique denunciaret, quicumque religionem contempserent, eos (quod perpetuo res ipsa docuisset) diuino iudicio graues in hac vita poenas dedisse. praeter aeterna, quae post mortem eos manent, atrocissima supplicia. atque ex immutatione religionis regnorum excidia consequi solere. Tridentinum Concilium, ab ipso Rege iam receptum, in usum induci, sacram iurisdictionem saluam, & integram conseruari, templa, coenobia, aliaque sacra loca vel ab haereticis diruta, vel hominum negligentia collapsa renouari, factaque tecta praestari, Christianae disciplinae leges pristinum in statum reuocari, inter sacrorum Antistites controuersias componi, ac dirimi procuraret. Rex vero se Catholicorum patronum, vindicemque praerberet, ac profiteretur; eiusque sorores principibus nuptae uiris per homines pios Catholicae ueritatis in officio retinerentur. Transilvaniae Princeps, eiusdem Regis sororis filius a moribus, ac consuetudine haereticorum eum seducere conantium, atque ad ecclesiasticam omnem ibi delendam disciplinam impie cohortantium omnino seiungeretur.

Et quonia Magnus Moschoru Dux Polonicum Regnum inuasurus esse ferebatur, id PIVS, quoad eius fieri posset auertendum sibi esse existimans, misit, qui de illius consilijs cognoscerent, agerentque cum eo, ut sese Christianis cum Principibus communi foedere confociaret, seque potius ad bellum aduersus Turcam hostem suum pro uiribus gerendum compa-

- C** raret: quin etiam ea de causa cum Polono pacem conficeret. qua de re PIVS erat ad Moschum Oratorem legaturus.

Cogitabat per id tempus Rex ille Regina uxorem suam, ceteroqui legitima, Maximiliani Caesaris sorore, sterilitatis causa repudiare. Id uero consilij praeter alios haeretici maxime comendabant, fonebantque. Quod si factum fuisset, praeterquam quod sacris legibus repugnabat, ut turpem Regi notam inurere, ita pernicioso tum Christianis, tum alijs etiam populis praesertim uero principibus uiris exemplo futurum boni omnes iudicabant. Itaque PIVS per litteras apud Regem tato opere contendit, ut eam ille cogitationem abijceret. quin etiam obtinuit, ne quispiam Regis nomine (quae plerique a Pont. petitori esse dicebantur) sacram sub utraq. specie Communionem, sacer-

- D** dorumque connubia deinceps auderet postulare. At uero cum in Lublensibus comitijs decretum olim esset, & constitutum, ut ex Polonia Trinitarij, & alij quidam haeretici depellerentur, Confessionistae uero, quos uocant, & Caluinistae tolerarentur; ea de re PIVS cum ipso Rege, & cum alijs Catholicis grauissime exostulauit, ostendens, id decreti Catholicae ueritati pestilentissimum esse: neque uero se id ullo pacto permissurum: quinimmo facturum, ut Regis iussu haeretici illi ab omnium dignitatum gradibus, ac publicis muneribus amouerentur. Itaque statim illud antiquatum est, & abrogatum. Quae res illi regno salutaris admodum fuit

nam

nam si secus accidisset, peruersa, ac falsa dogmata sua sectarij corroboras- **A**
sent; hæreticaque pestis miserandum in modum aucta fuisset.

Post Rogerium PIVS Vincentium Porticum, Lucensem, integrum
virum, quem dein Epidaurensium Archiepiscopum nouimus, Internun-
cium Pontificium apud eundem Regem constituit. Huius autem opera
Pontifex ibi multa, eaque præclara ita gessit, vt inde magnam integra-
tis, animi magnitudinis, ac liberalitatis laudem sibi consecutus. Ac pri-
mum quidem, vt ex earum gentium animis omnem suspicionem auaritiæ,
cuius insimulabantur sacerdotes, prorsus euelleret, faciendum esse consti-
tuit, vt sacra negotia cuncta, & facultates, quas tamquam Apostolicus In-
ternuncius daret, nullo quæstu, nullaque intercedente vel pecunia, vel
mercede, sed gratuito ille gereret, & administraret. Quæ res ibi magno **B**
prouehendæ religioni tum adiumento fuit, tum etiam incremento. Iam
vero cum Rex aperte perspiceret, quam ardenti, sinceroque studio PIVS
regiam in salutem, regni que illius amplitudinem & tuendam, & ampli-
ficandam esset intentus, optauit, vt Internuncius regijs negotijs interesset.
existimabat enim hac potissimum ratione futurum, vt ope diuina, cuncta
sibi feliciter euenirent. Quocirca eius tantum rei causa misso tabellario,
id eum rogans, litteras dedit ad Pontificem, qui mox ad Internuncium
manu sua scripsit in hanc sententiam.

*Letati sumus vehementer, indeque Deo gratias egimus, cum intelligere-
mus, abs te cumulate satisfieri Regiæ isti maiestati. Id ipsumque ab ea de
virtute tua iudicari, quod iam antea nos quoque iudicauimus. A nobis au- **C**
tem Rex ipse petit, vt quoties opera tua sibi fuerit opus siue procurandis re-
bus humanis, siue alijs negotijs ad istius regni tranquillitatem, & pacem
conficiendis, tuum vel consilium, vel officium ei desiderari ne patiaris. Et
quoniam genus hoc petitionis a sincero quodam, optimoque proposito videtur
proficisci, tam præclaro desiderio deesse nolimus. Quare mandamus tibi, at-
que præcipimus, vt quoties postulatus fueris, ea diligentia, ac fide illi deser-
uias, qua nobis ipsis inseruies. Romæ XIII. Kal. Febr. M. D. LXIX.*

His igitur consilijs deinde factum est, non modo, vt maior inter PIVM
ac Regem illum animorum coniunctio intercederet, ac beneuolentia, sed
etiam, vt Internuncius Põtificia negotia regijs præferens, res grauiores de-
inceps curaret conficiendas. In ijs vt hæreticis amotis, publica munera Ca- **D**
tholicis mādarentur: vt Stanislaum Hosium, Varmiensem Episcopum, &
Cardinalē, singulari virum doctrina, pariq. vitæ sanctitate præditum, Rex
honorificentius haberet, eo proximo sibi loco in Senatum admissio; cum
antea inter Episcopos, vti Varmiensis Antistes, septimus assideret. Inter-
nuncio præterea Pontificio concessum, vt ad dexteram Regis vbique esset,
vti deinceps apud ipsum perpetuo fuit. Ex hac eadem fiducia mox orta,
& constituta est Lituaniam inter & Poloniam optata concordia, quæ
sexaginta iam annorum spatio sæpius agitata stabiliri non potuerat. Hinc

porro

- A** porro factum, ut sacra vectigalia, quæ ad sancti Petri patrimonium antiquo iure pertinent, facilius ibi, ac tutius exigi possent. Quæ cum iam inde ab anno post Christum natum M. XXXVIII. ob datum Polonis, concessu Pontificio, Regem Casimirum, qui monachus fuerat Cisterciensis, Apostolicæ Sedi, quam tenebat eo tempore Benedictus IX. viritim gratis animis pendere cœpissent, dehinc passim solui desierant, quod Romani Pontifices pro tempore Polonorum Regibus, ad eas gentes in officio, ac fide continendas, condonare interdum consueverunt. præsertim ab anno salutis M. D. XXX. At vero cum Sigismundus Rex, bonis omnibus annuentibus, ea PIO pendere statuisset, illico Pontifex eadem exigendi eo misit facultatem. quamquam ne res ad exitum perduceretur, varijs intercedentibus hominum studijs, mox fuit impeditum. nonnullis PIO subijcientibus, cauendum esse, ne id avaritiæ speciem apud eas gentes præ se ferret. Itaque id damni PIVS dissimulare maluit, quam vel ullam licet iniustam cupiditatis notam subire, vel pusillis animis querendi occasionem dari. quamquam non ignorabat, in officio recte præstando, retinendoque iure suo, vel pusillorum querelis, vel iniquorum calumnijs impediri quemquam non oportere. Sed aliquando de iure suo non nihil decedere, magnum esse compendium. Inter hæc autem Romani Pontificis in Prussiam iura quædam retinenda, ac tuenda esse PIVS cogitavit. Erat namque Prussia quondam Sedis Apostolicæ ditio, in qua Pontificius Quæstor confidebat. sed eam ditionem Albertus Marchio Brandeburgensis, sumpto Ducis titulo, cum olim occupasset, eique filius succedens hæreticus vel ob id tenere illam iure non posset, ei qui titulum, ac ditionem ipsam tum vsurpabat, quicquid Apostolica Sedes in Prussiam haberet iuris, in Lublinsibus Comitibus publice denunciari, ac denunciationem ipsam publicis tabulis consignari, uti sedulo factum est, PIVS imperavit.

Præterea vero, suadente PIO, Rex sese cum Maximiliano Cæsare ad rem Christianam a Turcarum furore vindicandam clandestino foedere coniungere, sororemque suam nuptum in Austriacam familiam collocare, atque de hisce, alijsq. de rebus in ipsius Cæsaris colloquium venire constituit. Quæ tamen ne fierent, aliena, ut plerumque accidit, interposita consilia præpediuerunt. Ad hæc Societati IESV, quæ benigne deinceps ac liberaliter ibidem accepta est, tria collegia, cohortante PIO, Rex ædificavit: eaque & amplis vectigalibus, & pretioso instructissimæ bibliothecæ suæ munere decoravit. Ad extremum Rex, ut rectam suam in Deum fidem, atque in Pontificem PIVM observantiam testaretur, hæreticam omnem pravitatem in dies magis execratus, cum per tabulas duorum testium firmatas fide, regioque signo præmunitas, se in omni vita Catholicam religionem, ut antea professurum, nec ullam eiusdem re-

K

ligio-

ligionis immutationem vñquam in regno suo permiffurum esse P I O A
 fpondifset, easque obfignatas ad eum tabulas miffifset, ad hoc ipfum
 magis etiam confirmandum, die Cænæ Dominicæ facro, magna pij po-
 puli lætitia publice catholico ritu communicauit.

Catholicæ religionis cultum in Pruffia PIVS restituit. Cap. XI.

IN T E R E A vbiq; ferme gentium Pontificis opera
 sanctæ religionis cultus renouabatur egregie. In pri-
 mis vero Dantifci, quæ celeberrima Pruffiæ ciuitas **B**
 est, maximifque mercimoniorum commercijs inter
 omnes Europæas vrbes insignis. Erat in ea ciuitate
 Catholicæ veritatis ita lumen extinctum, vt omni ec-
 clefiastico iam ordine sublato, nullum fieret sanctæ Miffæ sacrificium,
 nullæ sacre conciones a Catholicis vñquam haberentur. omnia deni-
 que Lutherana peste, alijsque pessimis deprauatæ religionis erroribus re-
 ferta miserandum in modum interibant. Verum huius Pontificis ope,
 Dominicanæ familiæ fratribus templum, cœnobiumque suum ibi resti-
 tutum est, quæ ædificia & amplitudine, & opere præclara etiam num
 extabant militum hospitio, ac præfidijs exposita. Qua restitutione facta,
 plurimi concionatores egregij, alijsque præterea eius Ordinis sacerdotes **C**
 eo miffi sunt. Qui sacris faciundis, tantoque illorum populorum con-
 cursu, atque frequentia, quanta explicari vix potest, concionibus haben-
 dis, Pontificijs tum precum, tum pecuniarum subsidijs adiuti, eas gentes
 ad fidem Catholicam reducerunt. Exinde per eas regiones omnes ad il-
 lorum, quos ad sanitatem reductum iri spes erat, commoditatem, ingen-
 tem sacerdotum numerum decreuit cum potestate, illos, modo ad sanio-
 ra redirent consilia, a crimine hæreseos absoluendi. ex quo æternæ salutis
 admirabiles sunt fructus consecuti. Ac proinde continuata res est, ceteris
 pro tempore ministris eo miffis ad illorum populorum diuini luminis
 ope in dies resipiscentium procurandam salutem. cuius quidem singula-
 ris beneficij haud immemores illæ gentes in hanc vsque diem cum gra- **D**
 tiarum actione PII laudes concelebrare non desinunt.

Hære-

A Hæreses PIVS euellendas curat. Cap. XII.

AM vero cum nihil esse aut Deo magis inuisum, aut humano generi pestilentius hæretica prauitate PIVS optime perspiceret, ad hanc contagionem vbique terrarum radicitus euellendam, cum in omni vita sua, tum in primis in Pontificatu & prudentissimis consilijs, & pijs cohortationibus, & humanissimis monitis, & bellicis subsidijs, armis ac pœnis adhibitis, nullis laboribus parcens, aut impensis, nihil non agendum sibi esse perpetuo cogitauit. Docent hoc ea, quæ in Italia, in Gallia, in Belgio, in Hispania, in Scotia, in Anglia, in Polonia, in Prussiaque ab eo contra hæreticos gesta fuisse hactenus commemorauimus. Ad hæc vero illud etiam accedit, quod eodem ipse religionis incensus ardore cum Italicarum, tum exterarum quoque gentium præfectos commonebat interdum, summo studio euigilarent, vt si quis apud eos hæretica infectus labe deprehensus fuisset; is continuo sacrorum Inquisitorum in potestatem traderetur. Ac propterea Catholicos, & religiosos viros quoquouersum submittebat idemtidem odoratum, quid non solum hæretici, sed Catholici quoque Principes de religione sentirent, aut contra ecclesiastica iura permitterent, seu etiam committerent, quaque ratione viuerent cum sua quisque familia. sed quoniam de singulis hoc loco scribere, vt longum esset, ita minime necessarium, vnum, vel alterum exemplum attulisse fortasse fuerit satis. Cum ergo remotioribus quibusdam in locis Neapolitani regni nonnullos iamdiu damnatam Vualdensium, alio nomine Pauperum de Lugduno, hæresim sectantes superesse intelligeret, eo Christophorum Rodericium, Societatis I E S V sacerdotem, ampla cum potestate misit. qui eos sanctitate vitæ, solidaque doctrina, quibus ille præsidijs probe erat instructus, sapienter coargueret, errantesque oues ad Catholicæ Ecclesiæ gregem, vti fecit, ope diuina reuocaret. Catholicæ fidei desertor quidam, nomine Franciscus Celaria, hæreticus concionator Morbinio, quod est oppidum Volturenæ vallis, Mantuam, vbi magno cum illius ciuitatis periculo perfidiæ suæ virus effundebat, stans diebus clanculo proficisci consueuerat. ad hunc PIVS Petrum Angelum Casanouam, Dominicanum cœnobitam, in Volturenam, Cluennamque Galliæ Cisalpinæ valles emisit, rationemq. præscripsit, qua ille ad capiendum hæreticum vteretur. Quod quidem ei percommode cecidit. nam illum ex quodam hæreticorum conuentu Curia celebrato, Morbintum versus redeuntem, atque per os Abduæ traiecturum ipse Casanoua ibi præstolans, octo virorum ope subnixus suis manibus comprehensum in lintrem ad id comparatum detrudit. eumq. vinctum inde Placentiam,

vti sibi fuerat imperatum, ad Octauium Farnesium Ducem perduxit. qui A
 pro sua in Sedem Apostolicam fide, ac pietate eum Romam deuehendum
 curauit. Damnatum hæreticum pœnam sequi oportebat, vt igni viuus
 cremaretur. sceleris tamen consortibus, qui non modo Mantuæ, sed alibi
 etiam erant, prius enunciatis. Cui morbo, & item ceteris, quæ inde pro-
 ficiscabantur, malis opportuno subinde remedio prouisum est. Ille vero
 tandem sui prauitatem agnoscens errati, antequam igni traderetur, serane,
 an seria? pœnitentia duci visus est: atque ita mortuus flammis fuit absum-
 ptus. At vero Pontificis iussu ad hæreticum capiendum concionatorem
 ministros Pontificis eo penetrauisse, tantum Rhætorum animis terrorem
 incussit, vt eorum præcones per Catholicorum oppida deinceps vagari nõ
 auderent. extemplo Rhæti ad varios principes viros de sua, quam violatam B
 esse querebantur, vindicanda iurisdictione legationes decreuerunt. Dux
 autem Albuquerque, Gabriel a Cueva, ditionis Mediolanensis Præfectus,
 ad quem in primis illi confugerant, vt erat vir admodum pius, atque Ca-
 tholicus, id quod res erat, eis respondit: Pontificem absolutam, ac legitimam
 in omnes terrarum orbis partes potestatem habere, quoties ipse vellet hæreti-
 cos vel capi, vel meritis affici supplicijs. Quamobrè cum aduersa votis re-
 sponsa retulisset, præmia publice proposuerunt ijs, qui Casanouam, eiusque fau-
 tores vel enecassent, vel eos viuos, aut mortuos in potestatem sibi tradidisset.

At enim PIVS, quin ad alias eiusmodi hominum pestes, tum eodem, tum
 alio etiam tollendas mitteret, haudquaquam sibi propterea desistendum
 esse constituit. Qui in vincula coniecti Romam ad eum a multis principibus C
 viris citra ullam fere contentionem perduci curabantur. Cum enim Pe-
 trum Carnesiccam, Protonotarium, ciuem Florentinum, hæreticum sæpe
 relapsum, primo Põtificatus anno, vinctum ad se Romam perduci vna lit-
 terarum significatione a Cosmo Medice Florentiæ Duce postulauisset, id
 ille statim, qua semper fuit in Deum fide, & in Apostolicam Sedem, præ-
 fertim in Pontificem PIVM obedientiam ac pietate, summo studio præstan-
 dum curauit. adiecitque si ob eiusmodi causam, quod ab illo Deus omen
 auerteret, Principem eius filium sibi tradi PIVS voluisset eum ab se in vin-
 culis illi missum iri. At hæreticus ab sacro Inquisitionis magistratu Romæ
 damnatus, sæculariq. potestati traditus, ignis supplicium pertulit. cum per
 annos viginti septem ea infectus labe sacris prouentibus clam hæreticos D
 impie sustentasset, atque inter alia prauitatis indicia permultæ ad hæresiar-
 cham Caluinum eius epistolæ cum responsis deprehensæ fuissent.

Guidum præterea Zanetum, Fanensem, eadem hæretica perfidia nota-
 tum, Parauijq. latentem comprehendi, ad Sedisque Apostolicæ iudicium
 PIVS deduci mandauit. Licet Venetis Senatoribus iudicium illud ad se
 pertinere profitentibus, in ea re obtinenda variæ de iurisdictione contetio-
 nes interceserint. Sed PIVS eiusmodi causarum omnium, vbiq. gentium
 supremum se, ac legitimum iudicem agnoscens, quod volebat, obtinuit.
 edicens,

A edicens, hæc ex sacris legibus non ad profanam, nisi quod ad infligendas pœnas post latam per ecclesiasticos iudices sententiam spectat, sed ad sacram potestatem omnino pertinere. Ceterum nihil P I O gratius poterat accidere, quam si videret ex hæresi aliquos resipiscere, & ad Ecclesiæ unitatem, obedientiamque redire. atque hanc animi voluptatem cum de omnibus sentiret, eam tamen singularem ex primarijs viris resipiscentibus percipiebat. Intelligebat enim, quod ait B. Augustinus, claros homines cum multis noti sint, multis esse auctoritati ad salutem, & multis *Lib. 8. Conf. cap. 4.* præesse secuturis. Quare cum aliquando cognouisset, Polonos quosdam nobiles viros ad fidem Catholicam reuertisse, eximio perfusus gaudio, datis ad ipsos clementissimis litteris, summum illud beneficium, quod a **B** Deo accepissent, gratulatus, amantissime illos ad perseverantiam adhortatus est. Qui postea in suscepto pietatis cultu persistentes, magno ceteris illis gentibus ad æternæ salutis viam pie tenendam adiumento fuere.

Ecclesiasticam disciplinam Venetijs ordinat, ac tuetur. Cap. XIII.

C RE porro studium, ac diligentiam P I V S adhibuit tum Venetorum Sacerdotum ordinandæ disciplinæ, tum in omni illa ditioe Christianis moribus, & institutis siue restituendis, siue etiam conseruandis. Diligebat enim eam ipse Rempublicam, atque vniuersis illius vel decretis, vel legibus tuendis, quatenus æquitas ferret, paratum semper sese præbuit. Cum igitur Ioannem Antonium Fachinetum, qui postea Innocentius I X. appellatus bimestrem Pontificatum sanctissime gessit, virum summo rerum vsu, eximia iuris prudentia, & integritate ornatum, apud eum Senatum Internuncium Apostolicum toto Pontificatus sui tempore decreuisset, eius opera complura ibi, eaque præclara, & vtilia confici negotia procurauit. Vt autem Sacerdotum disciplinam ordinaret, Venetis considerandum proponebat, hæreticos quemadmodum nullo certo prauitatis suæ nituntur fundamento, ita deprauatis quorundam clericorum moribus obiectandis falsam, & iniquam sectam suam prætexere solere, imperitæ multitudinis animis obcæcatis. Cumq. magno Italiæ ornamento esset illa Resp. in qua tamdiu Christiana religio floruisset, quoniam diuinis legibus, ac sanctæ Romanæ Ecclesiæ antea Veneti obtemperassent, summo quoque studio curandum, ut pietatis in officio se omnes continerent: populorumque, in primis vero Sacerdotum mores, ac disciplina recte sese haberet. Neque enim cuius Reip. satis esse, si Princeps vnus bonus ipse fuerit, subiectis interim sibi populis data peccandi licentia. Ex qua demum Reip. pernicies maneret,

& exitium. Cuius rei cum aliæ prouinciæ complures, tum in primis Gal- **A**
liæ reliquas gentes non sine magno suo malo commonerent. Statuit por-
ro, vt quod olim sacris legibus cautum erat, ne cum mulieribus habita-
rent sacerdotes, ac ne ita multi sacris initiarentur ordinibus. in eaque re
maior & morum, & eruditionis ratio deinceps haberetur. Satius enim ef-
se in ordinatione præcipue sacerdotum, paucos bonos, quã multos malos
Matth. 15. habere ministros. quia *si cæcus cæcum ducit, vt ait CHRISTVS, ambo in fo-*
neam cadunt. Edixit præterea, vt aduersus execranda in Deũ, sanctosq. ma-
ledicta, publice constituti viri, in eos animaduertent, qui in sacrosanctam
Romani Pontificis, Ecclesiæq. vel auctoritatem, vel dignitatem obloque-
rentur. Nam obrectationes eiusmodi argumenta quædam, & initia
quondam fuisse immutandæ religionis, ac rerum status conuellendi. **B**
Hæc & id genus alia complura P I V S Venetis præcipiebat, quæ magno
& sacris, & profanis rebus pie componendis, aut constituendis adiuven-
to fuere. Nam his monitis illi permoti ad Pontificis iuuanda consilia,
iussaque facienda sese conuerterunt. Itaque sacrorum Antistites sunt in
sua quisque loca profecti: Abbates, & Ecclesiarum administri, alijq. præ-
terea sacri ordinis ecclesiasticam seruare disciplinam, moresque com-
ponere omnes iussi, alij quidem paruerunt; alij vero, qui contumaces ef-
sent, ceterisque præberent offensionem, per illam ditionem omnem, vel
ad saniora consilia reuocati, vel expulsi, vel alias propositas pœnas subire
coacti sunt.

C

Ecclesiæ Mediolanensis iura protegit. Cap. XIV.

D X A R D E B A T etiam per eos dies inter Carolum
Cardinalem Borromæum, Mediolanensem Archi-
episcopum, virum eximie sanctitatis laude clarissi-
mum, ac regios eiusdem ciuitatis Magistratus, gra-
uis in primis, ac multiplex de sacra iurisdictione
controuersia. In ea præter cetera contigit, vt eccle-
siastici fori licitor primarius cum armis Principis
ediçto prohibitis comprehensus, eorumdem iussu Magistratum in car-
cerem truderetur; ac deinde publice fune acerbissime tortus in exilium
cedere iuberetur. Quare cum omnes huius facinoris affines, auctoresq.
præcipuos ab Ecclesiæ communionem Archiepiscopus pro potestate seiun-
xisset; ac proinde Senatus Mediolanensis Præsidem, duosque primarios
Senatores ad dicendam coram se causam Romam P I V S euocasset, ac
iudicio in eos constituto, rem ipse dijudicare, atque componere statuisset,
Philippi Catholici Regis in Vrbe procuratores Regem ipsum iussa Ponti-
ficis

- A** ficis omnia facturum esse in se recipientes, negotium præuenterunt. Itaque P I V S per Ioannem Baptistam Castaneum, Rofsani Archiepiscopum, ordinarium suum in aula Regia tunc Internuncium, virum omni virtute præstantissimum, qui deinde ad summum Pontificatum euectus, Urbanus Septimus est appellatus, & item per Vincentium Iustinianum vniuersi Dominicani ordinis Antistitem, ac denique per Iulium Aquauiam, Arriæ Ducis filium, vtriusque Signaturæ Referendarium, viros eximia prudentia, doctrina, & integritate præditos (quos ambos ipse postea sacræ purpuræ dignitate decorauit) ad Regem ob hæc, atque alia id generis negotia ab se missos, apud eum agebat, vt auctoritatem suam retinere, atque exercere posset Ecclesia Mediolanensis. Secus enim imminere periculum, ne inde clanculum aditus aperiretur hæresibus; quibus deinceps occurrere, eidem Regi, vel cupienti, haud ita facile foret. De optima quidem pij Regis voluntate se nihil ambigere, sed ne quid præter, vel contra illam committerent administri, se iam re ipsa doctum subuereri. Ceterum se potestatem, quam a Deo summam acceperat, in id interpositurum, atque in eiusmodi causis pro ecclesiastica retinenda libertate se vitam & sanguinem, si opus esset, libenter profusurum. Demum post varias contentiones Regij quidam administri, ad quos ea magis pertinebat causa, Mediolani, P I I concessu ab Archiepiscopo stata cæremonia in gratiam Ecclesiæ recepti merita pœnitentiæ piacula publice subiere, spectaculo pro foribus ædis maximæ constituto. Sed arma prius Archiepiscopalibus iam erepta ministris restituerunt, solemniq. iureiurando sese deuinxerunt, in Ecclesiam deinde nihil vmquam tale se commissuros. Atqui nec multo post quicumque in ea fuerant culpa, fere omnes vario immaturæ mortis genere decesserunt: relicto posteris exemplo, ne quid audeant in Ecclesiam temere moliri; sed eam potius, vt pios homines decet, tueantur, ac protegant. Sacram namque dignitatem, aut ecclesiastica iura violare, vel imminuere, scelus est, vt Christianæ reipub. perniciosum, ita Deo Ecclesiæ suæ vindici iustissimo tam odiosum, & inuisum, vt quicumq. in eo genere deliquerint, in eos grauius ira diuina semper exarserit. Quin etiam si prisca memoria repetamus exempla, inde maximam in genus humanum offendemus inuectam esse partem incommodorum. Hinc hæreses, hinc ciuiles dissensiones, publicas clades, hinc denique ciuitatum, regnorum, ac Regum excidia diuino iudicio consequi semper conlueuisse, sacra profanaque testatur historia. Verum hæc, & ea, quæ mox de Humiliatorum Ordine subijciam, complectar breuius, quoniam eadem & vberius, & melius explicata legere est in libro de ipsius Cardinalis vita, quam vir egregius Carolus a Basilicapetri, olim nostræ huius Congregationis Clericorum regularium S. Pauli Præpositus Generalis, nunc Episcopus Nouariensis, accurate conscripsit.

Humi-

Humiliatorum ordinem delet. Cap. XV. A

HUMILIATORVM, quos appellabant, Ordinem inde PIVS extinguendum esse statuit. Ij namque cum iam quingentis circiter ab hinc annis egregia pietatis laude in Italia florere cœpissent, dein sensim neglecta perfectioris vitæ disciplina, (vt ad deteriora procliuia sunt hominum ingenia, ac nisi optimis culta studijs perpetuo fulciantur, vel præclara instituta facile prolabantur) a susceptæ religionis officio declinabant in dies. Cui malo PIVS pro sua pastorali curæ quibuscumque posset B remedijs occurrendum esse constituens, ipsi Carolo Cardinali, cuius in patrocinium iam traditus erat ille Ordo, de eo corrigendo, & ad piistinam disciplinam reuocando mandata dederat. At is cum iussa Pontificis exsequi niteretur, magnâ apud quosdam eiusdem Ordinis Prepositos ab eiusmodi rerum instauratione clam abhorrentes, sibi conflauit inuidiam. quæ vsque adeo creuit, eoque temeritatis eorum perpulit animos, vt socium suum desertorem quemdam, Hieronymum Donatum, cognomento Farinam, ad Cardinalem quoquo modo posset e medio tollendum, inducere non dubitarint. Is ergo cum nefarium scelus varijs artibus sæpenumero committere, nequicquam tentauisset, demum quadam die, quæ dies fuit ad VII. Kal. Nouembris, anno M. D. LXIX. vesperi clam in C Archiepiscopale palatium ingressus, Cardinalem in sacello cum familia sua sacris de more precibus intentum, ab aperto loci ostio, ictu minoris tormenti, glande, & aliquot præterea quadratis plumbi frustulis instructi confodere est aggressus. Exaudito strepitu, mox, ne incepto precantes absisterent, præsentis animo iussit Cardinalis. vtrumque diuinitus factum esse dixeris, vt & eo temporis momento, quasi ad ipsos orantium animos magis confirmandos, pio concentu canerentur ea Domini verba; *Non turbetur cor vestrum, neque formidet;* & ictus ad Cardinalis tergum perueniens eum a nefario percussore quattuor quinqueue cubitis distantem nihil offenderet. glans enim plumbea, cum nec extimam quidem eius vestem lineam (superpelliceum, vel rochetum appellant) traiecisset, sed in D ea fœdum vestigium reliquisset, in dorsique spina leuiter contusa cum tumore signum impressisset, in pannum humi stratum decidit. frustula vero, eo quoque minime læso, varia loca petierunt. alia quidem inani ictu traiectis vestibibus, & ambustis, in ijs diffusa reperta sunt. alia vero in parietem, & lignum, quæ contra ostium erant, Carolo medio, excussa ceciderunt. Itaque famulum suum protegente Deo, periculum admirabiliter euasit sanctus Antistes. Hisce rebus auditis PIVS, vtpote qui Carolum ipsum, virum vt honoris dignitate, ita virtutum omnium laudibus illu-

Ioan. 14.

- A** illustrissimum vnice diligeret, ac complecteretur, quique pati nullo modo posset, vt sacrosancta vel Cardinalium, vel Episcoporum violaretur auctoritas, eoque minus vita peteretur, vehementer condoluit: eaque de re in Cardinalium conuentu verba faciens casum deplorauit, eosque hortatus est, vt de tanto viro per miraculum seruato, Deo gratias agerent. Mox suo nomine ad Regem Catholicum litteras dari, eique negotium grauissime commendari iussit, vt prouinciæ Mediolanensis administris, quæ oporteret, pro rei grauitate præscriberet. At enim optimus Rex tantum facinus & ipse vehementer execratus, vt sacrilegi parricidæ diligentissime conquirerentur, meritisque supplicijs afficerentur, imperauit. Caroli vero litteris, quibus rem ipsam accurate descriptam per Nicolaum
- B** Ormanetum ad P I V M referri curauerat, Pontifex manu sua respondit. Hoc iam inde ab ipso mundi ortu iniquis semper in more fuisse, odisse iustos, eosque infectari. Sed dum illis obesse conati sunt, profuisse potius; sibi vero nocuisse. dolere se maxime quorundam cæcitatem, qui contra se ipsos laborarent. Deo gratias egisse, quod talem virum sibi seruasset; & dæmonis conatum infregisset. non solum Dei fiducia, maximo aliqui præsidio, sed diligentia etiam in se custodiendo vteretur. Vindicaturam id sceleris diuinam maiestatem, vt solet, in tempore. Deum oraret per se, & per alios, vt cæcis lumen daret. Ceterum PIVS tam nefarium scelus haudquaquam dissimulandum ratus, in primis Carolum iussit sibi suspectos prodere, qui respondit; scire se correctionis causa multos sibi
- C** offensos esse; sed legitimam suspicionem habere nullam. nolleque, quantum in se esset (quod etiam publico scripto testatus est) aut in quemquã omnino ea de re agi, aut suorum aliquem eius inquisitionis, vel iudicij villo modo esse participem. Quin etiam sæpius Pontificem supplex Carolus rogauit, vt criminis auctoribus ignosceret, Deoque factum remitteret. At vero Pontifex cum edictum euulgasset in eos, qui sceleris affines essent, idque nondum comperiri posset, ineunte anno M. D. L. X X. Antonium Scarampam, Episcopum Laudensem, qui de maleficio diligenter quæreret, alio grauiore cum edicto Mediolanum legauit. Quo edicto ibi per Episcopum promulgato, anathemati omnes subijciebantur quicumque non indicarent, quid de eo facto nossent; indicantibusque
- D** impunitas promittebatur, etiam si sceleri consensissent. Huic autem edicto, vt Carolo ipsi, & alijs Cardinalibus in posterum magis caueret, generalem adiecit constitutionem, qua veteris decreti pœna in percussores Cardinalium a Bonifacio VIII. sancita etiam conscios sceleris, nisi indicarent, teneri statuit. Iam vero tandem coniuratione patefacta, flagitij auctorem in oppidum Clauasium, vbi inter præsidiarios milites incognitum se adscribi fecerat, receptum esse PIVS intelligens, confestim Emanuele Philibertum, Sabaudia Ducem, cuius in ditione illud est præsidium, per litteras commonuit, ecclesiasticorum iudicium in potestatem
- eum

eum protinus dare ne recusaret. Qui vt optimus Princeps, Catholicaeq. **A**
 religionis studiosissimus, & in ipsum Carolum singulari obseruantia pro-
 pensus, reum comprehendi, sub arctaque custodia Mediolanum Archi-
 episcopales in carceres perduci curauit. Quos etiam in carceres coniecti
 statim illi Præpositi, & in quæstionem dati, crimenque confessi Senatus
 iudicio capitis damnati sunt, vna cum ipso sacrilego percussore. Quare
 cum in truculenti sceleris huius detestationem, tum etiam ob alias eius
 sodalitates corruptelas, eodem anno M. D. LXX. totum Humiliatorum
 ordinem PIVS extinxit, eorumque Præposituras, sacerdotia, & vecti-
 galia partim Cardinalibus, partim etiam religiosis locis, piorumque so-
 dalitatibus adiudicauit. Monachos vero, qui fuere non amplius centum **B**
 septuaginta quattuor, ex ipsis distributis facultatibus victu monastico, do-
 nec viuerent, sustentari iussit, & in religiosa disciplina Episcoporum cura
 contineri. Hunc demum exitum habuit optimus quondam monacho-
 rum Ordo, taleque edidit PIVS exemplum neglectæ disciplinæ vindi-
 candæ, vt ceteri sibi discant cauere diligentius.

Magni Etruriæ Ducis titulo Cosmum Medicem
 Florentiæ Principem exornat.
 Cap. XVI.

SED quemadmodum principes viros, si quid contra **C**
 sacram potestatem, ecclesiasticaque iura commit-
 terent, reprimere PIVS non formidabat, sic eos vbi
 Sedi Apostolicæ fauere, Ecclesiæque dignitatem, &
 Catholicam fidem quibus deberent, ac possent, au-
 xilijs protegere cognouisset, amplissimis muneribus,
 & honoribus augere consueuerat. Cum enim ad Ca-
 tholici nominis hostes in Gallia, vt diximus, debellandos, Cosmum Me-
 dicem, Florentiæ Ducem, adiumenti plurimum attulisse, eumque &
 Christianæ Reipublicæ tuendæ saluti, & Apostolicæ Sedis obsequio per-
 petuo intentum esse animaduerneret, ipsum, atque successores eius om-
 nes ad altiorem honoris gradum prouehere, Magnique Ducis Etruriæ **D**
 prouinciæ sibi pro maxima illius parte subiectæ titulo insignire pro pote-
 state constituit, cum vt piam liberalissimi Principis, ac domus clarissimæ
 in Ecclesiam Dei beneficentiam, ac merita, honorifico grati animi offi-
 cio prosequeretur, tum etiam vt ceteros Catholicos, ac principes viros ad
 eiusmodi in Christianam Rempublicam siue subsidia, siue beneficia pro
 tempore conferenda illustri remunerationis genere prouocaret. nihil tale
 PII temporibus procurante Cosmo; nec ab eo id se impetraturum esse
 cogitante, sed totum id ipsius tantum Pontificis curatum arbitrio est. Et-
 enim

- A** enim eodem ipso bello Gallico conflato iam, ac prope confecto, Comitum Sanctæ floræ rogabat Galliarum Rex, ut Pontificis, Cosmique auxiliares copias, quibus ille præerat, ultra constitutum sibi tempus in alios tres menses in Gallia contineret. Comes ea de re ministrum suum ab epistolis misit ad P I V M . qui sibi gratum quidem esse respondit, milites suos illic eius subsidij causa commorari; sed de Cosmi cohortibus se non posse ultra præstitutum tempus, quicquam decernere; neque oneris illi plus imponendum videri. nam Cosmum cumulate satis officio fecisse suo, cum præsertim ille, suadente se, centum & amplius nummum aureorum millia in eiusdem belli subsidium Gallorum Regi commodasset. Mox Comitum nuncio P I V S imperavit, ut cum eiusmodi explicatione consilij rediret in Galliam; Florentiamque prætergrediens singillatim de rebus omnibus Ducem certiore faceret. Dux autem eo accepto nuncio; Non erat, inquit, cur P I V S hoc de me sibi polliceri vereretur. non solum enim subsidiarios meos cum Pontificijs copijs, quamdiu voluerit ipse, in Gallijs pro Catholica religione permanere curabo, sed etiam, eo iubente, operam in illo bello meam ei nauare, & quicquid ex ditionibus meis subsidiorum cogi poterit, prompte suppeditandum polliceor, deferroque libentissime. Quod cum per litteras nuncius P I O significasset: oculos ipse conuertit in Christi de cruce pendentis effigiem; iunctisque manibus supplex Deum oravit, ne permitteret se tristem obire diem suum. sicuti contigisset, nisi per occasionem sibi in Cosmum de sancta Ecclesia Dei optime meritum grati animi significationem dare licuisset. Subinde cum ei veniret in mentem, temporibus superioris Pontificis agitatam esse de augendo Cosmi titulo, ea de re ubi diligentius cognouit, eum, alijs Principibus non admonitis, Magnum Ducem creare decreuit; ac suis ipse manibus regium illi diadema designauit. in quo hæc verba ab se dictata voluit inscribi.

P I V S V. Pont. Max. ob eximiam dilectionem, ac
Catholicæ religionis zelum, præcipuumq.
iustitiæ studium donauit.

D

Cumq. super hac re diploma scribendum curauisset, id per Michaellem Bonellum, Cardinalis Alexandrini fratrem, misit ad Cosmum. cuius in eo diplomate virtutes, atque ea, quibus erat maxime conspicuus, promerita iussit explicari. præsertim vero, quod prouinciâ ille suam ab hæretica contagione liberâ conseruasset. Quod Sedes Apostolica gratissima, plerumq. obsequia, atque etiam commoda, ministratis ab Etruscis auxilijs,
olim,

olim, ac nuper accepisset. idque complures Romani Pontifices, præsertim **A**
 Innocentius, & Clemens, vterque, eo nomine I V. Gregorius X. Bene-
 dictus XI. Martinus V. & Leo X. luculenter testati fuissent; adeo vt
 tam eandem prouinciam, quam eius Rectores, & Magistratus ob pecu-
 liarem erga Romanam Ecclesiam deuotionem, & obseruantiam, propen-
 so, paternoque affectu varijs muneribus, & honoribus iure cohonestan-
 stos, atque ornandos esse censuissent. Quod ipse Cosmus maiorem in
 dies eximiæ virtutis suæ splendorem, feruentioremque Catholicæ religio-
 nis cultum, & in administranda iustitia præcellens studium ex eo tempo-
 re, quo imperare cœpit, nusquam prætermisisset. Quod Carolo Gallo-
 rum Regi Christianissimo aduersus eius rebelles, & hæreticos pecunijs,
 peditatu, & equitatu, PIO ipso cohortante, alacriter opem tulisset. Quod **B**
 pro eximia eius in Deum pietate superioribus annis Militiam sancti Ste-
 phani ad rectæ fidei exaltationem, ac propagationem instituisset, bonis
 ditasset, & ampliasset. Quod delatum sibi admirabiliter principatum
 admirabilius regeret, ac moderaretur; illumque singulari prudentia in
 pacis, ac iustitiæ amœnitate ab ineunte eius ætate diligentissime contine-
 ret, & conseruaret. Quod terra marique præpotens piratis, facinorosis,
 sicarijs, quietis, & otij publici perturbatoribus, Sedisque Apostolicæ
 perduellibus, & aduersarijs hostis acerrimus, scelerumque seuerus vindex
 existeret. Quod numerosa, ac frequenti populorum ei subditorum, Deo
 benedicente, multitudine, copiosis, grandibusq. redditibus gauderet, ac
 frueretur. Quod validus peditum, & equitum numerus in omnes vsus ei **C**
 præsto semper esse posset. Quod quamplures florentissimas vrbes tam
 cathedralium, quam earum nonnullas Metropolitanarum dignitate insi-
 gnes, & gymnasiorum generalium celebritate, liberaliumque disciplina-
 rum studijs ornatas, munitissimos portus, validissimas arces, loca tutissi-
 ma, triremium classem paratam, & instructam, tam ad Tyrrheni sui ma-
 ris, quam ad Romanæ Sedis oræ maritimæ tutelam haberet. Quod re-
 rum omnium copia, ditionis amplitudine, locorum vbertate, continua
 vitæ felicitate, demum gentis celebris admodum, & opulentæ viribus
 subnixus effloresceret. Quod cuncta hæc ipsa, & alia bona immensæ Dei
 omnipotentis benignitati accepta referens, ea ad diuinum honorem, &
 gloriam paratissima semper fore profiteretur. Quod absoluta potestate, **D**
 ratione liberi & recti Domini Florentini, nemini subiectus esset, vt iuxta
 distinctionem Pelagij Romani Pontificis, inter ceteros magnos Duces, ac
 Principes censeretur, & numerari posset, ac deberet. Quod ipse, eiusque fi-
 lius primogenitus Franciscus arctis admodum affinitatis, & necessitudinis
 vinculis cum Maximiliano Cæsare designato, & maximis Christiani no-
 minis Regibus coniuncti essent. ijque a nobilissima stirpe Medicea mul-
 tis honoribus & titulis decorata, & ex qua tot illustres viri, ac tres Roma-
 ni Pontifices prodijissent, ortum haberent. His ergo, atque alijs eiusmodi,
 di,

A di, quæ latius in ipso diplomate referuntur, iustissimis de causis id honoris, & tituli Cosmō ipsi, illique inclytæ familiæ de supremæ suæ Apostolicæ potestatis plenitudine conferendum esse statuit. idque Romanorum Pontificum decessorum suorum secutus exempla, præsertim Alexandri III. qui Alfonso ex Duce Lusitaniæ Regem constituit; & Innocentij pariter III. qui Colaionem Bulgarorum, & Blanchorum, qui Pannoniæ Regibus subiecti erant, Regem fecit; & Bohemiæ Duci, ut in suis litteris Regē se nominare posset, concessit; & ut alios plurimos omittamus, Pauli III. qui nostris temporibus Hyberniam insulam in regni titulum, ac dignitatem erexit.

B Cosmum ergo Romam ad suscipienda insignia diadematis euocatum honorificentissime in aula Regia P I V S excepit. Mox in sacello Pontificio inter sacrorum solemnia, die Dominica Latate, quæ incidit in tertio Nonas Martias, anno M. D. L X X. suis ipse manibus eius capiti eximij pretij coronam imposuit, atque sceptrum illi dedit in manus: Cosmo prius pro more sese iureiurando obstricto, ad fidem, & obedientiam P I O ipsi, ac ceteris deinceps Romanis Pontificibus eius successoribus, Ecclesiæque præstandam: eumque inter hæc sacra Rosa ipso die de more ab se consecrata condonauit. Neque vero passus est P I V S, ut ille vel de itinere Romam suscepto, vel de diademate recipiendo, Cæsarem, aut Hispaniarum Regem commonefaceret. Prouidebat enim, fore, ut nonnulli alij Principes viri, quantum in ipsis esset, eam rem impedire conarentur. quæ tamen res ad Sedem Apostolicam bene de se meritos eum in modum remunerare cupientem omnino pertineret. Sed antequam sacellum P I V S iniret, Cæsaris Orator, illi neququam licere Cosmum ita redimire, supplex denunciauit, quod is non Pontificis beneficiarius esset, sed Cæsaris, cuius essent partes huiusmodi. Cui mox P I V S: Quonam, inquit, iure Imperatores ipsi vel sunt, vel appellantur Imperatores, nisi ex Apostolicæ Sedis auctoritate? Subinde ad se Fiscus procuratorem accitum, uti ipsius Sedis rationibus caueret, admonuit. qui iussa faciens, Oratori Cæsareo respondit; Pontificem nequaquam accipere denunciationem eiusmodi; sed eam veluti legibus aduersam repudiare. At vero Maximilianus idemdem instigatus a suis, Florentiam ciuitatem ad Imperium pertinere dicentibus, dari P I O curauit certa scripta, quibus iura sua confirmare conabatur, ut id tituli omnino deleteretur. Secus enim multa se, quæ inde proficiscerentur, incommoda minitari. demum haudquaquam licere Romano Pontifici de rebus humanis in locis sibi non subiectis quicquam statuere. At P I V S uti potestatem in terris gerens Christi Domini, cuius sunt cæli, terrarumque ambitus, vltro citroque agi ea de re amplius noluit. ratus id minime conuenire ei, qui pro sua amplissima auctoritate posset hæc, & alia in hoc genere longe maiora ad communem Christianæ reip. salutem efficere. neque tamen passus est, ut in eiusmodi opinio-

L

ne

ne Cæsar diutius inhæreret. Nam per Cardinalem Commendonum Legatum, quam graui errore consiliarij sui eum implicuissent, ei coram referendum imperauit. Ac proinde rationibus, quibus Cæsar ipse de ea mente deduci maxime poterat, adiunxit etiam exempla & Imperij in occidentem per Apostolicam Sedem translati, & Septemuirum in Germania creatorum, & eius, quam ab ipsa sacrosancta Sede ijdem habent, auctoritatis; & illa demum, quæ passim Pontifices summi regnorum iura commutarunt, ac varios Principes nouis, & amplissimis titulis olim decorauerunt.

Finis Libri Tertij.

B

D E
 VITA ET REBUS GESTIS
 PII V. PONT. MAX.
 Liber Quartus .

Sacro in Turcas foedere Christianos Principes
 iungi procurat. Cap. I.

DVM hæc agerentur, incunte vere ipsius anni M. D.
 LXX. Selymus II. Turcarum Imperator, pacis fœ-
 dere, quod ille iamdiu a patre cum Venetis ictum
 anno superiore iureiurando firmauerat, perfide vio-
 lato, graue & exitiosum Christianis intentans bellū,
 in primis Cypri regnum, vti fecit, occupare niteba-
 tur. Ob idque maximos, si vmquam antea, belli-
Ccos apparatus Constantinopoli, & alibi ab eo fieri constabat. Cyprium
 mediterranei maris insulam longe maximam & opimam, quam Veneti
 per annos octoginta & amplius pacate, ac legitimo iure tenuerant, eo ma-
 gis sibi subijcere Tyrannus pro immensa sua dominandi libidine, & effe-
 rato in Christianos odio cupiebat, quod inde ad alias Italiæ adiacentes
 insulas, & oras aditum sibi patefacere, & Venetos per idem tempus dua-
 bus maximis cladibus afflictos Turcarum impetus sustinere, nedum fran-
 gere nullo modo posse confideret. nam anno superiore, & summa frugum
 inopia propter cæli intemperiem non modo Venetijs, sed per Italiam
 quoq; laboratum erat. & Venerum nauale, seu armamentarium toto fere
Dcessarijs instructissimum, horribili casu, ingentique iactura conflagraue-
 rat. Hoc igitur Selymus inito consilio, Cubatem legatum suum ad Ve-
 netos misit, qui denunciaret, eam se insulam sibi deposcere, & pro iure in
 eam suo, & pro ea, quam adeptus erat Memphitici regni possessione. Cum
 enim Sultanus Rex Mempheos (Cairum appellant) iam ante annos CL.
 Ioannem Lusinianum, Cypri Regem, ad Thalamem Peloponnesi oppi-
 dum cepisset, octoque millium aureorum nummum in annos singulos
 vectigalem fecisset, demum quicquid Sultanus possedisset, in potestatem
 Turcarum, qui postea eius imperium obtinuerant, peruenisse. atque ita

Cyprum sibi successionis lege deberi, ac nisi inde Veneti cederent, se ad **A**
eorum internicionem cum mille nauigijs, & amplius proditurum. Hæc
autem referenti, atque alias præterea minas superbe iactanti, quæ oportuit,
constanter Veneti respondere, Se Regibus Ottomanis omni tempore da-
tam fidem seruasse. Cypri causa annua tributa pendisse. multorum cõ-
modorum, amplificandique imperij occasiones plurimas dimisisse, vt
pacta fides suam obtineret religionem; iudicasseque magnanimos Princi-
pes nihil magis decere, quam fidem datam præstare, & vbique seruare
constantiam. ne primi pacem violasse dicerentur, multa & indigna, &
acerba, quæ passi essent, dissimulasse, finibus suis se non excessisse. deni-
que nihil tale in eum commisisse, quam ob rem ille posset ita se gerere.
Quare quando iure fœderis non possent, armis id regnum se defensuros, **B**
quod a maioribus acceptum veteri, ac legitimo iure possiderent. post obi-
tum videlicet Catharinæ Reginæ Cypri, quam Venetus Senatus, vtpote
ciuem suam, e clarissima Corneliorum familia in gratiam Iacobi Lusini-
ani postremi Cypri Regis, antequam illi nuberet, sibi filiam adopta-
uerat. Quæ proinde eodem Iacobo, ex eoque genito filio posthumo vi-
ta functis, eius regni legitimum heredem ex mariti testamento Senatam
ac Rempub. Venetam reliquerat. Itaque ad ius suum pro viribus retinen-
dum parati Veneti Turcicum legatum dimiserunt; imminentiâq. peri-
cula per Michaelem Surianum suum apud Sedem Apostolicam Oratorẽ
P I O renunciari curauerunt. Supplices, vt non modo classi, quam ipsi
bene validam instrui maturabant, opem ferret, sed opportuna quoque per **C**
alios Principes in id dari subsidia procuraret. Venetorum autem spem
non modo non fefellit **PIVS**, sed etiam longe superauit. Hanc enim tam
præclaram, quam sibi diuinitus oblatam esse existimabat, occasionem
amplectendam esse ratus, præter illa, quæ quanta posset maxima se præ-
biturum, ab alijsq. Principibus diligenter procuraturum pollicebatur au-
xilia, sociale fœdus, quod ipse iamdiu volutabat animo, Venetis proposuit
Christianis cum Principibus ineundum, ad auertendum comunẽ ho-
stem, vel, si fieri posset, euertendum. atque id se curaturum esse spon-
dit, & in se recepit. Prompta ac pia Pontificis officia, studiaq. sibi quam gra-
tissima esse, eamque rem prudenti ipsius iudicio conficiendam libenter se
deferre Veneti responderunt. Sed quod plurimum temporis intercessurũ **D**
intelligerent, antequam fœderis condiciones conuenire, Principesq. ad su-
scipiendum commune bellum induci possent, præsentibus periculis mo-
ram non ferentibus, illud vrgebant impensius, vt quam maxima celeritate
a Christianis auxilia flagitarentur. interim de condicionibus ageretur.
Hac approbata sententia **PIVS**, rebusque omnibus in summo Cardi-
nalem confessu mature consultis, & constitutis, vt id nomini Christia-
no bene, ac feliciter eueniret, ipse primum Spiritus sancti opem suppli-
citer implorans, priuatim, & publice supplices ad Deum preces indicit.

Mox

- A** Mox Ludouicum de Torres Cameræ Apostolicæ Clericum, spectata prudentia, & integritate virum, cuius optima fide. & opera alijs in rebus vsus fuerat, ad Catholicum Regem Philippum, qui & præcipuam huius belli causam habebat, & classe iam instructa, potentia, & imperij magnitudine plurimum valebat, cum litteris legauit. Quibus litteris afflictæ Christianæ Reipub. statum grauius deplorans, & quam ipse acerbam sane molestiam inde caperet, ostendens, illum ad bellicas vires suas cum ceterorum Christianorum principum armis coniungendas, ad frangendosque Turcarum conatus impellebat. At licet summorum virorum opinione, fieri vix posse videretur, vt Principes in hanc belli societatem coirent, ob varias inter se præensas causas, quæ singulos ad suam quemque rem curandam inducerent, nihilominus P I V S pro eo, quod optimi omnium parentis, aliudque nihil præter publicam salutem spectantis nomen sibi pepererat, nullo suspectæ fidei, quod ad se attineret. in animis Principum relicto loco, rem totam conficiendam suscepit. Ludouicoque mandauit, in primis Regem Catholicum edoceret, quo in periculo non modo Veneta, sed etiam vniuersa Christiana respub. versaretur, imminente bello ab hoste potentissimo pariter, & immanissimo: qui licet Cypro tantum, atque alijs Venetorum ditionibus interminari videretur. verendum tamen esse, ne ceteris etiam Christianorum oris, præsertim maritimis locis ipsius Regis pro nocendi opportunitate moliretur exitium. Quæ res Pontificem admoneret, vt pro suo pastoralis munere vniuerso
- C** Christi gregi sollicitè prospiceret, imminentibusque periculis occurreret. Eam vero esse rei condicionem, vt quemadmodum Veneti per se ipsi tantam belli tempestatem diu sustinere non possent, sic ipsi Regi ad sua mediterranei maris defendenda litora non satis esse præsidij. Itaque non liquere, vtrinam eorum magis in votis esse deberet id fœderis, quod vtrisque & sumptus imminueret, & ditiones redderet tutiores, & earum amplificandarum in spem animos erigeret, cum præsertim & periculum esset commune, & superiorum temporum difficultates sublata iam essent; & item vtrisque id esset ingenij, vt regna quisque sua tenere niterentur, ad monarchiam neutiquam contendentes. Quod si Veneti per se ipsi tanta essent victoria potiti, id nequaquam Regi aut commodum fore, aut honorificum. quippe qui absque illius ope tam egregiam nominis existimationem, imperijque vires essent adepturi. at si Regijs auxilijs adiuti debellassent hostem, magnam partæ victoriæ laudem accessuram ipsi Regi, cuius ope res bene processisset. Euinentibus vero Turcis, vniuersum fere belli pondus, cladisque periculum regijs ditionibus imminere. Prudentis etiam esse consilij, statuere, nihil amplius fidendum esse hosti, qui datam sæpe fidem violare non dubitasset. Denique id auxiliij se pro summa ipsius Regis in Christianam rempub. pietate, debitoque tuendæ Catholicæ religionis officio deprecari. ac pro concessu ecclesiasticorum

Hispaniæ fructuum, quos Pius I V. ipsi Regi condonauerat, vt ille se ad **A**
 centum armatas triremes contra Christiani nominis hostes sustentandas,
 obstringeret, ad mediterranei maris oras tutas & integras conseruandas.
 ac propterea se id subsidij libenter confirmasse, vt triremes ipsæ perfidorū
 hostium telis propellendis deseruirent. Sed non esse, cur magnopere la-
 boraret in ostendenda fœderis huius tam per se perspicua siue necessitate,
 siue vtilitate, siue etiam honestate, præsertim apud Regem non minus
 prudentia ac pietate, quam animi, & imperij magnitudine maximum,
 ac potentissimum. qui, licet res sua non ageretur, tamen pro singulari suo
 tuendæ Catholicæ Ecclesiæ studio, & officio hanc diuinitus oblatam oc-
 casionem libenter amplecti, eamque diuini beneficij loco ponere veller,
 ac deberet. & cum rei huius peragendæ momenta Pontificis arbitrio, **B**
 Oratorique in Vrbe suo Veneti detulissent, postulare se, vt Rex per procu-
 ratores suos Romæ apud se, quæ oporteret agi, & confici, primo quoque
 tempore mandaret. ne, dum per litteras, longasque moras ob maxima lo-
 corum interualla res diutius extrahitur, periculis post ruinam occurratur.
 Rationibus ipsius Regis Pontificem pro singulari suo in eum amore, pro-
 que meritis eius, proba fide, non minus, quam Venetis, quibus minus de-
 beret, consulturum. Ceterum quando fœdus exiguo temporis interual-
 lo sanciri non poterat, impendentibus interim cladibus occurrens, vel per
 eum annum, Rex triremium suarum Venetis præberet auxilium. His igitur
 mandatis instructus ad X V I I. Kal. April. Roma profectus, Cordu-
 bam, vbi tum Rex morabatur, magnis itineribus peruenit. ab eoque be- **C**
 nigne, & honorifice acceptus legationis suæ causam, Pijq. consilia bre-
 uiter exposuit. Loquentem Rex attente, & libenter audiuit, deque sin-
 gulari sua in P I V M Pontif. obseruantia ac pietate, nonnulla præfatus,
 se in eius studia, vota que propensum esse, classeque & com meatu Vene-
 tis se Pontificis gratia subuenturum ostendit. Sed de ineunda Societate,
 quod maiore indigeret deliberatione, consiliarios suos Hispali, quo tum
 ire properabat, velle consulere. Hispalim proficiscentem Regem Ludo-
 uicus prosequitur, denuo que cum eo, & cum Didaco Spinosa S. R. E.
 Cardinali, Regij consilij præside, & cum alijs summis viris, ad quos P I I
 litteras attulit, quique apud Regem gratia, & auctoritate plurimum po-
 terant, de negotio sæpe congressus, varias, quæ obijciebantur difficultates **D**
 prudenter superauit. ac magnam inde virtutis suæ laudem apud omnes
 consecutus P I V M voti compotem fecit. Quo quidem etiam in nego-
 tio conficiendo Ioannis Baptistæ Castanei, Rossani Archiepiscopi, per id
 tempus ordinarij apud Regem Internunciij Pontificis, de quo supra facta
 mentio est, studium & opera commendatur. Rex itaque, quod ad fœ-
 deris condiciones attineret, spatio ad deliberandum sumpto, summa vo-
 luntate se Pontifici obsecururum esse respondit. atque interim, dum Ora-
 tori in Vrbe suo, alijsque, vt oporteret, ea de re quid agendum decerne-
 ret,

A ret, vt imminentibus periculis occurreret, confestim quinquaginta triremes hinc inde in Italico mari collectas in Siciliam deduci iussit; ac Neapolis, Siciliæque Protegibus, vt quam PIVS postulauerat, Venetis frumenti copiam faceret, edixit. ac triremes ipsas, Venetis addixit auxilijs; easque gubernantem Ioannem Andream Auriam Melphiæ Principem, vt Pontificiæ classis præfecti monitis obsecundaret, admonuit.

Marcus Antonius Columna Pontificiæ classis præficitur. Cap. II.

B

PIVS vero præfecturæ munus Marco Antonio Columnæ, Paleani, Taleacoriique Duci, Neapolitani regni equitum Magistro III. Idus Iunij, hoc anno PIVS detulit. Eumque vtpote virum prudentissimi consilij, ac bellicæ virtutis laudibus insignem duodecim Pontificijs triremibus cū potestate præfecit. Quæ res magno apparatu, ac pompa confecta est. Nam ad cælestem opem pro felicissimo rerum successu suppliciter implorandam per Marcum Antonium Cardinalem Columnam, corâ Pontifice in publico amplissimorum Patrum cœtu, in sacello Pontificio, peracto sacrosancto Missæ sacrificio, PIVS sacris de more precibus adhibitis, suis ipse manibus Columnæ dedit præfecturæ vexillum ex damasceno serico rubro confectum. In quo erat Christi Domini de cruce pendens imago depicta, atque hinc inde effigies sanctorum Apostolorum Petri & Pauli his verbis inscriptis. **I N H O C S I G N O V I N C E S**. Vt, qui Constantini illius Magni pietatem, & animi magnitudinem egregie referret, is eodem, quo ille, fausto, ac salutari signo tamquam hostilis cuiusque, & infestæ violentiæ propugnaculo contra Christiani nominis hostes felicissime vteretur. Porro Catholico Regi pergratum accidit, id muneris Columnæ, quem ipse plurimi faceret, a Pontifice mandatum esse, ad eumque perscripsit, vt licet Auriæ loco, & auctoritate præstaret, non tamen eius prudentissimi, & nauticarum rerum peritissimi Ducis consilia vmquam spernenda sibi esse arbitraretur. Columnam subinde PIVS Venetias misit, vt XII. triremes a Venetis acceptas instrueret, atque alia ad eam expeditionem necessaria procuraret.

Seba-

Sebastianum Lusitaniæ Regem, vt Venetis opem
ferat, & vxorem ducat, PIVS hortatur.

Cap. III.

REBUS igitur in Hispania bene constitutis, Ludouicus de Torres ad Sebastianum Lusitaniæ Regem, quod ei præceperat PIVS, contendit. quem cum Sintræ, quæ villa est haud longe ab Olyssipone, conuenisset, Pontificis litteras, mandataque edidit. illumque non tam vt sociale fœdus iniret, quod ei tum Indicis, tum Africis expeditionibus impedito tantum oneris PIVS imponere vereretur, sed vt impendentibus Venetorum periculis, quam posset, opem ferret, cohortatus est. His adiecit, quæ de Regijs nuptijs procurandis in mandatis habebat. Pergratum Pontifici, ac bonis omnibus futurum, quin etiam sibi, Regnoque suo perhonestum, ac salutare, si Rex in animum induceret, Margaritam Caroli noni Galliarum Regis sororem sibi vxorem adsciscere. ex qua proles maioribus digna ad tuendam pietatem, regnumque suum stabiliendum procrearetur. Ad hæc Rex, quod ad Venetos pertinet, se communi periculo ac metu commoueri. neque sibi voluntatem ad bellandum deesse, sed facultatem. nec ita pridem pestilentiam exortam Olyssiponem affixisse, & vastitate facta, remiges ac milites absumpsisse. cum primum Lusitania se ex clade refecisset, publicæ rei non defuturum. multis nominibus id se facere debere. sed præcipue, quod PIO Pontifici, quem ipse vnice coleret, gratificari, & obsequi vehementer cuperet. gratias Deo quam maximas agendas esse, quod hisce calamitosis temporibus tam vigilantem, sanctumque pastorem Ecclesiæ suæ præficere voluisset, qui tam præclaram, ac necessariam Principum societatem ad Christianam Rempublicam ab hostium furore vindicandam conciliare niteretur. arctissimis porro se amoris vinculis Venetorum Senatui coniunctum esse. quem sciret in Principis patris baptismo sponso rem adhibitum fuisse. confidere se proximo anno triginta nauigiorum, & eo maiorem classem lectissima Lusitanicæ iuuentutis manu instructam auxilio misurum. At si minus quam expectaretur, præstaret, id eum excusare, quod in noui orbis tractu terrestribus, ac naualibus copijs cum Turcis continenter bellum gereret. ibi Christianæ rei suam opem vtiliorem fore, quam si in mediterraneo mari fœderatorum vites adauxisset. Quod vero ad vxoris ducendæ rationem attineret, se in ea quoque re optimam PII voluntatem, paternamque charitatem & agnoscere, & venerari. Sed quoniam ea de re inter se & Philippum Hispaniarum Regem auunculum suum iam agitatam erat, variaque interceserant consilia,

A lia, de quibus Pontifex haud satis edoctus Roma proficiscenti Ludouico certi quicquam præscribere non potuisset, expectandum esse, quid PIVS his litteris responderet, quas ad eum, & ad suum in Vrbe Oratorem super ea re proxime dedisset. Hæc per Internuncium, & per Apostolicas litteras ad Regem ipsum, & ad Henticum Cardinalem, eius patruum, Principem ætate, & auctoritate grauissimum, & ad Catharinam Regis auiam, feminam non minore pietate, quam prudentia præstantem, cum diu multumque agitata fuissent, nihil denique confectum est. Itaque Ludouicus cum benigno responso magis, quam rerum obtentu, a Lusitano dimissus, Pontificis iussu in Hispaniam reuocatur. vt Regem Catholicum de fœdere iungendo in officio contineret; eumque, vt ea de re quam primum ad suos in Urbem mandata perscriberet, hortaretur.

Christianæ classes coniunguntur, fœdusq. tractatur. Cap. I V.

C **I** NTERIM vero per litteras PIVS Auriam admonuit, vt primo quoque tempore Regis Catholici classem cum Pontificijs, ac Venetis triremibus ex composito iungendam curaret. Fecit ille statim, quod iussus erat. Itaque sub ætatis finem, hoc anno M. D. LXX. Christianorum classis tota simul centum & octoginta fere triremibus, vndecim onerarijs, & duodecim, quas vocant, Galeaceis constabat. in Cretamq. deuecta institit, vt Cyprum versus prouheretur. Vbi iam validissimus Turcarum exercitus trecentis circiter nauigijs, ac cum terrestribus, tum naualibus copijs instructus, Nicosiam celeberrimam, eandemq. munitissimam urbem mediterraneam circumsedebatur. Verum Christiana classis opportuna in dies capiens consilia, deque Turcarum progressu ad eos profligandos idem tunc certior facta, demum cognouit obsessam urbem iam in hostium potestatem peruenisse. Quo tempore inter Columnam & Auriam importune coorta controuersia est, Auria se Columnæ placita ubique sequi non debere profitente. Itaque turbata concordia, nihil proficiebatur. Hac re cognita PIVS, vehementer condoluit. & quamquam Italicæ gentis dissensionem, percutiendique fœderis difficultatem animaduertit, ac tam ingentem, & validam classem fere omnem Italicis instructam viribus, diuersas in sententias leui momento distractam esse intelligeret, non tamen deseruit sese. Verum Deo, ad quem, uti dicitur, assiduis precibus confugere solebat, confidendum esse ratus, eumque precatus, vt ea controuersia componeretur, obtinuit. Interea Catholici Regis de fœdere mandata ad PIVM afferuntur. quibus Rex, quod ad rationes

tiones suas attineret, Antonio Perenoto Granuellano, & Francisco Pace- **A**
 co Cardinalibus, & Ioanni e Stunica Oratori in Vrbe suo, eius rei tractan-
 dæ, & conficiendæ prouinciam delegabat, arbitro Pontifice constituto.
 Veneti vero Michaellem Surianum, de quo iam dixi, pro se decreuerunt.
 Quæ mandata qua par erat auctoritate munita, delegatosque viros cum
 tantæ rei & agendæ, & explicandæ aptos esse PIVS approbasset, eos ad-
 uocatos ad se in hanc sententiam allocutus est.

Maximis de rebus, iisque Reip. Christianæ summopere necessarijs, hoc
 » tempore vobis, dilecti filij, est proposita deliberatio. Nam, vt videtis, in
 » hoc summum orbis terræ consilium adhibiti estis ad agendum, ac prou-
 » dendum, qua ratione, ac via, iuncto inter Christianos Principes fœdere, bel- **B**
 » lum & maximum, & maxime pium, ac periculosum, contra Turcas, acer-
 » rimos Christiani nominis hostes, non tam inferri vltro, quam nobis illatū
 » sustineri necessario, atque a nostris omnium ceruicibus depelli, propulsa-
 » rique possit. Agitur ergo in hac causa de protegenda Ecclesia Catholi-
 » ca, de totius Christianæ rei, in primis vero de vestrorum Principum, qui-
 » bus proximum imminet periculum, salute ac dignitate conseruanda. de-
 » nique (quod rebus omnibus antiquius vobis esse debet) de diuini nominis
 » honore ac gloria cum piorum omnium bono coniuncta, & tutanda, &
 » augenda; vel etiam (quod Deus auertat) magno nostro cum damno,
 » sempiternoq. dedecore plurimum imminuenda. Iam vero conspiciamus,
 » ac summo nostro cum dolore, nec sine Christianorum Principum igno- **C**
 » minia sentimus, quas iniurias, quas clades immanissimus Turcarum Ty-
 » rannus olim nobis intulerit. quam multas, easque nobilissimas, ac veræ
 » pietatis antea cultu florentissimas, & vrbes, & insulas, & prouincias, &
 » regna nobis eripuerit, & vsurparit. Discordia Principum Christianorum
 » fons malorum omnium, & origo est. Dum enim ij aut intestinis dissi-
 » dijs, ac bellis mutuo sese conterunt, & miserabiliter exagitant, aut alij
 » aliud volentes in contrarias sæpe sententias distracti suam quisque rem
 » cupidius procurant, interim barbarus ille hostis Asiam fere omnem, &
 » magnam Africæ, magnam Europæ quoque partem quondam inuasisse,
 » ac sibi subiecisse non contentus, ecce nostris temporibus Rhodum insulā
 » cepit, ac Melitam aggressus, Chium, atque alias insulas, & regiones occu-
 » pavit: expugnatoque Sigeto, bonam Pannoniæ partem suo subegit im- **D**
 » perio. Nunc vero Selymus terra, marique ingenti exercitu comparato,
 » vniuersæ Christianæ Reip. exitium intentans, ante omnia Cypri regnum
 » obtinere contendit. vt non sine causa nobis omnibus inde sit grauitè
 » pertimescendum, ne fœuissimus hostis, idemque potentissimus, viribus
 » auctus, & ad maiora nobis inferenda detrimenta in dies factus audacior, in
 » Cretam, Siciliamque transgressus, & cunctis mediterraneis insulis, portu-
 » bus, orisque potitus, in Italiam, hoc est, in Christianorum viscera tandem
 » irrumpat, omniaque subuertat. Quod quidem, ne ad peccatorum no-
 » strorum

strorum vltionem fieri Deus permittat, vt assiduis precibus, ac meliore
 „ genere vitæ nobiscum enixe contendere decet Christianos omnes, sic in
 „ primis summi Principes sensibus, ac viribus coniunctis, pro suo sibi diu-
 „ nitus tradito tuendæ Christianæ reip. munere, impendentis periculi cala-
 „ mitatē nobiscum omni ope debent arcere. Nos autem, quos licet indi-
 „ gnos diuina prouidentia in hac totius orbis custodia, & tamquam in spe-
 „ cula collocauit, vt integram ab exitio, liberam a periculo, vacuum a metu
 „ rem Christianam omnem nostra vigilia, ac cura redderemus, Ecclesiam-
 „ que Dei, quam ipse acquisiuit sanguine suo, nobisque commisit, sartam
 „ & tectam conseruaremus, officio nostro deesse nullo modo possumus, nec
 „ volumus, aut debemus. Quare, quando soli tantæ rei pondus sustinere
B non valemus, Reges, ac Principes Catholici nominis iam pridem & mo-
 „ nere, & hortari, & rogare pro nostra auctoritate non desistimus, vt com-
 „ munis hanc belli societatem pro suo defendendæ religionis officio nobis-
 „ cum inire yelint. Quam ad rem annuente Deo, cum vestrorum Princi-
 „ pum, quorum potissimum hoc bello res agitur, animos paratos inueneri-
 „ mus, vestræ prudentiæ nunc est, vestrique consilij, diligenter agere, pro-
 „ uidere, & efficere, ne quid impediatur, aut interturbetur, quo minus sanctissi-
 „ ma hæc iuxta, & necessaria iungi, conflarique societas possit. Nihil autē
 „ impedit, si in communi periculo communia potius, quam priuata com-
 „ moda procuraueritis; si (quod vos pro vestra integritate, & prudentia
 „ facturos esse confidimus) statueritis, nihil esse posse tanti, quod honori
C diuino, quod Ecclesiæ sanctæ salutis, quod vestrorum Principum incolu-
 „ mitati, quod regnorum ipsorum bono, quod piorum denique omnium
 „ votis, quæ vniuersa hoc in discrimen adducuntur, antefendum putetis.
 „ Si communem pestem communibus quoque remedijs ac viribus auerti
 „ oportere, si totius Christiani nominis hostem, omnium si fieri possit, Chri-
 „ stianorum armis, & opibus compescendum, debellandum, euertendum
 „ decreueritis. neque posse Regem vnum, aut alterum, quamuis præpoten-
 „ tem, per se tantam belli molem sustinere, sed complurium potentissimo-
 „ rum Principum coniunctas vires, diuinisque & humanis opibus instructas
 „ optime posse quosuis Turcarum, & barbararum gentium, aut exercitus
 „ frangere, aut conatus comprimere, aut furorem extinguere, aut imperiū,
D nomenque delere. Non deerunt nobis hoc ad efficiendum tum diuina,
 „ tum humana subsidia. Aderit tam pijs conatibus ille ipse, qui Ecclesiam
 „ suam nec antea deseruit vlllo tempore, nec in præsens, aut in posterum pro
 „ sua clementia est vniquam deserturus. Nec fallere promissa possunt eius
 „ nos confirmantis illis verbis: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque* *Matth. 28.*
 „ *ad consummationem seculi: Confidite. Ego vici mundum: & Porta in-* *10. & Mat-*
 „ *feri non praualebunt aduersus Ecclesiam meam.* *th. 16.*
 „ Quæ tamen auxilia nobis ea lege Deus repromisit, vt quantum in no-
 „ bis est, semper conitamus efficere. Quod vero ad humana præsidia spe-
 „ ctat,

etat, non solum vestrorum Principum animos in hanc expeditionem **A**
 propensos, sed etiam paratos exercitus, & ad dimicandum alacres, iam
 instructas classes, & in aciem deductas, iam fortissimos duces, ac prom-
 ptos habemus. Tantum hæc omnia, vt firmiora, validiora, ac diuturnio-
 ra fiant, sanctissimi foederis vinculo colliganda sunt. Quæ cum ita sint,
 videte quæso, ne Christianæ reipub. exitiosum, & nobis permolestum, &
 vobis turpe sit, huic summo consilio, præsertim in re tam aperta, quæ per
 se ipsa loquitur, consilium intelligi defuisse. Sed arripite opportunam
 hanc, quam Deus nobis offert, occasionem. quæ alijs temporibus optari
 quidem illa posset, sed par numquam certe reperiri. quin eam si neglexe-
 rimus, id apud posteros nostros merito nobis probro fuerit sempiterno.
 Quod si diuinitus oblata tam præclara occasione vti voluerimus, cum per- **B**
 petuo decore, saluteque frementis rabidi illius canis in nos sæuientis den-
 tes infringemus. Florentissimum Cypri regnum, quod omni ope tueri,
 conseruareq. debemus, non modo Veneræ, sed vniuersæ Christianæ rei-
 publicæ vindicabimus. nobisque ad sacrosanctum illud Saluatoris nostri
 sepulchrum, atque alia Palæstinæ loca, ipsius Christi Domini consecrata
 vestigijs, feliciter recipienda viam aperiemus, cum ad ea nullus alius no-
 bis aditus relinquatur. Nam cum olim Hierosolymitani regni recepta
 possessio est, suadente humili quodam fratre cum Urbano II. decessore
 nostro, Christianos Principes fere omnes in eam expeditionem impellen-
 te, per Constantinopolitanos fines traiectus fuit Christianus exercitus.
 quod nunc fieri nullo modo potest. Sed cum vna Cyprij maris nauiga- **C**
 tione in Palæstinam commodius adeatur, retenta Cypro, ad illas Terræ
 sanctæ ditiones recuperandas faciles patebunt aditus. Nec dubitare de-
 bemus, hoc inter nos percusso foedere, quin alij Catholici quoque Prin-
 cipes in id ipsum deinceps facile conspirent. Quorum enim vna fides est,
 vna religio, eorum etiam ad illam tuendam, ac propagandam vnus debet
 esse animus, vna contentio. Et quorum idem est periculum, eorum quo-
 que ad id depellendum idem studium, iunctaque potentia debet adhibe-
 ri. Vt quemadmodum omnis omnium Regum virtus, auctoritas, digni-
 tas, splendor, opes, atque potentia a Deo velut summo vniuersæ potestatis
 fonte deriuant, ita ad illius & protegendum cultum, & gloriam amplifi-
 candam ea cuncta certatim conferantur. Ego vero, quod ad me attinet, **D**
 illud aperte profiteor, si huic expeditioni præsentiam meam villo modo
 prodesse posse considerem, non modo me periculis omnibus libenter ex-
 ponerem, sed inter primos etiam pro gloria Dei, & pro Christianæ reip.
 salute sanguinem, & vitam alacriter profunderem.

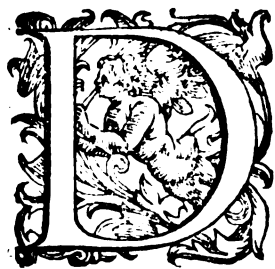
Hac cohortatione commoti sunt vehementer principum virorum ani-
 mi rei conficiendæ præsidium: ac PII magnitudine animi, probitateq.
 commendata, vna cum Cardinalibus tractando foederi ab eo præpositis
 conuenerunt. Hi autem fuere, Ioannes Moronus, Michael Bonellus, Ioan-

nes

Anes Aldobrandinus, Carolus Crassus, cui vita functo Ioannes Paulus Ecclesia suffectus est, Petrus Donatus Cæsius, Hieronymus Rusticucius, viri prudentia, pietate, & rerum usu præstantissimi. quos omnes (Morono excepto) in amplissimum Cardinalium ordinem ipse cooptauerat. Principio res inibi fuit, ut actum de ea propemodum esse videretur. Nam Regij Venetos id supplices efflagitatos esse confidentes, condiciones ut proponerent ipsi, præstolabantur. Veneti contra, foedus, quod nequam deposcebant ipsi, sed Pontifex, non minori illis, quam sibi commodo futurum esse profitentes, ea de re agere primi recusabant. Quocirca P I V S, ut omnem tolleret difficultatem, is esse voluit, qui utroque ad id precatus impelleret, causam hanc, quæ ad vniuersam Christianam Rempublicam pertineret, priuatis omnibus omnium rationibus anteferendam esse demonstrans. Inde porro quædam rerum veluti capita proposuit, quibus negotium confici conuenienter posset; eaque ipsis dedit expendenda. Regij vero, Pontificijs etiam nonnullis assentientibus, eam ad id legem volebant adhiberi, ut societas aduersus infideles omnes conflaretur. ac nominatim in Mauritaniam, Principemque Seriphum, qui Philippo Regi Catholico intra fretum Herculeum infestus esse poterat. At Surianus obsistere. se non esse ad id agendum admissos, nisi ut in Turcas foedus iniretur. hoc tantum & Principes rogatos esse. hoc sibi ab Repub. sua datum in mandatis. de ceteris vero gentibus ac Regibus nominatim agere, non esse, statuere, sed euertere, quod præcipue quæretur. A quibus enim speratur auxilium, eorum non irritandos, sed conciliandos potius esse animos. neque ijs iniiciendam suspicionem esse, quorum aduersus communem hostem essent expectanda subsidia. nam & Sophum Persarum Regem, quem Christianis auxilio futurum sperarent (quod etiam Cardinalis Moronus cum Suriano sentiens præmonuit) Infidelium numero censeret. In Mauritanos autem societatem inire, illis potius, quam socijs honorificum videri: minusque decere Hispaniarum Regem potentissimum ad hostes nulla ferme instructos classe debellandos sociorum auxilium quære. Hac igitur approbata sententia, in Turcas tantum, & in loca illis subiecta, nominatim in Iuliam Cæsaream (quæ nunc appellatur Algerium) Tunetum, ac Tripolim sociale bellum suscipiendum esse censuerunt. Erant porro, qui vellent ad foederis pacta magis constabilienda, ea anathematis vinculis obligari. Sed Venetis datam inter Principes fidem sufficere demonstrantibus, assensum est. In his, atque alijs sententiarum varietatibus, quas omnes hoc loco referre longum sit, minimeque necessarium, præsertim de communi sumptuum collatione, diu multumque disceptatum. Erant ij sumptus in singulos menses aureorum nummum sexcentena fere millia. Surianus pro sua Republ. quartam partem, præterea nihil in medium conferendum decernebat. Regij vero dimidium tantum. cum interim sextam partem contribuere

vix posset Ecclesia, vti fecit in fœdere isto, anno M. D. XXXVII. **A** præsertim quod ab eo tempore annua Pontificis vectigalia minus quadringentis millibus aureorum haberent. Itaque Pontifex quinque tantum & triginta millia se tribuere posse pollicitus, quod reliquum erat oneris, æqua portione Regem inter & Venetos distribuendum esse dicebat. longe tamen plura, quam pollicitus esset, vti factum constat, postea præstiturus.

Totius fœderatorum exercitus Imperator deligitur, fœdusque sancitur. Cap. V.

DE totius porro ineundæ societatis exercitus duce designando haud leuis contentio fuit. Hispanis contententibus, vt ad id Regius aliquis propterea decerneretur, quod & Rex ipse plura, quam alij, in id subsidia conferret, & hoc ad regiam existimationem valde pertineret; eam tamen electionem comprobari Pontificis, Venetorumque volebant arbitrio. At **B** Veneri indictum sibi fuisse bellum objicere. idq. in mari orientali gerendum, vbi sui vel duces, vel milites locorum peritia præstarent. vbi quoque Turcis subiecti populi, Veneris potius, quam Regijs, aut Pontificijs signis ad se illa seruitute eximendos excitarentur. denique se maiore classe instructos esse, propterea e suis vnum totius belli ducem constitui par esse. **C** Absensere demum, vt tres Imperatores essent, qui deliberarent de rebus omnibus, eorumque deliberationes, atque consilia, quod ad executionem attinet, arbitrio Pontificis remitterentur. Ceterum PIVS. supremã hanc præfecturam Emanueli Philiberto, Sabaudia Duci, vtpote Principi summa auctoritate, ac bellicarum rerum vsu præclarissimo mandare maxime cupiebat. eaq. de re cum ipsius sensum per litteras explorasset, ille pro sua pietate, animiq. moderatione respondit, se Pontificis nutu in bellum contra Turcas, tantum vt auxiliarem militem, libenter profecturum; nullumq. laborem, aut periculum, vt Christianæ reip. prodesset, ac PIO obtemperaret, vniquam detrectaturum. Verum ne Pontifex voti compos fieret, aliorum obstitere suspiciones. Veneris quidem objicientibus, **D** quod cum alia multa id præpedire viderentur, tum illud in primis, quoniam ille Cyprium in regnum sibi ius esse prætenderet. Hispanis vero, ne id imperij præpotenti viro, ditionesq. suas amplificare cupienti deferretur, obsistentibus, vnumq. Ioannem Austriacum Cæsaris Caroli V. filiũ deposcentibus. His tamen, ne a Pontifice prorsus dissidere viderentur, placebat, vt rei quidem terrestri Sabaudius ipse, nauali vero præficeretur Austriacus. At vero PIVS totius belli summam vni potius, quam pluribus committendam esse ratus, negotium ita confecit, vt, cunctis approbanti-

- A** bantibus, summum belli ducem atque præfectum Austriacum ipsum declaravit: qui rei nauali, terrestriq. cum imperio præsideret. Erat is supra ætatem tot, tantisq. bellicarum rerum laudibus insignis, vt tanti belli molem ei tradi tuto posse, cum paulo ante res bene gesta in tumultu Bætico contra Mauros, tum naualis huius expeditionis felicissimus exitus indicaret. Prospiciebat enim PIVS, ope diuina, fore, vt Christiana res in eo bello prospere procederet, & cum eum vt summum belli ducem aliorum consilia audire, præstareq. oporteret, futurum, vt res celerius conficeretur; rebusq. deliberandis, ex trium præfectorum suffragijs, duobus euincētibus, Pontificij, Venetique ducum sententia facile conueniret. quippe qui cum hoste congredi magis cuperent, ac bellum extrahere ijs foret incommodius, quam Hispanis. Veneti autem primum Hieronymum Zanium, deinde, eo reuocato, Sebastianum Venerium, viros prudentissimos, ac rerum maritimarum peritissimos suæ classis imperatores declarauerunt. Disceptatum porro est de summi Imperatoris Vicario constituendo; quando Ioannes expeditioni coram præesse non posset. Id igitur muneris post varias contentiones PIVS detulit Columnæ Pontificiæ classis præfecto, qui nec ita pridem de rebus ab se tum gestis, tum gerendis cum Pontifice comunicaturus Romam e classe redierat. atque hunc subinde Venetias misit, qui non mediocriter nutantes Venetorum animos confirmaret. ij nãq. suspicati, ne Surianus maturandi fœderis impense cupidus, plura, quam habuerat in mandatis, præstitisset, Ioannem Superantium illi collegam adiunxerant, qui rem difficultatibus obstruebat. Verebatur etiam PIVS, ne Veneti ancipiti distracti consilio rem protrahere cuperent, spe ducti, fore, vt Turca pacis consilium iniret. Non defuere tamen, qui obijcerent P I O, nequaquam e dignitate Pontificia factum videri, ab se aliquem eade re Venetias mitti. quibus ipse respondit, se pro communi Christianæ rei beneficio indigna quæque perpeti velle, atque extrema virium experiri. Quod si Veneti sua explicare consilia noluisent, sacratissimum Christi sanguinem pro ijs, quos Turca iam captiuos tenebat, effusum de illis pœnas repetiturum. Columna igitur Venetias profectus, rem ita composuit, ac tã præclare sese gessit, vt magnam prudentiæ laudem inde consecutus, eam legationem necessariam fuisse demonstraret. Iam vero tot tantisq. difficultatibus res erat impedita, vt sanctum hoc, & necessariũ fœdus fieri minime posse dicerent sapientes viri, nisi summa virtus, acre studiũ, singularis prudentia, ac patientia PII Pontificis, bene iuuante Deo, cunctis submotis impedimentis, rem ad exitum perduxisset. Post multas igitur, & graues, & longas contentiones, anno M. D. LXXI. ad XIII. Kal. Iunij confectũ est negotium; atque in publico Pontificis, & Cardinalium consensu solemnis iurisiurandi religione sancitum fœdus, magna piorum lætitia subinde promulgatum in has conuenit condiciones.

IVS V. Pontifex Max. Hispaniarum Rex Catholicus Philippus, & Veneta Respub. fœdere perpetuo iunguntur tam ad inferendum bellum, quam ad illatum quoque propellendum, aduersus Turcam, & omnes, quas ille possidet; ditiones. Iulia Cæsarea, quæ nunc Algerium appellatur, Tuneto, ac Tripoli etiam comprehensis.

Bellicus fœderatorum apparatus sit, triremes CC. onerariæ centum, **B** Italarum, Hispanorum, & Germanorum peditum quinquaginta millia, equitum leuis armaturæ quattuor millia, & quingenti, bellicis tormentis tum maioribus, tum minoribus, commeatu, ceterisque rebus necessarijs instructi.

Opes & apparatus eiusmodi quotannis mense Martio, aut Aprili ad summum, in promptu sint in Orientali mari, vt ijs rebus belli duces ad fœderatorum, & Christianæ reip. utilitatem pro opportunitate rerum, ac temporum vti possint.

Quod si hostes aduersus sociorum loca bellum susceperint, classium præfecti, vel cum omnibus copijs, vel cum earum parte, ante suscepta expeditione relicta, opem ferant, omnesque vires ad auxilium vexatorum conuertant, **C**

Fœderatorum Principum Oratores quotannis per autumnum de suscipienda in annum insequentem expeditione, ac de copijs comparandis cum Pontifice Romæ deliberent, decernantque.

Pontifex, Sedesque Apostolica duodecim triremes rebus omnibus necessarijs ornatas, ac tria millia peditum, equitesque ducentos, & septuaginta præbeat.

Pontifex sextantem, Rex Catholicus semissem, Veneti trientem totius sumptus bellici tribuant.

Sumptus, quos facere Pontifex non possit, pro ratione suarum partium Rex & Veneti suppleant. Si quid Veneti plus sua portione dederint, id **D** Rex compensare teneatur.

Veneti commemoratas duodecim triremes bellicis tormentis & armis præmunitas Pontifici commodent. quas ipse milite, remige, & commeatibus instruat; & confecto bello, instructas Venetis reddat, nisi quid belli vis absumpserit.

Et quoniam fieri potest, vt rerum bellicis vsibus necessariarum maior vni, quam alteri copia suppetat; si quis plus sua portione contulerit, ab alio ceteris in rebus compensetur.

Si

A Si commeatus fœderatis deesset, eum sibi e locis suis, aut aliunde, pro-
ut commodius fuerit, capere liceat, moderato pretio; sintque rei frumen-
tariæ exportationes socijs omnibus liberæ, ad vsum copiarum. Nemini
vero fas sit ex ijs locis commeatum exportare, in quibus inesse contigerit;
nisi prius fœderatorum classibus, copijsque prouisum fuerit. Liceat tamen
Catholico Regi commeatum arbitrato suo Guletanis, Melitensibus, clas-
sisque suæ necessitatibus ex Neapolitano, Siculoque regnis deuectum pro-
uidere.

Vbi vero certum vectigal exportantibus est impositum, id in sociorum
detrimentum augeri non possit; at vbi ordinarium portorium non existit,
id mediocrem summam non exuperet.

B Quod si Turcæ præsertim ab Algerio, Tuneto, Tripoliue Regem Ca-
tholicum bello petant, quo tempore nulla fœderatorum fieret expeditio,
tum Veneti quinquaginta triremes bene munitas Regi subsidio mittant:
quod ipsum fiat ab ipso Rege, si Turca Venetos aggredereetur. atque id au-
xilij negari non possit, dummodo, qui bello premuntur, maiores non ha-
beant vires, quam sit fortasse, quod petunt, subsidium.

Si vero contra Algerium, aut Tunetum, aut Tripolim Hispanus bel-
lum suscipiat, quo tempore nulla sociorum communis fiat expeditio, vel
nullum a Turca Venetis graue periculum immineat, tunc Veneti quin-
quaginta bene validas, & instructas triremes ei mittant auxilio. id ipsum-
que pariter auxilium Hispanus Venetis simili condicione submittat, quan-
do ipsi in Adriatico sinu ab vrbe Apollonia, quæ nunc Velona dicitur,
Venetias vsque bellum gerent.

C Si quis Pontificiæ ditionis locus bello tentaretur, reliqui fœderati peri-
culum nitantur auertere, ad eiusque tutelam conspirent.

Omnibus rebus & consulendis, & decernendis, & administrandis tres
fœderatorum Principum summi duces intersint. ratumque sit, quod vel
tres communi consilio, vel duo decreuerint.

D Bellicæ societatis huius, & totius Christianæ classis, maritimarumque
& terrestrium copiarum omnium summus Imperator sit Ioannes Austria-
cus, qui vel de communi cum ceteris fœderatorum præfectis, vel saltem
vnus de consilio rebus omnibus moderetur. Quo absente, vel impedito,
summa cum potestate præsit Pontificiæ classis dux, Marcus Antonius
Columna.

Summus Imperator in communi expeditione communi fœderatorum
vexillo vtatur. in propria vero expeditione cum proprio vexillo præsit is,
qui illam susceperit.

Honorificus porro locus Cæsari, & Gallorum, & Lusitanorum Regi-
bus pateat ad hanc belli societatem ineundam. qui pro sua singuli por-
tione fœderis vires adaugeant.

Hos, & ceteros Christianos Principes Pontifex pro sua auctoritate pa-

terne cohortetur; vt hoc inito sociali foedere, viribus & armis Christianæ A
reipub. consulant. Quod vt fiat, ceteri quoque foederati operam om-
nem, & auctoritatem adhibeant.

Loca communibus foederatorum armis recepta inter ipsos distribu-
antur, vt in foedere anni M. D. XXXVII. Tuneto, Algerio, Tripolique
exceptis, quæ oppida sint Philippi Regis. Tormenta vero, apparatusque
bellici vbiuis gentium venerint in potestatem, pro ratione sumptuum in-
ter foederatos diuidantur.

Epidaurum, Ragusium nunc appellatum, eiusque ager nullum a fo-
ederatis detrimentum, aut incommodum accipiat, nisi aliqua iusta de
caussa vel Pontifici PIO, vel eius successoribus secus visum fuerit.

Neque vero per vllam causam inter foederatos controuersia obijci pos- B
sit, aut impedimentum, quo minus vel expeditio, vel foedus non continue-
tur. atque eiusmodi controuersias, quælibetque dissidia iudicare, tollere,
vel componere, sit PII Pontificis, eiusque successorum.

Ne cuiquam ex foederatis liceat, aut per se, aut per alium, ceteris so-
cijs inconsultis, ac non approbantibus, agere de pace, aut de inducijs, aut
de vlllo amicitiaæ genere cum hoste communi. Atque hæc quidem om-
nia bona fide, plene, & integre, vt Christianos Principes decet, seruare
studeant foederati.

Supplicationes indicit, bellicæ pecuniæ sub- C sidia concedit, & comparat.

Cap. VII.

ANCITO foedere, atque, vti diximus, promul-
gato, tum ad agendas gratias diuinæ maiestati, tum
ad cælestem opem implorandam, vt ea res bene, ac
feliciter eueniret, publicas in Vrbe tridui supplica-
tiones, quibus ipse more suo pedes interfuit, & am-
plissimum per vniuersum Christianum orbem iubi-
leum PIVS indixit. Cardinales omnes grauitè co- D
hortatus, vt quisque se, familiamque suam ad ipsas habendas supplicatio-
nes, ac iubileum ea religione promerendum componerent, vt & Deum
placare, & Christianis populis singulari pietatis exemplo esse possent.
Mox cum intellexisset, Venetos ferme supra vires bellicorum sumptuum
magnitudinem bello contra Turcas gerendo sustinere, clementer illis in-
dultit, vt in vniuersa dirione Veneta ab sacratis viris aureorum nummum
centena millia in annos quinque, durante foedere, per sacros ministros
colligere possent. Similique vsus liberalitate in Regem Catholicum, ei
multiplicem cogendæ pecuniæ tribuit facultatem. Atque illi centum tri-
remes

- A** remes confirmavit, quæ ad maritima Italiæ tutanda præsidia, Pij I V. concessu, Ecclesiæ vectigalibus sustentabantur. Inter hæc nonnullis P I O subijcientibus, opportune factum iri, si per eam occasionem opimos proventus, aut alia commoda consanguineis suis apud Regem ipse procuraret, se sacrarum facultatum mercatorem nequaquam esse respondit; sed eiusmodi subsidia ad Christianæ reip. salutem se gratuito, ac libenter concessisse, vt foedus ictum eo liberalitatis vinculo sanctius deuinciret. Ac vere id quidem. Neque enim ea prius vt concederet, adduci vmquam potuerat; nullam eiusmodi causam subesse videns. Et quoniam propter multa, eaque maxima, quæ & Melitensibus, & Cæsari in Pannonia contra Turcas, & Gallorum Regi, & Belgis, Britannisque Catholicis aduersus hæreticos pugnantibus, tum pecuniarum, tum vero copiarum auxilia sæpe miserat, exhaustum erat ærarium Pontificium, ex Vrbanis Magistratibus nonnullos bellici huius subsidij causa vendere, vt moris est, prope cogebatur. Quare Cardinali Alexandrino sororis suæ nepoti, Camerarij munus, quod ei superiore anno contulerat, abrogare, venaleque habere constituit. Id vero Cardinali minime ingratum accidit. quin etiam is Christianæ reipub. causa in gratiam Pontificis tali munere libentissime sese abdicans, P I O id postulanti respondit, si vellet eo genere subsidij ad eiusmodi occasionem vti, id maioris se in beneficij loco positurum, quam eo ipso recipiendo posuisset. Hunc igitur Magistratum, qui suapte natura venalis erat, vendidit P I V S septuaginta millibus nummum aureorum. Eademque de causa Cameræ Apostolicæ Clericorum numerum, cum antea septem essent, adauxit ad duodenarium. E quibus centum & viginti quinque millia nummum aureorum collegit. Duodecim ditioribus Cœnobitarum Ordinibus, qui postea triginta duo aureorum millia in annos singulos se collaturos esse transegerunt, quadringentorum millium aureorum tributum imperavit. Ex quibus fidei Montem instituit, eumque Religionis Montem appellari decreuit. Atque eisdem Ordinibus ipsius subsidij causa, nonnulla bona sua vendendi fecit potestatem. His & alijs præterea Cœnobitis senas decimas imposuit. Habitaque mendicantium Ordinum ratione, illorum tributum ad tres decimas, ex antiqua æstimatione reuocauit. Super alios itidem sacros fructus ac pensiones per Italiam, excepta Venetorum ditione, sex decimas indixit. Ad hæc vsus quoq; semel est menstruo fructu nonnullorum Romanæ curiæ Magistratum. Statuit demum, vt exules tum clerici, tum laici ab exilio reuocarentur; in eos imposita multa, per viros ad id electos definienda.

Fuere, qui per hanc occasionem P I O proponerent, ex vsu maxime futurum, si ad ecclesiastica beneficia regressus sacerdotibus concederet. nam inde decies fere centena aureorum millia colligi posse. quorum tamen consilio minime acquiescendum P I V S putauit. quod ea res ad alia multa & indigna, & indecora viam patefaceret. Sic enim fore, vt eccle-

ecclesiastica bona, quæ viris probis, ac sapientibus arbitrio Pontificum distribuenda essent, sensim ineptorum, & indignorum hominum fierent quasi patrimonium: atque ita non virtuti, & ecclesiarum vtilitati, sed carni, ac sanguini, atque adeo impuris interdum ministris consulere-
tur. denique nullam tantam esse posse necessitatem, quæ Principē quemuis bonum, nedum Pontificem summum, ad ea, quæ vel diuinis, vel humanis legibus minime consentanea sint, publice concedenda debeat inducere. Verum ante omnia summo id sibi studio faciendum existimauit, vt sine cunctatione ad Christianos Principes legationes decerneret. cum vt iunctum fœdus magis ac magis confirmaret, tum etiam vt eos ad moliendum, si fieri potuisset, Turcarum excidium impelleret, ac prouocaret.

De Hispaniensi Cardinalis Alexandrini ad Philip-
pum Regem Catholicum legatione.
Cap. VIII.

N amplissimo igitur Cardinalium confessu, ad XIII. Kal. Iulias habito, Cardinalem Alexandrinum ad tres præcipuos Christiani orbis, eisdemque potentissimos, Hispaniæ videlicet, Galliæ, & Lusitaniæ Reges, & Cardinalem Commendonum absentem ad Cæsarem, Poloniæque Regem Legatos Apostolicos declarauit. Sed de Commendono postea; nunc de Alexandrino. cui ad Reges ipsos litteras dedit, pastoralis studij, ac paternæ charitatis plenas. quibus litteris, quam grauate præsentis illius sibi & vnice cari, & intime coniuncti opera priuaretur, ostendit. Huic proficiscenti complures lectissimos sacros proceres, virosque præstantissimos comites esse voluit. In his fuere præcipui, Hippolytus Aldobrandinus, iam ab ipso PIO primum Romanæ Rotæ lectus Auditor, huiusque legationis ac negotiorum omnium moderator, nunc Clemens VIII. Pontifex Max. Alexander Rianus, Apostolicæ Camerae Auditor, Patriarcha Alexandrinus. Hippolytus Rubeus Episcopus Ticinensis. Io. Franciscus Sangeorgius, Comes Blandratæ, mox Urbis Præfectus, & Episcopus Aquisgranensis. Mattheus Contarellus, legationis huius, deinde Gregorij XIII. Datarius. Franciscus Maria Taurusius, mox Auenionis, nunc Senarum Archiepiscopus, omnes postea Cardinales. Cæsar Specianus post Nouariensis, nunc Cremonensis Episcopus. Gulielmus Bastonus nunc Episcopus Ticinensis. Vincentius Herculanius, & Bartholomæus a Lugo, ambo ex Dominicano Ordine Theologi; ille ad Sarnensem primum, inde ad Forocorneliensem, mox ad Perusinum; hic ad Interamnen-
sem

A sem Episcopatum assumpti . Franciscus Borgia, ex Gandiæ Duce religiosus, tunc Præpositus Generalis Societatis I E S V . Annibal Crassus, Cameræ Apostolicæ Clericus, post Episcopus Faentinus . Pyrrus Tarus, & Io. Petrus Gislerius, præsules Romani . omnes viri pietate, rerum vsu, integritate, sapientia, ceterarumque virtutum splendore conspicui . vt præclarum hunc comitatum Romanæ aulæ florem, & Episcoporum, Cardinalium, summorumq. Pontificum quasi seminarium fuisse nec immerito dixerimus .

His, & alijs omnibus P I V S cautum esse iussit, ne vllum omnino donorum genus seu a Principibus, seu ab alijs acciperent, neque pro seipsis, aut pro alijs Legati gratia apud ipsos Principes vterentur . suum enim esse,

B se, meritis præmijs eorum quemlibet afficere . Neque vero moram vllam interponere Legatum passus est, summa diligentia maturandæ profectio- nis primum ad Catholicum Regem, in quo maiora earum momenta rerum posita esse videbantur . Itaque pridie Kal. Iul. Roma profectus, & in itinere cum ab alijs Italiæ Principibus, tum in primis a Sabaudio Duce, magnis acceptus honoribus, apud eum biduo commoratus, atque eius, optimique Principis Gulielmi Ioiosæ, Galliæ Narbonensis Proregis, ductu per medios Galliarum hæreticos Auenionem vsque deductus incolumis, III. Kal. Octob. eiusdem anni, Mantuam Carpetanorum (Madritum appellant) peruenit . ibique ab Rege, qui honoris causa cum Regio comitatu ei obuiam processit, honorificentissime, & humanissime fuit excep-

C ptus . Redditis a Pontifice litteris Legatus ostendit, tam ardenti communis salutis studio PIVM teneri, vt si per ætatem licuisset, ipse ad hæc cum Rege peragenda venturus fuisset; sed quoquo modo posset, id absentem agere, quod coram præstare impediretur . summo Dei beneficio socialis belli fœdus in Turcam sancitum esse, nunc ineundam esse rationem, non modo, ne auxilia, quæ pepigissent, minuerentur; sed vt noua, eaque maiora, si fieri posset, adderentur . Regi ad rem Christianam tutandam & conseruandam nato, omnia tentanda, & conanda esse, vt furentem Christiani nominis hostem reprimeret . eius opes & imperium quotidie magis augescere, Christianorum imminui . nisi conando, audendoque Rex aliquid pro viribus moliretur, periculum imminere, ne, vt cœpisset, res Chri-

D stiana laberetur, si bellum contra Turcam Rex ardentius suscepisset, cum non modo illata ab eo vulnera vlscisci, sed etiam tota Africa potiri posse . At si Venetorum vires frangerentur, Regi grauiora impendere pericula . cladibus, quas Pannoniæ, & Austriacis eius cognatis passim hostis intulisset, plus satis ostendi, quo in discrimine res Hispana, & Italica versaretur . ceteris quidem Principibus Christianis minus turpe fore, si alienis periculis neglectis, sua tuerentur; Philippum vero, qui opibus & auctoritate tantum valeret, vt merito columnen Christianæ reip. religionisque præsidium haberetur, vix (quod pace tantæ maiestatis dictum vellet) effugere

vit-

vituperationem posse, si quos Principes, aut nationes a Turca opprimi pateretur. omnium siue existimatione, siue efflagitatione, neminem magis decere, quam Philippum, libertatis Christianæ vindicem se præbere. Illi ergo, ut Christianæ rei, sibiq. consuleret, difficillima quæque superanda esse. Icti namque foederis viam, quæ a primis rerum agendarum consilijs duxisset ad deliberationes, magnas difficultates habuisse; sed illam maiores habituram, quæ a deliberationibus ferret ad exequenda, absoluedaque ea, quæ decreta fuissent. In primis igitur diligentiam adhibendâ esse, ut statutis locis ac temporibus rerum bellicarum apparatus, & copiæ præsto essent. cum plerisque in rebus tarditatem, & procrastinationem obesse, tum hoc bellum celeritate indigere. consilia, ut Rex ipse optime nosset, esse temporum, quæ in horas mutarentur. cum negotiorum maturitates præterissent, rerum opportunitates sero, & nequicquam quæri. Ad rem igitur bene gerendam magni interesse, belli rationes ita constitui, ut ex re, & tempore consilia capi possent. ne in rebus subitis, & angustiis cum maturato opus esset, Rex semper consulendus, interiectoque longo terrarum spatio ex Hispania deliberationes semper essent expectandæ. Omnia præterea Regem experiri, & tentare oportere, ut Maximilianus Cæsar, & Carolus Galliarum Rex in hanc belli causam descenderent. omnia autem prospere processura, si hostis terrestribus Christianorum, & navalibus copijs vrgeretur. Hæc, in quibus secundum Deum spes salutis consisteret, P I V M non solum petere, & obtestari, sed etiam quasi debita ab eo Rege postulare, cuius, Deo bene iuuante, quam maximæ in orbe terrarum opes essent.

Legatum hæc, & alia referentem benigne Rex audiuit. P I O, qui de Christiana repub. numquam, nisi diuine cogitasset, se maximas gratias agere, maiores etiam habere. primum, quod tali mente esset, quali caput, & summum columen rei Christianæ esse deceret. deinde, quod Alexandrinum Cardinalem, consiliorum & pietatis auunculi effigiem ad se misisset. P II mandata sibi curæ futura. omniaque prout tempus, & res sineret, se diligenter acturum. In primis ergo Ioanni Austriaco in eam expeditionem profecturo mandauit, ut expleta eius anni nauigatione, cum triremibus, cunctisque bellicis opibus in Italia subsisteret, quamuis paulo ante eidem iussisset, ut hibernatum rediret in Hispaniam. Deinde ut nulla de re ad initam societatem pertinente, ex Hispania dehinc Romæ, aut in classe expectanda deliberatio esset; liberam potestatem cognoscendi, & decernendi, quæ ex usu essent, Granuellio, & Paceco Cardinalibus, Stunicæque Oratori suo permisit. Quicquid illi Romæ constituisset, id ratum, firmumque perinde, ac si apud se actum esset, futurum. Præterea iussit, ut præscriptis temporibus decreta subsidia præberentur. denique per litteras & Cæsarem, & Galliarum Regem ad ineundam foederis societatem, ut Legatus P II verbis postulauerat, grauius cohortatus est.

Ita

- A** Inite vero Societatis rebus hunc in modum constitutis, Legatus habere se ad eum priuata Pontificis mandata demonstrat. quæ etsi non ad bellificationem, ad tollendas tamen dissidiorum causas pertinerent. P I O semper id animi fuisse, ut amicos, & Sedis Apostolicæ studiosos Reges non modo nihil sui iuris deperdere, sed etiam dignitate, gratia, & honore auctiores esse vellet. Quæ ceteri summi Pontifices in Neapolis, Siciliaeque Reges olim contulissent, ea ita firma esse debere, ut ne quid de sacrosanctæ Sedis iure derogeretur. Sed in eorum regnorum administrationem multas corruptelas irrepisse, quæ sacris legibus, ac Pontificiæ auctoritati repugnarent. ut inter alia, quod Regij constituta in Sicilia monarchia, quæ ad Apostolicæ Sedis patrimonium pertinet, in sacros viros ius sibi vindicarent; & in Neapolitani regni finibus Concilij Tridentini decretis non obtemperaretur: Pontificijsque litteris & constitutionibus, quæ decreti Regij, quod Exequatur appellant, immunes esse deberent, obsisteretur. De his, & alijs Legatus P I I verbis petebat, ne ab institutis superiorum temporum, & ab iure tam diu retento recederetur. Nec magis Sedis Apostolicæ quam ipsius Regis interesse, ut ijs malis occurreretur: propterea quod ubi ecclesiastica iura violarentur, ibi nescio quo diuino consilio fieret, ut turbulentæ seditiones, pestiferæque hæreses exorirentur; populique communicatis consilijs in caput, & in fortunas Principum coniurarent. At ubi Principes cuncta post religionem habuissent, & humana imperia sacræ auctoritati submitienda probe, pieque sensissent, ibi eos pulsis curis, atque periculis, solido ac tuto rerum statu frui. idque tum vetustis, tum recentibus exemplis constare. Ceterum P I O curæ esse, non modo, ut sine iniuria, sed etiam sine quærela res administrarentur. Eum præterea postulare, ut controuersia Mediolanensis Ecclesiæ finis imponeretur. & ius amissum veterum Archiepiscoporum culpa, qui diutius abfuerant, restitueretur. Lectionem Oeconomi ipsius Ecclesiæ, quam sibi Regij usurpauerant administrari, summo Pontifici, ad quem vnum id iure spectat, relinquendam esse. Regem, qui ad æquitatem omnia referri vellet, P I O pergratum facturum, si suis præcepisset, ne se alieno iuri immiscerent. In regno Neapolitano, & Mediolanensi ditione ad sustinendum bellum Turcicum sex decimas P I V M indixisse; eam collationem meram esse ecclesiasticam, eamque pecuniam veteri instituto ab ecclesiasticis administris exigendam esse: neque vero quicquam Regijs impertiendum. si quid eis antea tributum esset, id summorum Pontificum indulgentia factum fuisse, neque eius rei certam, ac perpetuam legem posse constitui. Nunc vero P I V M postulare, ne pecuniam ad bellicos vsus erogatam ad suorum lucrum reuocari Rex pateretur.
- B**
- C**
- D**

Illud porro P I O non minorem curam attulisse, quod de Cosmi Magni Etruriæ Ducis titulo nonnulli per inuidiam, secus ac res esset, Regi detulissent; multa que affinxissent, quibus a Cosmo Regis animum alienarent.

rent. Sed non esse, cur id Regi aut ægre ferendum esset, aut æmulis credendum putaret. Principem Italum esse neminem, qui afflicta Christiana repub. se ad omnes casus paratiorem, ac constantiorem præbuerit, quam Cosmus Medices. Officia eius, & studia cum alijs occasionibus, tum precipue proximo bello Gallico perspici potuisse. Præclarum hunc virum, & de Ecclesia optime meritum, consilioque & pietate florentem, dignum iudicasse, quem Magni Ducis titulo pro potestate decoraret. Testem esse Deum, se neque ambienti, neque petenti, sed vltro hunc honorem detulisse. Quo consilio, & qua spe hunc æmuli oppugnassent, Regem coniectura assequi posse. Cosmum, qui in eam rationem semper incubuisset, vt æqui & iniqui intelligerent, se fide, & obseruantia erga Regem ceteros anteire; etiam in posterum omnia facturum cum ingenti **B** significatione suæ erga tantam maiestatem propensæ voluntatis.

Ad hæc illud P I O molestum accidisse, quod de M. Antonio Columna Regi delatum esset. eum a P I O delectum, quem Pontificiæ classi præficeret, summique fœderatorum Imperatoris Vicarium constitueret, non, vt quidam per inuidiam querebantur, quod alios ab Hispanis propositos minus, quam par esset, vel æstimaret P I V S, vel priuatis rationibus ductus quemquam posthaberet: sed quod Columnam clarissimi nominis ducem, & bellicæ virtutis gloria præcellentem, Catholici Regis studiosissimum, cupidissimumque perpetuo cognouisset. Hæc omnia ea mente constituta fuisse, vt Regi gratificaretur. Alios præterijisse, qui Principum quidem opibus, & studijs commendarentur, sed minus multa virtutis suæ documenta dedissent. Superiores summos Pontifices vix, aut numquam adduci potuisse, vt huiusmodi honores intimis Regum clientibus deferrent. Quod igitur Pontifici pro sua in Regem charitate gratiam conciliare, vel augere debebat, id Columnæ inuidiam conflasse. Sed quod gloriæ esse par erat, id vitio verti minime oportere. Denique non vt P I I gratia Columnæ prodesset, sed ne obesset, Regem rogari.

P I V M præterea magnum aliud opus conari. eumque spe quadam obtentari, fore, vt Lucialius Calaber, Christianæ religionis desertor, tunc Algerij Præses, archipirata notissimus, idemque terrestrium, ac naualiū certaminum vsu insignis, ad pristinum veræ religionis cultum reuertetur, si ei de ditione aliqua, vel certo stipendio in Italia prouisum esset. ea namque de re P I V M recentibus litteris factum esse certiorum. Itaque Regem optime reipublicæ Christianæ consulturum, si tam bellicolum ducem, & tam multa audentem Turcis detraxisset. quod si conatus irri- **D** ti cecidissent, tamen id boni sua sponte secuturum, vt ob eam rem Lucialius Turcis inuisior, & suspectior ad omnia redderetur. & quidem P I O, nec inanis spes iniecta esse videbatur, si inter Christianos Principes illud teneretur institutum, vt huic hominum generi opportuna, & commoda degen-

A degendæ vitæ subsidia tribuerentur, fore, vt non modo Catholicæ fidei desertores, sed ex ipsis quoque Turcis non pauci ad Christi castra confugerent.

His expositis, Legatus adiecit, posse Rempubicam inclinatham erigi, si quæ præclare inchoata essent, constanter ad exitum perducerentur. Pontificem omnem spem rei bene gerendæ secundum Deum in spectatissima Regis pietate positam habere: quam si ijs miseris temporibus præstitisset, imminencia pericula longe fore leuiora. spe impetrandi se lætium ad talem, tantumq. Regem venisse; lætiores discessurum, si responsum super tantis rebus, quale magnifica, & generosa Regis instituta sponderant, retulisset. Ad hæc Rex non minore, quam antea, benignitate re-

B spondit: Regni Neapolitani, Siculique ditones eo iure se tenere, quo a maioribus traditas accepisset. vt aliena occupare non consuesset; sic hereditarias, & iustas possessiones tueri æquum esse. etsi possessione, & causa se superiorem existimaret, tamen Pontifici se morem gesturum: hominemque peritum rerum ex suis Romam missurum, id quod ante recusasset, qui in re præsentis de ijs controuersijs disceptaret. De iure Mediolanensis Ecclesiæ, de Oeconomatu, de decimarum rationibus, in auctoritate se summi Pontificis penitus futurum. De Cosmo, licet alij secus scripssissent, aut coram locuti essent; tamen se P I O crediturum potius: nec solum in Cosmum se cum futurum, quem P I V S esse voluisset, sed Maximilianum Cæsarem, qui ei ob nouitatem honoris valde succensuisset,

C leniturum. De Columna, quanti eum faceret, cum res ferret, se factis ostensurum. neque solum de conseruanda, sed etiam de amplificanda eius dignitate, libenter cogitaturum. De Lucialio vereri, ne medicina morbo esset inferior. Nam & si ea P I I sapientia esset, & auctoritas, vt ipse ab eo, non summus Pontifex ab se deberet admoneri, tamen indicandum, quid vere sentiret; ab huiusmodi hominum ingenijs, qui ad omnem auram spei mobiles essent & infidi, nullam bonam frugem expectari posse. Se tamen cogitaturum, quid de hac re commode fieri posset. Omnibus in rebus officium, fidem, & pietatem præstaturum: & P I O Pontifici, quem ipse vnice diligeret, & coleret, quibuscumque in rebus posset, obsecuturum.

D

N

De

A

De Card. Alexandrini Lusitanica Legatione.
Cap. I X.

V M amplissimis verbis Legatus Philippo gratias egisset, ad Sebastianum Lusitaniae Regem progressus est. & cum eadem fere, quae superiore anno Ludouicus de Torres Internuncius postulauerat, ab eo deposceret, eadem ferme responsa retulit. In hisce, atque alijs rebus agendis, aiebat Rex, Pontificis in se beneuolentiam, paternam charitatem, atque prudentiam non solum diligere, verum etiam admirari. quae vero causae ante obtitissent, quo minus auxilia praeretur, easdem etiam nunc manere & ut nunc se res haberet, non solum mansuras, sed ad veteres difficultates nouas etiam accessisse. multo maiores copias, quam singulis annis in Indiam miserit, transmittere oportere. Ibi quoque bono publico sibi cum Turcis bellum gerendum. In illis item regionibus, ubi omnia infesta essent & hostilia, ubi incolae infociales aduenas peius omnibus malis odissent, portus imperij magnis operibus praerumendum esse: & quamquam appeteret hiems, tamen classem instruendam esse, & contra haereticos quosdam piratas educendam: qui oppressis plurimis nauibus, cum multos alios, tum sacerdotes nonnullos obruncassent. sibi praeterea comper-
tum esse, Seriphium Mauritaniae Regem, qui proximo superiore anno insulas Canarias depopulatus esset, nunc magno conatu classem aedificare, ad terrestres copias maritimas addere, & vires augere. non cunctandum videri, quin huic hosti occurreret. Ingentem praeterea classem parandam, & ita distribuendam, ut alia pars Minae, alia Congij regno, alia insulis tuendis sufficeret. Porro famam percrebuisse, haereticos pace facta ex Gallia, & Britannia piraticas naues deducturos, & Lusitaniae maritimam oram populaturos, hos aliarum trirremium apparatu coercendos esse. Itaque circumspectis regni viribus, nihil superesse, quo amicis Principibus auxilio esse posset. Sperare tamen se, P I V M haec in bonam partem accepturum. Haec palam, & aperte Rex obtendebat, secreto autem, ut
postea magis compertum est, bellum Mauritanum meditabatur. Eius consilij causam, plerique nonnullis religiosi instituti sacerdotibus, consiliarijs eius adscribebant. quorum auctoritas apud Regem tanti erat, ut rerum summa ad eorum arbitrium, iudiciumque reuocaretur. Ij Regi auctores esse dicebantur, ut in praesentia connubio abstineret, bellumque prius cum Seriphio conficeret. Quae res animum Reginae Catharinae Regis auiae, quae in Sebastiani capite stirpis regiae spem periclitari cerneret, exul-
ceraue-

A cerauerant, & a sacerdotibus illis alienauerant. eorum partes esse aiebat, ut in rerum diuinarum studia incumberent, non ut regnorum administrationibus se admiscerent, aut Regibus modum coniugij & cælibatus, pacis & belli facere auderent. Plus ijs rationibus nocituros Regi, quam quod sanctis institutis imbuerent, profuturos. De his, atque alijs tum priuatis, tum publicis in nepotem Regem querelis Regina ipsa libellum, & litteras Legato dedit ad PIVM perferendas, ut ijs malis occurreret. ac nisi rebus modus fieret, in Castellam, vnde venerat (erat enim Caroli V. Cæsaris soror) reuerti constituerat. Sed Reginae querelæ, Legatiq. mæstitia, quæ ex negatis auxilijs præ se ferebat, re prolapsam aliqua ex parte restituerunt. Nam Legato (quod erat alterum susceptæ legationis caput) P I I verbis,

B ut Margaritam Valesiam Gallorum Regis sororem sibi vxorem adiungeret, Sebastianum vehementer hortante ille demum, ut alicui eius petitioni obsecutus videretur, se in potestate Pontificis futurum pronunciauit; dotis nomine nihil aliud postulans, nisi ut Gallorum Rex cum alijs Christianis Principibus in Turcas belli societatem iniret. Sed præclare composita consilia longe alium, quam sperabatur, exitum habuerunt.

Dum enim hæc in Lusitania curantur, Antonius Maria Saluiatus, sancti Papuli Episcopus, postea Cardinalis, qui tunc Internuncijs Apostolici munere apud Galliarum Regem fungebatur, P I O renunciat, Margaritam factis sponsalibus Henrico Borbonio, Nauarræ Principi, desponsam esse, se omnibus rationibus, ne id fieret, obtinente; quod P I O molestissimum fore non ignoraret. & quoniam ij consanguinitate coniuncti essent in tertio gradu, alijsque rebus præpediti, Catharina Galliarum Regina senior petebat, ut eos ad legitimi matrimonij ius P I V S legibus exolueret. Re audita, P I V S ægerrime tulit. negauitque vllum tristiore nuncium ad se perferri potuisse. hæc non modo non placere, sed ne licere quidem. Henricus enim, licet regio genere ortus, iam inde a puero patris contubernio bellis, & artibus militiæ eruditus, missusque in varias expeditiones fortibus factis Gallorum in se animos conuertisset; hanc tamen gloriam opinionum hæreticarum labes magnopere fœdabat. Ex matre namque hæretica natus, & inter hæreticos educatus, Calvinianoque veneno a teneris imbutus, iam ingentes in Gallia motus excitauerat. & quamquam

D vulgari quadam opinione hac fieri affinitate posse videbatur, ut inter Gallos ipsos bene conueniret, hæreticique ab infestandis Catholicis deinceps abstinerent, & quod ad res sæculares attinet, Regi Gallorum obtemperarent, sic, ut regnum illud in pristinum statum restitueretur; verumtamen P I V S, qui secundum Deum iudicabat omnia, rem secus interpretabatur. prauitatem videlicet iam expertus eorum, qui Christianissimi nominis splendorem deprauatæ religionis fuce non mediocriter obscurare conabantur. Itaque non modo in aliam partem accipiebat omnia, sed

etiam quicquid dicerent refellebat, quid inde mali futurum esset, prospiciens, ac rei dolore æstuans, & diuini honoris studio ardens, læuam manum, qua dexteræ loco uti solebat, ad ceruicem admouisse dicitur, & iureiurando affirmasse, se capitis sui iacturam facturum esse potius, quam ut Regina iniqua petenti morem gereret, & publicæ causæ deesset, seque tempestatem omnem subiturum, ne quibusdam indulgendo malum publicum fieret.

Eiusdem Card. Alexandrini Legatio Gallicana.
Cap. X.

REBUS in Lusitania utcumque compositis, regijsque illic animis inter se conciliatis, Legatus PII litteris in Galliam deuocatur. quo maximis itineribus per duobios, infestosque saltus media hieme cum peruenisset, honorifice acceptus, adeundi Regis potestate facta, PII consilia diligenter exponit. Ac primum nihil esse, quod PIVS, Principes, populiq. Christiani magis expeterent, quam ut Rex eosdem, quos Catholica Ecclesia amicos & inimicos haberet, & societate cum ceteris Regibus inita, arma in Turcas, viresque conuerteret. id si faceret, & se pro Christianissimi nominis dignitate, officioque facturum, & omnia domi, forisque pacata & tranquilla propediem habiturum. Ad hæc præclara veterum præsertim Galliarum Regum instituta, facinoraque commemorat. Quamdiu Reges S. Ecclesiam tutati essent, eos rebus secundis vsos esse, orbemque terrarum victorijs & triumphis peragrassæ. si qui postea ex ijs consociando se cum Turcis iram Dei meruissent, nunc Rex vires conferendo cum Christianis diuinam clementiam promereretur. Deinde consilium de sorore Borbonio collocanda vehementer improbauit. PIVM, qui Regem vnice diligeret, eum per regalem dignitatem, per effusum a Christo sanguinem, per quicquid carum esset, orare, atque obsecrare, ne quid grauius de salute Gallorum, & Regni incolumitate consuleret. Deum, hominesq. testificari, vatem se haud inanem futurum; nisi orientem flammam oppressisset, mox cum nemo auxilio esse posset, eum nuptialibus hisce facibus conflagraturum. male se rem habere, cum impietati vires adderentur. Vbi esset religionis, studiorumq. dissimilitudo, ibi veram & tutam pacem esse non posse. etiam atque etiam caueret, ne spe præsentis tranquillitatis, perpetuam tranquillitatem amitteret. tacitas & occultas inimicitias magis timendas esse, quam indictas, & apertas. si cum Lusitano Catholici nominis Principe longe clarissimo, affinitatem, amicitiamq. iunxisset, id fore Galliarum

A Gallia Regi, Regnoq. & ad dignitatem gloriosum, & ad securitatem tutissimum, & ad rerum amplificationem vtilissimum. ad eam rem PIVM adiutorem se, & internuncium profiteri.

Illud præterea PIO, pro Christiana repub. sollicito, magnam suspicionem iniecit, quod homo inimicus, Catholicæ fidei desertor, Aqueusium in Gallia Episcopus, dignitatis abrogatione notatus, Constantinopolim legatus esset. augurari coniectura, eum nihil recte facturum, qui a Catholicæ veritatis via declinasset. Quid Venetias tentatum venisset, PIVM subodoratum fuisse. eumque subuereri, ne is vrgendo peruinceret, vt vel pace, inducisue inter Venetos & Turcas factis, sociale fœdus disturbaretur, vel inita noua aliqua cum Galliarum hæreticis societate,

B Turcæ ad maiorem Christianæ reipub. perniciem impellerentur: præsertim bello contra aliquam Catholici Regis ditionem inferendo. Augeri suspicionem, quod Philippus Strotius in Gallia haud procul a Rupella naues aliquot ornate iam instituerat. specie quidem in Indias nuper a Gallis inuentas transmittendi, tantas tamen esse latebras, tantosque animorum recessus, vt quid credi possit, ignoraret. Hæc & alia ad Regem Legatus. Sed magis benigne auditus est, quam vt quicquam impetrare potuerit.

Quibus Rex ita respondit: Romanæ Ecclesiæ dignitatem, atque adeo Christianæ reipub. tutelam, Gallia Regibus maximæ curæ semper fuisse; eosque propterea magnos olim labores, & pericula suscepisse, ac proinde

C fama rerum pro Catholica religione gestarum, orbem terrarum compleuisse. de animo suo inde conijci posse, quod carissimum fratrem pro Catholica fide summis vitæ periculis, & hostium telis obijcere non dubitasset. Sed ciuilibus bellis contra hæreticos, vt ipse nosset, per annos multos paulo ante sustinendis, nunc ærarium ita exhaustum esse; populos sic afflictos, vt præsentibus viribus ad tutandum regnum vix contentus esse posset. Rebus suis melius constitutis, officio suo non defururum, & quantum in se esset enixurum, vt studijs suis & opibus in re Christiana seruanda, & amplificanda ceteros Reges ac Principes superaret. Aqueusium Episcopum de rebus ad Galliam valde pertinentibus legationem ad Turcâ obijisse, nihil mali moliturum. optare se a Deo, vt potius terra sibi dehisceret,

D quam vt tam præclarum, ac sanctum fœdus impediret. Christianæ reipub. salutem & dignitatem sibi primam semper fuisse, vitaq. cariorem.

Quod Margaritam sororem de consilio Principum, prudentiumque virorum, Henrico despondisset, ad id multa fuisse, quæ hortarentur. Sed præcipue, quod ille maiorem animi, ingenijque indolem præ se ferret, quam in vlllo vmquam Borboniæ gentis eluxisset. multa in homine signa perspicere, vt conijci posset, parem bello iuuenem neminem ijs temporibus futurum. illud vnum intolerandum esse, quod hæreticis opinionibus deceptus abhorreret a Catholica veritate. cuius tamen veritatis

tanta vis esset, vt se contra falsarum opinionum commenta facile tuere-
 tur. Catholicæ religionis hoc esse proprium, vt victa vinceret. qui ma-
 gnis præterea naturæ bonis præditi essent, eos facile adduci, vt eiectis er-
 rorum tenebris, veritatis lucem intuerentur. Ad curandum hunc mor-
 bum præsertim in principum virorum ingenijs existimasse, lenia remedia
 plerumque salubriora esse, quam acria. sibi quidem persuasum esse, tradi-
 tis veræ & germanæ pietatis rudimentis, eum non solum euasurum, qua-
 lis optaretur, sed aliquando magno Ecclesiæ ornamento, & adiumento
 futurum. multos nostra, & antiquorum memoria celebrari, qui cum
 Christiano nomini, & Catholicæ religioni infestissimi fuissent, ex inscitæ
 tandem tenebris emerissent, seque ad bonam frugem recepissent. Si is,
 qui caput errantium esset, ad bonas partes traduceretur, quot, & quanta
 commoda consecutura? Galliam magnis & intestinis oppressam malis
 caput tandem erecturam: consilio, & auctoritati locum futurum. qui
 contagione insanirent, furere desituros. Fateri se necessitate adactum in-
 digna multa pertulisse. verum illud iureiurando affirmare, Regnum se
 potius & caput in discrimen adducturum, quam vt illatas Deo iniurias
 inultas relinqueret. Ceterum quid moliretur, enunciandum non esse.
 Inter hæc Rex e digito suo detracto annulo, cui adamas eximij pretij erat
 illigatus; Accipe, inquit, Legate, pignus hoc, arrhabonem promissionis,
 fideique meæ, quam tibi do, me ab sanctæ Sedis Apostolicæ obedientia
 numquam defecturum, & quæcumque sum pollicitus aduersus horum
 scelestorum hominum impietatem, cumulate præstaturum. Legatus
 accipere anulum recusans, sibi omnino satis esse ait, tanti Regis testatâ
 fidem omni pignore, omnique obside maiorem. At P I O ex humanis
 erepto, Rex Cardinali anulum misit. cuius in pala incisa erant hæc verba.
 Non minus hæc solida est pietas, ne pietas possit
 mea sanguine solui.

Ceterum eiusmodi nuptiarum negotium in aliud tempus extractum,
 quod nollet P I V S eos legibus soluere, eius successoris Gregorij X I I I.
 permisu confectum est. Quid autem postea successerit, quibus de caus-
 is CLEMENS V I I I. Pont. Max. id coniugium irritum esse declarauerit,
 assiduisque precibus, ieiunijs, ac lacrymis a Deo, ipsius Henrici ad Ca-
 tholicam fidem conuersionem exorauerit, eumque in sanctæ Romanæ, &
 Catholicæ Ecclesiæ gremium receperit, receptumq. Christianissimi Gal-
 liarum Regis in solio, quod nunc felicissime tenet, legitime collocauerit,
 vt vera omnino pius Rex Carolus I X. prædixisse videatur, plenius litte-
 ris prodere, nostri non est instituti. Ceterum P I V S ex occasione natæ
 per eos dies Regi Philippo Catholico virilis proles, Catharinam eiusdem
 Regis secundo genitam Henrico Valesio, qui postea Galliarum regno in-
 feliciter potitus est, in matrimonium tradi procurabat. sperans, hac ratio-

nc

A ne fieri posse, vt nouo affinitatis nexu eiusmodi Regum animi in amicitia magis confirmarentur, maiorique pacis vinculo consociarentur. ex quo multa, eaque præclara Christianæ rei commoda consecutura videbantur. præsertim ad tollendam Hispanorum suspicionem de periculo ditionum, ne videlicet gerendo bello Turcico, eorum inde studia retardarentur. sed eiusmodi quoque nuptiæ varijs impeditæ consilijs non successere.

Cæsarem ad opem Christianæ reip. contra Turcas ferendam PIVS adhortatur.

B Cap. XI.

INTEREA Cardinalis Commendonus, de quo ante commemorauimus, de ineundo fœdere, deq. re Christiana publica a Turcarum impetu vindicanda ad Cæsarem a PIO Legatus Apostolicus in Germaniam profectus, cum eo Pontificis consilia communicauit. Sed eo peruenienti Legato PIVS anteuertendum existimauit, vt Cæsarem ad faciendam hanc belli societatem, Ecclesiamque Dei strenue protegendam per litteras grauitèr adhortaretur. id enim Imperatoris titulum, id Cæsareæ maiestatis dignitatem, & officium, id familiæ suæ, maiorumque splendorem, id denique Dei honorem, Christianæq. reipub. siue salutem, siue periculum ab eo in primis iure deposcere, & efflagitare. At vero quoniam ad imminuendas Turcarum vires, non autem ad eorum penitus euertendum imperium, nomenque delendum (id quod, si fieri potuisset, ipse moliebatur) nauales Christianorum copias satis esse PIVS intelligebat, hostem prorsus vt tolleret e medio, eum terra, marique petere, præsertim in Pannoniæ, Poloniæque finibus cogitabat. Hoc igitur præter cetera consilium Cæsari Legatus enunciauit, ab eo vehementer contendens, vt hac ipse expeditione suscepta, in Pannonia Turcam vexare, & Italico, quod Pontifex submisisset, auxilio munitus expugnare fortiter ingrederetur. **D** Se ad eum in tanto discrimine, tamquam ad vnicum Christianæ reipub. præsidium, missum esse ostendit. ab eo cuncta auxilia non sperari solum, sed etiam flagitari. Vt dignitate & loco ceteris Principibus anteeret, ita ei maius tutandæ Christianæ rei onus iniungi. ab eo rerum omnium egregiarum exempla petenda. atque omnium oculos in eum tamquam in patronum ac vindicem Christianæ libertatis esse coniectos. Quale consilium ipse cepisset, tale & reliquos esse capturos. si ipse, qui sua dignitate sustineret personam Christiani nominis, qui etiam propria causa Turcæ infensus esse deberet, societatem renuisset, non solum periclitantium animos

animos alienaturum, sed etiam ceterorum; obrectareque volentibus causas sermonum præbiturum. Meminisset præterea quoties & ipse, & Ferdinandus pater Deum precati fuissent, ut Venetos sibi contra Turcam daret socios. Factus nunc voti compos, nec sibi ipse, nec officio deesse vellet. Si sociale foedus aspernaretur, id Turcam non benevolentiae ulli, aut consilio, sed timori tributurum. tergiversationeque magis irritaturum esse hostem, quam leniturum. Quod si pactis inducijs Cæsar consideret, eum vehementer falli. Turcarum perfidiam cum ceteris rebus plurimis, tum violatione foederis, quod cum Venetis fecerant, satis esse perspectam. Christianis, prudentibusque principibus contra Turcas tutum, & acerrimum diuinitus datum esse telum, ut eorum promissis nullam haberent fidem. idque diuino sapientis, immo Dei consilio traditum, admonentis illis verbis: *Non credas inimico tuo in æternum*, Si Christianorum copijs bifariam diuisis Turca terra, marique peteretur, numquid fore, ut queat obistere? Cæsarem numquam maiorem rei bene gerendæ occasionem habiturum. Nunc ei declarandum esse, an cum summis Principibus foedere iunctis malit vincere, an perpetua premi seruitute, vel certe suam aliorumque salutem periclitari.

Eccli. 12.

Hæc, & alia in hanc sententiam P I I verbis cum Legatus exposuisset, ea Cæsar, quod vera esse constaret, non improbare, aut se officio deesse velle, sed varia excusare impedimenta cœpit. Ac primum quidem foederatorum principum consilium, qui Turcam arcere, & communibus armis communem salutem vindicare parati essent, commendauit. deinde rem Christianam sibi curæ fore significans, communicato prius cum Germaniæ Ordinibus consilio, certiora responsa daturum pollicetur. Pluribus vero diebus loquendo, quæ in rem non essent, absumptis. Legatus instare, & docere, quid officium, quid dignitatis altitudo postularet, quam ea coniunctio salutaris esset futura. Sed tantum aberat, ut quicquam certi exprimeretur, ut quotidie languidiora, & perplexiora responsa redderentur. Cæsari res inter se pugnantem cogitanti nutabat animus. neque satis constabat, quid ageret, aut quid consilij eaperet. Maiestatis quidem fastigium, dignitatis amplitudo, & officij ratio ad ineundam societatem hortabantur. At conscientia virium, & præteritarum cladum memoria, & pactæ cum Turcis induciæ a belli cogitationibus absterrebant. Illud etiam obstabat, quod infensus Cæsar, subitatusque erat Pontifici, qui Magni Ducis titulo Cosmum Medicem decorasset. quod ipse facere ad se, ut diximus, pertinere profiteretur. His ergo rebus impulsus dictitabat, magna de re deliberationem esse. Rempublicam, & maiestatem Imperij, quæ in suo capite periclitaretur, in discrimen temere non esse deducendam. non in postremos euentus, sed in primas errorum causas culpam malorum conijci solere. Alijs quorum fines, & vrbes procul a periculis abessent, libera esse consilia; se, qui expositus aduersus Turcam primos hostium impetus

- A** petus esset excepturus, suo periculo erraturum, & in se omnem belli molem conuersurum. Timorem Cæsaris augebat Selymus, qui haud ignarus eum legationibus fœderatorum ad arma sollicitari, scriptis minaciter litteris, eum fœderis secum initi admonens hortabatur, ne pacem, quam tantopere experisset, turbare auderet. Quanto spes victoriæ certior Turcæ, quam Christiano esset, denunciabat. Maximilianum & vim, & gratiã hostis expertum, debere malle Turcam amicum, quam inimicum habere. hæc edicere voluisse, ne qua vana spe erectus in irreuocabilem casum incideret. non in eiusdem potestate & initium belli, & finem futurum. Denique cum varijs contentionibus inchoati negotij ratio diutius extraheretur, res tandem eo deducta est, vt Cæsar magnis se copijs adiuuari postularet, nec tamen quantis exprimeret. Sed prædibus in Germania datis, sibi cauendum. vereri enim se, ne cum bello implicatus esset, aut pace facta, aut aliqua obtenta causa defereretur. Cæsaris consilium, eo spectare videbatur, vt qui aperte non auderet, condicionum difficultate fœderis negotiũ excluderet. At PIVS, Legato referente, multa concedere malebat, quam tantæ rei spem infectam relinquere. Legatus vero Pontificis iussa de Cæsareo decernendo subsidio ita fecit, nihil vt offerret ipse singulatim: sed exspectaret, vt quo numero, aut genere etiam auxilij sibi opus esset, per se Cæsar ipse proponeret. Verente PIO, ne si parum obtulisset, inde negotium deserendi, si vero multum, plus quoque postulandi sumeretur occasio. Quæ deliberatio in multos extracta dies est. dum nollet Cæsar quicquam definire. demum Legatus exspectationis pertæsus ei libere denunciat, velle se de huiusmodi implicato consilio Romam nuncios dimittere. & quando ille certi nihil vellet explicare, vel illud ediceret, qua ratione PIO, ceterisque fœderatis persuadere posset, omnino cupere se huic fœderi sedulam operam dare. Itaque, multis, ac varijs, quibus per eam noctem agitatus est, cogitationibus implicitũ illum reliquit. Sed cum inde Cæsar edixisset, ne se inconsulto, cuiquam Romam petenti vlla iumentorum genera præberentur, postridie prima luce per syngrapham Legatum rogat, ne Romam hæc velit renunciari. Nam de peditũ & equitum, quo indigeret, numero, se decreturum: sicuti subinde fecit. deposcens triginta peditum, equitum vero quattuor millia. Ceterum erat
- D** PIO constitutum viginti peditum, & quattuor equitum millibus in hac terrestri expeditione Cæsari suppetias ferre, nihilq. fœderatis grauius imponere. Sed eo tum equitum (quando ij ægre, ac fere nequicquam in classibus expediuntur) tum etiam peditum numero ad eam rem vti, qui instruendis sociorum classibus superfuisset. cui numero, quod ex Italia, vt mox dicemus, colligendum erat, accedente subsidio, eo Cæsar contentus esse poterat. Hæc igitur auxilia cum Cæsari Legatus offerret, propeq. esset, vt eius cunctatio condicionum æquitate vinceretur; tum demũ, quod ante Cæsar tacuerat, obiecit, se in octo annos inducias cum Turca pepigisse.

se. æquum non esse, fas, fidem, Deumque testem conuentorum fallere; **A**
 ac periurio caput obstringere, qui fraudem & perfidiam in alijs vindica-
 ret. Diētis facta minus opportuna adiecit. quod pactum cum Turca tri-
 butum Constantinopolim deferendum curauit. quæ res vt nostris detri-
 mento & dolori, sic hostibus gaudio fuit & adiumento. Nam vt illis Ger-
 manici periculi curam & timorem ademit, ita nostris auxiliij impetrandi
 spem omnino præcidit.

Italicos Principes ad rem Christianam contra Turcas iuuandam hortatur.

Cap. XII.

B

V igitur id, de quo proxime dicebamus, subsidium
 ex Italia colligeret, e vestigio PIVS Antonium Ma-
 riam Saluiatum, & Paulum Odescalum, ad Italicos
 Duces Oratores misit. vt ij quoque pro suis singuli
 facultatibus in Turcicum bellum conspirantes fœde-
 ratis opem ferrent. itaque ab Sedis Apostolicæ sti-
 pendiaris rem aggressus, a Guidone Vbaldo, Vrbi-
 natium Duce, cui tenue magis vectigal erat, pedites mille postulauit. ab
 Octauio Farnesio, Placentiæ, Parmæque Duce, pedites totidem, equitesq.
 ducentos: ab Alfonso Atestino, Ferrariæ Duce, trecentos equites, pedites **C**
 mille. A Gulielmo Gonzaga, Mantuæ Duce, pedites M. equites CC. Ab
 Emanuele Philiberto, Duce Sabaudia, bis mille peditum, equites qua-
 dringentos. A Magno Etruriæ Duce Cosmo, quattuor millia peditum,
 equites quadringentos. A Genuensibus autem, atque Lucensibus simul
 pro rata vtriusque Reipub. virium bis mille peditum, equitesque trecen-
 tos. Ceterum hi Principes fere omnes se pro viribus obsecuturos esse Pon-
 tifici, & quæcumque possent in id belli subsidia collaturos responderunt.
 In primis vero Cosmus, Magnus Dux, Saluiato renunciauit, se quicquid
 auxiliij præterea PIVS adiiciendum decreuisset, libenter præbiturum. mo-
 do Hispaniarum Rex, quocum pepigerat nullius Principis bellicam socie-
 tatem ipso inscio, inire sibi licere, id prius rescuisset. Quæ PIO responsa **D**
 fuisse sane gratissima. eumq. inter hæc dixisse ferunt velle se, in eam exp-
 editionem proficisci, si modo prius maritimum imperium Turcis ademis-
 set. turpe, & indecorum fore, domi se iuuenes continere, confecto iam
 ætate viro principe, & eo quidem omnium summo, ad bella prodeunte.
 hæc autem pro suo tuendæ Christianæ religionis ardore ex animo pro-
 nunciata eo pertinebant, vt Galliarum Regem ac Cæsarem, qui piam hæc
 belli societatem inire cunctabantur, ad eiusmodi consilium promptius &
 capiendum, & adiuuandum prouocaret.

Polo-

A Poloniae Regem, Magnumq. Moschorum Ducem
ad sociale foedus contra Turcas ineundum
cohortatur. Cap. XIII.

B

DVM hæc ita geruntur, diligenter & illud sibi facien-
dum PIVS existimavit. ut foederis negotium in Po-
lonia, Moschouiaque pariter ageretur. ac primum
quidem id per Vincentium Porticum Internuncium
Pontificium, deinde per sæpe memoratum Cardina-
lem Commendonum, quem Germanica legatione
tertia perfunctum ad Sigismundum Poloniae Regem
Legatum, ut diximus, designauerat, diligenter procuravit. Sed quæ Por-
tici opera gesta sunt, ordine prius referamus. Is igitur cum de Pontificijs
consilijs ad Regem retulisset, ille nomen suum in hanc societatem dare se
non posse respondit. propterea quod perpetuam cum Turca pacem fecis-
set; sed eam unam reliquam viam esse docuit, ut ad Polonicos Dynastas,
quos Palatinos appellant, confugeretur. ac cum eorum aliquo de obtinen-
do triginta, aut quadraginta millium equitum subsidio tractaretur, nam
Palatini, in quos sibi minus plena potestas esset, cum ad eam faciendam
pacem nihil consensissent, quicquid agerent, eius pacis iura nihil violare.

C

Chinc igitur Internuncij opera curatum est, ut Albertus I ascus primarius
Syradiæ Palatinus per duos menses equitum triginta millia in eam expe-
ditionem se daturum polliceretur. ac proinde Nicolaus Torlaus magnæ
potentiæ Dynasta, alium equitum numerum cogeret sane quam copio-
sum. ut ijs copijs in extrema Polonia ad Hadrianopolim urbem in Tur-
cas irrumpere, eosq. frangere coniunctis viribus aggredierentur.

D

At enim cum Moschorum Principem centum & quinquaginta equi-
tum millia deducere in aciem posse eundemq. Turcarum hostem existe-
re, PIVS cognovisset. Portico in Polonia commoranti iussit, ut in Mos-
chouiam inde proficisceretur. Magnoq. Moschorum Duci ostenderet,
se a PIO missum esse, ad eius sensus & vires consociandas Christianis
cum Principibus, inter quos inito socialis belli foedere contra Turcam re-
gna Christianorum occupantem optime iam conveniret. bellum inique
Venetis indictum: idque non in mari solum, sed ad Hungaricam quoque
plagam gerendum. ex Italia ingentem classem, & copias collectas esse.
Terrestri huic expeditioni opem ferre, Moschum non decere solum. sed e-
re sua maxime videri. Turcarum enim tyrannum longe, lateq. imperan-
di libidine incensum, alijs finitimis regnis occupatis, Moschouie demum
non parciturum. Urgebat sane vehementer PIVS, ut Moschus hanc in
Turcas expeditionem suscipere. quam ille pro imperij sui amplitudine, &

loco-

locorum vicinitate feliciter agere, ac sustinere potuisset, quod Moschorū **A**
 longe, lateq. maxime pateat imperium. protenditur enim ab Alexandri
 Magni Aris, ad Tanais vsque fontes in extremas terras, ad Borealē Ocea-
 num, sub ipsis ferme Septemtrionibus. ab Oriente vero, & a meridie Mos-
 chouia finitimos habet Scythas, hodie Tartaros appellatos. occupant autē
 Tartari latissimam planitiem ad Sericam vsque prouinciam, quæ vergit
 ad orientalem Oceanum. Verum, qui Tanaim inter & Volgam incolunt,
 in obsequio Moschi esse solent. atque inter eos, qui Calanij dicuntur, Mos-
 chorum colunt amicitiam. Moschouiam inde ad occidentem Solem re-
 spicit Lithuania. Itaque PIVS per eiusmodi populos tum amicitia & obe-
 dientia, quam præstant Moschouitis, tum prædæ spe, rerumque nouitate
 permotos, cum Polonis coniunctos, Mahometanum imperium deleri for- **B**
 te, vel certe frangi posse ratus, eos ad id efficiendum idemtidem impelle-
 re non desistebat.

Sed quoniam PIVS non tam Christiani nominis hostium cædem, at-
 que victoriam, quam æternam eorum, atque adeo omnium gentium, in
 Christo I E S V partam salutem ardentè sitiebat, Moscho per Internun-
 cium ostendi iussit, se non solum bellicæ societatis causa, sed etiam vehe-
 menti animarum salutis desiderio permotum esse ad eam decernendam
 legationem, vt Moschouitas, qui tum Christo nomen dederant, cum ab
 Ecclesia Latina Græci desciuere, ac deinceps Græcanicos errores magna
 pertinacia sectabantur, ad Catholicæ pietatis cultum, sanctæq. Rom. Ec- **C**
 clesiæ obedientiam reuocaret. eius rei spem sibi iniectam esse, quod olim
 ad Romanos Pontifices antecessores suos, Clementem Septimum, Paulū,
 & Iulium, vtrumq. eius nominis Tertium, a Moschorum Principibus le-
 gati missi fuissent, qui certa munera, regia videlicet insignia ab Aposto-
 lica Sede postularent; & vt sacerdotes, alijq. pij viri, ciuiliū artium opifi-
 ces in Moschouiam mitterentur. optabat enim Basilius Moschorum Prin-
 cept Regij nominis titulo per ipsum Clementem decorari. cum id dare,
 sacrosancti iuris, & Pontificiæ maiestatis esse iudicaret. quando & ipsos
 quoque Cæsares a summis Pontificibus coronam auream, & sceptrum
 Romani Imperij insignia suscipere inueterata consuetudine cognouisset.
 Itaque si Moschorum Dux in eo consilio esset, quod memoratis Pontifici-
 bus olim antecessores eius ostenderant, pollicebatur P I V S, se misurum **D**
 esse sacerdotes, & Episcopos, qui populos illos edocerent Catholicæ reli-
 gionis veritatem, quam a Christo traditam tenet, ac docet sacrosancta Se-
 des Apostolica, cui diuino munere datum est, vt errare non queat. At vbi
 Porticus de barbaris Moschorum moribus plene cognouit, & ad PIVM
 perscripsit de rebus omnibus, quas nouerat ab Alberto Pomerano, qui
 præsens oculis perlustrauerat omnia, Principisq. illius ingenium probe no-
 uerat, ei PIVS respondit, non esse, cur in eas ille regiones iam proficiscere-
 tur. quamuis profectionem illam Poloniae Rex commendaret, foueretque
 nolle

A nolle enim se cum tam feris gentibus sibi quicquam esse commercij. cum præsertim ex alijs olim illuc missis legationibus nullos, quod ad religionem attinet, inde pietatis fructus adhuc perceptos esse intelligeret.

Fœdus cum Poloniæ Rege iungi curatur.
Cap. XIV.

B VNC vero quid per Cardinalem Commendonum in Polonia de sociali fœdere PIVS egerit, paucis cõprehendamus. Hunc enim, vti iam sæpe diximus, ad Poloniæ Regem Legatum destinauerat, cum vt nulla in re suam in tanto negotio desiderari diligentiam pateretur; tum etiam vt Regem ipsum, misso non solum Internuncio, sed Legato quoque Apostolico, ad ineundam hanc belli societatem facilius inclinaret. In Poloniam igitur ille profectus ipsi Regi denunciauit, eius regni, ac regiæ existimationis rationes in primis exposcere, Turcis, vt ipse bellum inferret, seq. Christianis cum Principibus fœdere copularet. Secus enim grauia, inde accidere illi incommoda posse: iamq. noua, nec leuia pericula ab Turcis intendi, quæ non mediocrem eis rei bene gerendæ spem afferebant. ad deuastandum, namq. Poloniam, Turcæ Tartaros olim Scythas appellatos euocauerant. Ipsi Turcæ in Podolia ad flumen Tyram (Histrum vocant incolæ) præsidia constituerant, ibiq. loca suapte natura tuta magnis operibus communierant. At si Turca ad occupandâs Christianorum ditiones curas conuerteret, Poloniæ Regnum, quod apte, commodeque Turcico imperio adiaceret, post tergum non relicturum. Si vero ad stabiliendam vtriusque Vallachiæ ditionem, pellendosq. ex Transilvania Vaiuodas, qui Christianam colerent religionem, animum Selymus adiecisset, non dubitandum videri, quin Polonis illico bellum inferret. Danos, & Suetios, mari Sarmatico disiunctos, remotiores esse, quã vt subsidio venire possent. Rex igitur, vt Legati rationibus aliquid dare videretur, fœdus cum socijs Principibus inire se velle, ostendit; modo condiciones quædam (quæ duræ admodum erant, atque difficiles) seruarentur. Quarum hæc summa erat. Vt secum Cæsar, Germaniq. Principes, eodẽ tempore collatis armis, Turcis bellum inferrent. a pellendis Chersonesso Turcis bellum ordirentur. vt quicquid iuris in Prusiam se habere Cæsar obtenderet, sibi cederetur. idem præstaret, Danimarchæ Regem nihil contra Polonos moliturum. caueretq. ne mari Sarmatico merces in Moschos deueherentur. Barij, Rosfaniq. ditiones in Italia, quas sui iuris esse prætenderet, sibi redderentur. Pecunia, quæ bello gerendo sibi deesset, a fœderatis conferretur. Sed Legatus responsa Regis ita interpretabatur, vt eum non æquitatem condi-

o cionum

cionum quærere, sed aperte societatem abnuere existimaret. itaque oblatas Syradiensis Palatini condiciones accipiendas esse constituit. qui pro iure in Vallachiæ regiones suo sperabat, si exterarum gentium ope iuueretur, ad finitimarum nationum animos, ac tumultus excitandos ducenta se militum millia, quibus Turcam bello vexare posset, collecturum. ostendebatq. se habere litteras super ea re per certos nuncios ad se missos ab illis populis, qui vna secum tam sancti Pontificis Legatum conuenire decreuerant. Mæsi namq. Zigæ, Triballi, qui nunc Seruij, Circassi, & Bulgari appellantur, ad famam belli, & spem rerum nouarum erecti, litteras ac nuncios ad Legatum miserant, quibus se consiliorum participes, & periculorum socios fore pollicebantur, si Rex in Turcas bellum suscepisset. Quibus cum nuncijs Legatus collocutus, eorum in animis auxit desiderium arma capiendi, quoties per Vallachiam traiceretur exercitus. quæ via dubio procul tutior putabatur, ac certior ad intimas Turcarum opes euertendas. At enim grauis Regis inualetudo, ex qua paulo post cessit e viuis, vt consilia irrita essent, effecit. de qua quidem ægrotatione PIVS admonitus, id grauiter tulit. Cum enim Sigismundus nullam virilem prolem relinqueret, eiusq. obitu inclytæ gentis Iagellanæ nomen, quæ CC. annos in Polonia regni scepra tenuerat, extingueretur, verebatur PIVS, ne comitijs habitis, hæreticus aliquis sufficeretur. itaque Legato iussit, ne inde discederet, sed, si quid Regi humanitus accidisset, omni studio contendens, vt Catholicus quispiam sublegeretur, interesset electioni.

Finis Libri Quarti.

D E
VITA ET REBUS GESTIS
PII V. PONT. MAX.
Liber Quintus .

Clades hoc bello nostris a Turcis illatæ obiter
memorantur, Christianæ classes
Messanam conueniunt.

Cap. I.

C Æ C dum parantur auxilia, ac rebus cadentibus oportune succurrere nondū satis instructi, vel inter se de re gerenda concordēs nostri cunctantur, magnas interea clades Turcæ Christianis intulere. Tantum scilicet ubique, sed præcipue bellicis in rebus momentum habet celeritas, siue concordia. Nam anno superiore, cum ingentem exercitum, quo C C. fere militum millia contineri ferebantur, ad occupandam Cyprum terram, marique Selymus emisisset, Mustafa, primarius eius Dynasta, rei terrestri præfectus, ad eius insulæ portus classe delatus, mente Iulio, facile copias suas prædabundus exposuit. ac Nicosiam primum celeberrimam, & munitissimam urbem mediterraneam, regni caput, quod ante memorauimus, obsidere, atque expugnare aggressus, magna Christianorum edita strage, eam V I. Idus Septembris eiusdem anni, tandem obtinuit. Deinde Famagustam, Salaminam olim appellatam, maritimam urbem, pariter insignem, atque instructissimam, acri, diuturnaque obsidione vexare, & oppugnare insistens, eam per deditionem, quod diutius hosti resistere non posset, incunte Augusto huius anni M. D. LXXI. eundem occupauit. deditionis condicionibus perfide violatis. ac Marco Antonio Bragadeno urbis præfecto, Nestori Baleonio, summo belli duce, Laurentio Teupolo, Ioanne Antonio Quirino, Aloisio Martinengo, alijsque primarijs viris per summam perfidiam, & impietatem vario suppliciorum genere peremptis. Itaque vniuersa illa nobilissima insula in Turcarum potestatem redacta, non modo Venetæ, sed fere omni Christianæ

O 2 stianæ

stianæ reipub. grauissimum vulnus, paremque dolorem attulit.

Turcica vero classis interea, ne Veneti, vel alij Cyprijs opem ferrent, atque vt quam maximis posset Christianos damnis afficeret, summis viribus obnitens, Corcyram, Cretam, Cephaleniam, Zacynthum, Cytheram, & alias mediterranei maris insulas, & oras infestat, ac depopulatur. quin Cestriam Epiri urbem, cui Soppoto vulgo nomen est, quam paulo ante Sebastianus Venerius, dum Corcyræ præfesset, e Turcica seruitute vindicauerat, Venetæque ditioni adiecerat, recepit. Atque in Adriaticum sinum ingressa, Olcinio, Doclæaque nouo nomine Antibario, Dalmatiæ oppidis in potestatem redactis, Butua, ac Pharia deuastatis incendio, Curzola insula, quæ olim Corcyra nigra dicebatur, Vlatoque oppido tentato (quod licet haud bene munitum, diffugientibus præ timore viris, mirabili propugnantium feminarum virtute protectum est) Rhizonicum sinum erat aggressa. Atque ex his locis omnibus, grandi coacta præda, captiua duxerat amplius XV. millia Christianorum. maioraque intulisset detrimenta, nisi Christiana classis hosti pro viribus passim obstitisset. Sed ne has calamitates profus arceret, hostemque profli-garet, multa sæpius eam præpediuerunt. Dum enim in statuis ad Iaderam in Dalmatia sociorum præstolatur auxilia, pestilentia, fameque laborans, plurimis ducibus, ac militibus absumptis, haud mediocriter deformatur. mox varijs agitata procellis, ancipitibusque ducum distracta consilijs, quod nondum vnus capitibus imperio regeretur, cum hoste potentissimo congredi minus expedire iudicabat. Sed hæc alij. Nos vero, quibus longius ab instituto digredi minime propositum est, ad Pontificem redeamus.

Labentis ergo rei Christianæ calamitatem P I V S ægerrime ferens, hostiumque potentiam, pariter & ferociam in dies augescere perspicens, simul ac fœdus sancitum est, vt quam celerrime sociorum classes coniungerentur, hostemque inuaderent, ac debellarent, vnde quaque sollicitus vrgebat. Itaque M. Antonium Columnam pontificiæ classis præfectum cum M. D. militibus, qui Honorato Caetano, Sermonetæ Duci, parabant (præter alios plurimos, quos vndique in hanc expeditionem euocabat) & cum duodecim triremibus, quas a Magno Etruriæ Duce pontificijs ornatas & conductas stipendijs acceperat, laceratis ijs, quas anno superiore Venetijs Anconam missas bene instrui nimia celeritas non siuerat, Messanam conuenire iubet: ibique Ioannem Austriacum, summum belli ducem, ex Hispania proficiscentem exspectare. Messanam enim propter celeberrimi portus, ac situs ad res omnes opportunitatem socialis belli duces, vt inibi com meatum commode compararent, ac de summa rerum consilia caperent, conuenire fœderatorum Principum iussu constituerant. Ceterum Ioannis tardiorum aduentum, quod exacto iam fere mense Iulio, nondum in Italiam transisset, P I V S moleste

- A** ste ferens, rem vt ille maturaret, summum studium adhibuit, ad eumq. sollicitandum in Hispaniam crebras litteras, ac nuncios misit. Ille demum sub Kal. Augusti cum XL. triremium classe Genuam deuectus, dum inde Neapolim properat, Ferdinandum Carrillum, Plegi Comitem, domus suæ præfectum, ad Pontificem legat. qui quod sibi per tempus facere non liceret, sacros illius pedes osculatus, rebusque feliciter gerendis per eum diuinam opem implorans, moræ suæ causas exponeret. Causæ vero potissimum erant, quod Aluarus Bazanus, Marchio sanctæ Crucis, Neapolitanarum triremium præfectus, ad Pinnonem Mauritanæ arcem maiore præsidio communiendam ab Rege Philippo missus, Barcinonem cum triremibus, vt illi præscriptum erat, citius redire non potuisset; & Rodulfo, Ernestoque Maximiliani Cæsaris filijs, Madriti male valentibus, atque in Italiam vna cum ipso Austriaco transire, indeque in Germaniam reuerti cogitantibus præstolari oportuisset. Carrillum benigne PIVS audiuit, acceptaque tardioris aduentus exculatione, ei grauius edixit, vt quamprimum ad Ioannem reuersus eum suis verbis admoneret, vt quo parente natus esset, bene memor, neque sibi, neque tēpori deesset. Sed aduersus hostem ire ne cunctaretur. diuino fretus auxilio, fore, vt gloriosam victoriam reportaret. Idem vero Marco Antonio Columnæ, idem alijs belli ducibus, ac militibus, idem sacris viris in hanc militiam proficiscentibus PIVS disertis verbis denunciabat. Ioannes interea Neapoli ab Antonio Cardinali Granuellano, Neapolitani Regni per id tempus Prorege, honorifice acceptus, ibi in æde S. Claræ de ipsius Cardinalis manibus inter sacrorum solemnia sceptrum, vexillumque, dati honoris insignia, a PIO Pont. missa, singulari religione, ac cæremonia suscepit. Quo quidem in vexillo IESV Christi affixi cruci imago mire auro, & argento adumbrata erat. sub qua locata in medio Pontificis Maximi, a dextera Philippi Regis, a læua Senatus Veneti, atque ex ijs quibusdam annexa catenulis ipsius Ioannis pendebant insignia. is vero paucis post diebus, relicto Neapoli Bazano, qui cum XXX. triremibus (nam Granuellanus XX. prioribus X. adiecerat) & IX. onerarijs nauibus milites, arma, comæatumque portaret, secundo vento cum XXIV. triremium classe Messanam tenuit. vbi a Marco Antonio Columna, & Sebastiano Venerio Venetæ classis præfecto, atque alijs ducibus, ac militibus longo desiderio expectatus, magnaque alacritate, & honore acceptus, ingentēs Pontifici Maximo, Venetoque Senatui gratias egit, a quibus totius belli princeps electus esset; seque probo, ac fideli animo cuncta administraturum recepit. Eodem fere tempore Marcus Quirinus, & Antonius Canalis, Venetæ classis Legati, qui Famagustanis opem ferebant (nondum enim de capta Famagusta tristis nuncius erat allatus) ex Creta Senatus Veneti iussu reuocati, Kal. Septembris cum LX. triremibus citato cursu Messanam appulere. Adsunt etiam Aluarus Ba-

zanus Neapoli, & Panormo Ioannes Cardona, Sicularum triremium **A**
 præfectus. Et Ioannes Andreas Auria cum XI. triremibus, & IX. onerarijs nauibus, quibus duo millia militum sub Sigismundo Gonzaga, & tria Germanorum millia sub Alberico Lodronio ducens Genua profectus. Adfuere & alij ex omni fere Italia, Gallia, Hispania, Germania selecti duces, ac milites, qui summa voluntate huic bello, quo Christianæ reip. salus agebatur, PIO cohortante, vt pios Ecclesiæ filios decet, nomen dederunt. Quorum plerique genere, ætate, opibusq. florentes, nullam aliam laborum, periculorumque mercedem quærebant, nisi vt Christianæ reipub. prodesent, nomenque suum memorabili aliqua victoria nobilitarent. In ijs præter memoratos duces eminebant, Alexander Farnesius, Parmæ Princeps; Franciscus Maria Ruuereus, Urbini Ducis filius; ambo summæ spei adolescentes: Pompeius Columna, Zagaroli Dux, & Prosper eius frater: Paulus Iordanus Vrsinus, Braciani Dux: Antonius Carafa, Dux Montisdraconis: Pompeius Lanoia, Sulmonæ Principis frater: Vincentius cibo, Marchio Carrariæ: Ludouicus Requesensius, Maior Castellæ Præceptor: Sfortia Comes Sanctæ floræ, & Paulus eius frater; Vincentius Tutauilla, Sarni Comes: Andreas Prouana, Linij Comes; Bernardinus Cardenas; Ascanius Corneus, Castrorum Magister: Octavius Gonzaga; Franciscus Ibarra; Horatius, & Virginius Vrsini, & alij quamplurimi veterani duces, ac milites, generis nobilitate, & bellica virtute inlignes, quorum nomina, meritaque recensere longum esset. Sed eos infra suo loco, prout res tulerit, absque personarum acceptione memorabimus. Interim Ægidius Andrada Ierosolymitani ordinis miles egregius, e Corcyra, quo ad res hostiles explorandas cum duabus triremibus Hispana altera, altera Veneta ab Austriaco missus fuerat, reuertitur, ac magnam Corcyræ vastitatem Turcas intulisse, atque inde se Butrotum transtulisse nunciat. habere vero classem, vt a Græcis acceperat. (nam hostem ipse non viderat, qui solum ad S. Angeli Castrum applicuit, quod in aduersa Corcyræ parte, quæ Italiam respicit, situm est) numero nauium CCC. quarum triremes CX C. reliquæ biremes, ac breuiora nauigia. quamquam longe maior numerus erat, quippe triremes CCXXV. biremes XXXV. præter alias plurimas minores naues, Turcicam classem habere, postea cognitum est. **D**

Ioan-

Ioannes Paulus Odescalcus ad Io. Auftriacum, & ad alios belli duces legatur de nauali pugna cum Turcis committenda: Christiana classis cum humanis, tum diuinis præsijs instruitur.

Cap. II.

INTER hæc quoniam PIVS audierat, inter ipsos belli duces non satis conuenire de pugna cum hoste conferenda, alijs aliud pro suo quisque sensu, quod e re publica esse videretur, obijcientibus, Io. Paulum Odescalcum Pinnensium Antistitem cuius ante meminimus, Messanam misit, qui Auftriaco, ceterisque omnibus ediceret, pugnam non modo, si ferret occasio, non detrectandam, sed etiam quam primum exquirendam, ac fortiter ineundam. Victoriæ enim fore Christianorum. Odescalcus igitur ad Auftriacum profectus, eum PII verbis grauissime commonet, vnam salutis spem in eo positam esse, si rem acie decerneret: neque occasionem tam diu optatam negligeret. Si diuinis potius, quam humanis opibus fretus hostem fortiter aggrederetur, Deum causæ suæ non defuturum; eumque læta omnia, ac prospera portendere. neque vero hæc temere, aut humano consilio, sed nutu, instinctuque diuino, ac multis significationibus ductum hæc PIVM denunciare. Nam de felici rerum successu, & in Hispania, & Venetijs, & alibi pijs viris multa, vt ferebatur, enunciata esse diuinitus; idemque olim S. Isidorum Hispanensem Antistitem præuidisse, & scripto traditum reliquisse. PIO scripti vaticinij vim, sententiamque ponderanti, & quorsum id pertineret consideranti (si quid fide dignum res haberet) coniecturam iniici, omnia, quæ ea de re prædicta fuerant, in Auftriaci personam cadere. Deum igitur ducem sequeretur, magna & prospera omnia speraret. ac memor se Carolo V. patre natum, bellum ita gereret, vt si domesticas laudes exuperare non posset, eas pro viribus æquaret. A Carolo parente ei quidem vitam traditam, sed regnum nullum relictum esse. A PIO cuncta, quæ ad dignitatem, & ad commodum pertinerent, in eum profectura. eundem qui nomen & charitatem parentis sibi sumeret, id effecturum, vt opportune, & bene cumulatam gratiam referret. id tantummodo ab eo postulari, vt se regno dignum ostenderet. Magnam Deo gratiam habendam, quod ei campum aperuisset, in quo excurrere eius virtus, cognosciq. posset. Ceterum diuinam opem sibi esse pijs precibus implorandam. eamque affuturam, si militum animos ab effusa licentia ad sanctiora instituta reuocaret; militaremque disciplinam tota classe ad Chri-

Christianæ pietatis formam componeret. Mixtos ex perdita, & infima **A**
 hominum fece sicarios, exules, latrones, obæratos ad nomina danda
 confluere. itaque purgaret ipse exercitum millionibus flagitiosorum. in
 primis vero detestabiles, & maxime Deo inuisas blasphemias interdice-
 ret; infames ludorum laves, & desidiam, maximas peccandi illecebras
 arceret: socios, ac milites prohiberet iniuria. denique prius aduersus pec-
 cata, quibus iræ cælestes prouocantur, & acuuntur hostium tela, quam
 aduersus hostes ipsos bellum sibi gerendum putaret. Hæc si fecisset, non
 solum milites obedientiores habiturum, sed victoriam quoque haud du-
 biam breui relaturum. Hæc & id genus alia Pontificis monita tantæ fue-
 re apud Austriacum auctoritatis, ac fidei, vt has ille voces velut oraculo
 editas in pectus, animumque demitteret, ac rei bene gerendæ maiorem **B**
 in spem ingrederetur. Non ignorare se dicebat, hac de se concitata ex-
 spectatione, magnum sibi onus imponi; sed quantum in se esset enisurū,
 vt quæ sanctus Pontifex præcepisset, summo studio, ac pietate præsta-
 ret. Itaque denuo aduocato concilio, cui Pontificius Internuncius, belli
 duces, & alij principes viri, veteranique præcipui interfuere, suam sin-
 guli sententiam rogati, eamque scripto edere iussi, hostium vires diligen-
 tius explorandas prius esse, quam vltimum periculum subeundum non-
 nulli consulebant. In ijs Ludouicus Requesensius, magnæ vir prudentiæ,
 & auctoritatis, qui iuueni Austriaco Legatus, & consiliorum modera-
 tor datus erat, quæ ferro decernerentur, summo consilio administranda
 esse præcauebat. error, quo temere conferto prælio, summa rerum pe- **C**
 riclitaretur, haud facile remedium reperiri. Scipionem illum Africanū
 scite quondam admonuisse, non, nisi magna opportunitate, aut vrgen-
 te necessitate, cum hoste confingendum. importunum videri, pugnam
 quærere, cum hostis intra sinum Corinthiacum se recepisset (id enim te-
 nebat fama) neque vlla facultas eum inde eliciendi præberetur. At enim
 Austriaco, M. Antonio Columnæ, Sebastiano Venerio, Augustino Bar-
 badico, summis belli ducibus, Alexandro Farnesio, Gabrieli Sorbellono,
 Ascanio Corneo, atque alijs, plerisque magnis viris, militarique virtute
 præcellentibus, longe alia mens erat. & quamprimum fieri posset, rem
 prælio decernendam esse firmis rationibus demonstrabant. nec commit-
 tendum, vt consilium, quod animorum magnitudo gloriosum, ac fortun- **D**
 natum facere posset, pugnæ detrectatio scædum, atque irritum redderet.
 Ergo iacturam apparatus tanto sumptu, ac labore facti, vastationem fi-
 nium, hostium insolentiam, nostra, inquit, augebit ignauia? inulti
 nos Turcæ toties laceffent? ostentabimus semper hosti, neque vmquam
 inferemus arma? repellimus bellum, non inferimus. Tanto igitur prom-
 ptius, alacriusque prælium ineundum est, quanto necessitas maior arcen-
 tis periculum, quam inferentis esse debet. Neque vero dubium est, quin
 hostis ingenita superbia, ac victorijs elatus, occurrentibus nobis, classem
 sit

- A** sit educturus, ac pugnae copiam facturus. At si nulla alia ratio, dignitas ipsa nos ad praelium impellat. an mediocre discrimen existimationis nos subituros putatis, si inani apparatu contenti, ne leui quidem tentata pugna, ac ne viso quidem hoste, cum summa nostra, Christianique nominis ignominia domum redeamus? Hostes tacitam hanc, sibi que optabilem cedentium deliberationem pro expressa victoria laeti iactabunt. Foederati Principes, & alij, qui animos, & vires in hanc belli curam intenderant, se spe sua frustratos, ac nequicquam tot impensis, ac laboribus fatigatos iure conquerentur. Populi se iniuria tributis exhaustos condolebunt. In proximum annum maior, validiorque hostium classis nobis imminebit, quae maius nobis belli negotium facebat, omniaque pro-
- B** sternat. Nos vero classem aut maiorem, aut validiorem numquam comparauimus. Quid igitur cunctamur? aut cur non Deo duce, eiusque in terris Vicario P I O Pont. fausta, ac prospera omnia diuino instinctu pollicente, summisque votis, ac viribus vna cum socijs Principibus in id conspirante, hoc praelium inimus, quod non modo utile, sed etiam valde necessarium videatur? Haec & alia in hanc sententiam summi duces. quae ceteris quoque & manu promptis, & consilio praestantibus trierarchis, & commilitonibus probabantur. Sed complures rei militaris alioqui scientissimi, & auctoritate graues, rerum caussis, & rationibus ommissis, vna P I I auctoritate contenti, praelium haud differendum suadebant. Cunctis denique in hanc sententiam discedentibus, tanta spes,
- C** laetitiaque animos incessit, vt quicquid intercederet temporis, id victoriam e manibus eripere videretur.

Itaque statim indicto tridui ieiunio, decernuntur supplicationes. quae in Natalem diem festum Beatissime Virginis Dei Matris inciderunt. omnesque per sacram confessionem elutis peccatorum maculis, caelesti pane se communiunt, nacti amplissima Apostolicae indulgentiae praemia, quibus P I V S ornabat eos, qui rite expiati nomen in hanc expeditionem darent. Non pauci inter se discordes, condonatis iniurijs, ex inimicis amici facti, pacatas, & ad communem rem bene administrandam conspirantes voluntates praese ferre. Mira pro cuiusque ingenio toto exercitu, & publice, & priuatim religio esse. Pontificis iudicio ex varijs

D religiosis Ordinibus delecti, & in hanc militiam dati sacerdotes, pijs cohortationibus, atque alijs charitatis officijs obeundis, omnes in Christiana disciplina continere. Itaque videres alios ex praescriptis libellis, alios ex calculis in coronam insertis, sacras ad Deum, eiusque Genitricem Virginem Sanctissimam preces fundere, opemque diuinam supplices implorare. omnes piacularibus granis, & cereis Agni Dei imaginibus, quarum rerum ingentem vim P I V S commiserat, iisque singulos milites donari iusserat, tamquam firmis tegumentis communiri: pro certo habentes, si quid grauius illis incidisset, se in caelestes sedes excessuros. probro erat,

erat, tota mente pietatis officijs non se dedere. ea fuit apud omnes **P I I** Pont. auctoritas, & exemplum. otiosum, aut ludo intentum toto exercitu videres neminem. Qui Deum, Sanctosue maledictis incesseret, haud ferebat impune. Nam duo apud Austriacum eius criminis delati, laqueo suspensi poenas dederunt. idque magnum vniuersæ classi terrorem iniecit. His rebus ita constitutis, eductam e portu classem in acies explicare, atque ordinare instituunt, ac si tum cum hoste congregiendum esset. vt antequam certamen inirent, suo quisque loco aslueri, omnes paratiores, & instructiores essent. Triremes erant ad **C C I X**. quarum Pontificiæ **X I I**. Regiæ **L X X I**. Venetæ **C V I I I**. Sabaudia Ducis **I I**. Reip. Genuensis **I I I**. Ierosolymitani Ordinis **I I I**. Præter sex maiores Venetorum trieres, quas vocant Galeatias, quibus Franciscus Diodus, vir intrepidus præerat; & **X X I V**. naues onerarias, quas Cæsar Aualus, genere, & bellica virtute clarus gubernabat. Sed is cum nauibus ab Austriaco præmissus, tempestate retardatus sociæ classis cursum tenere, & nauali prælio interesse non potuit. His accedebant celoces fere **L X X**. Armatorum yero militum numerus erat ad **X X**. millia, præter remiges, & operas; & item eos, qui huic militiæ vltro nomen dederant. quorum **I I I**. millia, & amplius fuisse traduntur. Eo igitur, quo mox dicemus, ordine, instructa acie, Internuncio Odescalco pontificia auctoritate classarijs bene precante, **X V I**. Kal. Octobris ad Orientem Messana soluerunt.

**Christiana Classis Messana mouens ad pugnam
instructa progreditur.
Cap. I I I.**

DROVEHEBATVR Christiana classis Corcyram versus, quo paulo ante magno cum incolarum damno hostes appulisse ferebantur, quattuor in partes ab Austriaco ita distributa, vt mediam aciem, cornua duo, & subsidia constitueret. Medium agmen **L X I**. triremium ipse ductabat Austriacus. cuius latera cingebant, dextrum Pontificia, læuum Veneta prætoria. illi Marcus Antonius Columna, huic Sebastianus Venierius, socialis belli duces cum potestate præerant. Dextrum cornu, quod erat **L I V**. triremium, ducebat Ioannes Andreas Auria, iussus, vt antequam iniretur pugna, semper alios antecedens ad sex millia passuum in altum procederet; ac sub certamen in locum suum æqua fronte pugnaturus reueheretur. Læuum cornu, in quo erant pariter triremes **L I V**. regendum dedit Augustino Barbadico, summo Venetæ classis Procuratori.

- A** tori . cui Sfortia Comes Sanctæ floræ , regijs Italicæ nationis copijs præfectus, adiungebatur . Postremam aciem, quæ a tergo nauigans e XXX. constabat triremibus , regebat Aluarus Bazanus, Marchio Sanctæ Crucis, agmenque claudebat, huc , & illuc opem allaturus, prout casus, & incursus hostium poposcisset . modicum interuallum mediam aciem a cornibus diuidebat . subsidia suis quæque locis assignantur . Austriacū Ludouicus Requesensius, eius Legatus, suis triremibus munitus sequebatur . Genuensium prætoria, in qua Alexander Farnesius, Hectore Spinola duce, uehebatur, Columnam suffulciebat . Ducis Allobrogum prætoria, in qua erat Urbini Princeps, Andreæ Prouanæ Linij Comititis ductu, post Venerium in subsidijs constituitur . Qua media acies a sinistro cornu dirimebatur, Petri Baptistæ Lumellini prætoria, quam Paulus Iordanus Vrsinus regebat, subsidio futura nauigabat . Post cornu dextrum Petrus Iustinianus, Melitensium triremium præfectus, erat constitutus . Antonius Canalis, & Marcus Quirinus, Venetæ classis Legati, læuum ille, hic dextrum cornu sequebantur . Ioanni Cardonæ decem Sicularum triremium duci, qui in agmine erat Aurix, cornuque dextrū ad Regiam claudebat, erat imperatum, vt cum suis triremibus ad decem millia passuum continenter præcederet, & simul atque hostilem classē prospiceret, suum in locum reuectus, classiarios de rebus omnibus admoneret : suasque triremes ita diuideret, vt quaternæ quidem singulas vtriusque cornu prætorias, reliquæ vero duæ Imperatoriam præmunirent .
- C** Ad cornua porro singula, & ad mediam aciem binæ maiores triremes remulco trahebantur . in diemque pugnæ condixerant, vt simul ac vexillum magnum a P I O Pont. missum ad Regiæ puppim extensum conspexissent, colligerent sese omnes, atque acies instruerent, & ordinarent, agminibus ita distributis, vt vnam frontem omnes obijcerent hosti, tam in acie media, quam in vtroque cornu . Ac maiores triremes quisque suas ad milliarium ante nauigare iuberent, quæ singulæ tanto inter se interuallo disiungerentur, vt vniuersam Christianæ classis ad quinque milliaria late patentis frontem æquarent, eique propugnaculo essent ; & copiosa, quam secum deuehebant, æneorum tormentorum vi primæ cum hoste congressæ, quanta possent maxima in eum inferrent damna, aciesque illius, vti ~~facere~~ disijcerent, ac perturbarent . Distribuerant præterea quingentenos milites in illas maiores triremes singulas minoribus tormentis instructos, qui de operto loco ruti hostem glandium procella verberarent . erant enim ea præalta, amplaque nauigia, veluti munitissima propugnacula . Prætoria vero quæque, diuersa, ac diuersis affixa locis vexilla gestabat, & quæ prætorias sequebantur, triremes cum illis eiusdem pariter coloris ferebant signa . Triremes non constipatæ, sed modico interuallo inter se distantes collocantur . vt ad emittendos tormentorum globos, vbi tempus posceret, spatium relinqueretur . Pontificiæ,

ficia, Regia, Venetae triremes intermiscuntur. ut æquata omnibus com- **A**
 modi, incommodiue condicio maiorem auxilij mutui curam singulis
 iniiceret. Quin etiam inter firmas infirmæ distributæ. quæ tamquam
 alis meliorum protectæ hosti fortius obsisterent. sed & milites ipsi non
 omnes separatim per nationes, verum ad mutuam concordiam, opemq.
 fouendam, prout opportunius videretur, tota classe distincti. Et cum
 nonnullæ Venetae triremes minori, quam oporteret, militum numero
 viderentur instructæ, ijs supplendis quattuor Hispanorum millia, & mil-
 le Italici generis Austriacus tribuit. Per hunc modum instructa classis
 ad aggrediendum hostem progrediens, per varios casus, & pericula,
 quæ, ne longiores simus, recensere prætermittimus, VII. Kal. Octob.
 in Corcyram, inde in Cephalemiam peruenit. Interea cum Turcicam **B**
 classem in Corinthiacum sinum se recepisse constaret, inde in Petalam
 Acarnaniæ portum, Echinadis insulis, quæ nunc Curzolaes appellantur,
 obiectum, nauigationem intendunt. eo consilio, ut ad fauces Co-
 rinthiaci sinus prouecti, hostem ad pugnam elicerent. Sed reflantibus
 ventis, iterum, tertioque retenti, in Vallisque Alexandriae portum, qui
 in Cephalemia ora situs est, reuecti, donec mare conquiesceret, substi-
 tere. hinc nondum lenita vi ventorum ad Echinadas mouentibus, lugu-
 bris de capta Famagusta, cum id nondum rescuissent, nuncius allatus
 est. qui non modo non fregit animos, sed ira, dolor, indignitas prælia-
 bundis tantos stimulos adiecit, ut pugnandi cupiditate, ac delendæ ma-
 culæ studio vehementius exarserint. **C**

Eodem tempore Turcæ post famam appulsæ Christianæ classis, con- **C**
 uocato concilio, quid agendum videretur, varias in sententias distracti
 consultant. Mahemetes Syrochus, Alexandriae Præses, ætate, rerum usu,
 & auctoritate grauis, alijque nonnulli Turcarum primores (ut exinde
 nostri captiuorum relatione cognouerunt) minime negligendum esse
 hostem dicebant, qui ultro lacessitum veniret: & classem, cui Regis Phi-
 lippi frater cum florentissimis totius Christianæ reip. Principibus præfes-
 set, non nisi optime instructam aduenisse. neque cum stipendiarijs mi-
 litibus, sed cum honorarijs ducibus præliandum esse. intra sinus Corin-
 thiaci claustra in omni rerum copia se tutissimos fore. Quare summam **D**
 rerum, nulla cogente necessitate, martis temeritati committendam non
 esse. cum præsertim classem infirmiore habent, suorum plurimis, aut
 morbo consumptis, aut longa nauigatione debilitatis. Christianorum
 vero classem, aut ducum dissensionibus dissoluendam, aut aliqua tem-
 pestate, si his locis hoc anni tempore persisteret, disijciendam. igitur se-
 dendo se plane victuros. In hac sententia erat etiam Portaus, alter sum-
 mus belli dux, rei terrestri præfectus, vir pariter ætate grauis, & bellicis
 artibus insignis. qui licet pugnae consilium priuatim abnueret, tamen ut
 se culpæ exortem ostenderet, neque Selymi decreto repugnare videretur,
 quod

- A** quod hostes pugnae potestatem non facturos existimarēt, in contrariam sententiam pertractus est; quæ erat Ali Bassæ collegæ sui, totius classis præfecti, & Lucialij archipiratæ naualium certaminum peritissimi. qui turpe ducebant semper alias victorem Turcam intra suos fines a Christiano armis prouocari. magnamq; ignominia notam Turcico nomini ex ignauia & metu, si pugnam detrectassent, inuri. nec se de victoria quicquam dubitare. nam & numero nauium, & militum robore, atque ex multis secundis prælijs comparata experientia, se omnino præstare. denique satis superq; compertum habere, quid valeat nauali prælio Christianus. quem olim Solimanus Selymi parens, alijq; Turcarum Reges ac duces sæpe feliciter debellassent. Itaque secundissimorum præliorum memores, forti, & alacri animo in hostem incurrerent, quicquid esset Christianarum virium vno certamine profligaturi. nam hanc vnam victoriã adeptos, perpetuo terra, mariq; victores fore. Sed nulla re magis ad id sentiendum mouebantur, quam quod Tyranni Selymi, omnino præliandum esse iubentis, voluntatem exploratam haberent; eamq; pro oraculo ducerēt. ac meminissent, anno superiore Pialim, Turcicæ classis ducem, eo quod Christianam classem non profligasset, loco motum, Selymi gratiam, ac dignitatem amisisse. Pugnandi consilium adiuuabat Caracossa archipirata, vir acerrimus, bellorumq; naualium scientissimus. qui ad explorandas Christianorum vires profectus, sex nostrorum maiores triremes grauitate fere immobiles nulli vsui futuras retulerat. reliquas vero agili, & nautico instrumento aptas C L X. numerum non explere (quod eas bene dinumerare non potuisset) per errorem confirmauerat. Hac igitur approbata sententia, Turcarum duces triremes nouo remigum delectu firmant; eaq; maiore militum numero, quos ex proximis Achaia, Aetolia, & Peloponnesi præsidijs collegerant, tumultuose suppleant, ac se totis viribus ad pugnam comparant.

Nauale prælium, quo omnium sæculorum maxime memorabilis victoria de Turcis reportatur. Cap. I V.

D

INTEREA nostri de hostium apparatu certiores facti, pridie Nonas Octobris, hora tertia noctis, fauente cælo ac Luna, e Cephalenia mouent. ac postera die, quæ dies erat Dominica, ad Echindas insulas primæ luce deuecti, Ioannem Cardonam cum octo triremibus ad portus naturam perspiciendum emittunt. subinde classis ad aquandum

P dum

dum sensim progrediebatur ad anem Acheloum, qui Aetoliam ab Acarnania diuidens late tortuosus in mare deuoluitur. Præcedebant dextri cornu triremes, quæ prætoriam Auriæ sequebantur. qui vt primum ex illis insulis euehi cœpit, sub alteram lucis horam, Turcicam classem circiter quindecim millia passuum distantem prospectans, id continuo significauit Austriaco: qui etiam ex Regia trireme, albescente cælo, aduentantem hostem prospexerat. Neque inde triremes admodum accelerandas esse ratus, ne qua illis in aciem dirigendis confusio nasceretur, culparum indulgentiam, quam vniuersis depugnantibus pro potestate P I V S liberalissime concesserat, iubet promulgari, pugnae signum extolli, & omnes se ad dimicandum comparare. Sacerdotes à Pontifice missi, triremes omnes obibant, militum errata breuem per confessionem expiantes; Christi. de cruce pendentis effigies per naues circumferentes, præclare hortabantur omnes, vti bono essent animo; nec dubitarent, Christum Deum, pro cuius sanctissimo nomine dimicaturi essent, e cælo ipsis opem allaturum. mox Austriacus cum in celocem descendisset, idemq. Columnam, & Requiescensium facere mandauisset, illum ad sinistrum, hunc ad dextrum cornu circumspiciendum, classariosq. ad pugnam adhortandos emisit. ipse vero mediam aciem circumuectus, suum quemq. locum tenere iussit. atque omnium animos ad certamen pie, ac fortiter ineundum optimis rationibus acuebat. Nam præclare cum illis agi putandum, siue superessent, siue mortem oppeterent. Superstitibus quidem, quod sibi tam felici certamini interesse contigisset; demortuis vero, quod pro Christi nomine, Christianæq. Reipub. salute fortiter occumbentes se per amplissimam peccatorum expiationem cum beatissimis mentibus feliciter confociare potuissent. Neque vero esse de victoria dubitandum: præsertim tam Sancto Pontifice pro ipsis apud Deum, cuius res ageretur, intercedente. Ad hæc autem respondebant milites, ne, quicquam de illorum virtute dubitaret, facturos se, quod fortes viros deceret. Columna quoque, & Venerius, alijq. duces optime confirmabant suos. nec quicquam eorum omittebant, quæ adipiscendæ victoriæ opportuna fore viderentur. quæ res ingentem Austriaco lætitiâ attulerunt. quo ad Imperatoriam suam reuerso, tympanis, tubis, & id genus alijs instrumentis magis etiam erecti & accensi sunt militum animi; altaq. voce Deus omnipotens, trinus & vnus inuocatus est, & ipsa quoque sanctissima Virgo Christi mater, vt quæ plurimum possit apud filium suum (quod illis præscripserat P I V S) reuerenter salutata.

His igitur cum humanis tum diuinis munita præsidij Christiana classis procedebat in hostem. qui nostros prospectans, e vestigio se ipse quoque ad pugnam accingens, in hunc modum acies instruxerat. Medio agmine,

A agmine, quod XCVI. fere cum triremibus, tum biremibus constabat, Alis, & Portaus, summi duces procedebant. Dextrum cornu, quo LVI. triremes vehebantur, regebant Syrochus, Cauraliusq. archipiratae. Sinistrum vero XCV. cum triremium, tum biremium constans numero, ducebat Lucialius. à quo non nihil remotæ XII. triremes remigabant. biremes vero XXX. quibus præerat Amurates Dragutes, & alia minora nauigia cogebant agmen. Caracossa magno cum leuiorum nauigiorum numero alios antecedebat. His omnibus archipiratae plurimi, iidemq. fortissimi, qui luminum insignia præferebant, adiutores accesserant. Constabat Turcica classis triremibus ducentis & octo; quadraginta & septem biremibus, præter alia multa minora nauigia.

B vero hostes inflati animis, ac velis propius aduecti, sinuosa fronte in modum semiplenæ Lunæ, acie compositi, mare latius occupabant. quippe qui Christianos prius aduersos, mox eos præteruecti, auersos etiam aggredi, atque ita perstringere cogitarent, vt ne vnum quidem eorum effugere nauigium posset. Nam quoniam Christiana classis diuersis erat subiecta Principibus, putabant fore, vt capta fuga sibi consuleret. præteritisq. victorijs elati, nihil minus, quam nostros superiores fore existimabant. minorem enim credebant classem Christianorum, quam re vera esset. Itaque ad pugnam se se expediunt. pollicentur duces militi gratiam sui Tyranni, spoliaq. amplissima. mox præliabundi dispolo magno tormento conferendæ manus signum edidere. quibus pari signo nostri respondere, pugnam nihil detrectantes. eaq. prælij denunciatio eodem tormentorum strepitu, iterum ac tertio, vltro citroq. repetita est.

C Collatis inde signis, principio, sex illas maiores triremes, quæ nostram antecedeabant classem, Turcæ obuias habuerunt. quæ multis, ac validis tormentorum ictibus eminus eos percutientes, illos varias in partes fusos dispulerunt. eorumq. acies ita perturbarunt, vt ingentem suorum stragem intuentes, timore correpti, ordines seruare non possent: Quæ res Turcis eo magis improuisa fuit, ac terribilis, quod nulla tormenta in eiusmodi triremium lateribus disposita esse, speculatores retulissent; neque ipsi se ad id genus certaminis antea numquam visi præparare potuissent. sed id vt initium calamitatis illis attulit, ita maximo nostris adiumento ad victoriam fuit.

D Affulsere hoc loco Christianis nonnulla præsentis auxiliij diuini, eorumq. conatus feliciter prouehentis, indicia non obscura. Primum ventus, qui in eam vsque horam fauerat Turcis, reflauit illico, mareq. prorsus conquieuit; & omnem se ad prælium componendi, & in pugna consistendi sustulit difficultatem. Dein Sol, qui nostris aduersus incurrebat in oculos, prospectumq. impediēbat, transmissa media cæli regione, radijs suis hostium offēdebat obtutum. simulq. aura quædam ab occasu leniter spirans, fumū, quæ tot tormentorū excitabāt tonitrua, a nostris in Turcas deferebat.

At vero Turcæ, collectis animis ac viribus, pergebant, & magnas illas ^A triremes vi penetrare conabantur. Sed adeo male tum accepti sunt a nostris, ut bona pars classis eorum disiecta, fractaq. fluctuaret. nam quominus possent hostes ictus illos celeri cursu deuitare, a vento mox non nihil aucto retardabantur. qui etiam fumo omni in illos adacto, fere omnem eis videndi facultatem adimebat. Audiebant tunc nostri fragores magnos, ruinasq. malorum, & triremium, Turcarumq. pereuntium stridorem inauditum. Videbant non paucas illorum triremes flammis absumi; alias amissis gubernatoribus subsistere; plurimorum cadauera, remos, antennas, vasa, diuersi generis arma ferri super aquas. Et hæc quidem a solis illis magnis triremibus perpetrabantur. Sed hostes quamuis distractam multis locis classem suam, perturbatosq. ^B ordines viderent, tamen furoris quodam cæstro perciti, maioresq. naues nostras præteruecti, non deseruerunt se se. Itaque mox prætorix, triremesq. fere omnes ita conflixere, ut non iam missilibus, aut tormentis eminus, sed gladijs prope collato pede præliarentur. nam & proræ inter se iunctæ hærebant; & naues in arcto sic erant constipatæ, vix ut telum vllum in mare vanum intercideret. & cum alij in aliorum triremes insilirent, ac ferreis malleis, militaribus sicis, pugionibus, alijsq. varijs generis armis inter se confligerent, tantus fusus cruor est, ut mare sanguineum esse atque ex frequentibus tormentorum ignibus ardere videretur. Ducibus, ac militibus tam atroci prælio dimicantibus, iam totis classibus pugna conferta erat. Sinistri cornu sociorum triremes, quæ vergebant ad Acarnaniam, acriter ^C primæ conflixerunt: graueq. & longum certamen sustinuerunt. Sed præfecti Barbadi præstantia, ac reliquorum præterea Venetorum ducum, ac militum virtus sic enituit, ut ex ea parte victores primum euaserint. At Barbadi non minus egregij militis, quam fortissimi ducis partes implenti, ancipitiq. prælio strenue dimicanti coniecta sagitta, læuo effosso oculo, caput traiecit. ipseq. præceps cadens, inter manus ablatum est. sed extrahi sagittam noluit, donec pugnatum esset. quod illa extracta, præ dolore se illico moriturum cognosceret, optaretq. se victoriæ lætitiæ fruentem emori. absoluto certamine, cum victores Christianos fuisse intelligeret. e capite sagittam elici passus, gaudio plenus, elatis in cælum manibus, immortales Deo gratias agens, vir singulari pietate, consilio, eloquentia, ^D ac militari virtute clarus, æternaq. memoria dignus e vita excellit. Tanti ducis casum sensit vtraq. acies. nam Turcis in turbatam, duce amisso, prætoriam impigre transfiliantibus, actum de illa foret, ni Federicus Nanius, & Siluius Portius citato cursu hosti se fortiter obiecissent. horum subsidio factum, ut semicapta triemis reciperetur, & atrocio prælio nostri in hostium triemes irruentes, cæso Turcarum robore, mixta cum dolore lætitiæ, eas obtinerent. Non aliorum vero magis in hoc cornu pugnantium virtus enituit, quam Ioannis Contareni, Sfortiæ Comitis Sanctæ

- A** Sanctæ Floræ, Io. Baptistæ Benedicti, Cyprij, Marci Quirini, Antonij Canalis, & Marci Ciconiæ. Quorum fortissimorum ducum non minus, quam & aliorum singulari ardore dimicantium, robore, fractis hostibus, eorumq. ducibus Syrocho, Caracossa, & alijs multiplici vulnere confectis, inde Christianis affulgere victoria cœpit. Sicuti mox etiam euenit in acie media: vbi Imperatores nostri cunctis se se pugnae periculis inuictis animis obijciebant. hostemq. gladio ferire, ac clypeis, & thoracibus, quibus insigniter muniti erant, telorum hostilium ictus cominus, eminusq. excipere tanto vitæ contemptu non formidabant, vt mortem vltro pro communi salute appetere viderentur. Hoc enim loco inter summos vtriusq. classis duces atrocius certamen exarsit: hic pars firmior triremium, hic militantium robora constiterant. Austriacus in Ali Bassæ regiam inuectus, ad proram ab eo grauissimi certaminis impetum sustinuit: ceteris Turcarum triremibus passim suis opem ferentibus; seq. tam pertinaciter defendentibus, vt Hispani vulneribus affecti, graui cum periculo, cædeq. mutua idemdem repellerentur. Interea Columna cum triremem, qua cum diu admirabili contentione dimicauerat, in potestatem redegisset, aliasq. vicinas velut tempestas pari virtute discississet, quacumq. pergeret, magnam hostium faciebat stragem, ac demum in Turcarum regiam se se insinuauit. Pontificia vero triemis, cui præerat Honoratus Caetanus, cum insigni Archipirata Caracossa fortissime congregiens, eum oppugnauit. Sed is postea in Ioannis Baptistæ
- C** Benedicti Cyprij triremem incidens, cum illo prælians interficitur. quem dum Cyprius exanguem armis expoliat, immisso ab hoste eminus spiculo, & ipse transfigitur. Ex altera parte Venerius, alioqui senex LXXVI. annis maior, eximia virtute cum hoste congressus victor discesserat. acceptūq. vulnus in crure tam diu dissimulauit, donec hostes essent deleti: idq. sic vltus est, vt prætoriam sibi infestam ceperit, atque depresserit. Animaduersoq. periculo, in quo versabatur Austriacus, a puppi Alim aggredi constituit; si terga cæderet, fore sperans, vt ancipiti dimicatione distractus vinceretur. Prætoriam eo dirigenti, Portaus alter summus belli dux cum triremium globo tam celeriter sese obijcit, vt cum in fronte se ostendisset, mox in latera pugnam verteret. At Venerius, cuius virtute res Veneta nitebatur, suos verbis & factis itidem confirmans; pugnantibusq. se immiscens, optimi ducis, & strenui militis munera non omittit. Pluribus hinc inde peremptis, acrius Turcæ pedem inferunt. ducibus, ac militibus nostris non animus, non virtus deerat. sed multitudine pressi cessissent loco, ni Ioannes Lauretanus, & Catharinus Mari-petrus, Veneti trierarchæ militari fortitudine conspicui, periclitantibus succurrissent. qui dum aliquandiu procedente pugna pari certamine strenue dimicando hostes profligant, glandibus transfixi cecidere. His ducibus amissis, nostri non deijciunt animos. Sed maiore ira succensī

vehementius in hostes irrumpunt. aliosq. trucidant, alios vulnerant, alios **A**
propellunt. Paulo Iordano Ursino duas triremes fortiter oppugnanti, gra-
uiq. in discrimine versanti præsto fuit Comes Sanctæ floræ, cui bene dimi-
canti brachium duplici glande transfigitur: eiusq. ope cæsis hostibus,
triremes ipsæ fractæ deprimuntur. Ursinus & ipse in crure saucius, Pon-
tificiorum militum robore munitus, in Portau Bassæ prætoriam inue-
hitur: triremiq. potitus, eum fuga elapsum nō inuenit. nam ille, vt in Chri-
stianos victoriam inclinare prospexit, clam e sua prætoria scapha exce-
ptus, abiectis dignitatis insignibus, euaserat. Tanti fuga ducis, vt Tur-
cis adimere, ita nostris adijcere animos visa est. Tandem Austriacus, &
Columna, aliorum ducum ac militum viribus suffulti, cum Ali per tres
fere horas acerrime dimicantes, singulari virtute hostium Regiam **B**
superarunt, Turcis quamplurimis contrucidatis. Ali dissiliente ligni fra-
gmento ex adacta pila de triremi pontificia, cui præerat Alfonsus Appia-
nus, summum caput effringitur; dupliciq. vulnere transfoditur. ex angui
detrahi spolia, caput abscindi, idque in hasta suffixum extolli Austriacus
imperauit. Turcarumq. vexillis depressis, ac signo Crucis erecto, captam
hostium Imperatoriam post Regiam suam agebat remulco, Victoriam
conclamans. Interfecti hostium Imperatoris cognitum os, & vincen-
tium Christianorum clamor illico totis classibus exauditus, ac præcipue
salutare Christi signum in hostili prætoria elatum, & nostros alacriores
ad victoriam perficiendam fecit, & Turcarum ardorem adeo restinxit,
vt capta fuga pleriq. sibi consulerent. Nec fere iam cædendis, sed col- **C**
ligandis hostibus, spolijsq. capiendis victores operam dabant. Multi ca-
pti, plures cæsi proceres Turcæ, militesq. præcipui. non pauci in ma-
re dedere se præcipites, vt vel aquis obruerentur, vel ad continentem
enatarent. Complures subistere mortem deprecantes, tum quod eua-
dendi deesset facultas, tum quod de Christianorum clementia bene
sperarent.

Sed quæ in subsidijs erant triremes, acriter & ipsæ dimicantes, egregie se
quoq. præstiterunt. nã & Bazanus, & Requesensius, & Cardona, & Linius,
alijq. præterea duces, vt quæq. pars premi, aut laborare videbatur, pro com-
muni fide, quã omnibus debebāt, auxilia impigre submisere. ipsiq. strenue
dimicantes, ad victoriam nō mediocrem opem contulerunt. Eodem tem- **D**
pore, qui ex Christianis in vinculis apud Turcas durissimam seruitu-
tem patiebantur, cum nostros vincere sensissent, alij catenas confringere,
alij soluti vinctos soluere, omnesq. raptim captis armis ingentem cæ-
dem facere. Dum hostes in acie media, ac dextro cornu strenue cæ-
duntur, in dextro nostrorum cornu minus feliciter pugnatur. Ibi duo
clarissimi, ac veterani duces ex vtraq. acie inter se aduersi constiterant. Io.
Andreas Auria atque Lucialis. ambo strenui, & inter se notissimi, quod
eadem litora sæpius obiissent. Sed Auria certaminis initio decem, aut duo
decim

- A** decim triremibus instructus in altum se subduxit. Siue quod triremes, in quibus dignitatis suæ summa periclitabatur, in discrimen non adducere caute statuisset: seu veritus, ne hostis, qui multitudine nauigiorum longe erat superior, cornu latius extenderet, Christianamq. aciem circumueniret. Id enim potissimum Lucialius agebat, vt nostrorum aciem cingeret: Auriamq. a latere præteruectus, ad puppim cum illo congrederetur. Sed id consilij ab Auria fuit anteuersum: licet in mare se latius extenderit, seriusq. pugnam commiserit. Hinc varias subiit reprehensiones: plerisq. suspicantibus eum in fugam dare se voluisse. Sed illum alij vindicabant a culpa, quod arte cautus artem eludere studuisset. Quoquo modo se res haberet, grauitur hoc loco percussæ sunt complures Christianorum triremes; in primisq. prætoria Melitensis. nam Lucialius nostrorum triremes, quæ ab Auria se disiunxerant, nulloq. ordine, & incerto imperio mari ferebantur, conspicatus, eas incredibili celeritate continenti triremium agmine circumsepsit: easq. aggressus, cæsis propugnatoribus, ferocissime percussit.

In hac pugna Ierosolymitani Ordinis milites, quibus est quasi naturale bellum cum Turcis, ad quinquaginta, & S. Stephani equites Florentini complures, Venetiq. aliquot trierarchæ, atq. alij non pauci fortissime dimicantes cecidere. Prætoria Melitensis acriter cum Lucialio congressa, tandem in eius venit potestatem. sed mox a nostris recepta est: Petro Iustiniano, strenuo duce, faucibus erepto. grauioremq.

- C** plagam hostes intulissent, nisi Auria, mox Austriacus, Columna, Venerius, Bazanus, & Cardona, conspecto periculo, celeriter suppetias attulissent, hostemq. profligassent. Quos cum Lucialius appropinquantes, & Auriam triremes in se obuertentem conspexisset, virtuteq. nostrorum mediam aciem, ac dextrum cornu cæsum, superatumq. fuisse cognouisset, metu ardorem pugnae remisit. ac relictis, quas ceperat, triremibus, quam citatissimo potuit agmine in fugam se coniecit. Eum nostri cum sex, aut septem nauigijs ad promontorium vela facientem insectati, reliquas Turcicas triremes, quæ erant ad triginta, ad litus allidere compulerunt; easq. omnes, vna dempta, remulco extractas, sed inanes, & male multatas receperunt. Lucialio velocissime, vt diximus, effugiente.
- D** qui cum semifractis aliquot nauigijs, quæ XXX. ferme esse ferebantur, Methonem versus, Constantinopolim properauit, vt ereptum Melitensibus vexillum, captamq. triremem fortitudinis suæ signa, Selymo præsentaret. Eum vero, quod iam aduerserasset, remigesq. fractis viribus defatigati essent, nostri persequi nequiverunt. Hostibus igitur maxima ex parte cæsis, compluribus in vincula, reliquis paucis in fugam coniectis, integra nomini Christiano victoria stetit. Qua peracta, nostri collectis triremibus, ac spolijs, in portum se receperunt. mox sæua exorta tempestate, mariq. vehementer perturbato, ne in portu naufragium face-

facerent, nihilq. inde læderentur, qui victoriam dedit, Deus in columnas protegit. Spectaculum visu foedum, miserandum, ac terribile omnino erat, caesorum hominum corpora, cruentatiq. maris foeditatem, arma, simul & contractarum triremium partes vndiq. fluctuantes circumspicere: ipsaq. cadauerum supernatantium multitudine remorum pulsum praepediri.

Erat in Regia Christiana, praeter alios, delecta quadringentorum Hispanorum militum manus, qui sub tabulatis ad longioris pugnae casus, & ad vltimum discrimen reseruabantur. ij nutum Austriaci ad confurgendum expectantes, vt primum ex condito editum surgendi signum audiuerent, integri vigetiq. ex improviso exorti, fessis nostris, atque extremoin periculo versantibus successerunt; sublatoq. clamore in lassos hostes stricis gladijs impressionem fecerunt. Hæc inexpectata acies, improvisaq. **B** procella primo confudit, turbauitq. barbaros; mox uasta strage cecidit. Austriacum Hispani complures proceres viri, consilio manuq. prompti, praeliando circumstabant. In ijs Ludouicus Requesensius, eius legatus; Bernardinus Cardenas, qui fortiter dimicantem mortem appetijt; Lupus Figueroa, castrorum Magister; Michael Moncada, Petrus Padilia, & alij pleriq. viri summo loco nati. qui strenue pugnantes egregiae virtutis specimen ediderunt. In praetoria vero Pontificia praeter fortissimorum militum cohortem, florentem Romanorum procerum globum Columna secum habebat. In ijs erant Pompeius Columna, Zagaroli Dux, quem illi Pontifex legatum adiunxerat, & Prosper eius frater, Troilus Sabellus, Vincentius Vitellius, & alij, quorum virtus, consilium, impigraq. opera hoc bello **C** spectata in primis est. ex ijs vero Horatius, & Virginius Vrsini, & Horatius Carafa strenue dimicantes inuictis animis occubuerunt. sed hoc praelio egregia virtus etiam eluxit Parmæ & Urbini Principum, Linij Sabaudienfis praetoriae ducis, Francisci Diodi, maiorum triremium praefecti, & Ascanij Cornei. Nec ijs in hoste cadendo inferiores fuere, Gabriel Sorbello-nus, & Pompeius Specianus, Mediolanenses, & alij genere, & bellica virtute insignes. Paulus vero Gislerius, P I I Pontificis consanguineus, in hoste proterendo nemini secundus, strenue dimicans vulnus in faciem accepit, trirememq. sibi infestam, caesis hostibus, aliorum ope deuictam in potestatem redegit. Michaelq. Bonellus, Pontificis sororis nepos, impiger adolescens, acriter pugnans hostes cadebat. Deniq. omnes, & Pontificia, & Regia, & Venetae classis siue duces, siue milites tam egregie se gesserunt, vt ope diuina ingens ille Turcarum exercitus totus fusus, ad internicionem cesus, captusue fuerit. **D**

Hunc igitur dies ille, memorabilisq. conflictus hora coeptus meridiana felicem exitum consequutus est. atque tam breui temporis interuallo, videlicet quattuor circiter horarum spatio, placuit Deo, maximam omnium quae in mari post hominum memoriam extiterint, victoriam dare Christianis. quae res eo fuit admirabilior, quo nostri & militum, & nauigiorum

- A** rum numero erant hostibus inferiores. & sane perspicere nemo non potuit, id factum esse diuinitus. nam vt omittamus id, quod de commutatione venti supra memorauimus, tam ingentem classem, tam longam nauigationem, ea anni tempestate, ita breui temporis interuallo conficere potuisse, egressum fuisse hostem ad Christianos lacessendos, cum alioqui domi suæ tutus esse posset, animaduersione plane dignum videtur. Sed piratam, qui ad Christianam classem explorandam venerat, falso retulisse, ad LX. triremes nostras retrorsum nauigationem intendisse, sicuti Christianis quoque fuerat renunciatum, e Turcarum classe totidem rostratas naues ad Orientem recessisse, id effecit, vt progredi, signaq. conferre, mutuo, sed nostris fausto errore decepti vtrinq. non dubitarint. Diuino præterea consilio factum, vt bene mane hostem eo loci nostri prospectarent. nam & eis fuit otium se se ad pugnam instruendi. perficiendiq. victoriam, & natura loci quantam maximam optare potuissent, rei bene gerendæ præbuit facultatem. Sinus ille Ionij maris ad Naupactum, vbi res gesta est, theatri speciem præbens intuentibus, in circuitu patet amplius CCC. mil. oris ad XXV. millia passuum inter se distantibus. ab ortu Solis ora Peloponnesi, & Aetoliæ montibus cingitur. a meridie Zacynthum insulam, ab occasu Cephaleniam, & Leucadem respicit. Qua in orientem spectat, mille fere passus procul a continenti, tres eminent scopuli, nunc Corzulares insulæ, Echinadæ olim appellabantur. Siue quod præacuti illi scopuli spinosi echini formam referant,
- C** siue quod ibi echinus piscis (vtrumq. enim verum est) copiose a piscatoribus capiatur. Sed nomen antea fere ignotum, & obscurum celebris hæc victoria nobilitauit.

Ceterum victores duces, ac milites ad Petalam portum recepti, inter se mirifice gratulantur, alter alterius egregia facinora meritis extollunt laudibus: omnesq. singulari lætitia supinas manus ad cælum tendentes, Omnipotenti Deo rerum bene gestarum auctori summas laudes, & quæ maximas possunt gratias agunt, qui se tantæ victoriæ compotes fecisset. eamq. PII obsecrationibus, ac pietati secundum Deum acceptam referentes quæ liberi parentibus debent, ea se illi debere profitentur. Mox ad eum, & ad alios Principes de rebus gestis nuncios cum litteris decernunt.

- D** Ad Pontificem Austriacum Ferdinandum Carrillum, Plegi Comitum, Columna vero Prosperum affinem ac gentilem suum, & Maturinum Romagalsium, Ierosolymitani Ordinis militem insignem, cum vexillo hostium ducibus erepto legauerunt. Interea vero nostri curandis faucibus, prædæ diuidendæ, resciscendisq. viribus intenti, per aliquot dies aduersis fluctibus impediti in illis portibus substiterunt.

Cæſorum hoſtium; & captarum triremium
numerus. Cap. V.

CÆS A feruntur eo die triginta fere hoſtium millia .
 nobiliores duces, & trierarchæ omnes, pars cæſi,
 pars capti ſunt, præter Portaum Baſſam, eiufq. fi-
 lium, & Lucialium, quibuſcum alij pauci, vt dixi-
 mus, fugam arripuerunt. Recenſendis captiuis,
 qui viui in poteſtatem noſtrorū venerunt, in parti-
 tione quidem prædæ tria millia quadringenti, &
 octoginta ſex inuenti ſunt. ſed multo plures priuatim occultati, qui in B
 communem ſortem non venerunt. Inter alios complures primarios du-
 ces ac milites, capti ſunt duo filij Alis Baſſæ, ex Selymi ſore ſuſcepti,
 Amathes decem & octo, alter tredecim annos natus, Mahemetes appel-
 latus. Ad quindecim millia Chriſtianorum, quos ſuperioribus annis
 barbari captiuos fecerant, ſunt in libertatem vindicata. Ex noſtris, cenſu
 habito, ſeptem millia quingenti ſexaginta ſex deſiderati ſunt. Et eorum
 magna pars Veneti. quattuor namq. millia, & quingenti ex ijs pugnan-
 tes cecidere: in quibus complures clari viri, duceſq. fortiſſimi. vt præter
 Auguſtinum Barbadicum, & alios, quos ſupra memorauimus, Benedi-
 ctus Superantius, Vincentius Quirinus, Ioannes Lauretanus, Hieronymus,
 & Marinus Contareni; Georgius, & Andreas Barbadici; M. Antonius Lan- C
 dus, Antonius Paſqualicus, Franciſcus Bonus, Hieronymus Venerius,
 & alij, quos recenſere longum eſſet. Eiufdem vero caſus, gloriæq. parti-
 cipes fuere nonnulli ex ſocijs ciuitatibus triremium præfecti clari nomi-
 nis, vt Io. Baptiſta Benedictus, Cyprius; Andreas Calergus, Creten-
 ſis; ~~Antonius Eudemonius Sydonenſis~~; Hieronymus Byſantius, Aſcri-
 uienſis; Iacobus Metius, Dalmata; & Iacobus Triſſinus, Vicentinus; qui
 omnes ſingulari fortitudine ad extremum uſq. ſpiritum dimicantes e vi-
 uis exceſſere. Sed hos, ac ceteros, qui in noſtrorum claſſe mortem obie-
 re, non tam vis hoſtium perculit, quam ille, pro quo pugnant, ſibi pi-
 gneratus eſt Chriſtus. Credibile namq. eſt, qui prius Catholico ritu ex-
 piati, ac culpis omnibus ſoluti, tunc vero in Deum intuentes, vitam pro D
 illius gloria profuderunt, eos eodem tempore Angelorum agmine ſtipa-
 tos triumphantes in cælum euolaſſe. Tanta enim belli ſacri contra ſan-
 ctæ Eccleſiæ hoſtes vis eſt, vt, quod ex diuinis litteris tradunt auctores bo-
 ni, vel parum probos, ſanctos, & Dei martyres efficiat. vbi vinci ſalutare,
 vincere vero glorioſum.

Captæ ſunt centum circiter, & nonaginta hoſtium partim triremes,
 partim biremes. quarum centum & triginta erant integræ; eaq. omnes
 omni commeatus, prætioſæ ſupellectilis, & armorum genere inſtructiſ-
 ſimæ

A sime octoginta, partim triremes, partim biremes, aut fractæ, aut incensæ, aut depressæ perierunt. triginta vero plus minus in fugam dissipatæ. E quadraginta triremibus honorarijs, quæ quod nocturni luminis ferant signa, Græco nomine Phanones appellantur, omnes, vna dempta, in Christianorum potestatem peruenerunt. ænea tormenta maioris formæ CXVI. reperta. minora vero CCLVI. Quæ omnia inter fœderatos ex lege fœderis pro rata parte diuisa sunt.

Victoria PIO mirabiliter enunciatur; eaq. audita, ipse lætus cum alijs immortales Deo gratias agit. Cap. VI.

B

C **R** O C ipso pugnae die, nocteq. præcedenti, Romæ PIVS, quippe qui classes iam prope esse, vt congrederentur, existimaret, multo maiores se in preces dedit. Id ipsumq. sacrorum hominum in Collegijs, ac Cœnobijs per omnes hosce dies faciendum curauit. Vbi in singulas horas Dei famuli erant distributi, ob id assidue Dominum deprecantes. neque enim vlla magis eum premebat cura, quam felix, & optatus expeditionis huius euentus. cuius causa, tot tantisq. vigilijs, & ieiunijs, ætate alioqui deuexa, se se afflictauerat; ac tot lacrymas precesq. profuderat, quibus misericordiam, clementiamq. diuinam in Christianos inclinans, meruit exaudiri. ac præterea dignus est habitus, cui Deus licet tantis locorum interuallis in Vaticano videlicet, suis in cubiculis agenti, eadem die & hora, qua pugnatum est, victoriam diuinitus indicarit. Vbi cum familiaribus suis, præsertim cum Bartholomæo Bussotto, ærarij Pontificij Quæstore, grauibus de rebus agens, illis ex improviso relictis, fenestram aperuit, oculisq. in cælum sublatis, paulisper fixus ita perstitit: ac speculam subinde claudens, cogitabundus, Bussottum intuitus: Non est, inquit, nunc tempus negotiandi. vade ergo, & Deo Domino gratias age. nam classis nostra cum Turcica congressa hac ipsa hora victoriam retulit. Hoc ille audito, statim admirationis plenus abscessit. Sed eundo respiciens, Pontificem ad paruam aram iam genibus prouolutum, iunctis manibus Deo grates agentem vidit. Id vero Bussotto licet mirum videretur, tamen præter domesticos, ac fidos amicos, cum aliquo rem communicare noluit. veritus, ne si minus verum foret visum, de Pontificis exstimatione quicquam detraheretur. Domum igitur profectus, certo libro eius rei memoriam, diem, horamq. notauit. Cum porro certus de victoria nuncius esset allatus, nullus de visionis eius dictiq. veritate dubitandi sibi relictus est locus. Idq. multis proinde

Car-

Cardinalibus, atque alijs principibus viris ipse Bartholomæus enarrauit; **A**
Pontificè præsertim vita functo. Cardinalis quoque Cæsius, se ad Pontificem tunc statim introisse, eumq. in genua procumbentem, & orantem vidisse testabatur.

Neq. ita multo post, nempe XII. Kal. Nouembris de re bene gesta PIVS per nuncium Venetijs profectum certior factus est. Cum Ferdinandus Carrillus, & alij ab Austriaco, Columnaq. ad Pontificem legati reflantibus ventis præpediti, Romam citius peruenire non potuissent. Ferunt PIVM sæpius demiratum, quod sibi res serius, quam tempus posceret, enunciaretur. quippe qui de felici rerum euentu nihil dubitaret. Hoc igitur nuncio intempesta nocte PIVS accepto, e lectulo statim exiliens, atque ad domesticum sacellum accurrens singularis lætitiæ, paribq. pietatis, & gratiarum actionis indices voces supplex obtulit Deo, **B**
rerum bene gestarum auctori: ac Palatinos, & familiares suos omnes euigilare iussos, ad eandem gratiarum actionem excitauit. Orta vero luce, cunctis Patribus ad eum gratulationis caussa venerabundis pariter, ac lætabundis conuolantibus, hilarissimeq. exceptis, & communicata vtrinq. lætitia, ijs atque alijs quamplurimis comitatus, inde quantas maximas potuit, in Sancti Petri Basilica, vt par erat, Deo gratias egit: publicasq. ac celebres supplicationes indixit, & obijt. Atque per omnes parochias ijs, qui tam præclaro bello mortem oppetierāt, rite iusta persolui, & eorum egregia facinora, virtutesq. publicis orationibus concelebrari curauit. Quin etiam vt tantum diuinæ clementiæ beneficium, qua par erat pietate, Christianus populus perpetuo coleret, ad honorem Dei, **C**
eiusq. Sanctissimæ genitricis Virginis Mariæ, cuius potissimum precibus & auxilio tantam se victoriam adeptum esse profitebatur, instituit, vt deinceps in perpetuum Nonis Octobris, Commemoratio Sanctæ Mariæ de Victoria in Ecclesia Catholica pie recoleretur. vt hoc videlicet eximio diuinæ benignitatis monumento posterorum animi ad agēdas Deo, eiusq. parenti gratias excitati, in eam spem erigerentur, posse nostræ religionis hostes (modo in vnum Christianorum sensus, viresq. conueniant) omnino vinci, profligari, deleriq. præsertim si non tam in armis, quam in ope diuina, (vti tunc factum est) spes reponatur. peccatorumq. sordibus elutis, puræ ad Deum preces effundantur, atque genitricis eius **D**
Mariæ subsidium sedulis votis impleretur.

Chri-

Christiani Principes de victoria PIO gratulantur, eiusq. tum Pontificis, tum victoriae metu Turcae contremiscunt.

Cap. VII.

B

¶ B idem tempus Romanorum Imperator Augustus, ac ceteri Christiani Principes, tam felicem, ac singularem rerum euentum PIO per litteras, & nuncios gratulati, illi secundum Deum, tam insignem victoriam acceptam retulerunt. Mox ubique gentium peruulgatur fama, diuino consilio factum, ut eius Pontificatus in ea incidisset tempora, quibus

Ecclesia Dei, Turcarum Christianos diuexantium viribus afflictâ, hoc opportuno subsidio vehementer indigebat. ac Pontificis operam usque adeo summo Deo gratam fuisse, ut ea satis extitisset ad sacrosanctam Principum societatem conciliandam, & ut talis tantaeque victoriae ipse princeps esset, & auctor. qua de re tum soluta, tum vincâ numeris oratione, à cunctis ferme praecleari ingenij viris inscriptiones, & elogia passim edita, & tribus nobilioribus linguis ad eius rei memoriam sempiternam ubique terrarum peruulgata.

C Ceterum Selymus, sua amissa classe, furore percitus, ut, qui in regno erant suo, Christiani omnes interimerentur, edixit. Quod tamen Deus auertit, Tyranno per Mahometum eius consiliarium ex ea mente deducto. Id nempe si fieret, fore, ut non solum Turcae omnes, qui apud Christianos essent, eodem modo perimerentur; verum Galliae quoque Rex, hac immanitate perspecta, veteri pace nihili pensa, vna cum ceteris Christianis Principibus, in Turcicum Imperium excidendum conspiraret. Illud vero satis constitit, per idem tempus Constantinopoli, timore perterritos publice Turcas excessisse: & in Asiam confugientes, eo res plurimas comportasse. omnes porro, qui Christum olim abnegauerant, apud Turcas transfugae, pari formidine correpti, iam perfidiam suam purgare, seq. oretenus, non ex animo Christum eierasse. Itaq. abijciendi Turcicam superstitionem, & ad Christianam disciplinam redeundi tempus aduenisse. Quamobrem ipsi Turcae terrore perculsi, a mentibusque similes, se se Christianis submittentem dictitabant: Cum in vestra potestate fuerimus, nostri, quaesumus, vos misericordia teneat. Is videlicet hostium animos pauor inuaserat, eoq. existimationis venerant Christianorum arma, propter celebrem huius victoriae, Pontificisq. virtutis famam, & eam, quam de ipsius precationum vi conceperant, opinionem sanctitatis.

Q

Timo-

Timorem Turcis augebant e cælo ostensa prodigia, quæ Ottomanici imperij excidium portendere videbantur. nam Constantinopoli supra Moscheam, (quod olim sanctæ Sophiæ nomine, Deo dicatum, insignè templum fuit) tres lucentissimas Cruces ignea specie, puro, claroq. æthere, apparuisse, fama percrebuerat. easq. a barbaris pluribus sagittis petitas numquam lædi potuisse. verum celeri motu se se in sublime attolentes, vanos, irritosq. ictus reddidisse. In ipso quoque naualis pugnae conflictu, Christum Redemptorem nostrum, & S. S. Apostolos Petrum & Paulum, Angelorum agmine stipatos, strictis gladijs Turcis minitantes in sublimi aere constitisse. id vero Turcæ ipsi, vt aiunt, eo prælio capti se conspexisse testabatur. quod etiam indicat ipsius prælij affabre adumbrata pictura, quæ in Vaticano in aula Regia conspicitur. subiectis hisce inscriptionibus: quarum altera id innuere videtur. A
B

Classes oppositæ, Turcarum vna, Christianæ societatis altera, inter PIVM V. Pont. Max. Hispaniarum Regem, Venetam Remp. inito iam fœdere, ingentibus vtrinq. animis concurrunt.

Altera vero sic legitur.

Hostes perpetui Christianæ Relig. Turcæ, diuturno victoriarum successu exultâtes, sibiq. temere præfidentes, militibus, ducibus, tormentis, omni denique bellico apparatu ad terrorem instructi, ad Echinadas insulas, a communi classe, prælio post hominum memoriam maximo, perspicua diuini spiritus ope profligantur. C

His autem ostentis Christiani imperij prolationem, ac Turcarum exitium portendi, hostes quidem formidabant. Sed tamen siue Christianorum Principum dissidijs ne dicam, an desidia? siue nostris peccatis id emerentibus, neque id factum adhuc videre meruimus, neque barbarorum cæcitas ad lucem veritatis, vel signis e cælo missis, amplectendam commouetur. D

At vero, vt ad victricem classem redeamus, victores duces, classis viribus instauratis, concilium aduocant, & quid agendum, consultant. Alij hostilis regni caput Byzantium perendum, alij Naupaæteum sinum & oras, alij alias expeditiones aggrediendas, ac dum victoribus calerent animi, hostesq. timor occuparet, bellum fortiter prosequendum suadebant. At cum remigibus fere spoliatae triremes essent, militumq. bona pars

- A** pars uulnerati, pleriq. decederent, alij decumberent; & qui pugnare possent, uix sex millia superessent; & copiarum, quas praesidio relinqui oporteret, & commeatus laborarent inopia; tum uel maxime, quod praecipitaret autumnus, hiemsq. procellas minaretur, in hiberna redire constituerunt. eo tamen consilio, ut uere nouo, statim in altum prodirent, & coniunctis armis ad infestandos intimos hostium fines, aperto liberoq. mari progredierentur. Interim uero terra Maximilianus Caesar in Pannonia XX. peditum, equitum uero IV. millibus, quae illi foederati Principes, ut diximus, offerebant, bene suffultus, bello Selymum urgeret: & Sarmatae, Moschouitae, Persae, Tartari, aliaq. Turcis finitimae gentes ad proximas prouincias bello petendas euocati concurrerent: ut terra mariq. undique circumuallatum, quod PIVS molebatur, Ottomanicum euerteretur imperium. His igitur constitutis, Austriacus cum regia classe Messanam, inde Neapolim summis honoribus exceptus concessit; Venetus intra portus suos continuit se se, Columna triumphans Romam contendit.

Marco Antonio Columnae, deuicta Turcarum classe, ad Urbem redeunti, PIVS, & Populus Romanus magnos honores habent.

Cap. VIII.

- C** T quoniam uirtuti honos, & uictoriae triumphus deberetur, praesertim cum illud quondam in more, & instituto Senatus, Populiq. Romani positum esset, ut imperatoribus suis post deuictos hostes ad Urbem redeuntibus triumphum decernerent, illosq. honorificentius exciperent, Columnae Romam appropinquanti, hanc honoris, & communis laetitia significationem pro uictoriae magnitudine Romani dare constituerant. Quod genus spectaculi, per multa saecula Romae numquam uisi, dum summa pompa, eximijsq. sumptibus publice curatur, ecce id minus expedire, statim PIO refertur. tum quod id honoris uni Austriaco, summo classis Imperatori deferri par esse uideretur; tum etiam ne Marcus Antonius inde maiorem in inuidiam apud aemulos suos, ut contigit, adduceretur. At uero PIVS, etsi cum unice diligebat, summoq. honore dignum existimabat, tamen ne minorem potestatem maiori aequare uideretur, ut moderata illum pompa cohonestarent, populo permisit. quod si Urbem ingrederetur Austriacus, maiores se illi honores habiturum. Romanorum tamen studia quin Columnae ingres-

Q 2 sum

sum triumphali honore, & omnium ordinum celeberrimo concursu celebrarent cohiberi non potuere. Itaque ad XVII. Kal. Ianuar. Capena porta Urbem ineunti, & Pontificis propinqui, & Magistratus, & alij præterea summi viri, pontificiæq. custodiæ equites obuam prodire, atque honorifice salutatum equo ornatissimo insidentem magnifice deduxere. Porta, qua inuectus est, sumptuosius exornata, ad eam erexerant magna trophæa duo, ad quæ nonnulli captiui religati cernebantur. supra portam vero hoc positum erat elogium.

Marco Antonio Columnæ, Pontificiæ classis Præfecto, & de Apostolica Sede, Sociorumq. salute, ac Pop. Rom. dignitate optime merito.

S. P. Q. R.

Cóplures porro aliæ passim, præsertim ad veteres arcus, eruditæ, & honorificæ legebantur inscriptiones, quibus & partæ victoriæ magnitudo, & Pontificis, & rãti Ducis laudes paucis memorabãtur. Vbi vero duci pompa cœpta est, ducenti circiter captiui cõposito ordine Pontificiæ familiæ vestitu præcedebant: alia porro CLXX. mancipia proxime disposita sequebantur. hostiumq. spolia hinc inde elata pulcherrimum triumphis spectaculum præbebant. Pontificiæ custodiæ equitibus, inde Magistratibus ordine dispositis, grauiter incedentibus, socialis foederis vexillum, aliaq. signa militaria præferebantur. Columnæ latera cingebant Hieronymus, & Michael fratres Bonelli, Pontificis propinqui. Ad Romanum forum progressis obuia fuit Urbana militia, in septemdecim distributa cohortes. quæ decore instructa, post captiuos incedens egregiam spectantibus referebat speciem, pompamq. perficiebat. Hoc ordine ad Capitolium, inde ad Vaticanum processerunt. ibi PIVS Pont. plurimis Cardinalibus, alijsq. summis viris inspectantibus, ad deosculandos sacros pedes summittentem se Columnam sustulit, amantissimeq. complexus est. Ille de more ducum rebus ab se gestis breuiter expositis, statim productos captiuos in potestatem PIO tradidit. In ijs erat Alis minor filius. nam etsi vterq. perinde, ac si Principum Christianorum liberi essent, commode, ac liberaliter habitus fuerat; tamen maior ex ægritudine, quæ eum somno priuauerat, & inedia confecerat, Neapoli iam excesserat e viuis. Captiuos vero PIVS, partim in domicilio ad id præparato, partim in Adriani mole sub custodia condi, ac sumptu publico tam humaniter haberi voluit, vt hospitem potius, quam hostium loco esse viderentur. Gratum inde PIVS Columnæ se præbuit; eumq. non modo honorificis extulit verbis, sed copiosa quoque pecunia donauit. At Columnæ animus omni auro præcellentior, id non ad priuatum suum

- A** suum, sed ad publicum referens commodum, eam pecuniam in pauperes puellas collocandas erogavit. Ad ceterorum vero indigentium tenuitatem subleuandam, publicæ huius lætitiæ causa P I V S alias pecunias large distribuit. Curatū deinde est in Capitolino Aræcæli templo, magna cæremonia Sacrosanctum Missæ sacrificium, pro gratijs agendis diuinæ maiestati. Cui rei complures sacri Præsules, & Marcus Antonius ipse, & alij quam plurimi Romani proceres interfuere. vbi sacris rite peractis, postea quam de summa Pontificis virtute, de præstantia fortissimorum ducum, & militum, ac de insigni parta victoria, Marcus Antonius Muretus, egregius illius temporis orator, luculenta oratione peroravit, argenteam columellam rostratarum nauium figuris ex argento expressis ornata, B. Virgini Deiparæ, eiusdem ædis patronæ, Columna singulari pietate dedicauit. His autem habendis celebritatibus, tam benigna fauit cæli clementia, vt post hominum memoriã per autumnum, aut hiemem fere nulla felicior, vel augustior vniquam fuisse diceretur. nam sudo, & temperato cælo, rosæ, flores, nouelliq. fructus de arboribus non modo in Vrbe, sed alibi quoque per Italiam præter consuetudinem pendebant, vt aspectantibus vbiq. essent admirationi, ac de tam felici rerum successu cuncta exultare viderentur.
- B**

C Principes tum Christianos, tum Ethnicos in sociale bellum contra Turcas conspirare, P I V S omni studio contendit. Cap. IX.

- A** R T A M victoriam P I V S ad reprimendos superbos Turcarum animos, eorumq. vires immi- nuendas valde prodesse, ad Ottomanicumq. regnum euertendum, magnum inde Christianis adi- tum aperiri, non ignorabat. Sed cum etiam probe intelligeret, non satis esse vincere, nisi victoria quo- que vti victores scirent, ne tam opportuna e manibus
- D** laberetur occasio, omnem, vt aiunt, lapidem mouendum esse existima- uit. nam si Turcis ad suas reparandas vires tempus daretur, eos, ma- iore instaurata classe, reuersuros, & acceptam cladem ardentius vindi- caturus. Hoc igitur ne magno Christianæ Reipub. damno, pari- q. dede- core contingeret, sed potius vt tantæ victoriæ fructus quam vberimos colligere, sæuissimiq. Tyranni communis hostis regnum socijs ani- mis & armis excindere ne cunctarentur, non modo fœderatos, atque alios Christiani nominis Principes, sed etiam Ethnicos, & extremi prope terrarum orbis Reges per litteras, ac nuncios orabat, & obtestabatur.

Q 3 & ve-

& vero quoniam fieri plerumq. solet, vt res feliciter gestæ, magniq. rerum **A**
 apparatus facile multorum animos ad amicitias, opesq. iungendas alli-
 ciant, omni studio curauit, vt partæ victoriæ magnitudine diligentius
 explicata, sociorumq. animis, ac viribus ostensis, reliquos principes in ean-
 dem belli societatem adscisceret. Itaque ad Mennam Aethiopi Regem,
 vulgo Preteianum appellatum, cuius imperium in Africa Turcis
 finitimum longe lateq. patet, quiq. se Christianam religionem colere pro-
 fitetur, & ad Sciecum Thomam Persarum Regem, & alios Orientales Prin-
 cipes, etsi Ethnicos, opibus tamen, ac viribus potentissimos, litteras dedit
 (quæcû alijs in fine huius operis extant) amplissimis verbis. quibus magna
 partæ victoriæ momenta, & Christianæ classis apparatus referens, eos
 tamquam perpetuos Turcici nominis hostes, ac ferme naturales cum il- **B**
 lis inimicitias, continentiaq. bella gerentes hortabatur, vt foederatos adiu-
 uarent, admotiq. ex diuersis locis exercitibus, communem hostem
 ancipiti contentione percellerent. Id si fecissent, hostem, qui sæpe fi-
 nes eorum occupasset, euersum iri: seq. multo plura, quam amisissent,
 recuperaturos, & vniuerso terrarum orbi salutem allaturos: idq. non mo-
 do ad communis salutis summam, sed etiam ad gloriam, ac felicitatem
 eorû pertinere: qui vbiq. ferme gentium regia maiestate, & opibus excel-
 lerent. Eas vero litteras PIVS per Sebastianum Lusitaniæ Regem, qui Pon-
 tificis hortatu suas etiam illis adiunxit, missis peritis viris, ad eos perferen-
 das curauit.

Ceterum PIVS complures triremes in annum insequentem diligenter **C**
 instrui, ornariq. iussit, atque ingentem colligi pecuniarum vim, fidei Mõ-
 te, Fœderis nomine constituto. Et cum humana, tum etiam diuina pro
 aliorum Pontificum more Apost. indulgentiæ præmia concessit ijs, qui
 uel in hanc iuuandam expeditionem proficiscerentur, vel ipsi bello facul-
 tatibus suis opem ferrent. His vero, & alijs parem opem præstantibus, æris
 alieni solutionem differri iussit, litibusq. supersederi. Demum ita multa
 sunt; quæ de hoc sacro bello feliciter gerendo, sapienter constituit, ac fir-
 ma, sanctaq. Hispanos inter, & Venetos, ei promptissimis animis obsequen-
 tes, retinenda concordia, procurauit; vt quamplurimis voluntarijs mili-
 tibus vndique ad eum confluentibus, cunctisq. Turcarum hostibus ad **D**
 eos debellandos concitatis, si cœptis exitus respondisset, à Turcica tyran-
 nide liberam Christianam rempublicam videremus, neque magnis, vt
 sæpe fit, periculis, & damnis ab hoste sæuissimo nobis illatis, tantopere la-
 boraremus.

Aegro-

Aegrotat PIVS, & veluti mortuus deploratur.
Cap. X.

SED vt humana consilia, vota q. licet pia, nescio quo diuino iudicio, aliquando fallit euentus, spesq. & inanes contentiones nostræ in medio cursu sæpe franguntur, & corruunt; ita nos iusta diuinæ prouidentia ratio cuncta sapientissime moderantis Christianæ submissionis in officio debet continere. Inter hæc namq. consilia, motusq. rerum humanarum,

B Christianorum, vt credere fas est, tantum Pontificem diutius habere non promerentium, peccatis sic exigentibus, euenit, vt ex ardore dysurix, quo morbo, vt diximus, laborabat interdum, sæuiente hieme, per mensem Ianuarium, anno M. D. LXXII. grauius cœperit ægrotare. Ex quo cum non nihil conualuisset, inanes Astrologorum diuinationes irridebat, qui suis ducti coniecturis de propinquo eius interitu differebant. solitisq. laboribus intentus, parum sibi parcebat. Ineunte Martio, acerbioribus, quam soleret antea, renum doloribus cum angeretur, vrinamq. faceret putrescentem, addubitabant medici, ne exulceratos renes haberet, atque vesicam, quæ calculos etiam contineret. Ipse vero nullo alio humano fretus remedio, ætate præsertim admodum ingrauescente, secretas illas corporis partes ab vlllo vel aspici, vel tãgi pro modestia sua numquam passus, medicos sibi noluit amplius adhiberi; asinino lacte, veteri suo, atque vsitato medicamento contentus. Et quo grauiore premebatur dolore, eo maiorem vim eius lactis exhausit. Hinc factum, vt stomachus elanguescens id concoquere non valeret. Corporis igitur viribus labentibus in dies, doloreq. summopere inualescente, quamuis eum comprimere niteretur, mirificam constantiam, patientiam ac moderationem animi præstans, suspiria quædam occulte in Christi de cruce pendentis imaginem effundebat idētidem, supplex in hæc verba. Domine adauge dolorem, dum adaugeas & patientiam. Neque tamen adduci potuit, vt per eos sacros dies de stata ciborum abstinentia quicquam remitteret. quo de genere pietatis plura suo loco infra scribemus. Die Cænæ Dominicæ sacro, Cardinalis Alexandrinus, legationibus suis iam perfunctus, ei sic præcipienti cælestem panem administrauit. id autem agentem, & ea verba: Corpus Domini nostri Iesu Christi custodiat animam tuam &c. de more pronunciantem PIVS iussit insistere, & ita verba concipere, vt ijs tantum fieri solet, qui sanctissimo illo Sacramento pro viatico communiuntur, paulo post e viuis excessuri. In Parasceue deinde, quæ incidit in diem pridie Nonas Aprilis, domesticam in ædiculam

culam prope cubiculum suum, Dominicam Crucem iussit afferri, quam **A** excalceatus maximo charitatis affectu pronus adoravit. Sed a publicis rebus audiendis cum se subduxisset, mortuus esse, vulgo ferebatur. In Vrbe tamen eiusmodi rerum, & animorum motus, quales in extremis Pontificum ægrotationibus fieri solent, visi non sunt. quæ res optimæ eius administrationis fuit indicio, rebus omnibus ordinate constitutis. Porro statim de illius obitu, licet inanès, per orbem terrarum nuncij dimissi. subinde cum paululum conualuisset, sacrosancto Paschatis die, in Vaticani podium, qua in S. Petri forum respicit, salutari signo populum vſitato more consignaturus, pedes processit: vt eadem quoque opera vulgarem illam de obitu suo plebis opinionem inanem esse doceret. vbi Pontificali habitu, lætam frontem præ se ferens, non ignarus, se a cunctis **B** deploratum fuisse, statam precationem alta, & canora voce sic intonuit, vt qui in area media consistebant, eum exaudierint. ex quo tanta lætitia populus incessit, vt mirum id prorsus esse videretur. Verum nec ita multo post, recrudescente morbo, de rebus quarumdam vacantium Ecclesiarum prouidendis, alijsq. de negotijs sermonē cum eo serere nonnullis cupiētibus: Mihi, inquit, alia longe grauiora negotia modo sunt transigenda. subiecitq. An vero quibus dstringor, negotia parua esse putatis, cum ad extremum diem, quem appetere iam sentio, recte obeundum componendus mihi sit animus. Cereos tamen orbiculos, quos vocant Agnos Dei, septimo nimirum Pontificatus sui vertente anno, solemniter ritu consecrare voluit, idq. non sine magna lacrymarum vi. Mox de **C** nouo errata confessus, quod illi fuit extremum, sacerdoti, qui sibi a sacris confessionibus erat, vt pro ea, quam illi maximam auctoritatem communicauerat, per amplissimam noxarum indulgentiam ipsum expiaret, iniunxit.

Septem Urbis Ecclesias moribundus inuisit. Cap. XI.

VNDECIMO porro Kal. Maias, edicens, velle se eorum reliquias in terris postremum visere, quos se **D** nō multo post visurum speraret in cælo: Septem, inquit, Urbis Ecclesias obire volo, ab sanctis illis locis ad Deum dimittendus. idq. præstitit. ab æde S. Pauli ad S. Sebastiani magnam partem pedibus ingrediens. quo in itinere vt moreretur, non pauci verabantur. vsque adeo videlicet afflictus erat, viribusq. deiectis. neque vero fuit, qui eum ab eiusmodi consilio reuocare posset. Inter alios M. Antonio Columnæ ei obuiam prodeunti, atque vt sibi parcens lectica veheretur

- A** retur, suadenti, iussit P I V S, vt primo quoque tempore Neapolim ad Joannem Auftriacum, in orientem inde cum eo, atque alijs belli ducibus Turcas expugnaturus properaret. Ad Lateranensem ædem cum peruenisset, rogatus, vellet reliquum viæ in alium diem differre, parumper hæsit; oculisq. in cælum sublatis; Qui fecit, inquit, totum, ipse perficiat opus. Quæ cum Latine pronunciaffet, viribus auctus, ac meliore vultus colore cœptum iter insistens, ad gradus sacris Christi Saluatoris nostri vestigijs consecratos progressus, obortis lacrymis, infimum gradum singulari pietate ter osculatus est; quasi postremum augusto loco honorem habiturus. Commoratus ibi paulisper est, aures præbens Anglis Catholicis, eo regno religionis causa profugis; qui sacro illius pedi osculum
- B** infixerunt. quos ipse cum humaniter accepisset, Cardinali Alexandrino iussit, eorum nomina percenseret, vt illorum posset necessitatibus subuenire. oculisq. in cælum conuersis: Domine, inquit, si fuerit muneris mei, vel proprium sanguinem pro eorum salute libens profundam. Eodem in itinere egêtes quosdam homines, Martinumq. Nauarrum, virum doctrina, & probitate insignem, de Toletani Archiepiscopi causa, de qua supra scripsimus, cum eo differentem audiuit. Vesperi domum reuersus, non prius, quam duodecim supplices libellos perlegisset, sedens quieuit. Demum curato corpore, accitoq. ad se Cardinali Alexandrino, sacrum ei fœdus commendauit, & vt, quantum in ipso esset, noui Pontificis electionem primo quoque tempore maturandam deinceps
- C** procuraret, admonuit: quando magnum numerum haberet Cardinalium, quos ipse in eum ordinem cooptauerat. Qua quidem admonitione proinde motus Alexandrinus perfecit, vt noui creatio Pontificis (is Gregorius Tertiusdecimus fuit appellatus, & Ecclesiam Dei sapientissime gubernauit) conclauis vix dum clauso, conficeretur. idq. potissimum ne fœderis rationes perturbarentur. Cuius quidem fœderis, ac Dei in primis ope fretus, subinde dicebat P I V S, minori duorum annorum spatio post victoriam sperare se, fore, vt Ottomanicæ gentis imperium, nomenq. deleretur, vel certe plurimum imminueretur.angebaturq. animo non posse se, vel sanguinis detrimento sui, tot prouincias, quas perfidus Turcarum Tyrannus per vim occupauerat, à Christianis receptas intueri, atque inde eam, quam cupiebat, capere lætitiâ. Verum se res eo loci, tam egregieq. compositas relinquere, vt successoris difficile haud quaquam foret, cuncta inuitæ societatis ope recuperare.

P II obitus Cap. XII.

A

IS vero peractis, septem psalmos ad salutarem poenitentiam accommodatos sibi praelegi mandauit. legenti praecipiens, id faceret alta voce, ad singulos uersus paululum subsistens, quo melius ipse posset diuinos illos sensus meditando degustare. Itidemq. sibi saepius Euangelicam Dominicæ Passionis legi iussit historiam: & ubi sanctissimum IESV nomen audiret, ob reuerentiam pileolo manum intendebat: quem si per corporis imbecillitatem attingere non posset, manu pium mentis sensum indicabat. Quarto ante obitum die rem diuinam facere, atque ita diuinis se se praesidijs magis communire, Deoq. postremum se in odorem suauitatis hostiam offerre cogitabat. Sed viribus destitutus, cum id non posset, interfuit sacrificanti, ac caelestem Eucharistiæ cibum summa pietate suscepit. Pridie vero quam obiret, per Episcopum Signiæ, Pontificio sacrario praepositum, sacram, quam saepius efflagitauerat, postremo sibi iussit vnctionem adhiberi: quinquaginta dies, & amplius acerbissimos dolores toleranter passus: citraq. vllam seu vultus, se u animi perturbationem identidem in genua procumbens: supplexq. Deum tum pro se, tum pro sancta eius Ecclesia enixe deprecans, ac de morte verba faciens; quam sub ipsum ægrotationis initium imminere sibi praesenserat. Ac licet morbo, doloribusq. tam diu grauiter conflictatus, nullam tamen vnquam vocem, aut verbum minus se ipso dignum emisit. Morienti aderant Michael Bonellus Alexandrinus, Hieronymus Rusticucius, Felix Perettus cognomento Montaltus, Antonius Carafa, Iulius Aquaiua; aliquando etiam Paulus Aretius Placentiæ Episcopus: quos omnes ipse creauerat Cardinales; ac praeterea Seraphinus Caballus, Generalis Dominicanorum Magister: omnes, vt quam felicissime mortem obiret, procurantes. Paulo vero ante, quam efflaret animam, ingenitæ modestiæ suæ non immemor, intimam laneam subuculam, quam, vti dicemus, cuti proximam semper induere consueuerat, ad humeros retortam, brachiorumq. partem nudam se habere comperiens, modicis, quæ sibi supererant, viribus ipsemet eam nitens extendere, corporis nuda contexit. Deinde manus Crucis in modum conformauit, & intermortuis vocibus pronuncians hos versus

B

C

D

Quæ

A Quæsumus auctor omnium,
In hoc Paschali gaudio,
Ab omni mortis impetu,
Tuum defende populum.

Abſque alio motu, Deo placidiſſime reddidit ſpiritum, Kal. Maij, ſub veſperum, anno poſt Chriſtum natum M. DLXXII. ætatis vero ſuæ octauo, & ſexageſimo. cum Pontificatum ſanctiſſime adminiſtraſſet annos ſex, meſes tres, dies quattuor, & viginti.

B Tanti Pontif. iacturam portendere, atque deplorare viſa ſunt etiam elementa, & terræmotus certis ditionis pontificiæ locis, fremitus, illuuiō- neſq. fluuiorum. Hoc anno IV. Idus Februar. Romanæ arcis arborē fulmen excuſſit, angeli marmorei alam effringens. iplaq. arbor ignem ita concepit, vt totam noctem deſlagrarit. Sacra turris S. Petri in Vaticano, ic̄ta fulmine, magnam partem exciſa eſt. Hæc, & id generis alia ſigna, quamuis naturalia ſint, neque certa Pontificum futuræ mortis, aut rerum immutandarum indicia; hoc tamen diuinæ prouidentię fere ſolemne eſſe, obſeruant etiam pij, & docti viri, vt inſignes rerum humanarum clades, qualis fuit tanti Chriſtianorum parentis amiſſio, formidoloſis antea ſignis denunciare aliquando ſoleat.

C Quam acerba Chriſtianiſ, & iucunda Turcis
mors eius acciderit. Cap. XIII.

D **M**OX de illius obitu, vt antea incerti, ita poſtea certi quoquo verſus nunciij dimittuntur. atque inde tum in Vrbe, tum foris pij viri, boniq. omnes tanti Pontificis, ac ſanctiſſimi paſtoris ſui diceſſum ferre quam dolentiſſime. Vt verum illud eſſe conſtaret, quod nonnullis Pontificatus initio mærentibus prædixerat, futurum, vt maiorem ex obitu eius, quam ex dignitate ſuſcepta dolorem homines caperent. Collacrymans Ioannes Auſtriacus, Io. Paulo Odeſcalco nec multo poſt ad eū miſſo, mortuo PIO, parentem ſuum mortuum eſſe dicebat; neque ſperare ſe deinceps vumquam boni quidpiam effecturum. Demum communis omnium erat ſententia, atque vox, multis ab hinc ſæclis Chriſtianam rempublicam cladem maiorem nullam accepiſſe, tanti viri facta iactura. Sed vt vere Chriſtiani, pijq. omnes dolere, & ingemiſcere; ita contra impiæ, ac perfidæ gentes, Chriſtianiq. nominis hoſtes ingentem præ ſe ferre lætitiã: certo credentes, bellicos eius apparatus omnes perturbatos, & irritos fore. Selymus admirabiles dies feſtos egit Conſtantinopoli. Mahometes Baſſa,

Bassa, primus eius dynasta, cui per exploratorem Epidaurium clam id. **A**
 erat allatum, Aquensium Exepiscopo, cuius ante meminimus, Galliarum Re-
 gis apud Turcam Oratori, nullum Ottomanam domum accipere posse
 nuncium hoc ipso feliciorum testabatur. ac Turcas PII preces ex-
 timuisse magis, quam uniuersa simul arma Christianorum. enimvero pre-
 ces eius Deo pergratas videri. neque aliunde classis suae iacturam profe-
 ctam esse. Hæc omnia deinde retulit idem Orator Iacobo Malatestæ,
 Marchioni Roncofredi, per eos dies Constantinopoli apud ipsum diuer-
 santi. Hic autem æstate superiore in Turcicam expeditionem missus à
 PIO, cum à Venetis præfectus esset Epiro, contigit, ut Turcarum ve-
 niret in potestatem. itaque ad Selymum in vinculis perductus est; in eiusque
 redemptionem PIVS tria millia, & quingentos nummos aureos con- **B**
 tulerat. atque, ut Carolus Gallorum Rex eum dono sibi dari postularet,
 effecit. E turri porro Euxini ponti, eo tempore, quo PIVS decesserat,
 tandem ille vinculis exemptus, per tres dies sub vesperam Constantino-
 poli ingentia dari publicæ lætitiæ signa prospexit: ignibus, accensis faci-
 bus, æneorum tormentorum bombo, atque clamoribus, Turcico de-
 more cuncta replentibus: iisdemque diebus præ gaudio tam optati nuncij
 pueros procedere supplicantes. noua res, & apud ipsos, ex quo regnum
 obtinent, ante nunquam uisa.

Ceterum PIO uita functo, sacri fœderis conatus, & consilia in peius
 ruere cœperunt. inter fœderatos Principes repente multiplex exorta dif- **C**
 fidentia est. mox denique, Venetis cum Turca pacem facientibus, di-
 siuncta societas. Ac tantam victoriam reportasse ferme nihil aliud pro-
 fuit, quam vinci posse Turcam ostendisse. Verum si susceptum bellum
 fœderati prosequi voluissent, opes Pontificiæ, nec inualidæ, satis erant in
 promptu. nam in ærario decies centena millia nummorum aureorum
 PIVS reliquit. ac quingenta præterea millia in nominibus post tres inde
 menses exigenda. Tredecim vero millia in eius cubiculo sunt inuenta:
 quæ tenebat ipse manu sua in pauperes eroganda. Centena porro mil-
 lia in manibus habebat Gulielmus Sangalettus, intimus Quæstor ærarius.

PII forma, statura corporis, funus, & sepultura. **D**

Cap. XIV.

IUSTA fuit statura, graui, permodesto, ac pleno
 sanctitatis aspectu. idque vel oculorum præ se ferebat ob-
 tutu: macie præditus, rubro, & albescente colo-
 re; oblonga facie; oculis subcæruleis; naso admodum
 adunco; promissa barba; & in Pontificatu tota iam
 canescente, caluo capite; calido, ac sicco tempe-
 ra-

A ramento. hinc valebat memoria, & quos se mel de facie iam diu cognouisset, eos facile omnes agnoscebat: atque ditionum suarum omnium rationes, & statum, regnorumq. negotia tam perfecte didicit, ut primo Pontificatus anno, ea omnia mente, ac cognitione comprehenderit.

Defuncti corpus medici exenterauerunt, tresq. in vesica nigros calculos planioris formæ singulos ponderis dimidiæ vnciæ, inter seq. non ab similes inuenerunt. Lotum deinde, nouisq. vestimentis ad sepulturam decore ornatum Theodosius Florentius, & Iustinianus Orfinus, intimi cubicularij, vesperi, lacrymarum pleni, maiorem in ædiculam sacri Palatij detulerunt. Inde vero in S. Petri ædem deportatum, non solum

B populus Romanus, qui eum diu deplorauit, inuisit, omnibus cuiusuis ordinis osculatum illius pedes certatim confluentibus; sed omnes fere ex circumiectæ regionis finibus per eos quattuor dies, quibus inibi fuit, ad eum venerabundi conuenere frequentissimi. Atque precationum coronis corpus ipsum attingere, alij lacinias illi præcidere, alij de mento pilos euellere, religionis causa sibi asseruandos, nitebantur: parumq. abfuit, quin carnem eius quoque conuellerent. Quæ quidem caro eorum testimonio, qui illam attrectarunt exanimem, mollis erat, & flexibilis viuidiq. coloris, instar corporis viuentis. quod nec contemnendum sanctitatis indicium esse solet. Iam vero ne corpus ex eo concursu aliquo modo læderetur, necesse fuit militum ei custodiam adhiberi: ob idq. in

C sacello S. Thomæ repositum est, vnde pes eius ex ferrea crate prominens præbebatur ad osculum multitudini, quæ nihilominus calceorum ei soleas excidit. Et sane mirum, vestimenta, resq. illius omnes pijs viris quam magnæ essent venerationi. Laneam subuculam, qua quidem amictus est mortuus, Dominicanorum summus Antistes enixe precatus obtinuit: eamq. uti decebat, ornatam ad Sebastianum Lusitanæ Regem, P II Pontificis summe studiosum, dono perferendam curauit. Pileolos vero, calceos, & alia eiusdem generis magnis præcibus efflagitarunt alij principes viri; quos rebus eiusmodi donauit Cardinalis Alexandrinus. Quin etiam ab ipsis Christiani nominis hostibus similis fere P II memoriæ exhibita veneratio est. cū enim Cauralius Turca, inter alios captiuos vir primarius, vinculis esset exsolutus; effigiem P II ad Selymum perferendam ab eodem Cardinali postulauit, ac cum ea voti compos Constantinopolim versus dimissus est. Per eos dies impudicæ quædam mulierculæ, quæ sub hoc Pontifice turpitudinis suæ meritas aliquando pœnas dederant, ad eius corpus spectandum lætabundæ processerant:

D rata videlicet, effractis timoris quasi repagulis, ad explendas cupiditates suas liberum aditum apertum esse; sed illud conspicatæ repente consilium immutauerunt. atque ipsæ quoque sacros eius pedes oscularæ, errata sua lacrymis execrari cœperunt. Mox vero in S. Andreae sacello,

R lo,

lo, paruo in tumulo ad tempus extructo conditum fuit. vbi elogium **A** affixum erat eiusmodi.

PIVS. V. PONT.

Religionis, ac pudicitiaē vindex,
 Recti, & iusti assertor,
 Morum, & disciplinaē restitutor,
 Christianaē rei defensor,
 Salutaribus editis legibus,
 Gallia conseruata, **B**
 Principibus foedere iunctis,
 Parta de Turcis victoria,
 Ingentibus ausis, & factis,
 Pacis belliq. gloria,

MAXIMVS

PIVS. FELIX. OPT. PRINC.

De translatione corporis eius. Cap. XV. **C**

A NNO deinde a partu Virginis MDLXXXVIII. V. Id. Ianuarij, Sixtus V. Pontifex Max. eximio, ac plane pontificia magnificentia digno apparatu, e beati Petri, in Exquilinam Sanctæ Mariæ Maioris basilicam PII corpus transferendum curauit. Videlicet e sacello non insigni admodum structura, in splendidissimum, atque ornatissimum, & e lateritio ad tempusq. extructo, ad marmoreum, ac perpetuum sepulchrum ab se vna cum ipso sacello magnifice exædificatum, præclarisq. operibus affabre expositum. vbi sacratissimum illud ipsum Saluatoris **D** nostri de virgine nascentis tactu consecratum Præsepe colitur, ob idq. sacellum ad Præsepe nuncupatur. sunt autem in eo sacello monumenta duo, & ea quidem amplissima, atque ornatissima. Quod in sinistro latere est, id sibi Sixtus Pontifex; alterum vero ad dextram PIO V. posuit. Hoc in medio cernitur egregia ipsius PII Pontificis effigies e lucidissimo marmore, ornatu pontificio, de more sedens; habetq. infra pedes elogia duo. vnum in hæc verba.

PIO

A   **PIO V. PONT. MAX.**

Ex ord. Prædicatorum,

SIXTVS V. PONT. MAX.

Ex ord. Minorum,

Grati animi Monumentum posuit.

Alterum illi subiungitur his verbis.

B   **PIVS V.** gente Gisleria Boschi in Liguria natus, Theologus eximius, a Paulo III. in Insubria hæreticæ prauitatis Inquisitor, a Iulio III. sanctæ Inquisitionis officij Commissarius generalis; a Paulo IV. Episcopus Sutrinus, deinde S.R.E. TT. S. Mariæ super Mineruam Presbyter Card. & a Pio IV. Ecclesiæ Montisregalis in Subalpinis administrator factus; eo vita functo, summo Cardinalium consensu Pont. Max. creatur. qui veteres sanctos Pontifices æmulatus, Catholicam fidem propagauit, Ecclesiasticam disciplinam restituit, tandem gestarum rerum gloria clarus, dum maiora molitur, totius Christianæ Reipub. damno nobis eripitur. Kal. Maij. MDLXXII. Pont. anno VII. ætatis suæ LXVIII.

C   Ornatur præterea PII sepulchrum binis grandioris formæ marmoreis simulacris. hinc quidem S. Dominici Confessoris, inde vero S. Petri Martyris, in suo cuiusq. hemicyclo collocatis; alijsq. multis vndique nitet imaginibus affabre incisus in marmore, quæ præcipua quædam acta PII Pontificis ob oculos ponunt. In primis vero nobilis apparatus, pompaq. exprimitur, cum Pontifex creatus solemniter coronatur. A dextera vero eius cernitur, cum Marcum Antonium Columnam classis Pontificiæ Præfectum constituit. Pugnæ item naualis designatio, & Christianæ classis contra Turcas ad Echinadas bene pugnantis descriptio, pulcherrimis pariter expressa figuris apparet. quæ breui hoc narratur elogio:

D   Selinum Turcarum Tyrannum, multis insolentem victorijs, ingenti parata classe, Cypriq. expugnata, Christianis extrema minitantem, PIVS V. fœdere cum Philippo II. Hispaniarum Rege, ac

R 2   Rep.

Rep. Veneta inito, M. Antonium Columnam Pontificiæ classi præficiens, ad Echinadas, hostibus **A**
X X X. mill. cæsis, **X.** mill. in potestatem redactis,
 Triremibus **CLXXX.** captis, **X C.** demersis, **X V.**
 mill. Christianis a seruitute liberatis, precibus, &
 armis deuicit.

Ad sinistram vero figuris item exprimitur, cum Sfortiam Sanctæflo-
 ræ Comitem, Pontificij auxiliarij exercitus ducem declarat contra per-
 duelles Caroli Noni Galliæ Regis, Ecclesiæq. hostes. Ibidemq. imago
 cernitur prælij, & victoriæ, quæ, eo ipso Sfortia duce, in Gallia de hæretic-
 cis reportata est. habetq. incisam inscriptionem hanc. **B**

Galliã, Carolo IX. Rege, perduellium, hæretico-
 rumq. nefarijs armis vexatam, vt de Regno, deq.
 religione actum videretur, **PIVS** Quintus, Sfortiæ
 Comitis Sanctæfloræ ductu, missis equitum, pedi-
 tumq. auxiliaribus copijs, periculo exemit: hosti-
 busq. deletis, victoriam reportauit. Regi Regnum
 cum religione restituit. signa de hostibus capta ad
 Lateranensem Basilicam suspendit.

Ceterum hæc **PII** corporis translatio magna celebritate, & concur-
 su, summaq. omnium pietate, & religione habita est. Et sane iucundum
 æque, ac pietatis plenum spectaculum erat, cernere sacros, ac laicos pro-
 ceres, Clerum Vrbs fere vniuersum, Urbanos magistratus, atque alios
 quamplurimos suo quemque loco, atque ordine procedentes: hos qui-
 dem orantes silentio, alios vero pio concentu sacros versus, antipho-
 nas, & psalmos decantantes. Vndique præterea e vicis, ex omni foro,
 ex officinis, domibusq. incredibilem fieri concursum sexus vtriusq. ho-
 minum, tum spectantium, tum sacram processionem comitantium, san-
 ctiq. Pontificis memoriam recolentium. Qui, corpore in basilicam, quo
 deportabatur, illato, ferme ad punctum temporis ædem ipsam alioqui **D**
 magnam, & amplam compleuerunt. qui vix ne ab armatis quidem mi-
 litibus e feretri lateribus dimoueri poterant. quippe cum pro multa animi
 erga **PIVM** Pontificem deuotione, omnes ipsum feretrum amplecti, oscu-
 lari, aut manu saltem, aut precationum coronis attingere gestirēt. Collu-
 ces at in ea translatione accensæ faces quamplurimæ, quæ manibus ge-
 stabantur. Postera luce, quæ dies Dominica fuit, etiamsi corpus in sepultu-
 ram illatum esset, tanta ad basilicam S. Mariæ Maioris hominum effusio,
 tantusq. populi concursus est factus, vt Vrbs pene tota pie effusa videre-
 tur

A tur ad recolendam PII V. Pontificis memoriam. Plenæ vbique viæ confluentium, plenum basilicæ atrium, completa ædes ipsa precantium multitudine. Nemo autem erat, quin Præsepis in sacellum ingredi contenderet, vbi supplex oraret. Postridie vero eius diei in eodem templo magna cæremonia Missâ pro anima Pontificis ab Antonio Cardinali Carafa celebrata est. cui Sixtus ipse vna cum Cardinalibus numero quadraginta quattuor interfuit. Qua re perfectâ, Antonius Buccapadulius, vir egregie doctus, grauem orationem habuit, & rei, de qua agebatur, plane accommodatam.

Statuerat olim PIVS, vti dicemus, corpus suum post obitum ad Boschense cœnobium asportari. Sed cum annis quindecim, & amplius id numquam curatum esset, factum plane videtur non sine diuino consilio, vt tanti Pontificis memoriam, & ossa, non Boschum oppidum, non Alexandria in Cisalpinis, non alius denique quamuis celeberrimus in orbe locus exciperet, aut conseruaret; nisi vna Roma: atque ibi præcipuè in basilica S. Mariæ Maioris, & in sacello sacratissimis Christi Dei, ac Domini nostri Natalitijs incunabulis consecrato. Vt videlicet inde, velut e frequentissimo terrarum orbis teatro, pontificalium eius virtutum exempla spectatissima, tum ad Dei gloriam prædicandam, tum etiâ ad præclara quæq. edenda facinora posterorum animos excitarent, atque omnium gentium mentes ad colendam virtutem erudirent. Et qui Beatissimæ Virginis Dei Matris in omni vita fuit cultor egregius, is non nisi in eiusdem Virginis æde, Vrbanarum omnium ei dicatarum longe augustissima, post obitum conquireret. Et qui pro singulari sua modestia quaecumq. sibi sepulchrum elegerat, ad humile quidem Saluatoris Præsepium, tamquam ad omnis humilitatis fontem, pro suo desiderio; at monumento pro virtutibus suis ornatissimo conderetur. Ac demum qui pij, gratissimiq. animi significatione, Pauli Quarti Pont. Max. de se ipso bene meriti ossa honorifice transferri, honestissimoq. loco, vti scribemus, reponi curauerat, eum Sixtus Quintus summus Pont. quem PIVS primo S. Agathæ Episcopum, deinde Cardinalē a se creatum perpetuo complexus erat, pari grati animi studio, nec dissimili pietatis officio, eximia magnificētia translatum in sepulchrum daret decētissimum.

D Hæ videlicet, præter alias, fuere causæ, quæ ad celeberrimam hanc curandam translationem Sixtum Pontificem impulerunt.

Finis Libri Quinti.

R 3 DE

A

D E

VITA ET REBUS GESTIS
PII V. PONT. MAX.

Liber Sextus.

B

Pietas eius, atque religio. Cap. I.

ACTENVS PII Pōntificis res domi , forisq. gestas , atque omnem eius vitæ cursum , quoad eius fieri potuit, ordine commemorauimus. dehinc præcipua quædam de ipsius virtutibus , ac moribus & alia , quæ in hunc locum cadunt , quo magis in promptu sint , singillatim enarrabimus . Vt igitur quæ potiora sunt , prius etiam exsequamur , de ipsius religione, pietatisq. studio prius agendum videtur . Enimvero cum ceterarum virtutum omnium , quæ summum decent Hierarcham ; tum in primis egregia in Deum pietatis laude PIVS excelluit . Rem diuinam quotidie, si posset , facere , vel , si per valetudinem non posset , facientibus interesse , numquam intermisit . Vt propterea boni , ac prudentes viri dicerent , minime fieri posse , vt is quicquam consilij caperet nisi utile , ac Reip. salutare , qui nullum diem fere prætermitteret , quo non hospitem , & tamquam sui consilij auctorem Deum reciperet . Eius vero cogitationes ita perpetuo ferebantur in Deum , vt rebus omnibus diuinum honorem eius , & gloriam anteferebat ; cuperetq. nihil magis , quam vt ad sanctissimam illius se voluntatem prorsus conformaret . cuius quidem rei cum alia multa, eaq. longe maiora, argumento sunt , tum quo utebatur, diplomatum signum : in quo veluti sibi proprium inscribi iussit primum illud Regij vatis optatum ita Dominum precantis . *Vtinam dirigantur via mee ad custodiendas iustificationes tuas.* Quos vero Christus Dominus noster acerbissimos pro nobis pertulit cruciatus , iugi pene memoria pie recolebat. ob idq. ipsius Saluatoris de Cruce pendentis effigiem coram habere consueuerat; Apostolicis hisce verbis inscriptis: *Absit mihi gloriari , nisi in Cruce Domini Nostri Iesu Christi.* Atque hinc vsus obtinuit, vt imaginem eiusmodi ob oculos habens depingi soleat . Erat porro vehementer assiduus in studio sacrae preceationis : quod sane cum ceteris omni-

Psal. 118.

Gal. 6.

- A** omnibus, tum præcipue Pontificibus singulari dicebat esse præsidio. Ac propterea ante lucem in ea exercitatione, stans Sacerdotum precibus recitatis, ita defixus immorari consueverat, ut ad se interpellandum accedentes, nisi vestis tractu sibi restitutus, aliquando vix exaudiret; indeque recedens in diuina raptus sæpenumero videretur esse, neque percunctantibus ad rem satis respondere. quod quidem certo efferuescentis in Deum charitatis, animiq. diuina patientis erat indicio. Dum autem in Turcas faciendi publici foederis, de quo supra dictum est, vrgeret difficultas, singulis noctibus in preces effusus diu vigilabat. Ac memor, olim Moysem diuinum hominem, contra Amalechitas non tam depugnando, quam deprecando victorem euasisse, foederatorum classibus contra Turcas bellum gerentibus, in primis vero tum, cum debellatum est, ieiunijs, vigilijs, lacrymis, & orationibus se se continenter afflicto, diuinis nempe magis, quam humanis fretus opibus, victoriam à Deo deposcebat; eamq. sibi diuinitus enunciatam, ut ante retulimus, & multis prædixit, & summo Christianæ reip. beneficio meruit obtinere. quod vna omnium voce comprobatum esse meminimus. extantq. huius rei præclara, & illustria & Regum, & aliorum grauissimorum hominum, atque adeo ipsorum Christiani nominis hostium testimonia. Et quidem Turcarum Tyrannus Solimanus, bellicis victorijs horribilem in modum elatus, cum in Pannonia inferiori Sigetum obsideret, non Christianorum arma, non copias innumerabiles, non bellicosissimos exercitus, sed Pontificis P II assidua precationis tela, quibus superari se posse sentiebat, pertimescere se fatebatur. Nec inanis eius timor fuit: cum in ipsa obsidione, ut ostendimus, interierit. Idem porro filium eius Selymum, sua ad Echinadas amissa classe, idem alios Turcarum duces, ac milites dicere solitos ante memorauimus. Ceterum hanc ipsam orandi rationem grauioribus in rebus conficiendis perpetuo P I V S seruauit. Litanias præterea, statasq. preces in Apostolico Palatio coram se, nisi grauius impediretur, ac tota præsentis familia, vespertinis horis, quotidie pie recitari voluit. Nec interim tamen quicquam de ijs, quæ ad officium pertinerent suum, prætermittebat. Cogitabat enim Pontificis munus esse præcipuum, pro delictis, ac necessitatibus populi apud Deum intercedere: & propterea familiarem, & gratum se oportere esse ei, apud quem intercessor esset constitutus. Itaque ad miscenda cum Deo colloquia à negotijs recurrebat idem idem; exemplo Moysis crebro tabernaculum intrantis, & exeuntis; ut intus à Deo disceret, quæ foris populum edoceret; & qui intus contemplatione rapiebatur in Deum, foris hominum onera portans omnium saluti consulere. Dicere vero solebat, se ad impositum sibi onus egregie sustinendum, sanctarum precum subsidio vehementer indigere. ac propterea & publice, & sacris in cœnobijs, & item a priuatis hominibus assidue pro se, req. Christiana publica Deo sup-

Exod. 17.

Exod. 34.

supplicandum curabat. Beatissimæ Virgini Dei Matri ita se deuouerat, **A**
 nullum ut ageret diem, quo, vel dum summus esset Pontifex, tantisq.
 rebus occupatus, sacri, quod vocant, Rosarij precationem non adhibe-
 ret. Quem quidem precandi ritum alijs præterea multis, ut diximus,
 Apostolicæ indulgentiæ donis cumulauit. Sed pro mortuis etiam, quod
 sibi magnis in periculis aliquando præsidio fuisse testabatur, pie, riteq.
 precari quotidie consueuerat. Sacras autem reliquias mirifice coluit,
 easq. plurimas collegit, & honorifice condi curauit. Atque ad sa-
 crofanctam cum ipsarum reliquiarum, tum vero etiam sacrorum
 locorum venerationem, & cultum pie retinendum, ludorum con-
 suetudinem sustulit, quæ in suburbana regione genialibus diebus
 sub initia Quadragesimalis ieiunij antea vigeat. Nullam enim ibi **B**
 esse vel minimam soli partem, quæ sacro martyrum sanguine non esset
 imbuta, & consecrata. Quare ludos eiusmodi cum, ut cupiebat, vbi-
 que gentium omnino tollere non posset, eos valde repressit; ad viamq.
 Flaminiam rejici iussit, vbi eos Paulus Secundus Pont. olim edi permise-
 rat. Quo quidem tempore, ut alias sapius, præcipuas septem Urbis ba-
 silicas, tota sua comite familia, quotannis de more PIVS obibat,
 maiorem itineris partem pedibus incedens. Nam operæpretium esse,
 quibus diebus hominū peccatis, mundanisq. corruptelis ira Dei magis,
 ac magis irritaretur, his diebus boni quicquam agere, quo posset offensa
 Maiestas diuina mortalibus conciliari. Sacro Quadragesimæ tempore,
 licet senex, & imbecillis esset, magnisq. laboribus fractus, & summis **C**
 rerum curis semper occupatus, non solum abstinebat a cibis per eos
 dies interdictis; sed quotidiano se quoque ieiunio macerabat. Quod
 per Dominicum Aduentum quotidie, & alijs etiam stans ieiuniorum
 diebus tam exacte in omni vita seruauit, ut nulla corporis infirmitate,
 vel ingrauescentis ætatis deflexu, sacris legibus solutum se esse voluerit.
 quin etiam in grauioribus Ecclesiæ necessitatibus, & publicis ærumnis
 grauiore se quoque afflictabat abstinentia, ut offensum Deum hominibus
 placaret. Ceterum alijs temporibus eam sibi piæ, salutarisq. temperantiæ le-
 gem indixerat, ut ab ea recedere nullo pacto vellet. cū tribus tantum heb-
 domadæ diebus edere carnes, seu degustare potius ab ineunte ætate con-
 sueuisset, ijs, qui ciborum eius curā gerebant, mandauerat, ne per alios **D**
 dies carniū quicquam in cibos vnquam admiscerent. Sub mortem ta-
 men grauius ægrotanti contusas carnes contritis amigdalibus commixtas
 die quodam ex his, quibus ita se abstinere vltro consueuerat, eius admini-
 stri clam ipso sumendas præbuerunt. Sed nec pietatem necessitas vince-
 re, nec palatum fallere pia potuit astutia. nam ut ori cibum admouit, be-
 nignam ministrorum artem odoratus, gustare noluit, exoptulans, qui
 vellent, ob duos breues vitæ dies ipsum ab custodia per annos sexaginta
 viuendi lege reuocare. Inter hæc Franciscus Rainosus, eius ferculorum
 ma-

A magister, qui diu postea ob eximiam eius probitatem, & merita factus fuit Episcopus Cordubensis, pium dolum aperte confessus, veniamque precatus obtinuit. suam excusans fidem, quippe qui salutis causa, re ipsa potius, quam verbis gustatum eius, non mentem fallere voluisset. haud ignarus, eum ab omni vel leuissimo mendacio, vti dicemus, plurimum abhorrere. Sæpe admonitus, caueret sibi: ne hisce periculis vitam objiceret suam; acceptius namque Deo, meliusque Ecclesiæ futurum, si se ad diurnam ipsius gubernationem, quam maxime posset, conseruaret; cum Apostolo respondere consueuerat: *Omnia possum in eo, qui me confortat: Philip. 4.* & qui mihi in hanc vsque diem vires dedit, is in posterum pro sua clementia corroborabit.

B Ceterum in Apostolico palatio per eosdem Quadragesimæ, & Aduentus dies, sacram sæpius haberi concionem volebat. cui & ipsemet, & Cardinales, & eorum familiares intererant. Quin etiam præsidarios milites Heluetios nolebat Germanica concione carere. Atque vt omnium mentes ad Deum rite colendum, ac suam quemque salutem procurandam excitaret, precatorias coronas, piaculares calculos, æreas tum cruces, tum Sanctorum imagines, ac cereas Agni cælestis effigies, res ad augendam piorum religionem in primis accommodatas, plurimas varijs temporibus rite consecrauit. Quæ res tanta pietate, ac veneratione excipiebantur ab omnibus, quantam ex omni memoria recordari nemo potest. Nam etsi salutarem illam vim rebus eiusmodi diuinitus adiunctam à Pontificia potestate proficisci non ignorabant, tamen propter singularem huius Pontificis sanctitatem nescio quo modo ad hæc res ab ipso potius, quam a ceteris Pontificibus consecratas in dies magis, ac magis affici, ijsque munitos se in periculis tutiores fore existimare, iam per annos ferme XL.

C cum foris, tum in Vrbe conspicimus. in quo vel ij, in quos ipse aliquando animaduertent, admirabile studium pietatis in illum ostenderunt. Verum neque ijs religionis instrumentis, siue etiam Pontificis sanctitati diuinæ virtutis defuit testimonium. nam cum tumescentem in Tiberim, ex alueo summo Populi Romani cum terrore, pari que periculo defluentem, vnus ex cereis illis orbiculis, iubente PIO, proiectus fuisset, confestim impetus aquæ refedit.

D

Qua occasione pium sacrorum nummismatum vsum induxerit. Cap. II.

ED quoniam sacrarum ex ære imaginum paulo ante facta mentio est, quarum pium vsum ipse primus vel induxit, vel certe plurimum excitauit, qua id occasione factum, hoc loco memorandum videtur. Margarita Austriaca, Parma,

ma,

ma, Placentiæq. Principe, Belgium pro Rege Catholico Philippo, **A**
 ut ante ostendimus, gubernate, rebelles quidam hæretici ibi tumultuan-
 tes ei supplicem libellum iniqua, & impia postulata continentem obtule-
 runt. Id vero illam ægre ferentem vntis ex primarijs eius consiliarijs, vir
 pius consolabatur: nihili hoc esse faciendum. qui enim libellum obrulif-
 sent, fere omnes Geux esse. quæ vox Gallica Latine mendicos, nebulo-
 nesue significans, in vulgus protinus diffusa perduellibus illis Geux indi-
 dit cognomentum. appellationis ignominiam illi quidem primum dis-
 simulare, seq. non rebelles, sed Regi suo fideles in specie profiteri; at-
 que eius in gratiam Geuseos, id est abiectos, ac mendicos nuncupari,
 quasi gloriæ ducere. Mox æreum, siue plumbeum nummisma sibi fun-
 di curauere: cuius in altera facie Regis effigies erat expressa, ipsorum ma- **B**
 nibus in fidem iunctis, in itæ inter se conspirationis argumentum: his
 verbis Gallice circumfusis: Regi fideles vsquequaq. Ex altera vero par-
 te mendicantis hominis speciem, bulgasq. vel sacculos a tergo gestantis
 expresserant, adiectis verbis: Regi fideles vsque ad bulgas. His ergo si-
 mulacris colio appensis, vestibus cinerici coloris induti procedebant.
 Illarum inde gentium Catholici homines, ut certo religionis symbolo
 ab hæreticis dignoscerentur, areas, vel argenteas & ipsi imagines de col-
 lo pendentes, quarum ex altera facie Christi Saluatoris caput, in altera
 vero Deiparæ Virginis, pueriq. IESV Matris in gremio sedentis effigies
 erat impressa, publice circumferebant. His de rebus P I V S ab ipsa **C**
 Margarita certior factus, Catholicorum pietatem commendauit, eas ef-
 figies rite benedixit, & consecrauit; atque illas pie gestantibus, vel in-
 spicientibus, Deumq. precantibus sacra Apostolicæ indulgentiæ præ-
 mia concessit. Quæ religio proinde sic increbuit, ut fere omnes Ca-
 tholicam fidem vbique gentium profitentes, diuinis hisce vel muneribus
 ornari, vel præsidijs communiri pie contenderint. Itaque cum ab
 ipso P I O, tum ab alijs Pontificibus eius successoribus eiusmodi ima-
 gines, & cruces multiplici seu materia, seu forma conflatas, & preca-
 tionum coronas, & piaculares globulos, & alia id genus pietatis mo-
 numenta populis, Principibus, Regibus, & sacrorum Antistitibus ef-
 flagitantibus, tam liberali religione consecrari, tam amplisq. indulgentiæ
 donis cumulari videbamus, ut ne specie boni quid irreperet mali, quod **D**
 iam passim fieri solebat, CLEMENS V I I I. Pontifex Max. pro sum-
 ma auctoritate, singulariq. sapientia sua rem certis legibus coercen-
 dam, ac temperandam, edito super id decreto, existimauerit.

Non

A Non pauci impuri Christiani, Iudæi, & hæretici, PII religione excitati ad Christum conuertuntur.

Cap. III.

A porro, de qua dicebamus, tam egregia Pontificis religione, & magna Dei in illo comperta virtute, omnium animi ad omnia studia pietatis mirifice videbantur incendi. Ac mirum erat, quanto eum amore, obseruantia, ac veneratione omnes ordines prosequerentur. Mira quotidie fiebat multorum impuræ vitæ commutatio. neque id tã suppliciorum metu, quam eius exemplo virtutis, & firma quadam opinione sanctitatis. Hinc quamplurimi Iudæi, non Vrbanis modo, sed provinciales, & externi IESV Christo nomen dederunt: & in ijs ditissimus, ac doctissimus quisq. Ex Vrbanis autem celebris in primis, & insignis fuit conuersio Eliæ Carcollij, & doctrina, & diuitijs inter suos facile principis, qui per id temporis Synagogæ præpositus erat. Hunc Pontifex cum adhuc esset Cardinalis, multis idem talem stimulis ad Christianam fidem amplectendam incitauerat. Quod ille facere recusans, per iocum respondere solebat: Tum Christi sacra suscipiam, cum Fr. Michael summum inierit Pontificatum. Id porro cum euenisset, Eliasq. de collata dignitate ad Pontificem gratulans adiuisset, eum denuo PIVS est aggressus; in memoriamq. illi reuocauit, quod esset pollicitus, se baptismo expiatum iri, vbi ipse Pontifex Max. renunciatus esset. En, inquit, sum Pontifex summus, Dei benignitate, quod fortassis tu numquam futurum credidisti. præsta datam fidem. simul Deum pro illo, vt ante, precatus, salutem eius piorum precibus commendandam curauit. Discessit Hebræus, sed paulo post diuina gratia permotus ad Pontificem redijt, & velle se vna cum tribus filijs suis, ac nepote fieri Christianum professus est. Qua re vsq. adeo Pontifex lætatus est, vt vocatum ad se hominem, Deo Domino gratias agens amicissime cõplecteretur. Mox eos omnes Christiana doctrina imbutos manu sua baptizauit, mira populi celebritate, atque omnium gratulatione. inde neophytos ipsos multis beneficijs, ac donis exornauit. Eliam, qui mutato nomine Michael est appellatus, vna cum filijs in Gisleriorum gentem retulit. De filijs eius vnum septimum circiter agentem annum, nouo nomine Paulum, in Collegio Germanico pie, ac liberaliter educandum curauit. Neque vero Iudæi solum, sed hæretici quoque tam sancti Pontificis pietate exciti ad sanitatem redire, veramq. religionem amplecti magna cum piorum exultatione coeperunt. Nam præter ceteros

Olicæ

Olicæ Princeps, per idem tempus Romam profectus, ac PII sanctitatem, **A** eiusq. optimam administrandæ Reip. rationem demiratus, hæreses, quibus erat imbutus, statim execratus est. Ipsemet enim postea quam in Poloniam est reuersus, se ad Catholicæ veritatis lucem, rectamq. salutis viam, de qua fuerat malo hæreticorum dolo deductus, duce P I O secundum Deum rediisse per litteras testabatur. sperareq. se illud ope diuina cito futurum, vt sua ipsius opera, vel exemplo, vxor sua ad eandem fidem perduceretur. Porro autem hæreticus quidam ex Anglia, vir primarius animi gratia Romam venit, sacrosq. ritus, ac piorum cæremonias tacitus irridebat. Sed magna, quæ crescebat in dies, PII religionis ac sanctitatis percitus fama, interfuit solemnibus, & anniuersariæ sanctissimi Christi corporis supplicationi. In qua singulari humilitate, ac reuerentia, **B** aperto capite, pedibus incedens, præter morè aliorum Pontificum, qui alioqui recte pro sua dignitate sella gestari cõsueuerat, sacrosanctum illud Sacramentum P I V S circumferebat. Tantam igitur ille religionem admiratus, ad Deum rite colendum se se conuertit. Nec multo post ad PII pedes prouoluit delictorum suorum veniam postulauit: atque illa demum Catholico ritu confessus, in sanctæ Matris Ecclesiæ gremium reuocatus est.

Pia liberalitas eius, & in egentes beneficentia.

Cap. IV.

QUANTA vero esset, & in pauperes, & in viros de Ecclesia Dei benemeritos charitas eius, ac beneficentia, cum ex ijs, quæ passim supra tetigimus, tum etiam ex his, quæ infra dicemus, conijci potest. Etenim non modo tenuiores Cardinales ære suo sustentabat ipse, necessariamq. illis comparabat suppellectilem, sed insudantibus quoque Ecclesiæ ministris, ijs præcipue, qui publicis vel iudicijs, vel legationibus operam darent, præter consueta stipendia, multa largiebatur idemtidem. Egentioribus etiam Episcopis, vel e sedibus suis Catholicæ religionis tuendæ **D** causa pulsus pie subueniebat: vel qui Apostolicarum litterarum scripturam stato pretio in suæ dignitatis adeptione soluere non possent, debitam pecuniam condonabat. Insigniora Urbis pauperum hospitia, ac publica valetudinaria visibat interdum: ægrotos consolabatur; & qui cum illis ageretur, an satis eorum tum animi, tum corporis saluti consultum esset, perhumaniter interrogabat. Ac præsertim illud, cui a Sancto spiritu cognomen est, quod omnium est maximum, aureorum nummum viginti millibus donauit. Sacra tum virorum, tum mulierum Cænobia pijs elemo-

- A** eleemosynarum auxilijs liberaliter sustentabat . Romano Clericorum Seminario sex millia tribuit aureorum. Annunciata, vt appellant, Virginis in Vrbe sodalitati præter mille nummos aureos, quos annuos in dotem puellis in matrimonium collocandis pendebat, alia etiam quatuor millia ad earum centum nuptui tradendas adiunxit. Egenorum omnium, ac miserabilium hominum tunc Romæ degentium nomina cenferi, certoq. libello sibi describi, ac quæ præ dotis tenuitate nubere non poterant, puellas recognosci voluit; atque vniuersis pro cuiusq. fere necessitate prouidit. Urbanis pauperibus, vel in carcere conclusis, vel litigantibus subsidio erat: curabatq. ne Caussidici, ac Procuratores gratuitam illis operã nauare grauarentur. Montium locis ingentem pecuniarum vim in gratiam pauperum assignauit. Cathecumenis, & Neophytis commodas ædes coemit; quibus non mediocri vectigal attribuit. Cum enim plurimi Iudæi, eius & opera, & exemplo, vt ostendimus, Christianam religionem suscepissent, eorum numerus vsque adeo creuerat, vt iam domicilium, quod Paulus III. apud ædem S. Ioan. de Mercato in Vrbe pro excipiendis, & in Catholica religione instituentis Cathecumenis, ac Neophytis erexerat, fere compleretur: parumq. inde remotum Neophytarum, ac Virginum Dominicani ordinis monasterium Beatæ Mariæ Annunciata, angustum nimis redderetur. Itaque tam copioso Christi gregi in dies succrescenti cum ampliora paranda essent hospitia, templum, & vetusta ædificia sancti Basilij, quæ iuris erant hospitij sancti Ioannis Ierosolymitani, ipsis, & Neophytis assignauit, ac perpetuo iure possidenda tribuit, cum annuis redditibus centum aureorum. præter alia eleemosynarum subsidia, quæ passim illis benigne suppeditabat.
- B**
- C**

Primo huius Pontificatus anno, Augusto mense periculosus morbus magnam partem Romanæ ciuitatis occupauit: maxime vero eos, qui labore, & manu victum quærerent. totæ vt multis locis familiæ, quæ erant ad quattuor millia, iacerent in lectulis grauitè laborantes. Itaque singulis ægrotis pecuniam misit, omnibus decem medicos attribuit. Io. Franciscum Gambaram Card. ac duodecim primarios viros præposuit, qui, vt rectè præstarentur omnia, curarent diligenter. Ianienas etiam, & tabernas cibarijs, & medicamentis instructas illis assignauit, dato negotio cum pijs viris, vt adessent semper ægrotantium administri; tum sacerdotibus, vt animarum salutem consulentes, eos visitarent. quo quidem pietatis in officio cum aliorum piorum hominum, tum egregia religiosorum patrum Societatis Iesu charitas in primis enituit.

At vero vt cum pauperibus commodius ageretur, rei frumentariæ sæpe prouidit. quæ vt suppeteret affluentius, graui Romanos premente penuria ex inclementia cæli profecta, tum ex Sicilia, nulla por-

S torij

torij solutione , tum ex Gallia benigno Gallorum Regis concessu , Se- **A**
dis Apostolicæ sumptibus , nempe centum aureorum millibus , ma-
gnum in Urbem tritici numerum comportari curavit. Quo facto sta-
tuit, vt id longe viliori venderetur, quam ementi sibi constitisset. Qua
de re Quæstorem ærarium (vt sunt plerūq. Principū ministri priuatis do-
minorum suorum magis, quam publicis populorum commodis inten-
ti) ex postulantem, atque hoc detrimentum, quod sane erat haud me-
diocre, ægre ferentem, indeque lucrum aliquod affectantem, reiecit
PIVS, edicens, quod Reipublicæ salutis, gaudioq. esset, id non
damni, sed lucri loco ponendum: præstareq. populum rerum ad vi-
ctum necessariorum copia lætantem, quam arcas otiosæ pecuniæ ple-
nas intueri. Indignum enim Rege, atque eo magis summo Pontifice, **B**
quæstum ex omni occasione odorari, & lucellum in publico negotio
quærere.

Quin etiam vt rei frumentariæ copia in Vrbe non deesset, pauperumq.
necessitatibus commodius prouideretur, nobilem Agriculturæ artem
in finibus ipsius Urbis exercentes agricolas, & alios ipsi arti præfectos
magnis, & amplis muneribus, ac decretis auxit, & exornauit. Cumq.
ditiores quosdam, ac præpotentes homines propria frumenta in hor-
reis recondere, conclusaq. suppresserent, & donec pro eorum auaritia
pretium adauctum conspicerent, ab omni venditione abstinere, alijsq.
malis artibus ex pauperum damno lucrum affectare intelligeret, hanc **C**
ipse execrandam cupiditatem vehementer detestans, diuites ipsos, &
auaros grauissimo decreto coercuit: & cohortatus est, vt Dei largita-
tem in se ipsos agnoscentes, pauperibus benigniores in posterum se se
præberent: ab huiusmodiq. vt appellabat ipse, detestabili frumentario
quæstu prorsus abstinere. memores scriptum esse: *Qui abscondit fru-
menta maledicetur in populis. Benedictio autem super caput venden-
tium.* Itaque pauperum tenuitas, eo Pontifice, perpetuo fuit su-
stentata benigne, & optime suffulta. Neque vero in Urbanos modo,
sed veluti benignissimus omnium hominum parens, in exteros etiam, &
peregrinos fuit egregie liberalis. Nam ijs, de quibus paulo ante dice-
bamus, visendis pauperum domicilijs, cum annuos fructus, qui tran-
salpinis nationibus Romam olim proficiscentibus iam attributi debe-
bantur, dissipatos comperisset, mediam quidem illorum partem publi-
cis ædificijs, reliquum vero alendis adolescentibus, quos ad excolen-
dum virtutibus ingenium ex Germania, Pannonia, Illyrico, atque ex **D**
alijs orbis terræ partibus Romam euocabat, attribuit: vt optimis illi mo-
ribus, ac disciplinis instructi, suo quisq. loco, sacris muneribus obeundis,
Ecclesijsq. administrandis recte præfici possent.

Accidit per idem tempus, vt nauis longa nobilis archipirata a Co-
mite

Prou. II.

A mite Altemiræ ad Montē Argentariū caperetur: in qua Christiani homines fere centum e Turcarum manibus erepti erant, qui per decem prope annos seruiuerant acerbissimam seruitutem. Hos seminudos, & afflictos Romam missos perbenigne, & liberaliter PIVS accepit; ac vestibus, pecunijs, sacris etiam, & salutaribus muneribus ornatos dimisit.

Christianos porro captiuos a barbarorum potestate sæpius redimebat. Quod genus liberalitatis summum, ac præcipuum esse, testatur S. Ambrosius. Delegit, qui ex omnibus non solum Urbis, sed totius etiam di-

*Lib. 2. de off.
cap. 15.*

B in triremibus seruitutis tempus exegisse cōstaret: statuitq. vt qui in posterū Christianis eiusmodi pœnis addictis vti voluisset, is prius in Vrbe Roma fideiuberet, illos exacto tempore seruituti præfinito, pristinā in libertatē restitutum iri. Pecuniarum præterea sacculos apud se retinebat, quas ipse manu sua per occasionem summa cum alacritate pauperibus elargiebatur. Accessit ad illustrandam eius benignitatem haud inane cælestis visionis testimonium. Bartholomæus Bolognetus, cuius Bononiensis, ad inopiam redactus, quam filiarum augebat multitudo, ne male cum illis ageretur, in tutelam ac fidem sanctissimæ Deiparæ Virginis eas pie contulerat. quæ mox in quiete ei visa: Noli, inquit, vereri, nam filias tuas in tempore iuuabit frater Dominicanus. Euenit deinde, vt ille Romam

C profectus in familiaritatem se daret P I I, per eos dies sacri Quæstoris munere fungentis. qui de illius & integritate vitæ, & rerum angustijs cognoscens idemtidem, ei pro viri us succurrens, Pontifex dein creatus, sex eius filias nuptum honestas in familias collocavit; eiusdemq. filio ampla dote præditam dedit vxorem. alterum vero sibi a cubiculis esse voluit. atque ita visis facta responderunt.

Iam vero quam longe abesset illius animus ab omni avaritia, tum ex his, quæ diximus, tum etiam ex adiuciendis intelligere nemo non potest. In sociali bello contra Turcas cum pecuniarum magna premeretur inopia, atque ei complures supplices libelli de beneficiorum, quos vocant, regressibus, offerrentur, ac de soluendis legibus, atque alijs abunde colligendæ pecuniæ artibus multa referretur; audiit ille quidem omnia, quasi oblatam veller occasionem arripere. sed mox: Auertat, inquit, hoc a me Deus, vt pietatis causa quidpiam agam, aut permittam, quod vel minus pium, vel avaritiæ speciem præ se ferre videatur. Inter hæc vero libellos ipsos omnes in ignem coniecit. Sed alia eiusdem generis exempla cum de sacro fœdere scriberemus, supra memorauimus. Quidam capitis damnatus, quod sub alio Pontifice cædem fecisset, nummum aureorum decem millia pro sui redemptione, vel supplicij commutatione, cum se dependurum offerret, eam pecuniam accipere P I V S non solum

recusavit, sed ut lege in eum ageretur, imperavit. atque ita in alios ple-
 rosq. reos se se gessit. Dicereq. solebat in puniendis sceleribus non diui-
 tias, sed iura spectare oportere. nam si pecunijs crimina passim redi-
 mantur; non diuitibus, sed pauperibus tantum a legibus pœnæ fuerint
 constitutæ. ac forte male parata pecunia facinorosos reddet impunes. Ita-
 que iuuerit iniquum inique diuitem fuisse. Hispani viri quidam prin-
 cipes coniugij causa solui se legibus postulantes, ut voti compotes fierent,
 se nummum aureorum quindecim millia Pontifici pensuros obtulerunt.
 Quod cum ille intelligeret, postulatorum momenta diligentius recogno-
 scens; eaq. videns eiusmodi esse, ut id fieri liceret, illis indulgit, nulla
 recepta pecunia. obijcanti Datario, eam summam, saluis legibus, acci-
 pi posse, atque in pios vsus impendi: subiicit P I V S; Verba Concilij **B**
 sunt: *Raro, ex causa, & gratis.* Quemdam, exquisitis, callidisq. artibus
 instructum condiciones multas, atque exigendæ pecuniæ modos absque
 populorum damno, uti dicebat ipse, proponentem, non modo non au-
 diendum P I V S putavit sed etiam Roma quamprimum iussit abscede-
 re. improbable videri, posse Principem id sine populorum detrimento
 præstare. Verum id illi solemne fuit. Nec tam quid posset ex re qualibet
 obuenire compendij, quam, quid iustitia, quid æquitas postularet, spe-
 ctare consueuerat. Intelligebat enim nullum vitium esse tetrius avaritia,
 præsertim in Principibus, ac Rempublicam gubernantibus.

De ipsius in Vrbanis, & externis ædificijs ma- gnificentia. Cap. V. **C**

¶ Ipsi non tam lapidibus, quam virtutibus Rempu-
 blicam à Pontificibus ædificari P I V S dicebat
 oportere, ipse tamen vtrumque sibi egregie præ-
 standum putavit. Multa namque non ad luxum,
 aut ad inanem mundi fastum, sed ad cultum diui-
 num, ac publicæ commoditatis causa, tum in Vr-
 be, tum foris ædificia passim extruxit, in quibus
 pia liberalis Pontificis magnificentiam possis agnoscere. Atque ut de **D**
 Vrbanis primum dicamus: inchoata Lateranensis ædis laquearia mediæ
 navis perfecit. Ad S. Petri basilicæ structuram augendam, ac perficiendâ
 incubuit: in eamq. rem cum alias pecunias, tum varias piorum legatorum
 dilatas exactiones assignavit. Sacro Palatio egregium, & commodum
 adiecit ædificium, trinis & sacellis, & cubiculis triplici contignatione vna
 super aliam ita distinctis, ut ægrotantes Pontifices diuinæ rei commo-
 dius interesse possent. Aedem, ac domum prope Vaticanum, quo ip-
 se ad S. Ecclesiæ familiariter agenda negotia quandoque secedebat, ex
 ædi-

- A** ædificauit. Heluetijs Pontificiæ custodiæ destinatis militibus templum extruxit. In Auentino colle S. Ioannis Ierosolymitani ordinis ædem, quam Cardinali Alexandrino cum Prioris titulo dederat, per eum instaurari curauit. Templum, muliebreq. cœnobium, Deo, ac B. Dominico dicata, in Quirinali cliuo a fundamentis excitauit. vt clementioris cœli causa eo deducerentur sacre Virgines ad S. Sixti olim habitantes: quæ cum iam inde ab Innocentij Tertij Pontificis temporibus monasticæ vitæ leges, & habitum de eiusdem S. Dominici manibus accepissent, in ea disciplinæ seueritate perpetuo se se optime continuerant. Sacrarum Virginum cœnobia, vt integra, factaq. tecta ab omni periculo religiosa disciplina cōseruaretur, ære suo, vbi erat opus, bene claudi curauit. Sacre Inquisitionis palatium ad Vaticanum ab alio Pontifice, suadente se, designatum extruxit, amplisq. decretis, & annuis redditibus exornauit. Magnos sumptus in opus ab antecessore inchoatum ad aquam Virginem ad Triuij fontem deducendum, fecit; & alios præterea publicos aquæductus collapsos instaurauit. Curauit, vt publici gymnasij structura perficeretur, eiusq. Academiæ (Sapientiam vocant) annuos prouentus a quibusdam interuersos recuperauit; atque ibi publice docentium numerum, & stipendium adauxit. Sacre vero Theologiæ studiosorum in gratiam Sanctorum Thomæ Aquinatis, ac Bonauenturæ opera luculento caractere, bonaq. fide rursus excudi magnis suis curauit impensis. Urbanos carceres instaurauit: hisq. clausorum hospitium, in quo ægroti diligenter curarentur, & ædes, in quibus incolumes commode haberentur, adiecit. In Hebræorum sepimentum ad Marcelli Theatrum impensas haud mediocres fecit. Labantia mœnia, sacras ædes, tu res, pontes, aliaq. præterea multa ad publicam commoditatem ædificia tum erexit, tum etiam reparauit. Atque hæc quidem in Vrbe. foris vero quæ sequuntur.

- Amplum, Pontificiaq. munificentia dignum templum, ac cœnobium Prædicatorū Ordini ad Boschum, patriam suam, construxit: idq. Sanctæ Cruci, atq. omnibus Sanctis consecrauit: vectigalibus ei in perpetuū attributis, quatenus ad quinquaginta fratres cōmode sustentandos satis esset. Quæ proinde vectigalia ipsorum fratrum industria, duplo fere maiora sunt reddita. Loci sacrarium vasis ad cultum diuinum pertinentibus, ex auro, argentoq. elaboratis, ac sacrorum ornatu eiusdem æris opere vario artificiosissime contexto locupletauit. Pictas insuper tabulas, & imagines præcellentium artificum opere affabre factas, ac magnam vim sacrarum, earumq; insignium reliquiarum, aureis, argenteisq. thecis distributarum, & ornantibus gemmis effulgentium eodem transmisit: in ijsq. notabilem partem Crucis Domini nostri IESV Christi. Luculentam præterea, egregieq. instructam bibliothecam, marmoreas columnas, ac sepulchrum suum, & effigiem cū hac inscriptione a semetipso dictata.

S PIVS

PIVS PAPA QVINTVS

Boschensis, ex familia Ghisleriorum oriundus, Ordinem Prædicatorum professus, diem mortis, vniuersalisq. resurrectionis præ oculis habens, a die assumptionis suæ ad apicem Apostolatus, Monumentum istud erigi mandauit, pro cadauere suo reponendo; quando diuinæ clementiæ visum fuerit, ipsum ab seculo nequam eripere.

Atque ita vt corpus suum, vt memorauimus, post obitum eo deportaretur, constituit (quamquam ea de re deinceps nihil vniquam commemorauit) Ad eius deniq. loci commodum, ac dignitatem amplum sæcularibus de rebus a Philippo Hispaniarum Rege Catholico decretum impetrauit.

Ad patriæ suæ commodum, & ornamentum, præcipue Gisleria gentis in gratiam, in Ticinensi gymnasio, amplum, & magnificum Collegium quod Ghisleriorum esse, & appellari voluit, exædificauit. In quo saltem quattuor, & viginti adolescentes rei familiaris inopia laborantes pie educarentur, dum bonarum artium studijs operam darent. idq. certis vestigalibus annuis instruxit, præscripta lege, qua illud regi, & per consanguineos, & gentiles suos in perpetuum administrari vellet: vtque nonnullis libertatis, & immunitatis beneficijs ab eodem Rege Catholico decoraretur, effecit. Anconam urbem prope arcem ad continentem communiuit. quo loco etiam ad mare propugnaculum extruxit. Centumcellarum vrbs munitionem absoluit. Ad arcendos piratas, ac Turcas, ad Traianum portum, vt diximus, & per omnem eam oram turres ædificauit. Alia quoque alibi, quæ commemorare longum esset, ad publicam vtilitatem tum excitauit ædificia, tum etiam instaurauit. Extraordinariorum vero summa sumptuum, quos in commune Christianæ rei bonum vel augendum, vel conseruandum fecit toto Pontificatus sui tempore ad vicies centena millia nummum aureorum peruenisse traditur.

Singularis eius in referenda gratia liberalitas.
Cap. VI.

MAXIMA quidem & Christianam in Remp. ornandam magnificentia, & in pauperes, siue de Ecclesia Dei benemeritos PII benignitas fuit: sed si omnia circumspectas; nescias sane, an maior extiterit eius in referenda gratia liberalitas: quam

- A** quam ipse tribus in rebus potissimum consistere dicebat. primum quidem accepto beneficio singulari memoria retinendo, dein eius auctore laudibus ornando, eidemq. gratijs agendis; deniq. ipso opportune remunerando pro cuiusq. facultate: idq. vel acri studio voluntatis, quando rem ipsam præstare non possis. Quin etiam testabatur, nullam quodam modo a se virtutem agnosci maiorem hac ipsa grati animi benignitate, qua videlicet efficeretur, ut non modo terrena regna corroborarentur; sed effertæ quoque, ac barbaræ gentes arctiori amoris vinculo cõiungeretur. Hæc igitur virtus, qua nihil est aut Deo gratius, aut hominibus amabilius, in eo sic enituit, ut vnus omnium maxime acceptorum beneficiorum remunerator gratissimus fuisse perhibeatur. Neminem enim prætermisit, qui vel modice in eum benignus extitisset, cuius operam præter omnem expectationem cumulate non compensarit. Quinimmo non paucos pudebat, se ob leuiores quæq. in eum officia, quorum ipsi dudum erant profusus oblitum, ab eo tam large remunerati. Ac vel præsentibus in Vrbe, vel sua sponte multiplici spe ductis, ad eum certatim, ut fit, confluentibus liberaliter æque, ac prudenter satisfacisse non contentus, quam plurimos etiam nihil minus cogitantes e varijs orbis regionibus Romam per litteras euocandos curauit, cum vsurus illorum opera, tum vero magna in eos præmia collaturus. Quod si forte hi migrassent e vita, beneficia apud ipsorum siue filios, siue propinquos collocabat. Ac memor quantum Paulo IV. Pontifici maximo deberet, eius ossa, quæ in S. Petri basilica satis humili iacebant loco, inde celeberrima, ac pia Sacerdotum, & omnium Vrbanorum Magistratum, Populiq. Romani processione, in ædem S. Mariæ supra Mineruam transferri, ibique magnifico sepulchro ex perpolito marmore honorificentissime condi curauit. Erectis inibi simulacris eiusdem Pontificis, & item Fidei, ac Religionis cum hoc elogio.

IESV CHRISTO SPEI AC VITAE
fidelium. Paulo III. Carafæ Pontifici Ma-
ximo, eloquentia, doctrina, sapientia singulari;
Innocentia, liberalitate, animi magnitudine præ-
stanti, scelerum vindici integerrimo, Catholicæ fi-
dei acerrimo propugnatori, PIV S. V. Pontifex
Maximus grati, & pij animi monumentum posuit.
Vixit an. LXXIII. mens. I. D. XX. obiit
MDLIX. Quintodecimo Kal. Septembris. Pont.
sui Anno V.

Mox Sancti Thomæ Aquinatis ædiculam, in qua idem sepulchrum
 est

est, annuis vectigalibus instruxit; statuens, vt quotannis ipsi Pontifici, **A**
 vti curatum est, solemnī ritu iusta persoluerentur: In eiusdem vero
 Pontificis propinquos, gratum se quoque præstitit. Ab ijs enim roga-
 tus, vt causam suorum, in quos tamquam de Republica male meritos
 Pius I V. animaduertent, ad iuris cognitionem reuocaret, atque re-
 petito iudicio, qui superstites essent, in pristinum statum restitueret, non
 recusauit. De his igitur iudicio constituto, virisq. iurisprudentia, & in-
 tegritate præstantibus in consilium adhibitis, rerum omnium momenta,
 ne falleretur, ipsemet inspicere, causamq. in sacro Senatu referri, decer-
 niq. voluit. In quo rebus singulis rite circumspectis, grauissima Ponti-
 ficis, Patrumq. sententia Carafæ sunt in pristinam dignitatem, & locum
 legitime restituti. Non quod eorum, qui male se gessissent, acta probare, **B**
 aut legitimū superioris Pontificis iudicium reprobare, vel rescindere
 cogitaret. sed quod pro varietate probationum, ac temporum, vt sæ-
 pe accidit, varie quandoque iudicare, clarissimæq. gentis honori, saluis
 legibus, consulere, æquum esse arbitraretur. Ac licet ex ea gente non
 deessent alij Paulo Pontifici sanguine coniuncti, ex omnibus tamen vnum
 delegit Antonium Carafam, Reginaldi filium, vt pote virū spectatæ vir-
 tutis, ac multiplicis eruditionis laudibus insignem. quem primo intimum
 sibi cubicularium, mox in amplissimum Cardinalium ordinem adsciuit.
 Quo factō, & ab Hispaniarum Rege Philippo, & a ceteris bonis omni-
 bus magnam P I V S gratiam iniuit. Eum porro nec ita multo post
 signandorum supplicum libellorum muneri (Gratiæ Signaturam appel- **C**
 lant) sua sponte præfecit. Quod ille munus etsi pro modestia sua recusa-
 bat, eo tamen vt fungeretur, P I V S imperauit.

Alfonsum præterea Carafam, eiusdem Pontificis fratris filium, S. R. E.
 Cardinalem, Neapol. Archiepiscopum, marmoreo sepulchro magnifice
 exornato, in æde maxima Neapolitana posito, cohonestauit, hoc elogio in
 marmore inciso.

ALFONSO. CARAFÆ. S. R. E. CARD.
 Archiep. Neapolit. adolescenti non minus sua vir-
 tute, quam maiorum splendore claro, patruī Pau-
 li IV. Pont. Max. religionem, integritatemq. refe- **D**
 renti, ea sapientia prædito, vt in secundis rebus
 summam eius temperantiam, in aduersis miram
 constantiam omnes laudauerint; P I V S V. Pont.
 Max. posuit. Vixit annos X X V. Dies X V. obiit
 MDLXV. IV. Kal. Sept.

Neque vero solum in hanc ipse domum, sed in eiusdem quoq. Pont.
 fami-

A familiares, & ministros grati animi virtutem exercuit. eorum namq. alios vectigalibus auxit, alios excipiebat hospitio: quibusdam vero etiam publica mandabat munera: non nullos denique vel a sacris, vel a cubiculis adesse sibi volebat.

Quos autem in laboribus pro Ecclesia Dei sustinendis, in tuendaq. Catholica religione socios habuisset, in eos siue mortuos, siue etiam viuos grati animi officia, studiaq. pietatis cumulate conferebat. Nam cum Iulium Antonium Sanctorium, Casertanum, virum singulari doctrina, & integritate ornatum, acerrimum Catholicæ fidei propugnatorem contra hæreticos consortem habuisset; eum, simul ac Pontifex creatus est, Romam euocauit; mox S. Seuerinæ Archiepiscopus legit: eiusq. diligentia, ac fideli opera cum alijs multis Ecclesiasticis in negotijs, tum in primis in sacrosanctæ Inquisitionis munere, & in ijs, qui ad Episcopalem vigiliam assumebantur, vti dicemus, examinandis continenter vsus, quinto sui Pontificatus anno, cum alijs XV. summis viris in sacrum Cardinalium Collegium adsciuit. Vita vero functos amicos, ac socios, pari grati animi beneficentia prosequatur. In ijs fuit Rodulfus Pius Carpenfis, Cardinalis, quem quod olim ipse in salutari Inquisitionis officio egregium Catholicæ fidei defensorem esset expertus, insigni sepulchro in æde S. Trinitatis Ordinis Minimorum in Vrbe colle Pinciano, pariter decorauit: eiusq. præclaras virtutes ad perpetuam memoriam hoc elogio testatas esse voluit.

C Rodulfo Pio, Card. Carpenfi, Principi Senatus, amplissimis Ecclesiæ Dei muneribus singulari prudentia perfuncto, iuris Ecclesiastici defensori, a gratia, terrore, voluptatum illecebris, & aduersis casibus æque inuicto, ad beneficentiam nato, in summa grauitate iucundissimo; PIVS V. Pont. Max. Collegæ, & in custodia Catholicæ veritatis salutaris Officij cõsorti, perpetuis de Christiana Repensibus, studijsq. coniunctissimo, hoc amoris, & iudicij sui monumentum fecit.

Ministris vero suis, & pro cuiusq. muneris dignitate condicioneq. personarum, & pro ratione temporis, quo sibi deseruierant, passim in Pontificatus processu tam prudenter benignum, liberalemq. se præbuit, eorumq. operas sic remuneratus est, vt ex omni memoria nullus vquam Pontifex illi par fuisse diceretur. Quo quidem præstando liberalitatis officio eos alloquens, ex Euangelio vsurpabat idemtidem illa verba: *Vos autem estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis.* Ac Luc. 22.
præ-

præter extraordinaria, & quæ quotânis in Nataliis Domini nostri IESV **A**
 Christi, ac S. Ioannis Baptistæ solemnibus in ipsos ministros dona confe-
 rebat, magnis, & aliquando nimis, ut ferebant, eos vectigalibus exorna-
 bat. Aequum enim sibi non videri, ut qui Pontifici Maximo fideliter
 inseruissent, eisdem postmodum alijs deseruire per inopiam cogerentur.
 Cumque se ex tanta in suos ministros beneficentia vulgo reprehendi
 potius, quam laudari comperisset, addebat, eos nulla præmiorum spe,
 aut ambitione ductos operam sibi nauauisse: quippe cum esset ipse Cardi-
 nalis angustis admodum præditus facultatibus, nulloque prope huma-
 ni fauoris præsidio suffultus: ac propterea nihil possent ab eo sperare
 subsidij; reliquum esse, ut amore inducti sibi præsto fuissent. Tum ve-
 ro cum ad id potestatis ipsum Deus extulisset, velle se, vel ea ratione **B**
 officiosos omnium labores, & amorem pro cuiusque meritis, & condicione
 remunerari. Eorum igitur alios alijs honorum gradibus decorauit. quin-
 toque sui Pontificatus anno, Hieronymum Rusticucium, Fanensem ci-
 uem, qui sibi erat a secretis, in Cardinalium collegium cooptauit. In
 eorum publico confesso palam testatus, probatam eius integritatem, at-
 que virtutem, ut ad eiusmodi gradum dignitatis ille proueheretur, ex-
 poscere. Quod eum iudicium minime fecellit. is enim deinde Senogal-
 liæ factus Episcopus, quinque summorum Pontificum ex ordine sibi suc-
 cedentium in Vrbe Vicarij egregie perfunctus officio, anno M. D. CIII.
 mense Iunio, dum hæc scriberemus, excessit; relicto præter cetera præ-
 claro pietatis liberalitatis suæ monumento. instaurata videlicet, & summis **C**
 impensis magnifice exornata tituli sui æde S. Susannæ in colle Quirinali;
 sacrarumque Sororum ordinis Cisterciensis illi adiuncto cœnobio multis
 aucto beneficijs, & varijs ornamentis expolito. Io. Hieronymum Alba-
 num, Comitem Bergomatem, virum eximia probitate, parique iuris
 prudentia ornatum, cuius ante meminimus, Romam pariter acciuit,
 Protonotarium Apostolicum dixit, Picæno prouinciæ præfecit, ac de-
 mum purpureo galero decorauit, officij memor ab eo Bergomi iam pri-
 de accepti. Sed longum esset singulos, in quos ipse grati animi studium
 varijs temporibus ostendit, commemorare. His tamen duo, vel tria eius-
 dem generis exempla subijciam, ex quibus cetera queant facilius com-
 periri. **D**

Cum ab æde Lateranensi, cuius tum primum vsitato more possessionem inierat, amplissimorum virorum comitatu constipatus rediret, Franciscum Bastonum, Boschensem, virum ex illius oppidi primarijs, qui eius accersitu paulo ante Urbem ingressus desilierat equo, Pontificemque adoraturus adstabat, recognouit: & qua vehebatur lectica iussa consistere, ad se hominem accitum perhumaniter salutauit. Hunc autem, quod iam inde ab adolescentia militem egregium, honestum virum, & probum, atque in se beneficum cognouisset, Romanæ arcis præfectum

A factum statim renunciauit. eius filios Gulielmum, & Albertum amplis honoribus decorauit. Gulielmum enim nunc Ticinensium Episcopum, virum spectata virtute, ad vtriusq. Signaturæ supplices libellos referendos & ad munus, Per concessum appellatum euexit. Albertum vero Equitem Auratum dixit, mox equitum turmæ leuis armaturæ ducem constituit, & post patris obitum Arci S. Angeli præfecit, eiq. sororis suæ neptem vxorem dedit. In Vaticanum inde regressus, aulamq. regiam prætergrediens ex circumfusa multitudine agrestem quemdam itidem agnouit, qui sexdecim ante annis in tuguriolum suum ipsum receperat hospicio, Bergamo Cremonam versus auis itineribus diffugientem, quæstione, de qua supra diximus, in Episcopum Superantium expedita. Ita-

B que homini ad se accersito, licet alia omnia tum cogitanti, Ego, inquit, Dominicanus frater ille sum, quem tu iam dudum hospicio suscepisti. Denique mille nummos aureos ad duas eius filias collocandas, aliosq. præterea quingentos in ipsius vsus illi iussit dinumerari. Per eosdem dies Aurelium illum, cuius ante facta mentio est, Franciscani ordinis Sacerdotem, cui descriptam eandem quæstionem olim custodiendam commendauerat, pariter agnouit in frequentia sodalium eius, comitijs suis Romæ habitis, ad sacros ipsius pedes osculandos ordine procedentium: tumq. Lectriensis Ecclesiæ creauit Episcopum. ratus videlicet, quem deposito curando in pauca fidelem cognouisset, eum de Christi consilio supra multa esse constituendum.

C

Comitas ipsius, atque clementia.
Cap. VII.

D

LENTITAS vero, atque clementia, qua, vt sapiens ille dixit, nihil laudabilius est, nihil magno ac principe viro dignius. in PIO sic etiam eluxit, vt veteribus illis clementiæ laude celebratis iure sit præferendus. Nihil in eius moribus asperum, nihil in imperio cerneret superbum. Sed quod difficillimū est, mansuetudinem ita cum grauitate temperabat, vt neque de auctoritate facilitas, neque seueritas quicquam de suauitate detraheret. Facilem quidem, ac perbenignum sese omnibus ille præbebat, sed in primis humilibus, & egentibus hominibus: omnesq. tamdiu patienter auscultabat, quamdiu volebant ipsi, nec loquentem quemquam interpellabat. Erat in respondendo mansuetus: & quoties pro suo cuiq. desiderio satisfacere non poterat, id ipse agre ferebat. Eo Pontifice creato, cum per multi memores suarum in eum offensionum, Roma demigrandum sibi putarent esse, confestim audiere, id nullo modo committendum:

dum: neque videri se nosse, quis esset PIVS Quintus. quippe qui iniuriarū suarum vindex nunquam fuisset: quique offensas omnes non modo facile deponere, sed easdem etiam beneficijs exæquare paratus esset. Quin etiam illud ferebatur, iuuare, PIO nonnumquam offensiones afferre; quoniam officijs eas ipse compensare consueuisset. In quo vix satis ipse sibi facere videbatur. veritus, ne quam offensionis memoriam, vel vindicationis cogitationem eius in animo delitescere suspicarentur. ac propterea sæpe illis multa concedebat, quæ alijs temporibus ab eo vix impetrari potuissent.

Eius Pontificatus initio, nebulo quidam, euulgato maledico, & famoso carmine, Pontificem petulanter incessit: is subinde comprehensus, & in quæstionem traditus, crimen est confessus. Quamobrem ex legibus ab alijs Pontificibus olim præscriptis, cum vniuersis, quibus abundabat fortunis, tum vero seuerissimo genere mortis plectendus erat. Sed antequam lege in eum ageretur, iussit PIVS illum coram se sisti, & carmen suum recitare; tum exponere, cuius vel consilio, vel voluntate id conscripisset. Dicenti, se non nisi mali dæmonis id instinctu fecisse; Si tu mihi, inquit PIVS, vti summo Pontifici maledixisses, haud quaquam ferres impune. at vero quia in fratrem Michaellem, in monachum humilem, in Cardinalem Alexandrinum conuicia iactasti, abi liber, quo velis. Ego vero humilitatem generis, vitæ, & habitus mei semper & animo retinebo, & libens confitebor; eroq. vilis, & abiectus in oculis meis. Demum illum commonefecit, ne eiusmodi se scelere iam amplius obstringeret. iussitq. vt si quid vniquam ab ipso minus recte factum ille comperisset, se conueniret, atque id sibi renunciaret. nam ad se ipsum emendandum bene paratum esse. atque ita reum dimisit impunem.

Haud dissimile singularis clementiæ cum alias sæpe, tum vero in re Georgij Costæ, Comitæ oppidi, cui a Trinitate cognomen est, documentum dedit. Etenim Albeni Dominici ordinis cœnobio, vt operis initio memorauimus, dum præsideret, ibique sacrarum eiusdem ordinis Virginum curam gereret, Comes ipse sorori suæ in eum Monacharum cœtum cooptatæ dotem soluere cunctabatur. Ad hunc tum aleis aduersa sorte ludentem, eiusmodi æris alieni, qua par erat, modestia, licet hora forte minus opportuna, commonefaciendum pius pater cum accessisset, is petitionem alioqui iustam indigne ferens, nisi ab se quam primum abscederet, grauitè minatus est. Accidit proinde, vt ipsum iam factum Cardinalem, ac Montisregalis Episcopum, ad visendam Ecclesiam suam, vt ostendimus, profectum idem Comes exciperet hospitio, perhonorificeq. haberet. ignarus eum esse, cui olim interminatus esset. vbi cum a cana inter se iucunde colloquerentur, Cardinalis ei nihil tale cogitanti; Ego, inquit, Frater ille sum, cui tu, amice Comes, aliquando tam

A do tam acriter Albæ minitabare. sed acerbum illud responsum mihi promerui, quod eo temporis momento te minime interpellare debuisses. Itaque hominis contumaciam excusans, eum pudore simul, & timore suffusum benigne consolatus, bono animo esse iussit. seq. illi esse, ac perpetuo fore quam amicissimum ostendit; vel ex eo, quod illum a Catholica fide numquam abducere propinqui eius hæretici potuissent. Illustrem clementis animi significationem Comes admiratus, impensius eum colere instituit. qui postea gratulationis, & officij causa, ut fit, Pontificatus initio, à Sabaudia Duce Orator missus ad PIVM, humanissime ab eo fuit acceptus. quin illum non modo ut carissimi Principis legatum, sed uti singularem amicum vnum ex omnibus Principum Oratoribus in Apostolicum Palatium hospitio suscepit: quam acceperat hospitalis animi gratiam cumulate referens, ac veteres offensas recentibus lenitatis officijs egregie compensans.

At vero solebat suapte natura PIVS . de repente commoueri, & quod feruido esset ingenio, ad iracundiã incitari; & simul ac molesti quicquam præsensisset, succensum animi motum vultu præ se ferre. Sed motus eiusmodi, aut cito quiescebat, aut statim in amorem conuertebatur. nec satis omnino sibi factum putabat, nisi quibus succensuisset, eos aliquo sibi mox deuinciret officio. Quin turbidos animi motus ita nouerat temperare, ut irato animo, ac multo minus odio in quemquam imbuto, cubitum se numquam contulisse testaretur, sic, ut

C Sol numquam occiderit super iracundiam eius. Hanc autem naturæ propensionem in Pontificatu administrando accommodabat ipse vel rebus fortiter gerendis, vel iustitiæ splendori a sceleratorum hominum iniurijs vindicando. atque id pro ardenti suo studio pietatis Ecclesiastico tuendo iure ab eo fieri comperiebatur.

Iustitia, & in restituenda Christiana disciplina
seueritas eius, atque constantia.
Cap. VIII.

D LEMENTIAM porro cum iustitia, ac mansuetudinem animi cum disciplina seueritate perpetuo sibi iungendam putauit: illa fiebat, ut eum boni diligendo, colerent iustitiam; hac vero, ut mali timendo sceleribus temperarent: vtraque autem, ut omnes in officio, ac fide continerentur. Dum esset Cardinalis, ut operis initio demonstrari, vna erat omnium vox, neminem esse, qui maiore libertate sententiam

T tiam

tiam diceret, qui minus ad gratiam loqueretur: & quæ vera, rectaq; **A**
erant, constantius, aut animosius, tueretur. Lectus vero Pontifex, cum
in rebus omnibus, tum præsertim in grauissimo Signaturæ iudicio, tam
facienda gratia, quam iure dicendo integerrimum se vbique præstitit.
quo in iudicio si quis pauper, vidua, pupillusue præpotentem, aut di-
uitem haberet aduersarium, PIVS causa cognita, pauperis patronum
agens de iure vtrique respondebat. & cum in numerum eorum, qui re-
bus in eo iudicio referendis præfecti sunt, nimis multos relatos esse per-
spiceret, illos ipse ad pauciores redegit; eosdemq; cum integritate, & scientia,
tum rerum vsu præstantiores. Sed cum intelligeret, vt nihil vilitatis,
ita nihil fere perniciosius in ciuitatibus esse, quam lites extrahere,
pauperumq; clientium iudicia perfide comperendinare, ad hanc tollendam **B**
hominum perfidiam, & vt omnibus omnia factus, omnium præ-
sertim egenorum rationibus consulere, præter quam quod passim cuiq;
benignas præbebat aures, certum diem cuiusq; mensis cunctis indixit, quo
die toto quorumuis miserabilium causis, ac precibus audiendis operam
daret. Audienti uero causarum, de quibus ageretur, iudices, & pa-
tronos adesse uolebat: ipseq; omnia patienter audire, supplices libellos
inspicere, eosq; si minus æqua continerent, coram rescindere, æqua pe-
tentibus illico ius dicere, nullum cauillationibus, aut calumnijs locum
relinquere, in pauperum causis non minus benignum aduocatum, quam
æquum se iudicem præbere. Iudices, & causidicos, quos uel mala fide,
uel per negligentiam, aut inscitiam officio defuisse constaret, acriter in- **C**
crepare, seuereq; punire. ac si quid in his accidisset maiore considera-
tione dignum, id iudici, ad quem negotium ex officio pertineret, definien-
dum ea lege committebat, ut iuris dicendi celeritate perficeret, ne quid
amplius ea de re ad se referri posset. secus uero alios pauperum damna
præstare, alios magistratu cedere oportebat. Inter hæc uidißes iudices
non modo coram ipso, sed pro tribunali suo, uel audito Papæ nomine,
clientibus ad eum interdum prouocantibus, confestim metu contremi-
scere. Sed cum ex notariorum seu imperitia, seu fraude plurima damna,
uel multarum occasionem litium oriri comperisset, tum sacri Concilij
Trid. decreto, tum re ipsa quoq; doctus Urbanos in notarios, & causa-
rum procuratores omnes de integritate vitæ, ac de sufficienti rerum **D**
ciuilium notitia, iurisq; prudentia per idoneos uiros diligenter inquire,
& examinari curauit. illisq; non idoneis repertis, aut quandocumq; in of-
ficio delinquentibus, officij eius in negotijs, litibus, & causis exercendi
usum perpetuo aut ad tempus prohibitum esse uoluit. Ciuitatum præ-
terea, locorumq; præfectos, & magistratus, in reddendo iure, delictisq;
puniendis, eadem, qua ipse, legum seueritate uti iubebat. eosq; siue Ur-
banos, siue prouinciales officio functos administrationis quemq; suæ fisco
ratio-

- A** rationem reddere. ac si quis eorum de re male gesta delatus esset, is in iudicio causam dicere lege cogebatur. Ceterum ipse omnia cognoscere, nō tamen omnia ad viuum refecare; sed paruis peccatis veniam, maioribus seueritatem nouerat commodare; nec pœna semper, sed quandoque pœnitentia contentus esse; curareq. vt pœna ad paucos, metus ad omnes perueniret. Itaque fiebat, vt facilius omnes sese continerent in officio, & lites citius dirimerentur, & suus daretur iustitiæ locus, & omniū in primisq. tenuium hominum rationibus bene cōsuleretur. Quæ quidem omnia vt commodius efficerentur, vniuersis siue priuatim, siue publice tam promptam, benignamq. faciebat audientiam, vt neminem licet humilem, & abiectum ad se accedentem prohiberi pateretur. quin
- B** iis, quos Pontificiæ maiestatis reuerentia præpediri cognouisset, sese dabat vltro, & comiter alloquendi, supplicesq. libellos porrigendi non modo potestatem, sed animos quoque faciebat. Nec tamen ei, quod rarum est, aut facilitas auctoritatem, aut amorem seueritas imminuebat: sed vt facilitas ad eum bonis aperiebat aditum, ita seueritas ab eo improbos arcebat. Hinc mimi, adultores, sanniones, atque alia id generis hominum monstra, quæ ei vehementer displicebant, eo Pontifice declarato, prope ab Vrbe discesserūt. ac si quis eorum ibi remansisset, is insane hiscere non audebat. atque vbi P I V S adfuisset, inde sese proripiebat fuga. nemoq. fuit omnino, qui vel serio, vel ioco verba faciens coram eo auderet adulari. Nec iniuria id hominum genus a se propulsabat.
- C** memor diuinitus scriptum esse. *Qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant.* Merito namque salubria nostra, ac vera consilia nihil promouent, vt ait S. ille martyr, dum blanditijs, & palpationibus perniciosis salutaris veritas impeditur. Sed P I O nemo fuit vniquam aut mendaciorum inimicior, aut amantior veritatis. quam vsque adeo coluit, vt quemcumque mendacem semel deprehendisset, is numquam amplius in gratiam eius redire posset. Idq. re ipsa declarauit in propinquum suum; quē, vti dicemus, ob id a se ita repulit, vt ille pristino apud eum loco numquam esse potuerit.

*Isai. 3.**S. Cyp. Epist. 28.*

- Datam vero fidem ita præstitit, vt nemo magis. dicebat enim, quouis homine vel obscuro ac vili, ne dum principe viro, indignum, & indecorum esse, quicquam simulate polliceri, quod præstare minime cogites: idq. multo minus Christi Vicario conuenire. turpeq. & iniquum esse, ab eo quemquam recedere, quod rectum semel esse bene iudicasset. Dictum vero probauit exemplis. Nam viri principis Oratore muneris dignitatem, quam P I V S demortui hominis, cui id iam antea promiserat, filio dare cogitabat, efflagitante; Omnes, inquit, orbis terrarum Principes vna simul. promissis ne stare, haudquaquam efficerent: idq. eo minus erga mortuos. Quare illud nullo modo probādū iudicabat, quod vulgo dictū circūfertur: Qui nescit simulare, nescit regnare. Atqui sumā ipse

integritatem, & fidem, ut æquum erat, aperte professus, perpetuo ca- **A**
 uit, ne aut quemquam falleret, aliud in lingua promptum, aliud in pe-
 ctore clausum habens, aut arcana fidei suæ credita cuiquam enunciaret.
 Qualis erat ipse, tales & suos ministros, tales & omnes, præsertim qui-
 buscum sibi negotium esset, sese præbere cupiebat. Regibus, atque
 Principibus denunciauit, ut ad residendum apud se Oratores mitterent,
 qui studio religionis, & ingenui animi laude præstarent, quique bona
 fide cuncta peragerent.

Difficilem vero se præbuit & ijs rebus concedendis, quæ Ecclesiasticis
 sanctionibus repugnarent, & in facienda gratia, legibusq; soluendis. ut
 propterea non auderent homines ab eo quicquam petere, quod minus
 rectum, aut iniquum esse videretur. Ac de PII quidem virtute tam cele- **B**
 bris fama percrebuerat, ut fortunati censerentur, qui ab eo quidpiam
 impetrare potuissent. nam vel hac ratione non solum suam ipsorum in
 eum obseruantiam tuebantur, sed magnam etiam probitatis opinionem
 sibi apud omnes conciliabant. Cum in Bohemia sacrosancta Com-
 munionem sub vtraque specie illis populis olim concessa peruerse complu-
 res uti, atque inde ceteris eis finitimis gentibus erroris occasionem dari
 iam pridem animaduertisset, ad hanc tollendam corruptelam, Pragen-
 si Archiepiscopo, atque alijs illius nationis Episcopis interdixerat, ne
 quemquam eius participem Communionis sacris ordinibus initiarent.
 Itaque Maximilianus Cæsar, ut interdictum ipsum laxaretur, per litteras
 à Pontifice contendens multa prætendebat, quibus PIVS nihil in- **C**
 flexus, ut eos populos interdicto solueret, aut contra communem Ec-
 clesie disciplinam quicquam indulgeret, adduci numquam potuit. Sed
 longum esset, alia multa eiusdem generis exempla ab eo relicta com-
 memorare. In illud vero diligenter incubuit, ut ad priscum illum reli-
 gionis splendorem, & apud homines venerationem, tum Apostolicæ
 Sedis dignitatem, tum etiam omnem rei Ecclesiasticæ statum reuocaret,
 pacatamq; & tranquillam omnes degerent vitam. Quod quidem ad
 perficiendum disciplinæ seueritatem oportuit adhiberi: ac certam im-
 proborum hominum partem vindicari, ne tota Respub. periret. sciens,
 digitum quandoq; præcidi oportere, ne brachium, corpusq; ipsum
 contabescat. Itaque ditio Pontificia, atque adeo Roma ipsa pro supe- **D**
 riorum temporum licentia, cum esset exulibus, profligatisq; sæpe ve-
 xata latronibus, ad hanc exterminandam hominum pestem Pontifica-
 tus initio delegit PIVS ministros expeditos, quibus amplam fecit pote-
 statem, pecuniamq; dedit ac militem, soluto stipendio. Atque ita
 quamplurimi depulsi, complures cæsi, ceteri voluntariam in fugam
 dissipati. Ex quo tuta, tranquillaq; facta sunt omnia. Id tamen sum-
 ma fide, pariq; integritate præstandum curauit. nil passus per fraudem
 quemquam circumueniri. Erat per id tempus Marianus quidam Ascula-
 nus

A nus, latronum, & exulum ductor insignis, qui ditionem Ecclesiasticam varijs latrocinijs, ac cædibus grauitè affligebat. Hunc quidam ab se vincitum dare PIO pollicebatur; sed rogatus a Pontifice rationem, ac viam eius rei conficiendæ, Marianum amicum sibi esse respondit; ac propterea, cum amico fideret, in domum seductum per insidias facile captum iri. Cui PIVS: Siccine, inquit, vis tu fidem fallere, prodereq. amicum? Nos id haudquaquam fieri patiemur, freti Deo, nobis opportunam in Marianum animaduertendi, atque hanc a latronum manibus prouinciam vindicandi occasionem non defuturam. Quod cum Marianus rescuisset, Pontificis magnitudine animi, clementia, ac fide vehementer commendata, sponte sua vna cum vniuerso comitatu regionis eius finibus excessit. neque, hoc Pontifice, voluit amplius imperium Ecclesiasticum diuexare.

De ipsius in deferendis honoribus iustitia, vbi
de Cardinalium, & Episcoporum electione, eorumq. congregationibus.
Cap. IX.

C T enim vt prauos homines, vel potius prauorum improbitatem, quiq. eam non odissent, ac maleficos veluti pestem detestabatur; ita probos, ac virtutibus exultos vehementer diligebat, magnisq. a se muneribus, & officijs ornatos complectebatur. Quin etiam per litteras ab vniuersis Episcopis, vt supra iam sæpe memorauimus, & ab ijs, qui adibant ad se, quære consueuerat; an per terrarum orbem viros probitate, eruditione, & rerum vsu præcellentes cognoscerent, qui Christianæ reip. nauare operam possent. ac si quos esse intelligeret, eos vel honestis conditionibus Romam euocabat, ibiq. vel alibi publicis muneribus præficiabat. Itaque sicut virtute præditorum hominum meritis æstimandis acerrimi iudicij, sic ijs etiam ad præclara quæq. tum excitandis, tum prouehendis promptæ semper, & efficacis fuit voluntatis. Hinc vero factum, vt vnum, & viginti lectissimos viros in sacrum Cardinalium collegium tribus creationibus, statis tēporibus, habitis, prudenter cooptarit. Quibus de singulis hoc loco scribere, nō est necesse. plerosq. tamē, prout res tulit, suo loco nominauimus. Sed quo pauciores Cardinales, quod satis multos a Pio IV. lectos inuenisset, eo plures, quā alij summi Pōtiffices, pro tēporē, quo sedit, per diuersa loca creauit Episcopos: quos ad CCCXIV. fuisse reperio. augendi numeri caussa triplex esse potuit. quod vñtatos ad sacras

T di-

dignitates regressus sustulisset; quod nonnullas Episcopales sedes nouas **A** instituisset; quod Antistites omnes ex Tridentini Concilij decreto in suam quemque sede residere curauisset. Ceterum ijs, & alijs sacrorum administris legendis non tam externum splendorem, aut Principum gratiam, quam insignem probatæ vitæ integritatem, aliaque animorum ornamenta spectare; nec tam homines dignitatibus, & Ecclesijs, quam dignitates, & Ecclesias hominibus ornare, & iuuare consueuerat. Quod ut rectiori consilio præstaretur, ipse ex eiusdem Concilij sanctione primus effecit, ut qui ad Episcopalem dignitatem, & onus essent promouendi, prius de vitæ integritate, deque necessaria ad tantum ministerium eruditione, ac scientia a peritis probatisque viris ad id ab eo delectis diligenter examinarentur: qui vero minus idonei reperti fuissent, rejicerentur. Ac licet personarum **B** acceptio apud ipsum locum non haberet, & modo dignus esset, neminem excluderet, ex omnibus tamen libentius eligebat eos, quos sacris regularium in familijs ad Christianæ perfectionis formam, quæ potissimum elucere debet in Episcopis, & ad regendas animas multum eruditos, diuque exercitatos esse cognosceret. quos præsertim ad id non ambitio, sed charitas adigeret, vrgeret obedientia. Ex hoc numero duos inter alios exempli causa memorabimus; Cardinalem vnum, alterum Episcopum. Hieronymus Socherus, Gallus, Monachorum Cisterciensis ordinis Generalis præfectus, ob excellentem vitæ sanctitatem, ac doctrinam a PIO lectus Cardinalis, pro singulari sua modestia tantam dignitatem suscipere constanter abnuuit. Sed Pontifici semel, & iterum in virtute sanctæ **C** obedientiæ præcipienti diutius obsistere non potuit. Alterum, (ut e domesticis exemplis non gloriandi causa, sed pij gratiæ animi studio aliquid proferamus) Alexandrum Saulium, Dominici, viri clarissimi, patritij Genuensis filium, Theologum eximium, ac summa prudentia, pari que probitate præstantem optime nouimus. quem PIVS ex hoc Clericorum regularium S. Pauli Ordine, tunc Mediolanensis collegij S. Barnabæ Præpositum, licet inuitum, & magna modestia se indignum esse profiteretur, cum lacrymisque diu repugnantem (Carolo Borromæo Card. Tit. S. Praxedis, Archiepiscopo Mediol. a quo fuit consecratus Episcopus, procurante) ad Episcopalem sedem Aleriensem in Corsicam pertraxit. quam Ecclesiam cum ille summis laboribus verbo & exemplo per annos **D** viginti, & amplius ad Christianæ disciplinæ rationem egregie instituisset, & quasi ex inculta silua florentem hortum reddidisset, eum Gregorius XIV. Pont. Max. ad regendam Ticinensem Ecclesiam transtulit. sed hanc ille dum strenue perlustrat, magno totius gregis sui, bonorumque dolore, pastor egregius, ac vere pater pauperum appellatus, ad æterna, ut pie credimus, laborum suorum præmia, anno MDXCII. mensis Octobris senex emigravit. Ceterum ut Ecclesia suam obtineret auctoritatem, vniuersis Episcopis, atque Præsulibus PIVS edixit, ut nulla cum formidine

Adine officia quisque sua fortiter præstantes forum agerent, iudicia exercerent, Ecclesiasticamq. potestatem tuerentur. ac si quando eos in iure sacerdotibus dicundo ab laicis Principibus impediri, vt fit, aut oppugnari intellexisset, curam ipse suscipiens auctoritatem interponebat suam: dabatq. operam, vt ius suum Ecclesia retineret: Principesq. ipsi magna in beneficio ducerent, si de rebus in sacra iura gestis veniam impetrare potuissent. Episcoporum vero negotijs, & caussis, quæ sæpe incidunt, audiendis, definiendis, ac protegendis certum eruditiorum Cardinalium numerum primus ipse præpoluit, qui vna stans diebus, & horis congregati, Apostolica auctoritate quod rectum esse videretur, decernerent, ac responderent; si quid vero grauius incidisset, ad Pontificem referret. sicuti deinceps præstitum fuit. Aliam porro Cardinalium congregationem instituit, qui libris interdictis, aut interdicendis præfecti, in eos inspicerent, ac vel corrigendos, vel damnandos, vel iam in Indice Apostolica censura notatos pari auctoritate cauendos curarent.

Ceterum a piorum cœtu segregatos esse voluit Clericos quoslibet, qui deinceps in Ecclesiasticis caussis, aut ad sæcularem iudicem prouocassent, aut laicorum Principum gratia se contra Ecclesiam tutari conarentur. eosq. infamia notatos numquam idoneos fore ad sacros ordines, & ad consequenda beneficia declarauit: eos priuans his, quæ iam obtinerent.

C Difficilioribus in rebus fortis, ac prudens fuisse declaratur. Cap. X.

HCCLESIASTICAM ergo ditionem, ac iura singulari & perpetua constantia defendens, coercens improbos, probos vero præmijs ornans, Pontificiam maiestatem auxit plurimum. Etenim in vnam Christianæ reip. curam intentus, supremam illam dignitatem non humanis consilijs, sed vni diuinæ voluntati referens acceptam, ac nullius hominis vel potestatem, vel gratiam respiciens, auctoritatem suam fortiter exercebat. illud aperte professus, non solum se nullis aut perturbationibus animi, aut priuatis commodis duci, vel commoueri; sed etiam in actionibus suis, nihil præter vnum religionis bonum, & quicquid cum illa coniunctum esset, potius intueri. Proptereaq. dicebat, apud Christianos hanc viuendi legem perpetuam esse debere: vt ad sacrosanctæ religionis regulam cuncta dirigantur, honoriq. diuino nihil anteferatur. Itaque illos audire non poterat, qui ditionis ius, statusue caussam sacris legibus, vel Christianis moribus præferre conarentur. dicebatq. solebat,
caus-

causam eiusmodi, causam esse diabolicam. & tamen ita perfecit, ut eum **A**
Principes, ac nationes omnes & amarent vnice, & vero etiam vererentur.
quippe qui probe nossent, dicereq. solerent; illius vitam eiusmodi esse, ut
in ea cum semper reperirent boni, quod imitarentur; nihil inuenire pos-
sent improbi, quod calumniarentur.

At vero quemadmodum corpore ad labores omnes perferendos erat
assueto, sic tantus inerat illi vigor animi, ut nec secundarum insolentia
reru diffunderet, aut inaniter efferretur; neque vlllo genere calamitatis vni-
quam frangeretur. Quisquis vero vel auctoritate, vel minis eum superare
contendisset, hunc statim ipse rerundere, irritosq. conatus eius efficere
non verebatur. vel illud coram obiectans, se martyrij pœnam non mo-
do non extimescere, sed etiam vehementer optare. sicut enim ipsum **B**
Deus in eo statu collocauerat, sic eundem posse contra omnem huma-
næ potestatis impetum egregie ipsum defendere, diuinitusq. tueri. Ita-
que de illo vere dici potest, quod scribit quodam loco B. Cyprianus. non
animum martyrio, sed martyrium animo defuisse. Ac spe fretus eiusmodi
tantopere fidebat Deo, ut maximis, ac potentissimis quibusq. Princi-
pibus causa religionis fortiter obisteret. & quoniam hominibus place-
re non studebat; loquebatur in conspectu Regum, & non confun-
debatur.

*Serm. de
mort.*

Ea porro sapientia, eaq. prudentia, atque in rebus omnibus modera-
tione præditus erat, ut heroicarum lumina virtutum in eo mirabiliter e-
lucerent. Administros, famulosq. suos, quos longo tempore bonos esset **C**
expertus, nullis calumnijs adduci poterat, ut deserendos putaret. ratus
insitam iam, inueteratamq. de eorum probitate opinionem facile iminu-
tare, genus quoddam esse leuitatis. In quo eo magis sibi constandum
esse arbitrabatur, quo sæpius rerum, quarum illi insimulabantur, secre-
to, cauteq. veritatem explorando, eas omnino fictas aliquando esse com-
periret. quo in genere quam cautus esset, minimeq. præceps, cum pluri-
mis in actionibus, tum in primis ex eo, quod contigit Ioanni Morono
Cardinali, aperte licet intelligi. Paulus Maria cognomento Castellanus,
Pontificiæ custodiæ militum præfecti Vicarius, P I O aliquando renun-
ciauit, homines duos ex oppido Castellatio, non longe a Boscho, retulif-
se, se & coram, & per litteras, eiusdem Cardinalis nomine, maximis polli-
citationibus ad Pontificem interimendum sollicitatos fuisse. eius rei tot **D**
afferebantur indicia, quæ P I V M ad quæstionem in Moronum exer-
cendam possent impellere. Verum prouidens ipse, id, quod res erat, do-
lose confictum esse, cum Morono collocutus, nihil ei molestus esse voluit;
sed eiusdem Castellani opera calumniatores illos Romam caute perducere
curauit. vbi ad cognitionem veritatis in quæstionem dati, confessi sunt,
se maximorum spe præmiorum adductos, id nequiter excogitauisse. ac
propterea non præmijs, sed meritis supplicijs affecti publice fuerunt. Quin

PIVS

- A** PIVS Moronum ipsum, ut pote virum summa prudentia, ac rerum usu præcellentem semper plurimi fecit: ac prudenti eius consilio ad res grauiiores conficiendas libenter utebatur. Sed enim parum fideliter Cardinalibus, Principum negotia procurantibus; eos fere omnes suam quæquam curare intelligens. Quod si quis opera Cardinalium eiusmodi apud ipsum uti voluisset, is nisi prudenter egisset, ac moderate, suspectum reddebat se se, & non modo iacturam exultationis, sed alia quoque subibat detrimenta. Ceterum suspiciosi habebatur ingenij; nec alienis vel sermonibus, vel consilijs facile credebatur: non ignarus quantopere in hominum animis valeant sui cuiusque boni cupiditates, & priorum desideria commodorum. Quæ vero in illius mente cogitatio primum in-
- B** sedisset, ea quidem sibi altius defixa inhærere consueuerat: in alienis tamen consilijs audiendis, & in rebus consultandis haud pertinax erat; sed ut recti, rationisq. capacissimus, in alienam sententiam, quando melior esset ac tutior, facile deducebatur. Atque huius quidem rei contra vulgarem quamdam opinionem, Principum Oratores, & alios summos viros, qui cum eo sæpius agebant, auctores habeo locupletissimos.

Eiusdem siue submissio, siue magnitudo animi.
Cap. XI.

- C** VLLA splendidior gemma, in omni præcipue ornatu Pontificis, teste S. Bernardo, est ipsa humilitate. quo enim celsior ceteris, eo humilitate apparet illustrior & se ipso. Quare licet in alto positum, non altum sapere difficile sit, & omnino inusitatum; & quanto inusitatus, tanto gloriosius; tamen a PIO in summo alioqui rerum humanarum fastigio collocato, tantum absuit, ut de se ipse alta vel sentiret unquam, vel prædicaret, ut in oculis suis nihil se ipso esset abiectius. nihil humilior. quippe qui nosset, se gerere personam eius, qui dixit: *Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde.* Itaque sapientis secutus consilium, quanto maior erat, tanto
- D** magis se submittebat in omnibus. Atque ita summam coram Deo, & hominibus gratiam inuenit. Qua quidem ille virtute sic excelluit, ut quanta ad dignitatem, & honorem, tanta ad Christianam humilitatem in eo fieret accessio. Nam adolescens cum inter Dominicanos fratres, Bononiæ, ut initio diximus, studiorum causa cominoraretur, ibique Gisleleria gentis nomen haberetur illustre, inde genus se trahere, non modo non ostentauit, sed ne cuiquam innotesceret, diligenter procurauit. veritus, ut ipse postea dixit, ne ex honorifico familiae nomine inanis gloriolæ sibi quicquam adhæreret; contra institutum eius, qui se huma-
- nam

*Lib. 2. de
Consid.*

*Matth. 11.
Eccli. 3.*

nam vanitatem omnem contemnere professus esset. Eo porro magis & **A**
 Cardinalis, & summus Pontifex inanem omnem mundi fastum, ac pre-
 tiosum apparatus priuatim, & publice, quatenus per dignitatem posset,
 euitabat. eius enim cubicula vel nuda, vel aulaeis minus exquisitis orna-
 ta, in ijsq. non profanæ tabulæ, non inania signa conspiciebantur. Sed,
 his remotis, Christi de cruce pendentis effigiem, sacrasq. imagines ip-
 sum habere delectabat. Die cænæ Dominicæ sacro de more aliorum
 Pontificum, tredecim pauperibus, singulari eius, cuius vices agebat in
 terris, exemplo, pedes non modo procumbens lauare, sed etiam exof-
 culari consueuerat. inter hæc aliquando multis eximio virtutis docu-
 mento fuit, cum foedo vlceri, quo ex ipsis egenis vnus laborabat in pe-
 de, in gratiam eius, qui animarum nostrarum sordes lauit in sanguine **B**
 suo, sacrum osculum infigere. talis ac tantus Princeps non exhorruit.
 quæ res inspectantium animos ita permouit, vt pia præ admiratione à
 lacrymis tēperare nequiverint. in ijsq. vir princeps effusius collacrymans
 edixit; si coram vniuersis hominibus hoc edi posset exemplum, fieri non
 posse, quin vel peruicaces hæretici ad Catholicæ veritatis cultum con-
 uerterentur. Qui vero ipsum vel in minimis corripere, quod ma-
 gnum est, teste B. Gregorio, Christianæ submissionis indicium, eos
 valde diligebat. parumq. fidebat ijs, qui, vt fit, præsertim apud princi-
 pes viros, eius dicta, factaq. omnia dilaudarent. Cum aliquando quispiam
 de familia sua vti probus, ijsq. præditus uirtutibus, quæ domino suo quē-
 piam amabilem, carūq. solent efficere, apud ipsum commendaretur; Bo- **C**
 nus ille quidem, intulit PIVS; sed mihi numquam contradicit. Non
 enim ignorabat, miserum esse Principem, apud quem uera reticentur;
 ac Regum opes sæpius assentatione, quam hostibus euerti. Rerum, au-
 tem humanarum siue splendorem, siue magnitudinem parui faciebat.
 neque uero malis artibus, uel ad hominum gratiam, uel ad honores
 umquam aspirauit. Quin potius nihil minus, quam de honoribus co-
 gitantem, ac recto semper itinere gradientem, & de sola uirtute sollici-
 tum ipsi eum ultro sunt honores consecuti. Neque enim fumosæ maio-
 rum imagines, ut grauis quidam auctor de illo scriptum reliquit, non
 inuidiosa diuitiarum magnitudo, non eblanditæ Principum commen-
 dationes uiam ei ad Pontificatum munierunt, sed eadem illa uirtus, quæ **D**
 ipsum ab incunabulis susceptū comitata est, in illo summo dignitatis so-
 lio suis ipsamet manibus eum collocauit. Vera igitur narrabat, fami-
 liares suos ad cauendam ambitionem adhortans, cum diceret, se pro
 adipiscendo Pontificatu neque pecuniam, neque fauorem hominum,
 ac ne cogitationem quidem adhibuisse. Quin eiusmodi gradum, ad quē
 alioqui summa contentione peruenire multi conantur, cuiquam haud
 esse desiderandum: & quæ illum comitantur, molestias sibi grauiores
 uideri, quāumquā fuerit uel onus paupertatis in cœnobio sibi degenti, uel
 quod-

- A** quoduis aliud afflictionis genus, aut etiam laboris. eamq. dignitatem ad æternam salutem sibi quodammodo esse impedimento. Itaque commiserandam potius, quam inuidendam condicionem suam esse crederent. ab eo enim die, quo in Pontificatum fuerat euectus, nullam se horam sine sollicitudine, ac molestia transegisse. Quin potius splendorem, & magnitudinem, quam in me, inquit, intuemini, nihil aliud, quam spinas pungētissimas ego semper reputo: quæ animum stimulant meum, quoties subit recordatio, quid ex officio præstare debeam, & qualem rationem commissi mihi muneris Omnipotenti Deo sim redditurus. Quare cœnobiticæ vitæ sibi cum sæpius veniret in mentem, veluti alter Gregorius, ad eam summis votis anhelans, aiebat, se tranquillitate vitæ aut
- B** perfecta quiete numquam potitum esse, nisi in prouincia sua, dum vitam duceret religiosam. Poenituitq. se, id oneris subiisse, cui sustinendo se viribus imparem esse sentiret. ac propterea eo sese abdicare, aliquando cogitauit. Qua de re ad Petrum Montium Ierosolymitanæ militiæ Magistrum, quæ exstant, ipse manu sua litteras dedit. sed quas in ijs litteris legere est, rationibus demum acquiescens, ad diuinam se voluntatem conformandum putauit. Verum, vt alia non pauca singularis eius, modestiæ argumenta præteream, illud hoc loco minime silendum videtur, quo ipse ijs rebus despiciendis, quas demirari mortales solent, quanti faciendæ essent, aperte declarauit. Cum Romani eius integritatem vitæ, & optimam Reip. moderandæ rationem admirabiliter extollentes
- C** in Capitolio statuam illi decreuissent, ipse, ne id vlllo modo facerent, imperauit. nam si quid a se fieret boni, inde honorem, & gloriam esse omnem ei tribuendam, qui bonorum omnium summus auctor existit. Malebat enim ad gloriam Dei, se prudentium, ac bonorum virorum petitoribus insigne virtutis exemplum insculpi, quam in foro marmorea, aut æreus perpetuo stare. haud ignarus, eximiam virtutem sponte decus consequi suum, nec vllam speciosorem esse statuam, quam præclaram bene actæ vitæ memoriam.

Integritas eius, & castimonia.

Cap. XII.

D

A porro continentiæ laude floruit, nihil vt non pudicum, & castum de illius vita fuerit vumquam auditum. Quin illud certum esse fertur, eum virginitatis florem illibatum perpetuo custodisse. eius vero integritatis præter alios, locupletissimus testis fuit Archangelus Blanchus, Viglebānensis, vir pietate, & doctrina insignis; quem ipse ex Dominica-
na fa-

na familia assumptum, primum Theani Episcopum, deinde Cardinalem **A** creauit. is enim testabatur sacras illius in omni vita, hoc est cœnobitam, Cardinalem, denique Pontificem Maximum agentis se confessiones audiuisse, neque tamen v̄mquam letalis culpæ labem in eo deprehendisse. Id ipsum insuper asseuerabat Balneoregensiū Episcopus, qui etiam per multos annos illi a confessionibus fuit.

Non defuere tamen nebulones, qui per fraudem, & calumniam turpem impudicitiaē notam ei conarentur inurere. vt solet proborum virtus improborum vbique studijs exerceri. Neapoli Romam profectus iuuenis pistoris famulus, se hoc Pontifice genitum esse palam dictitabat. Quare dubitatum, ne is vel ab hæreticis, vel ab alijs hominum pestibus, præclarum PII nomen obscurare nitentium, ad id facinoris esset impulsus. ea super re litteras ille contexens idemtidem, in compedibus demum **B** causam dicere cogitur. vbi in quæstionem traditus, quoties quæsitus est, roties sibi minime costans, mendaxq. deprehenditur. etenim epistolam, quam se a Pontifice Cardinalem agente accepisse dicebat, e mentitam esse constabat. quippe quæ data esset Ianuario mense, anno M. D. LVII. cum ipse mense Martio consequente creatus esset Cardinalis. itaque ab ipso nebulone dictata fuit; quemadmodum & duorum testium, quibus coram ea scripta fuerat, & eius, qui octauo die antequam ille vocaretur in iudicium, eam exararat, constanti testimonio probatum fuit. Ad extremum confessus ille, vt commodis consulere suis, id prauis cepisse consilij, iudicum decreto per urbem Romam virgis cæsus ad triemes in perpetuum damnatus est. Proinde iudex quidam Romanus, nomine Petrus Albicinus, certis de causis PIO factus inuisus, secessit in Galliam. vbi sæpe rogatus ab Admiratio Colignio, atque ab alijs Hugonotorum ducibus, præmijs alliciebatur, vt inuenem illum Pontifice progenitum esse mentiretur; vt PIO videlicet apud eas gentes bene audienti tam foedam maculam aspergerent. Verum eiusmodi calumniam Deus auertit. Atque ita mentita est iniquitas sibi. **C**

Frugalitas eius, ac vita quotidiana.

Cap. XIII.

QVEM AD MODVM PIVS & in Remp. liberalis, & in eos, quos spectata probitas, vel præstitum inferuentis officium, uel alia ratione in eum exercita benignitatis uirtus commendaret, mirifice beneficus fuit, & gratus; ita erga se magnam perpetuo frugalitatem, ac parcimoniam exercuit. Nam cum in omni uita sua, tum in primis in summo illo digni- **D**

- A** dignitatis gradu collocatus eam temperantiam retinuit, ut in Pontificatu perexiguos sumptus in diurnum victum suum fieri voluerit. Dicere vero solebat, hominem gulæ illecebris addictum, castum esse non posse: proptereaq. monebat, cibum tamquam medicamentum esse capiendum ad instaurandas vires corporis, ut eo sumpto, actionibus quisque suis operam dare non impediretur. Atque hoc quidem in omni vita seruauit ipse diligenter. Ut rebus audiendis liberius posset operam dare, ut plurimum non prandebat: sed tempestiue peracta re diuina, breue ientaculum sumebat, aut sorbendis binis ouis, aut iusculi parum ebibendo. quandoque uero etiam prandebat, simulq. cænabat: idq. frequenius publice. Ad pellendam uero sitim siue in prandio, siue
- B** in cæna, bis terue ad summum, pocillum bene dilutum exhauriebat. Cibos autem ut plurimum ex oleribus amaris, & magna simplicitate sale tantum, & oleo, præsertim dum seiunaret, nec aromatis, aut saporibus gustatum acuentibus uolebat esse conditos. ceteroqui usus paulo commodiore victu, dum esset Cardinalis, Accumbenti uero sibi cum magnam rerum omnium munditiam, tum in primis sacram perpetuo uoluit lectionem adhiberi. ac precipue S. Bernardi libros de Consideratione ad Eugenium, quibus uidelicet, quæ pro honore Dei, ac totius Ecclesiæ bono, animarumq. salute consideranda sunt, luculenter edocentur, sæpius prælegi curabat: sententiarumq. grauitatem attentissime ponderans, quæ suo tempore, & loco exsequeretur, secum
- C** ipse diligenter conferebat. Quem quidem prælegendi ritum sane perantiquum a multis intermissum, & Cardinales, & alij præterea sacri proceres eius exemplo deinceps in usum reuocare cœperunt. Neque uero sibi noua uestimentorum genera comparauit, contentus ueteribus Pauli I V. quo ad honeste indui potuerunt: neque item per annum totum indumenti quicquam innouauit, præter laneam tuniculam, qua loco lineæ subuculæ semper est usus increpuitq. ministrum, qui ei eiusmodi tunicam ex subtiliori panno confici curauerat: quam etiam ob id induere noluit, solita, quæ crassior erat, & uilior, omnino contentus. Oblatum panni munus ex lana Conchensi, quod pretiosius, ac delicias esse sibi uideretur, quam suus ferret usus, recusauit. Nihil igitur in
- D** uestibus, nihil in reliqua uitæ ratione, præter exteriorem habitum, immutauit: sed eandem, quam priuatus tenuitatem, eundem cultum, ac disciplinæ seueritatem præstitit. Ceterum peracto sacrosancto Missæ sacrificio, & eo, quod diximus, ientaculo bene mane sumpto, negotijs audiendis operam impendebat. Quo in labore æstate quidem ad horam usque nonam, hieme uero ad Solis occasum, sæpe uero etiam ad multam noctem prorsus immobilis persistebat. Tanto uero ante lucem exurgebat, ut ad eum consulendum prælatis sacibus accederetur. Medicis suis, ac familiaribus nimios labores in tam assidua, diuturna q. audi-

tione illi breuioris vitæ causam fore cauentibus, principe viro sane dignam sententiam respondit: Se videlicet a Deo in eo gradu collocatum, non vt sua, sed vt aliena commoda procuraret: ac Reip. præfectum conscientiæ magis, quam corpori suo satisfacere oportere. Rarius, ac seriùs loqui solebat: sæpe laborans in verborum, quæ propria, & significantia esse sibi viderentur, inuentione. Ceterum eius ex ore nullû fere verbum excidisse fertur, quod non vel ad Dei honorem, vel ad suam, aliorumue salutem pertineret.

Vt se gesserit in propinquos.

Cap. XIV.

NEQVE vero in se tantum, sed in agnatos etiam suos, ac propinquos eximiam temperantiam, ac modestiam tenuit. Non enim, vt diximus, acquieuit carni, & sanguini, nec eum ab recto suorum amor inflexit: sed in eos ita se gessit, vt nec pauperes, & humiles contempsisse, nec tenues amplis diuitijs, & honoribus auxisse, nec in eos Christianæ pietatis officio defuisse videretur. Paulum Gislerium sibi ex fratre pronepotem, quo nemo supererat illi sanguine coniunctior, iuuenem a piratis captum, & triremibus alligatum, ignaris Turcis, eum esse Pontificis consanguineum, modica redimi pecunia, Romanq. profectum videre voluit. sed non alio habitu, quam eo ipso, quo, dum esset in vinculis, induebatur. eum porro grauitè admonuit, vt ex ea calamitate ereptus disceret, ingentes Christo Redemptori, dum viueret, gratias agere, Deiq. mandata diligentius custodire. Dein equo, officioq. donatum, vnde centenos aureos haberet annuos, humaniter accepit. mox eum, quod miles esset egregius, suburbanæ regioni, custodiæq. suæ præposuit: atque ei quingentorum aureorum annuam pensionem, ac suburbanam villam, in qua ipse domum extruxerat, cuius ante meminimus, P. II. V. prædiolum appellatum, dedit. Sed cum ille iuuenili lapsus errore præscriptas Pontificiæ familiæ leges aliquando violasset, ac præterea culpam mendacio tegere uoluisset, eum non solum officijs, & donatis rebus fere omnibus priuauit, sed ab se, & ab vniuersa Romanæ Ecclesiæ ditione statim ablegauit; ea lege, ne deinceps Romam accederet. usque adeo & mendaciorum, ut diximus, inimicus, & domesticæ disciplinæ uigilans ac tenax custos, & in consanguineis suos, quos ceteris modestiæ, & obedientiæ exemplo esse uolebat, seuerior fuit, quam indulgentior. Ex tribus porro Gardinæ sororis suæ nepotibus, Antonio, Hieronymo, & Michæle Bonellis, unum Antonium, qui Domi-

A Dominicano ordini se se addixerat, mutatoq. nomine frater Michael appellabatur, uirum probitate, doctrinaq. praeclitum, sacri Senatus, Regionumq. Oratorum hortatu, ad eorum retinendam in negotijs transigendis fiduciam, vix tandem adduci potuit, quod ante retulimus, ut sacrum in collegium cooptaret. Hunc ergo Cardinalem Alexandrinum appellatum, rebus agendis sibi adiutorem sic adhibuit, ut suam ipse auctoritatem retinendo, non vni omnia deferret, sed grauiora quaeq. ipse cognosceret; cunctaq. amplissimorum patrum consilio moderaretur. In noui Cardinalis familiam cum initio permulti vellet adscribi, PIVS edixit, nolle se quemquam admitti, nisi quos ipse designasset: ut non modo probati, sed etiam pauci ad eius ministerium

B adhiberentur. velle namque se, eum inter pauperes Cardinales, quales ipse fuerat, numerari. Ac licet summum Camerarij Sedis Apost. munus tertio Pontificatus anno vacans ei detulisset, tamen sequenti anno cum ad sociale bellum contra Turcas gerendum pecunijs indigeret, quas alioqui poterat aliunde colligere, singulari exemplo, ei nec inuito id muneris abrogauit, & quod venale sit, ceu. & alij nonnulli Urbani magistratus, Aloisio Cardinali Cornelio vendidit septuaginta millibus aureorum. quos, ut ante memorauimus, ad augendas Christianorum vires contra Turcas contulit. Sed inter haec cum alter effluxisset annus, ex quo sacrae militiae Melitensis Ordo summis votis pro eximia sua in hunc Pontificem pietate Cardinalem Alexandrinum Protectorem sibi delegerat, Prioris

C in Vrbe titulum eiusdem Ordinis, ex obitu Bernardi Saluiati Cardinalis tunc vacantem, cum annuis redditibus, qui tum erant circiter sena aureorum millia, ipsi Alexandrino PIVS assignauit; nonnullis annuis, ut mox dicemus, pensionibus reseruatis. Sed cum eiusmodi collationem Ioannes Valletta illius Ordinis Magister, cuius ante meminimus, ægerrime ferens per litteras ad Papam datas ea de re grauius exposulasset, perlectis litteris Pontifex, si res integra fuisset, ab ea se temperaturum indicauit. quin etiam, ne, quid in eius viri, vel Ordinis, quos ipse valde diligeret, offensionem fecisse videretur, actum rescidisset, nisi Iosephus Cambianus tunc militiae Melitensis apud Sedem Apost. Orator, priuatas, & occultas Vallettæ querimonias publicas fecisset, eiusq. secretas ad Pontificem

D litteras querelarum plenas temere per Urbem, immo per Orbem euulgasset. Quæ res hominibus sermonem dedit, & Pontificis existimationem, animumq. grauius offendi: plerisq. vti fit, ex fama potius, quam ex facto rem perperam iudicantibus. Itaque PIVS quicquid fecisset, iure se fecisse ostendens, Cambianum, ut imprudentem rumoris auctorem ab Vrbe confestim iussit abscedere, eodem amplius non rediturum. Ceterum non esse, cur Valletta, aut quispiam alius se ob id offensum arbitraretur. nam si quid detrimenti in eum Ordinem inde recideret, id non iniuria factum: immo plurimis, & maximis in eum collatis beneficijs an-

tea se cumulate compensauisse; ipsius sacrae militiae priuilegia, decretaq. **A**
 honorifica, quatenus per Tridentini Concilij sanctiones licuisset, denuo
 se libenter comprobasse; & ad eam insulam, ac militiam varijs commu-
 niendam praesidijs; sartamq. rectam conseruandam ingentes, vt osten-
 dimus, sumptus fecisse. Ac licet pro summa sua potestate posset vacan-
 tia beneficia cui liberet digno tribuere; tamen templo, coenobioq. Bos-
 schensi, de quo diximus, ab se extracto ipsius Hospitalis Ordinis Prae-
 ceptoriam S. Ioannis, cui ab Vrba vicino torrente nomen est, à Boscho
 parum distante, cum attribuere cuperet, ac pro ea amplum, quod Apo-
 stolica Sedes in Siciliae dioecesi Mazariensi habebat sacerdotium, Abba-
 tia nomine, sub titulo S. Mariae Iumarum, in commutationem ipsi
 Ordini tradere designasset; id se pro sua modestia, ne quemquam of- **B**
 fenderet, facere noluisse: nisi prius consultis, ac summa voluntate consen-
 tientibus cunctis sacris illis militibus Italici nominis, atq. adeo totius co-
 silij Melitensis. Neque vero haec se exprobandi, sed approbandi causa
 commemorare.

Ceterum super ipsius Prioratus fructibus tres pensiones duorum mil-
 lium aureorum annum PIVS imposuit. vna quingentorum Io. Paulo
 Ecclesiae, cui Derthonensi, iuricons. clarissimo, quem ipse ex Regio Se-
 natu Mediolanensi ob singularem eius integritatem, & iurispru-
 dentiam in amplissimum Cardinalium ordinem legit. Alteram
 pariter quingentorum, vt diximus, ipsi Paulo Gislerio. Tertiam vero **C**
 aureorum mille Philippo, Sebastiano, Antonio, Michaeli, & Ioanni,
 bonae indolis adolescentibus, consanguineis suis, Paganini Gislerij, Bos-
 schensis, legitimis, ac naturalibus filijs, singulis ducentenos assignauit.
 Quibus praeterea fratribus vt tenuitate sustentarent suam, Romanae curiae
 officia, vnde singuli centenos aureos haberent annuos, elargitus est. eos-
 demq. primum in Vrbe in Germanico collegio optimis disciplinis, ac
 moribus institui; deinde Philippum natu maiorem, Gisleria villa, ex qua,
 vt dictum est, Paulus exciderat, donatum, in Patauino gymnasio apud
 Nicolaum Ormanetum, quem ipse eius ciuitatis Episcopum constituerat,
 iuri ciuili operam dare curauit.

Sebastianus vero sub Sixto V. multis in Ecclesiastica ditione praefe-
 cturis honorifice administratis, sub **CLEMENTE VIII.** varijs in **D**
 locis Apostolici Vicarij officio cum laude perfunctus, propinquitatis iu-
 re vna cum fratribus suis in Ticinensis Gisleriorum collegij a P. I. O., vt
 retulimus, fundati, ius patronatus, & in alia fideicommissi Gisleriae fa-
 miliae ab ipso instituti iura successit: ab eodemq. Clemente Strongo-
 lensium in Calabria factus Episcopus, praecclaras PII virtutes ac-
 mulari conatur. Priuatum porro, & humilem statum PIVS in suis
 adamauit. Satis constat principem virum, titulis & opibus illustrem,
 vt affinitatem cum Pontifice contraheret, misisse, qui filiam suam cum
 sum-

- A** summa dote Hieronymo Bonello Cardinalis fratri vxorem offerret. Cui P I V S, magnam se illi gratiam habere. Verumtamen nec Ducis, nec Marchionis, nec alios illustres titulos velle se in gentem suam inducere, quibus ea numquam antea claruisset. Huic ergo non feminam principem, (sicuti nec alijs suis) aut amplissimis præditam diuitijs, sed tenuem Hieronymi Rusticucij, nobilis ciuis Fanensis, de quo diximus, nondum Cardinalis, qui sibi erat ab epistolis, sororis filiam, nomine Diamantem vxorem dedit. Hanc vero singulari Christianæ moderationis exemplo, non frequenti procerum comitatu, non splendidis vehiculis, aut vlllo denique magnifico apparatu, sed humiliter, & priuatim clitellario mulo in cistis e Piceno Romam deduci voluit, in Vrbeq. submisit, & modeste eam haberi. Inter hæc Emanueli Philiberto, Allobrogum Duci, per Vincentium Parpaleam, S. Solutoris Abbatem, P I O suggerenti, vt liberalius pro dignitate cum propinquis ageret, respondit, si virtute cognati sui præstitissent, non defuturos, qui de illis bene mererentur. prædictionem euentus comprobauit. Nam P I O ex humanis erepto, Rex Catholicus Philippus pro singulari sua in hunc Pontif. pietate, gratissimaq. memoria, Hieronymum ipsum Cassani in Insubria Marchionem dixit; eumq. in ditione Mediolanensi diuitijs & honoribus adauxit. Cardinali vero Alexandrino aureorum septena millia annua, & abacum auro, argentoq. cælato instructum, qui duodecim aureorum millibus æstimabatur & amplius, e largitus est; eumq. deinceps alijs multis honoribus, ac beneficijs ornauit. Michaelen porro ipsorum fratrem natu minorem idem Dux Allobrogum pro eximia sua in ipsum Pontificem obseruantia vectigalibus auxit; inq. sacram Annunciatae Virginis militiam adscriptum Subalpinæ prouinciæ Præceptorem declarauit. Paulo denique Gislerio, post ab eo præstitâ in illa memorabili victoria nauali cõtra Turcas strenuam operâ Rex ipse sexcentos aureos nummos annuos tribuit. Ceterum P I V S toto Pontificatus sui tempore nihil Hieronymo dedit, nihil Michaeli, præter annuam singulis quadringentorum aureorum pensionem. Nihil Isabellæ ipsorum sorori, quæ deinde, P I O vita functo, Cardinalis fratris ope, honestiore condicione nupsit Pomponio Torello, Parmensi, Comiti Montischirugoli, Coentijq. non minus virtutibus, ac liberalibus disciplinis, quam generis nobilitate præcellenti. Puellis vero sibi ex sorore propinquis (quod ego ipse publica auctoritate firmatis documentis testatum vidi) erogauit in dotem singulis mille aureos. quibus illæ ambæ a suis in matrimonium honestis viris pari condicione sunt collocatæ.

Non defuere & alij principes viri, qui aliquando ei subijcerent, dotes eiusmodi, & alia propinquis data subsidia tenuiora videri, quam talis, tantiq. Principis cognatos deceret; posseq. largiore manu

, cum illis agi. quibus ille; Quin etiam, inquit, de his modicis, an saluta
 , conscientia dederimus, sæpe nobis venit in mentem dubitare. hæc enim
 , bona sunt Ecclesiæ, in eius tantum sacros vsus, non ad luxum, aut ad
 , ditandos propinquos a sanctis legibus destinata. Cumq. vir primarius
 eius animum laudaret de consanguineis modice iuuandis, idq. maximã
 bonis omnibus afferre consolationem diceret; precareturq. Deum, vt eam
 illi mentem quamdiu viueret, conseruaret; grato animo id PIVS
 accepit. adiecitq. se ad summum Pontificatum a Deo vocatum fuisse, vt
 Ecclesiæ suæ, non vt consanguineorum aut commodis inferuaret, aut
 cupiditati. Præclara sane vox, atque vt tanto prorsus digna Pontifice, sic
 in omnes ætates posteris illi succedentibus ad exemplum valde me-
 morabilis. B

Eiusdem domestica disciplina.

Cap. XV.

ICERE vero PIVS solebat interdum, alios probe
 regere cupienti necessarium esse, se ipsum in primis,
 domumq. suam bene moderari. secus illi nequaquã
 obtemperatum iri. hominibus enim suapte natura li-
 beris ita comparatum esse, vt alter alteri minus libe-
 ter obediant, quam legibus, quas a primarijs, ac C
 principibus viris seruari videret. Itaq. exemplo suo, ac
 sollicitudine peruigili optimæ disciplinæ formam in

familiam suam induci curauit. existimans illud Apostoli in se maxime
 conuenire, dicentis: *Si quis domui suæ præesse nescit, quomodo Eccle-
 siæ Dei diligentiam habebit?* videbat enim tametsi erat a Deo sibi to-
 tius Ecclesiæ moderatio commissa, singularem tamen domesticorum
 suorum procurationem eo magis ad se pertinere, quo certius ad exem-
 plum suorum familiarium reliquas Ecclesiasticorum familias non per
 Urbem solum, sed per orbem etiam terrarum componendas esse intelli-
 gebat. Quare Pontificatus initio, ijs, penes quos erat cura rerum dome-
 sticarum, edixit, sibi esse in animo, non habere apud se nisi homines D
 spectatæ integritatis; velleq. vt Pontificis domestica disciplina Cardina-
 libus documento esset, atque inde rerum ordinandarum sumeretur ex-
 ordium Porro autem familiares suos omnes conuenire iussos graui con-
 cione excepit: in qua æternæ felicitatis scopo ob oculos posito, Dei, &
 Ecclesiæ sanctæ præcepta, si rite conseruarentur, rectam viam esse docuit
 ad felicem illum finem consequendum. Dein eos ad illorum perfectam
 custodiam exhortans, quædam rerum capita præcepit ab omnibus, qui
 domui suæ futuri essent, accurate seruari. In ijs, vt vnus quisq. nomen
 suum

1. Tim. 3.

- A** suum, & quibus initiatus esset Ordinibus, quæq. possideret sacerdotia, declararet. Hæc omnia scire se velle, quo sibi ipse satisfaceret, quod eo pertinere videbatur, ne quis beneficia plura, quam iure posset, obtineret: neque ab Ecclesijs, quæ residentes præfectos exigent, abesse vlli permitterentur. tum etiam, vt si qua conferenda erant beneficia, cui conferri oporteret, intelligeret. Statuit præterea, vt domestici Sacerdotes omnes, etiam si nullo beneficio Ecclesiastico essent obstricti, ter saltem in hebdomada diuina mysteria celebrarent: ne publicæ vtilitati cælesti sancti sacrificij beneficium subtraherent. Ceteri vero, præsertim Diaconi, aut Subdiaconi saltem quinto decimo quoque die sacrosanctam Eucharistiæ mensam frequentarent: vt hoc salutari cibo recreati maiores sumerent vires ad superandos hostes animarum. Atque vt exterior cultus, habitusq. corporis bonæ mentis testimonio esset, edixit, vt quotquot in aliquo sacro ordine essent constituti, aut ecclesiasticos perciperent fructus, Clericorum habitum induerent (quod vt in suis familijs facerent, monuerat etiam Cardinales) vtque tonsura capitis, & talaribus indumentis a laicorum cultu secernerentur. Vestes vero ex lana tantum simplici confici, nec ex oloferico interius, exteriusue in familiæ suæ ornatu quicquam tolerari voluit. Sæculares vero penulas, & galeros, præter quam ad arcendam pluuiam, omnino interdixit. Ex subuculis lineis plicaturas, quæ foris ornatus causa prominebant, amputari, & turgida femoralia abijci, simpliciaq. tibialia gestari mandauit.

C Et quoniam innumerabilia vitia ex otij radice prouenire, & bonam aulicorum partem grauißima cum iactura temporis otio abundare non ignorabat, statuit, vt omnes interessent sacre lectioni, quam ter in hebdomada in Apostolico Palatio haberi volebat. Sacros præterea libros ad pietatem animos informantes illis suppeditabat: vt ijs legendis tempus honesta occupatione transigerent. admonens, vt de auditis, lectisue rebus idemdem conferrent: aut alioqui ingenuis, & Christianis viris digna sermonum argumenta inter se proponerent. otiosa colloquia, & parum pudicos sermones, & omnem denique vel minimam peccandi occasionem ab aula sacra prorsus exterminatam esse voluit.

- D** Adhortatus præterea eos est, vt in omnibus actionibus sese non sæculares, leues, aut vanos, sed pios, prudentes, & vere religiosos exhiberent. ac domi, forisq. cum honestis, & grauibus tantum viris commercium haberent. Quod vt perfectius efficeretur, Nicolao Ormanetto, cuius opera ad rem ecclesiasticam, vti memorauimus, restituendam utebatur, iniunxit, vt & notare eos, qui secus facerent, & admonere, & castigare, & expellere contumaces posset. ipsumq. ab eo die aulæ suæ præpositum in huiusmodi rebus spiritualibus constituit. cavitq. vt illi omnes notarentur, qui ab altera noctis hora, vel e sacro prodirent Palatio, uel

id

id etiam inirent. eamq. notationem ipse aliquandiu videre quotidie voluit. Eos vero sumptus, quos ad dignitatis suæ splendorem Pontifices facere consueuerant, imminui iussit, tenuiq. summa concludi: id se facere professus, vt sibi suppeteret, vnde publicam Ecclesiæ tenuitatem liberalius posset sustentare. Quocirca famulorum numerum diminuit: quos autem ab se dimisit, ijs certam pecuniæ summam dono dedit: quos vero retinuit, duplici stipendio auctos esse voluit: ne videlicet vquam beneficiorum, vel pensionum facultatibus inhiarent. Postquam autem ordinationum harum causas commemorauit, ad officium suum pertinere, domesticos omnes recta via ad suum finem deducere. Quamquam enim Princeps sum, inquit, antiquius tamen Pastoris, & dignius, quam Principis officium agnosco.

Præfecto deinde custodiæ corporis sui præcepit, vt ex ijs, quæ audierat, ea a militibus suis præstari curaret, quæ eorum ferre condicio posset: eosq. cogeret tranquille, ac sine insolentia viuere; caueretq. ante omnia, ne hæ leges vlla personarum acceptione violarentur. Postremo nihil in suorum moribus, habitu, colloquijs, ac tota denique viuendi ratione vitiosum, & quod prauum esset exempli, tolerauit: nihilque prætermisit, quod ad optimi Principis, sanctissimiq. Pontificis familiam recte instituendam pertineret.

Hæc quidem, & id genus alia quamplurima de Pontifice non minus re, quam nomine PIO vera narrantur. sed singula persequi, necesse non videtur. solum ad præclaras tanti viri actiones, mores, virtutesq. ad gloriam, & mortalium vtilitatem cognoscendas, hæc pauca commemorasse forte fuerit satis. ut neino non uideat, talem omnino se P I V M præstitisse, ut illius uita imaginem quamdam referat priscorum illorum Pontificum, quorum sanctimoniam, actionesq. diuinas in primis ueneramus: & qualem informat Apostolus, irreprehensibilem, sobrium, ornatum, prudentem, pudicum, hospitalem, doctorem, modestum, domui suæ bene præpositum. talem denique, qualem Romanum Pontificem ad Eugenium S. Bernardus describit his uerbis: Formam iustitiæ, sanctimonix speculum, pietatis exemplar, assertorem ueritatis, fidei defensorem, doctorem gentium, Christianorum ducem, amicum sponsi, sponsæ paranymphum, cleri ordinatorem, pastorem plebium, magistrum insipientium, refugium oppressorum, pauperum aduocatum, miserorum spem, tutorem pupillorum, iudicem uiduarum, oculum cæcorum, linguam mutorum, baculum senum, ultorem scelerum, malorum metum, bonorum gloriam, uirgam potentium, malleum tyrannorum pariter, & hæreticorum, Regum patrem, legum moderatorem, canonum dispensatorem, sal terræ, Orbis lumen, sacerdotem Altissimi, Vicarium Christi, Christum Domini, postremo Deum Pharaonis.

1. Tim.
3.

Inno.

A

Innocentiam eius, ac sanctitatem vel hæretici commendant. Cap. XVI.

INTER hæc demum ornamenta Pontificis, illud etiam splendescit in P I O, quod Apostolus commendans : *Oportet illum, inquit, & testimonium* 1. Tim. 3.
habere bonum ab ijs, qui foris sunt. Nam quem-

B

admodum Sol splendore suo etiam qui lucem oderrunt, velint nolint, sæpe collustrat; ita Pontificis huius virtutis lumen clarissimum sic omnium incurrebat in oculos, ut vel cæci S. Romanæ Ecclesiæ hostes de illo honorifice loqui cogrentur. id quod Elisabetha Anglorum, quæ se vocabat, Regina fecit; & Admiralius Colignius in Gallia sæpius, cum alijs Hugonotis. Atque in Germania primarij quidam hæretici dictitabant, dæmonem, ut falleret Papistas (sic enim Catholicos appellant) eis optimum, ac vitæ sanctitate præstantem dedisse Pontificem, ut in sua de religione sententia pertinacius obfirmarent animos. Idem porro fecit Ioanna Regina Navarræ, quæ in longo, quem illa de P I O sermonem habuit, in causa feminæ Principis Rothomagensis ad Sacrum Rom. Rotæ tribunal delata, ipsum esse virum summa virtute, & sanctitate præditum asseueravit.

C

In eum autem obloquentium ora Deus retundebat. Et sane in quodam iuriconsulto, cui nomen Vrito, qui P I I famam, & veram, Catholicamq. religionem prave oderat, ultionis diuinæ claruit exemplum. is enim Oxonij, quod est oppidum in Anglia, cum in suggestum verba facturum conscendisset, aduersus Pontificem P I V M, in eiusq. auctoritatem petulanter oblocutus, explicansq. seu verius implicans illa B. Pauli verba : *Christus in edificationem Ecclesiæ quosdam dedit Aposto-* Ephes. 4.
los, quosdam autem Prophetas, alios vero Euangelistas, alios autem Pastores, & Doctores: de suo subiecit hæreticus, Nulla hic Papæ fit mentio. Verum sub finem sermonis prope mutus effectus, ac subito correptus morbo, domumq. delatus, octauo post die miser interiit. Eiusdem

D

Anglorum, quam diximus, Reginae apud Philippum Regem Catholicum procurator, cum aduersus P I V M pro Condensi Principe loqui non dubitasset, ab ipso Rege fuit expulsus, longeq. ab aula relegatus, donec alium eius in locum Regina sufficeret. quæ proinde ex illis administrari sui in Pontificem verbis haud mediocrem se molestiam accepisse renunciauit. Quæ cum ita sint, vel ex his, atque adeo ex toto Pontificis huius vitæ cursu discant, quæso, Catholici nominis hostes, non amplius Romanos Antistites, eisq. obedientes pessime vel odisse, vel maledictis etiam incessere. Sed potius, quam debent, illis obedientiam, ac

venera-

venerationem præstandam esse intelligant, & confiteantur; cum principes suos vel inuitos de PIO honorifice locutos esse perspiciant. **A**

Alia quædam sanctitatis eius indicia.

Cap. XVII.

A ea postremo, quæ multa passim de P I I sancti-
monia, diuinaq. in eo collucente virtute narraui-
mus, accedunt alia quædam; eaꝛ. nec obscura
eiusdem rei testimonia: quæ quoniam auctores bo-
ni litteris mandauere, ea nobis hoc loco visum est **B**
silentio non prætereire. Et sane cælestis quædam
in eo vis ad nefarios spiritus ex humanis corporibus
expellendos in primis enituit, singulis habendis supplicationibus, de qui-
bus ante commemorauimus, ad diuinam opem Cæsari contra Turcas
implorandam. Primæ namque supplicationi cum a malo dæmone ob-
sessa mulier interuenisset, magnoꝛq. & horribicos clamores edere cœ-
pisset, ad Pontificem adducta est. Hanc ille sancta cruce ter pie signa-
uit: mox quæ a pluribus teneti non poterat, velut exanimis in terram con-
cidit. nec rumore solum, sed re uera compertum est, eandem subinde
prorsus conualuisse. Quæ res cum diu latere non posset, propterea ad
alteram supplicationem tres aliæ malo spiritu correptæ feminæ perductæ **C**
sunt quas cum eodem salutari signo iterum & tertio P I V S consigna-
set, singulæ sanitati sunt restitutæ. Harum vnam non prorsus ignobi-
lem fuisse narrant: ac licet a diuersis sæpius curatam exorcistis, nihilo ta-
men melius, nisi post Sancti Pont. operam habere, potuisse. In eadem
secunda supplicatione aliud etiam admiratione dignum accidit. Mulier
quædam magnis clamoribus petebat, vt Pontifex opem ferret. Hanc
ille iussit coram se sisti, quod eam iudicium in aduersarium postulatu-
ram esse existimaret. at illa de perpetuo sui capitis dolore conqueri, quo
multis iam annis laborasset; ac præsens ab eo remedium postulare. Hic
subrisit Pontifex, singularem mulierculæ simplicitatem inspiciens; ne-
que tamen recusauit, quo minus eius capiti stolam sibi de collo penden- **D**
tem imponeret, mulieremq. signo crucis afficeret: mox compertum est,
ægotam illâ ad pristinam sanitatem rediisse. Nec multo aliter in ter-
tia processione vsu venit. nam quædã alia a dæmone vexata mulier, Pon-
tifice templum incunte, horribili omnia strepitu compleuit. Tum Ponti-
fex paululum consistens, eodem signo miseram insigniuit. at in ea libe-
randa plus negotij, quam in reliquis fuit: Iniecit eius capiti stolam, ac
dæmonem iussit abscedere. eiusq. digressus certam significationem dare,
Salijt tum femina, impellente sic dæmone: qui ad extremum leui flatu
facem

- A** facem extinxit, vt discessus eius extaret testimonium: tum illa in terram corruit, vt mortuæ potius, quam viuæ speciem haberet. redijt porro non multo post ad respirationem, seq. hospite pessimo liberatam esse cognouit. Ad hæc vero accedit aliud eiusdem generis argumentum. Cum aliquando prope Lateranensem basilicam locum religiosissimum, Sancta Sanctorum appellatum, inuiseret, rogatus à feminis primarijs, vt eurgumenæ cuidam benediceret; annuit, substititq. cum vero illa exclamaret vehementius, ac, ne accederet ad Pontificem, summa vi niteretur, atque resisteret, aliquot e Pontificia familia, ne diutius Pontifex detineretur, raptam ad eius pedum oscula pertraxerunt. quam P I V S cum salutare signo consignasset, illa velut exanimis concidit: ac paulo post,
- B** discedente Pontifice, surrexit incolumis. Sed non Romæ solum, verum & alibi quoque, præsertim in Hispania, vbi huius Pontificis memoria præcipua quadã veneratione colitur, sanctitatis eius signa plura edita memorantur. ex his nonnulla, quæ a certis ac probatis auctoribus accepimus, hoc loco sincera fide referemus. Palentiæ, in Hispania, Dominici ordinis cœnobita, veteri, grauiq. in secretioribus partibus morbo implicatus, necessaria naturæ officia exequi vix poterat, magnoq. oppressus dolore morti vicinus credebatur. humanis, quibus nihil leuabatur, remedijs omissis, ad diuina confugit. Increbescente ergo per eos dies sanctitatis fama P I I V. nec ita pridem vitæ functi, coram eius imagine, quam Franciscus Reinosus, cuius ante meminimus, Cordubensis Episcopus, ab Vrbe in Hispaniam deferri curauerat, in ipso doloris æstu supplex procubuit: eandemq. imaginem singulari pietate arcte complexus hunc in modum sibi diuinam opem implorauit: Vir Dei sanctissime, sicuti ego te beata Dei præsentia in cælesti sede frui non ambigo, teq. Sæctorum eius cœtui iam in cælis consociatum esse firmiter credo; ita me tua apud Deum, quæso, iuuet intercessio; vt per te omnino conualecam. Hæc vix dum precari desierat, cum ecce se voti compotem factum esse perspexit. Itaque ab omni dolore, & morbi impedimento liber statim effectus, nihil se talis molestiæ deinceps iam per annos multos ad eum videlicet vsque diem, quo hæc testabatur, sensisse, & huic sancto Pontifici quotidie suppliciter se deuouentem, magna per eum a Deo beneficia impetrauisse lætus profitebatur. Hæc omnia ipsemet, qui talia passus diuinitus sanatus est, tamquam certissima veritatis, diuinæq. virtutis testimonia narrabat Antonio a Fonte Maiore, probatæ fidei viro, qui hæc se Palentiæ diligenter ab eo & inuestigasse, & audiuisse, & vidisse litteris prodidit. In Hispania quoque (subijcit idem Antonius; licet in his locum, tempus, nominaq. personarum, & alia factum clarius testantia momenta rerum nec ille prodat, & ego peruestigans rescire nondum potui) Franciscanus quidam a dæmonio diu male vexatus, cum nullis exorcistarum remedijs sanari posset, sacris illis ministris P I I V, dum
- (vti

(vti fit verisimile) adhuc esset in humanis, sanctimoniam opinione ductis **A** energumenum ad Pontificem, vt ab eo curaretur, Romam perducturos se comminantibus, edito P I I nomine (quasi alter esset Antonius ille sanctissimus, de quo similia narrantur) mirabile dictu, protinus erumpente dæmone euasit incolumis.

Proinde anno salutis humanæ M. D. LXXXII. Nonis Februarij, Valentiam in Hispania, Gulielmo Raimundo, nobili viro, & egregia in Deū, & in Sanctos eius pietate, paulo ante quam excederet e viuis, Sanctorum Dominicanæ Ordinis, & aliorum, quos ipse in omni vita singulari religione coluerat, chorus affuit lætissimus. In ijs vero beatissima virgo, Dei Mater, S. Dominicus, S. Vincentius, P I V S V. & alij nonnulli Sancti Romani Pontifices, & B. Ludouicus Bertrandus (quem ipse Gulielmus **B** viuente apprime venerabatur, atque ab eo moriente, nec ita multo ante fidem acceperat, pollicente, se post obitum suum ipsius bene memorem futurum) Qui omnes lectulo eius circumfusi litanias pro eo recitantes, seq. ipsi mutuis inuocationibus singillatim cum alijs Sanctis pie compellantes, pro eo precabantur. Hæc omnia vt viderat, coram multis grauib; vtriusq. sexus hominibus referre iussus ægrotus, adijciebat: P I V M Quintum in ea visitatione magno ipsi beneficio fuisse: Subinde rogans Hieronymam Viuem affinem suam, vt quoties Dominicanorum ædem adiret, maximas P I O V. gratias ageret: ei namque se plurimum debere. Hæc porro vera ne essent, an dæmonum ludificationes, seu phrænetica spectra. ijs, qui aderant, addubitantibus, varijsq. modis, vt **C** assolet, rem iterum, ac sæpius rite explorare nitētibus; cum ille sacra quædam verba pronunciaisset. remq. ita se habere, vt enarrauerat, idemtidem affirmasset, demum, Sat, inquit, sat explorata res est, nec pluribus opus est testimonijs. Ad extremum post multa indagandæ veritatis perite facta pericula, rogantibus, an Sanctorum ille chorus discessisset; respondit, non decessisse: sed virgere, vt ipse vna cum illis quam primum in cælum emigraret. Quæ omnia mox in commentarios publice relata fuisse perhibentur. ac præter ceteros, qui aderant, Hieronymus Garzia, nobilis doctor, in his omnibus ægrotum illum mentis compotem, sanoq. iudicio præditum fuisse locuples testis asseuerabat. Quod autem ille a P I O V. se beneficium accepisse dicebat, inde fortasse prouenisse existimatur: quod pietatis causa capiti suo ipsius Pontificis pileolum non ita pridem imposuisset, quo pileolo Cardinalis Alexandrinus Hispaniensi legatione fungens Valentiam donauerat fratrem Vincentium Iustinianum Antistium, Prædicatorum Ordinis grauem Theologum: eum ipsum, qui eiusdem beati Ludouici Bertrandi socij sui vitam conscripsit: in qua hæc omnia, quæ breuiter de ipsa visione retulimus, fufius enarrantur.

A

Imagines eius in Hispania ex incendio
mirabiliter seruantur illæfæ .

Cap. XVIII.

B

ED Agabræ, quod oppidum est in Hispania, haud longe a Corduba, domestico in sacello clarissimi viri Antonij Cardonæ, & Cordubæ, Ducis Sessæ, res contigit ad PII sanctitatem indicandam valde memorabilis. Nitebat idem sacellum pulchris aulæis, ac varijs qua insignium sanctorum, qua Romanorum Pontificum tabulis in tela affabre pietis vndique ornatum, pieq. instructum. Inter alia vero P I I V. quem Dux ipse, vna cum religiosissima femina Ioanna Aragonia coniuge sua mirifice colebat, binæ pendebant imagines: altera in tela ad altare; ex charta vero altera ad sacelli ianuam appensa. Accidit quodam die, qui dies sancto Apostolo Thomæ sacer erat, anno M.D.LXXXVI. vt sacrosancto Missæ sacrificio, precibusq. rite peractis, extinctis luminibus, & vniuersis, qui aderant, egressis, sacellum de more clausum intus totum conflagrarit: modica videlicet scintilla, vt coniectura est, ex ardentibus cereis occulte decedente, incendiumq. sensim excitante. Quod cum postera die tantum compertum esset, re audita, coniuges Principes ad locum comite familia properant. incendij sæditatem dolentes intuentur. sed illico dolorem vicit admiratio. Dum enim & aulæa, & signa cuncta, & altaris ornamenta, denique omnia, quæ cremari potuerant, igne vel absumpta, vel deformata mærentes inspiciunt, ecce ipsas P I I V. ambas imagines, mirabile dictu, in medijs flammis non modo non exustas, sed ne minimum quidem læsas demirantur: idq. non nisi diuina virtute fieri potuisse, omnes edicunt. Auxit admirationē intuentibus, vim incendij tantā fuisse, vt fornicati sacelli crusta vndiq. diffracta, geminis amplioris formæ argenteis imaginibus, & alijs, quæ pariter ex argento erant, conflatis, sacro altaris lapide in pumicem redacto, P I I tamen imagines spectare esset, alteram quidem, qua ipsam contingebat, alterius Pontificis effigie cum lignea coronice combusta, super tapete, quo altaris subsellia sternebantur, cecidisse, ibique prorsus illæsam iacere: ipsumq. tapete vndique ardens concremari cœpisse, sed qua P I I obtegebatur figurā nihil offensum: alteram vero ex charta peristromatis, & ceteris, quibus cingebatur, signis, vt diximus, exustis, loco suo integram, fumoq. tantum leuiter offuscata remansisse. Hanc deinde sacræ Virgines Dominicani Ordinis in cœnobio, cui a Sancta Maria Dei Matre cognomen est, in Hispaniæ oppido Væna pro sua in hunc Pontificem pietate precibus

X bus

bus obtentam, singulari religione conseruant. Alteram vero ligneis **A**
 suis, vt erat, instructam ornamentis prorsus immaculatam, tapeteq. ipsum
 ambustum, ac refectum iidem Duces nobis Romæ, dum hæc scribere-
 mus, ostenderunt: remq. omnem, quam, vt ipsimet locupletissimi, & oculo-
 lati testes nobis retulerunt, explicatam eis recognoscendam tradidimus,
 suo rursus testimonio comprobarunt, anno M. D. C. III. Quo tempore
 Dux idem non minus religione, quam generis nobilitate insignis, apud
 summum Pont. Clementem Octauum, pro Rege Catholico Philip-
 po III. Orator in Vrbe residebat. Imaginem porro illam, tapeteq. vt per-
 petua tanti Pontificis, tam admirabilisq. casus monumenta, apud se, vt
 vidimus, mirifica pietate retinere, & quocumq. locorum iuerint, veluti
 diuina salutis præsidia secum deferre, Duces ipsi pie profitentur.

B
 Ceterum nullas, quod sciam, nisi sanctorum imagines, hoc, vel simili modo
 ex incendiis quandoq. diuina virtute seruari consueuisse, tum alia testantur
 exempla, tum in primis duo, quæ superioribus annis accidisse constat. Ro-
 mæ vnum, alterum Neapoli, vbi, (vt de hoc prius) cum in æde S. Cathari-
 næ de Formello nuncupata, anno salutis M. D. LXXXVII. nocte festi S.
 Barnabæ Apostoli, lapso igne, ecclesiastica supellex deflagrasset, inter
 aliaq. pallium ex albo serico totum exarsisset, S. Catharinæ Senensis effi-
 gies in eo medio depicta prorsus illæsa remansit. Neapolitana ciuitate ob-
 itupefcente. Romæ vero in templo S. Saluatoris ad Laurum, mense Septē-
 bri, ann. M. D. XCI. orto incendio, sanctissimæ Virginis Dei Matris ima-
 ginem in tela pictam, rebus omnibus circumfusis, læuiente vndiq. igne, **C**
 pariter exustis, integram, & immaculatam diuinitus conseruatam fuisse
 vidimus: tantiq. miraculi summa cum admiratione testis est populus Ro-
 manus, eiusdem beatissimæ Deiparæ Virginis cultor singularis. Hæc vi-
 delicet, & id genus alia diuinæ potentæ suæ miracula tum ad nostram
 firmandam fidem, tum ad sanctorum suorum sanctitatem magis illustrā-
 dam, tum denique ad impiorum iconomachorum arguendam perfidiā,
 interdum edere consuevit ille summus rerum opifex, ac moderator Deus,
 qui vt mirabilis est in sanctis suis, ita semper, & vbique laudabilis.

D
HÆc habui quæ de PIO V. summo Pont. ex variis, ac probatis aucto-
 ribus, locupletibusq. testibus, ex Apostolicis eius constitutionibus, &
 epistolis, ex Legatorum, & Internunciorum institutionibus, ac rebus ge-
 stis, atq. ex alijs spectatæ auctoritatis monumētis, bona fide, magnoq. la-
 bore, ac studio collecta, posteris ad imitandum, & ad publicā vtilitatē litte-
 ris proderē. Ex epistolis vero ad sacrorum Antistites, ad Reges, & ad alios
 Principes viros ab eo datis, & responsis acceptis, quas ex Romanæ Eccle-
 siæ tabulariis depromptas inspexi, & ex primariis exemplaribus descri-
 ptas accepi, publica q. fide munitas penes me teneo, ad finem, vt ante sum
 pollicitus, plerasque luculentiores, & quæ publicæ rei vtiliores fore vide-
 ren-

rentur, tamquam rerum memoratarum testes edendas selegeram. Sed cum ne opus in aliud fere volumen excresceret, tum vero etiam magis ne sine aliis nobis repromissis eiusdem Pontificis monumentis, quæ habere nondum potuimus, in lucem prodirent, eas vel separatim, vel cum altera huius operis, quam, si vita supererit, forte curabimus, editione vulgandas, differre visum est. Interim vero pium lectorem rogatum velim, ut si quid animaduersione dignum vel offenderit, vel habuerit, quod ad opus hoc seu locupletandum, seu melius faciendum (neque enim omnia possumus omnes) pertinere iudicauerit; id mihi pro suo Christianæ charitatis officio benigne suggerere non grauetur. Ut quod pro ingenii mei, ac virium imbecillitate perfici non potuerit, id in altera, si umquam parabitur, editione, ad gloriam Dei, & ad communem utilitatem aliena suppleatur industria.

F I N I S.

Errata sic corrige.

pag. li. lin. Mendum	Emendatio	pag. li. lin. Mendum	Emendatio
24 a 2 haberecur	habebatur	71 d 2 Fabio Mirto, <i>adde.</i> Episcopo Calatino	
27 a 4 honeri	honori	77 d 8 coepissent	cepissent,
31 a 9 adhibuit	sic adhibuit,	109 c 2 iura	iure
34 d 2 fuerat	fuerant	113 a 9 præsse	præire
41 b Cap. XV.	XIV.	128 a ab Olyssipone	ab vrbe Olisipone
43 a 2 Corcyense	Corcyrense	157 a 2 Legationinus	legationibus
47 d 4 ~~Meguntinus~~	~~Meguntinus~~	162 b 5 Vincentius cibo,	Innocentius Cibo
52 a 1 agere	egere	167 d vti facere	vti fecere,
53 lin. vlt. ad hinc	ab hinc	205 b 7 Cathecumenis	Catechumenis
56 b 1. 9 imprimis	in primis.	211 b 4 remunerati	remunerari
70 ad finem, post verbum (contulerunt) <i>adde.</i>		179 1 sine octoginta.	simæ. Octoginta
Sed ante omnes populus Romanus simul		240 c 9 doctor	<i>adde.</i> Physicus
ac Pij desiderium cognouit, pro singulari sua in eum, & sanctam Sedem Apost. fide, ac pietate, aureorum centum millia ei sponte obtulit. Quod exemplum a Pio mox reliquis ditionis Pontificiæ ciuitatibus per Italiam benigne propositum, eas ad idem præstandum induxit.			

Errata vero alia leuiora, si qua fuerint, prudens lector per se poterit ipse corrigere.

I N D E X

R E R V M M E M O R A B I L I V M

A

- BB AS S. Solutoris** Pium V. admonet, vt largius se gerat cum propinquis . pag. 233. b. Quid ei Pius responderit. ibid.
- Abbatia S. Mariæ Iumarum** in Sicilia in commutationem traditur Ordini Ierosolymitano. 232. b
- Abstinencia Pij V.** 187. c. 200. c. d. 229. a. b.
- Academia Romana**, quæ Sapientia dicitur, perfici curatur. 209. b. eius reditus recuperantur. b. in eaq. docentium numerus, & stipendium augentur. ibid.
- Academijs publicis** in disputationibus concedit Pius de Conceptione B. Virg. in alterutram partem disputare. 38. b
- Accessus in electione summi Pont.** quid sit, & quomodo fiat. 26. a
- Adorationis ritus** in eligendo Rom. Pont. 26. a. b
- Adulatores, mimi, & sanniones**, Pio V. Pont. creato, Vrbe excedunt. 219. b
- Adulatione, & blanditijs** salutaris veritas impeditur. ibid. c
- Adulatione sæpius**, quam hostibus regum opes euertuntur. 226. c
- Aegidius Andrada** Ierosolymitani Ordinis miles egregius. 162. c
- Aegrotos in Vrbe** Pius subleuat. 204. d. 205. c. d.
- Agno sacro munitus miles catholicus** ab hæreticis transfigi non potest. 82. c. d
- Agni Dei cereæ effigies** à Pio consecratæ in magna veneratione habentur. 201. b. c
- Agricolæ, & agriculturam** varijs Pius ornatur beneficijs. 43. c. 206. b. c
- Albæ, fratribus suis præfuit** Fr. Mihael, qui fuit Pius V. 6. b
- Albenſe cœnobiũ gubernans** Fr. Mihael irruentem hostium cohortem oratione repellit. 6. d
- Albericus Lođronius** militũ ductor. 162. a
- Albertus Bastonus**, Romanæ arci præfectus à Pio, 215. a. eius sororis neptem vxorem ducit. ibid.
- Albertus Marchio Brandenburgensis**, sumpto Ducis titulo, Prussiam, ditionẽ Apostolicam occupat. 109. b. c
- Albertus Pomeranus** Moschouiam perluſtrat. 166. d. ab eo Porticus de barbaris Moschorum moribus certior fit. ibid. d
- Albertus Lascus** primarius Siradiæ Palatinus. 255. c
- Alexander III. Papa** Alfonsum ex Duce Lusitanix Regem constituit. 121. a
- Alexander Riarius** Apost. Cameræ Auditor. 140. c. Patriarcha Alexandrinus, cum Card. Alexandrino legato in Hispaniam mittitur. ibid.
- Alexander Farnesius**, Placentiæ, Parmæq. Princeps ad bellum sociale contra Turcas proficiscitur. 262. b. prælium cum hostibus committendum suadet. 164. c. in nauali pugna virtus eius enituit. 167. c
- Alexander Saulius**, Genuësis, Collegij Mediolan. S. Barnabæ Præpositus, Ord. Clericorũ regul. S. Pauli. 222. c. inuitus Aleriensis Episcopus à Pio creatur. ibid. Eam Ecclesiam per annos viginti administrat. d. ad regendam Ticinensem Ecclesiam transfertur. d. eam perlustrans pie moritur. d.
- Alfonso Carafæ** Card. Neap. Archiepiscopo sepulchrum marmoreum magnifice exornatum Pius V. posuit. 212. c. cum elogio. d
- Alfonfus Aualus** Vastij Marchio, ditionis Mediolanensis Præfectus. 7. c

I N D E X.

- Alfonfus ex Duce Lusitanæ Rex ab Alexandro Pap. III. constituitur. 121. a
- Alfonfus Appianus triremis Pontificiæ præfectus. 174. b
- Alfonfus Binarinus Bononiensis, electus à Pio, sacrarum ædium Urbis Visitator. 33. c. d
- Algerium nunc, olim Iulia Cæsarea. 133
- Alis summus Turcarum classis dux. 171. a
ei caput abscindi, idq. in hæsta suffixum extolli Austriacus iubet. 174. b
- Alienatis Ecclesiæ de bonis in Sicilia recognoscendis, Pius mandat Paulo Odescalco. 89. c
- Aloisius Atestinus Ferrariensis Cardinalis. 23. c
- Aloisius Martinengus à Mustafa contra pacta Salaminæ occisus. 159. d
- Aluarus Bazanus Marchio Sanctæ Crucis, Neapolitanarum triremium præfectus. 161. a. c. d. in subsidijs naualis pugne constituitur. 167. a
- Amadeos, & Clarenos Fratres Fræscanos consociat Pius cum familia Obseruantium. 40. b
- Ambitus dignitatum, & officiorum coercetur. 93. d
- Anconam urbem prope arcem munit Pius. 210. c
- Andelotus Colignius, & Admiralius eius frater Hugonotorum principes, & duces. 64. d
- Andreas Prouana Linij Comes, Sabaudiæ Ducis triremium præfectus. 162. b. & 167. a & 174. c. 176. c
- Andreas Ouiedus, Castellanus, ex Societate Iesu in Ethiopia, Patriarcha. 95. d eum ærumnis afflictum per litteras Pius consolatur 96. a. illi mandat, vt, si opus fuerit, in Iaponem Sinasq. transcendat. a. Concilij Trid. decreta ad eum mittit. b. pie moritur. ibid.
- Angelus Cæsius Pictauium ingressus cum Paulo Sfortia hostium furorem reprimat. 73. a
- Anglis Catholicis succurrit Pius. 102. & seqq.
- Anglorum Regina, copiarum, & pecuniæ subsidia tribuit Hugonotis contra Regem Galliæ. 65. a
- Annas Momorantius, Comestabilis, occumbit apud S. Dionisij oppidum. 63. a
- Annibal Bozzutus Cardinalis admiratur responsa Pij Quinti Cardinalem agentis. 21. c
- Annibal Crassus Cameræ apostolicæ Clericus mox Episcopus Faentinus. 141. a
- Annibal Sitticus, Altaempsij Comes, ducit in matrimonium Card. Borromæi sororem. 30. a. b. Pij V. in eum liberalitas. c.
- Annulum largitur Carolus IX. Galliæ Rex Card. Alexandrino. 150. c
- Antistites omnes Clericorum suorum nomina, & merita insignia recensere & ad Pium transmittere iubentur. 36. b. 58. b. 221. c
- Antonius Perenottus Card. Granuellanus ab Rege Catholico ad foederis negotium in Vrbe tractandum delegatus. 130. a. Regni Neapol. Prorex cõstitutus. 161. c. Ioanni Austriaco summo belli duci foederalis foederis vexillum, & alia insignia à Pio missa tribuit, Neapoli. c
- Antonius Carafa Reginaldi filius, intimus Pij Quinti cubicularius, mox Cardinalis creatus. 212. b præfectus ab eodem Gratiæ Signaturæ. c
- Antonius Maria Saluiatus postea Cardinalis, Internuncius Apostolicus apud Galliæ Regem. 147. b. c.
- Antonius Scarampa Episcopus Laudensis à Pio Mediolanum mittitur. 117. c
- Antonius Carafa, Dux Montis daconis pugne nauali auxiliarius interfuit. 162. b
- Antonius Cardona & Corduba, Dux Sessæ, & Ioanna eius vxor testes oculati de imaginibus Pij V. ex incendio seruatis. 241
- Antonius à Fonte Maiore testatur imagine Pij V. coenobitam quædam ægrotum in Hispania mirifice sanatum. 239. d
- Aquam Virginem ad Triuij fontem deducendam magno sumptu curat Pius. 209. b
- Aquensium Exepiscopus Galliæ Regis apud Turcam Orator. 149. a & 192. a
- Aramonium castellum recuperatum copijs Pij V. 61. b
- Archangelus Blancus Viglebanensis, Dominicanus, Theani Episcopus, deinde Cardinalis à Pio V. creatus. 227. 228. Confessiones audit Pij Coenobitæ, Cardini

I N D E X.

- dinalis, et Pontificis maximi. 228.a
 Testabatur Pium virginitatis florem il-
 libatum perpetuo custodiuisse. 227.d
Archiepiscopus Mediolanensis armata sa-
 tellitum cohorte vti solet. 87.a
Archidux Ferdinandus Austriacus cohortes mittit Tridentum, in eam Ecclesiam sibi ius esse prærendens. 98.c. à consilio Pij V. litteris, & officijs reuocatur. d
Ascanius Corneus in bello nauali contra Turcas strenue se gerit. 164.c. 176.c
Auenionēsis Venissinaq; ditio, sedis Apostolicæ patrimonium. 60.c. eam Pius ab hæreticis defendit. 61.
Augustinus Barbadicus Venetæ classis Procurator generalis in pugna nauali sinistro cornu præfectus. 166. d. prælium cum Turcis ineundum suadet 164.c. strenue pugnans cadit, sagitta in oculo percussus. 172.c. sagittam elici non patitur, donec victoria steterit. ibid. gloriose moritur. D.
Aurelio Grianio Franciscano quæstionem in Episcopum Superantium scriptam Michael Inquisitor custodiendam tradit. 132. ob hanc fidelem custodiam eum Pius V. Lectriensis Ecclesiæ Episcopum legit. 215.b
Auriolum castellum Pontificis ope receptum. 62.c
Auxilia multa contra Turcas à Pio data, Melitensibus, 50. 51. alia Cæsari in Pannonia 52. 53. alia Venetis in bello Cyprio. 124. 125. & deinceps lib. 4. & 5.
Auxilia contra hæreticos in Gallia 56. & deinceps passim. alia Regi Catholico in Belgio 76. 80. 81. 82. alia Scotorum Regina Mariæ. 100. alia Anglis Catholicis 102. 103. 105. alia Prussis 110. & alibi alia alijs Catholicis. 111. & 112
- B**
- Bartholomæus Bolognetus Bononiēsis** per visum admonetur, fore, vt eius filia à Pio V. adiuentur. 207. b. visis facta respondent. c
Bartholomæus à Lugo, Dominicanus, Episcopus, Card. Alexandrinum legatum comitatur. 140.d
Bartholomæus Buffottus ærarij Pontificis Quæstor. 179. eidem Pius nunciat nondum auditam victoriam. d. notat certo libro diem, & horam huius prædictionis. ibid. d.
Basilij Augusti præclarum dictum, laicis non licere, Ecclesiasticis causis se immiscere. 47. b
Belgæ in Philippum I I. Hispaniarum Regem Catholicum tumultuantur. 76. c.
Belgarum hæreticos motus tollere Pius contendit. 76. 77. & seq.
Bellum Melitense contra Turcas. 50. 51
Bellum contra Turcas in Pannonia. 52. 53
Bella Gallica contra hæreticos. 55. 56. 61. 63. 65. 73.
Bella contra hæreticos in Belgio Pontificis ope gesta. 80. 81
Bellum nauale in Turcas apparatus, & geritur. lib. 4. & 5
Bene actæ vitæ memoria speciosior est omni statua. 228. c
Beneficia Ecclesiastica laicis, & feminis in Gallia concessa. 58. c. à Pio V. sublata corruptela. ibid.
Beneficiorum Confidentia coercetur. 39. a
Beneficiorum fructus, lite pendente, deponendi, & apud quem. 39. a
Beneficarij clerici citra legitimū impedimētum statas preces non recitantes ad ratam fructus restituere obligantur. 39. c
Bernardus Cardinalis Saluiatus, Vrbis Prior Ordinis Ierosolymitani. 231. b
Bernardus Odescalchus Comensis Pio V. in officio Quæstoris affuit. 9. c
Bibliothecæ instructissimæ, & antiquissimæ in Gallia ab hæreticis incendio absumptæ. 66. b
Blanditijs & palpationibus perniciosis fatalis veritas impeditur. 219. c
Blasphemias in Deum, sanctosue, simoniam prauitatem, præposteram libidinem concubinatum seuerioribus legibus coercuit Pius V. 37. b
Bohemis Duci, vt in suis litteris Regem se nominare posset, concedit Innocentius III. 121. a
Bohemis sacrosancta Communionem sub vtraq; specie peruerse vtentibus, PIVS V. per Pragensē Archiepiscopum huic cor-

I N D E X.

- corruptelæ occurrit, Maximiliano Cæsari id petenti nihil indulget, 220. C**
- Bona Ecclesiæ alienata recognosci mandat Pius V. in Regno Siciliæ, 89. c**
- S. Bonauenturæ opera luculento caractere excudi Pius V. curat in gratiam studiosorum, 209. b**
- S. Bonauenturæ reliquiæ Lugduni ab hæreticis dissipatæ, 65. d**
- Boschum oppidum Galliæ Cisalpinæ, 4. a**
Eo commigrat gens Gisleria ex vrbe Bononia, 4. 6
- Diripitur à Gallorum exercitu, duce Lautrechio, 5. c**
- Boschensibus quasi diuinitus nunciatur, Cardinalem Alexandrinum creatum esse Pontificem max. 27. 28. a**
- Boschense Coenobium & templum in honorem S. Crucis, & omnium sanctorum à PIO V. constructum, 209. 210**
- Breuiarium à Pio V. restitutum, 36. d**
- Brisacius Comes ex Melita profectus vnacum Philippo Strotio & alijs Romam venit ad Pium, 52. a**
- Bulla vide Constitutio.**
- C**
- Caffa nunc, olim Theodosia ciuitas, 51. d**
- Caluiniani arcas refertas catechismis per Hispaniam disseminandis in Gallia tenebreprehenduntur, 91. b**
- Camerarij Apost. munus Cardinali Alexandrino Pius abrogat & vendit, pretiumq. in sociale bellum contra Turcas confert 139. b. 131. b**
- Canisiam oppidum, aliaq. in Pannonia loca contra Turcam munienda, Pius curat, ob idq. grandem pecuniam Cæsari largitur, 53. 6**
- Capitali supplicio damnatis, pridie quam in eos animaduertatur, mandat PIVS in Hispania sacrosanctâ Eucharistam rite administrari, 91. a**
- Captiuos redimere, summum genus libertatis esse, 207. a**
- Caraxæ Pij V. auctoritate, in pristinam dignitatem, & locum legitime restituti, 212. b.**
- Caracossa archipirata in nauali prælio interficitur, 173. a. c**
- Carceres Vr bani instaurantur, 209. c**
- Carcerum Vilitatoribus lege præscripta Pius V. 43. d**
- Cardinales, quales reqrat s. Bernardus, 20. a**
- Cardinales quales Pius esse vellet, 32. b. c. d. 33. a. b. 221. d.**
- Cardinales omnes iureiurando obstrinxit Pius V. ne Ecclesiæ terras, locaue vlllo pacto alienare permetterent, 41. c**
- Cardinales tenuiores ære suo Pius sustentabat, 204. c. d**
- Cardinales viginti & vnus à Pio Quinto tribus creationibus, itatis temporibus creati, 221**
- Carolus Borromæus Card. sacris in comitijs collegarum Princeps habetur, 23. c. eius recta consilia in summo Pont. deligendo, d. Pij V. electionem enixe procurat, 24. d. 25. a. b. eius nutu Pio V. nomen impositum, 27. a. Archiepisc. Mediolan. d. Ecclesiæ suæ iurisdictionem defendit, 114. 115. Humiliatorum lapsam disciplinam Apostolica auctoritate restituere conatur, 116. ab eius Ordinis Præpositis neci destinatur. ibid. tormenti glante percussus mirabiliter mortem euadit 116. d. facti seriem ad Pium scribit, 117. a. facinoris auctores prodere, recusat. c. in eius sceleris reos Pius inquiri, & animaduerti iubet, 117. 118**
- Carolus IX. Gallorum Rex 55. d. ob eius teneram ætatem perduelles hæretici roborantur. d. eius vita, regnumq. varijs hæreticorum seditionibus, & bellis exagitur, 56. a. 63. 64. 67. 68. 71. 73. 74. pacem facit cum perduellibus hæreticis, Pio V. reclamante, 64. b. ea pax illi, regnoq. infasta. c. d. de hostibus victoriam refert, cæso Ludouico Borbonio Condense Principe, hæreticorum duce, 68. Signa militaria duodecim hostibus erepta mittit ad Pium, eamq. victoriam eius intercedentibus apud Deum precibus acceptam publice refert, 68. c. d. ei Pius contra hæreticos varia præbet auxilia, 56. 64. a. b. 67. d. 68. 72. ijs Carolus adiutus hostes profligat, 68. 74. 75. Elisabetham, seu Isabellam Maximiliani Cæsaris filiam, procurante Pio vxorem ducit, 69. b. Cardinali Alexandrino Legato**

I N D E X.

- to Apost. ad eam misso respondet. 149.
b.c.d. 150
- Carolus Borbonius Cardinalis legatus Auenionensis.** 60.d
- Carolus Lotharingus Cardinalis detegit coniurationem contra Henricum Valefium II. Gallorum regem.** 55.c.d
- Carolus à Basilicapetri, Congregationis Cléricorum Regularium sancti Pauli Præpositus Generalis, nunc Episcopus Nouariensis, vitam Caroli Cardinalis Borromæi accurate conscripsit.** 115.d
- Carolus Vestemerlandiæ Comes ad expugnandam Elisabetham Angliæ impiam reginam vires suas cum alijs catholicis confert,** 104. d
- Casimirus Comitis Palatini filius turmas ex Germania in auxilium Hugonotorum ducit.** 63 64
- Casani populi Moschorum amici.** 156.d
- Castimonia Pij V.** 227.228
- Castitas, ac cælibatus sacerdotum defenditur,** 21.c
- Catharina Medicea Galliarum Regina.** 56.b.vt Concil. Trid. decreta seruari curret, aliaq. præstet, à Pio commonetur. 57 a.vt Ecclesiasticis beneficijs femina se se abdicent, hortante Pio, procurat. 58. d. 59. Regno Nauarræ vt pie consulat, incitatur. 59.c.d. cum illa Pius agit de Geneuensi expeditione. 60. Pio supplicat pro facultate coniugij, inter Margaritam Valetiam filiam suam, & Nauarræ Principem ineundi. 147
- Catharina Cornelia, Regina Cypri.** 124.b
- Catharina Regina Lusitanæ.** 129.a. dolet, Sebastianum Regem nepotè suum alienis consilijs a nuptijs ad bellum reuocari. 146, d. & 147. a. querelarum libellum ad Pium dat. ibid.
- Catherinus Maripetrus Venetus trierarcha conspicuus.** 173. d. in nauali prælio strenue dimicans occumbit. ibid.
- Catechismus n ad parochos vbique gentium euulgat Pius V. varijs linguis.** 36
- Catechismus Romanus in Gallia receptus,** 57.c
- Catechumenis, & Neophytis ædes parat Pius.** 205.b
- Cauponas adire conuiuandí, aut compotandi gratia, qui Romæ degerent, prohibet Pius.** 34.c
- Cauralius Turca, vinculis exsolutus, effigiè Pij ad Selymum perferendam à Card. Alexandrino postulat, & voti compos dimittitur.** 193.d
- Causa Bartholomæi Carranzæ Archiepiscopi Toletani 91.a. cum ipso reo ad Sedis Apostolicæ iudiciũ, iussu Pij Romæ defertur. 92. ibiq. agitur coram Pio Pont. b. Gregorij XIII. iudicio definitur.** 92.c
- Censuum contrahendorum leges datæ.** 43.c
- Centum cellarum vrbis munitionem absoluit Pius V.** 210.c
- Cestriam Epiri vrbem, cui Soppoto vulgo nomen est, occupant Turcæ.** 160.a
- Charitas Pij V. in Deum. 198 & seqq. In homines præsertim egenos. 14. a. b. 17. d. 18. 2. 19. a. 29. 32. a 34 b. 35. 42. d. 44. c. 48. c. 50. c. d. 51. a. b. d. 52. a 53. a. d. 54. 64. 67. 68. 69. 70. 71. 93. & seq. 100. a. b. 102. 122. 132. d. 138. d. 139. 156. b. c. 185. a. 189. a. b. 192. b. c. 203. 294. & seq. 218. 230. & seq.**
- Charitatum subsidium vulgo appellatum Pius V. mittit Gallorum Regi ad expugnandos hæreticos.** 70.d
- Chiapinus Vitellius Catholici Regis copiarum ductor in Gallia Belgica.** 105.d
- Christus exemplo admirabili homines à vitijs reuocauit.** 1.d
- Chium insulam Iustinianæ gentis ditionem occupat Turca.** 51.c
- Christus, & SS. Apostoli Petrus, & Paulus Angelorum agmine stipati, stictis gladijs Turcis minitantes apparent.** 182.b
- Christi de Cruce pendentis imaginem Pius coram habere consueuerat.** 198.d
- Et cur ita pingatur.** ibid.
- Christiani captiui e Turcarum potestate à Pio sæpius redempti.** 51.d. 192.b. 207.a
- Christiana classis quot triremes haberet.** 166.b
- Messana mouens ad pugnam instructa progreditur.** 167
- Eius ordo.** 168. 169
- Christiani Principes de victoria Pio V. gratulantur.** 181.
- Christophorus Madrutius Cardinalis Tridentinus.** 99.a
- Chri-**

I N D E X.

- Christophorus Rodericius Societatis Iesu sacerdos.** 111.c
Missus a Pio V. ad euellendas hæreses. d
Ciues suos recte facere Princeps faciendo docet. 35.c
Clades multæ nostris à Turcis illatæ tempore belli Cyprij, 159.160
Clari homines, multis sunt auctoritati ad salutem, & multis præeunt secuturis. 113.a
Clarorum virorum facta potius consecramur, quam dicta. 1.d
Clarenos, & Amadæos fratres Pius consociat cum Obseruantium familia. 40.b
Claromontius Comes Hugonotus ad Sancti Dionysij oppidum a Catholicis interceptus. 63.d
Classes Christianæ coniunguntur, & foedus tractatur. 129.c. 130.a
Clementia Pij V. 215. & seq.
Clemens VIII. Ferrariam recipit. 41.d
Dum in minoribus ageret, cum Cardinale Alexandrino Legato Hispaniam, Lusitaniam, & Galliam peragrat. 140.c
Henrici Borbonij ad Catholicam fidem conuersione pijs precibus exorat. 150.d
Matrimonium inter eum, & Margaritam Valesiam irritum esse declarat. ibid.
condonationes Apostolica indulgentia, coronis, calculis, & alijs eiusmodi rebus vtentibus concessas, vel concedendas decreto moderatur. 202.c.d
Clericis quid interdixerit Pius Quintus. 39. b.c
Clericorum sæcularium de promotione ad sacros Ordines Conc. Trid. decretum ad Clericos regulares non professos pertinere Pius constituit. 40.a
Clericorum mores quales esse volebat Pius Quintus. 39.b.c. 235.a.b
Clericis vxorem habentibus, aut laicis feræ pensiones ne soluantur, statuit Pius Quintus. 39.d
Clericis, alijsq. sacris viris, ne Ecclesiæ bona in spurios conferat, interdictum. ibid.
Clericorum disciplinam restituit Pius V. 31
 32. 39.b. 235.a.b
Clericis in Ecclesiasticis causis ad sæcularem iudicem prouocantibus, aut laicorum Principum gratiã se contra Ecclesiam tutari conantibus poenæ propositæ. 223.b
Cœnobia regularium virorum ingrediendi facultatem mulieribus cuiusuis ordinis abrogat Pius V. 41.a. Vide Monasteriũ.
Cæsar Specianus Nouariensiu, postea Cremonensium Episcopus. 140.d
Cæsar Aualus 24. naues onerarias in bello nauali gubernat. 166.b
Prælio interesse non potuit. b.
Cæsius Cardinalis hora victoriæ naualis se ad Pontificem introisse, eumq. orantem vidisse testabatur. 180.a
Colaionnem Bulgarorum, & Blancorum Regem fecit Innocentius III. 121.a
Collegium Gisleriæ gentis in gratiam, in Ticinensi Gymnasio a Pio V. exædificatum. 210.b.c
Comitas, & clementia Pij V. 215. & seqq.
Concilium Tridentinum à Pio IV. anno MDLXIII. absolutum. 19.d
Concilij Tridentini propagator, ac propugnator egregius fuit Pius V. 20.c. 33.a. 36.a. 47.c. 49.b. 56.d. 57.a. 76.c. 96.b. 107.a. 208.b. 218.c. 222.a
Concio Comitum Sanctæ floræ ad milites in Gallia. 73.c.d. 74
Concio Pij V. ad viros delegatos ad sociale foedus in Turcas agendum. 130.a. 131. 132.
Confessionistæ hæretici, & Caluinistæ in Polonia. 107.d
Pius V. de ijs expoſtulat cum Rege. d
De ipsis tolerãdis antiquatur decretũ. d
Congregationes a Pio Quinto institutæ,
 1 Cardinalium super negotijs, & causis Episcoporum. 223.a
 2 Card. super Indicem librorum interdictorum. 223
 3 Examinis Episcoporum. 222.a
Constitutiones Pij V. summam recensentur. a pag. 36. ad 45
Constitutionem in Cæna Domini editam promulgari, & seruari Pius iubet in Gallia. 59.b
In Regno Neapolitano, in Sicilia, & vbi que eam defendit. 86. 87. 88
Corcyrense Xenodochium a Pio V. ampliatum. 43.a
Coronas precatorias, imagines sanctorum, & alia id genus Pius V. consecrat ad deuotionem fidelium excitandam, 202.b
 Cos-

I N D E X.

- Cosmus Florentiæ Dux** mittit tria millia peditum ære suo contra Turcas ad Cæsarem, Pij V. hortatu. 53.c
- Alia auxilia contra hæreticos** mittit in Galliam. 72.a. Hæreticos, Pio V. victos mittit. 112.c. eius præclarum dictum, & obedientia erga Sedem Apost. c. Magni Etruriæ Ducis titulo exornatur. 118.c.d
- Eius merita** recensentur. 119.d. 120
- Laudatur a Pio, & defenditur** apud Cæsarem. 121. 122.a. & apud Regem Philippum. 144.a.b. triremes Pio suppeditat in bello nauali contra Turcas. 160.d
- Creditoribus satisfaciendi ratio præscripta** 44.2
- Cultus diuinus a Pio restitutus vel conseruatus**, b.d. in aula sua. 31.d. 32.a. 34.c.d 235.a.b. in Vrbe. 32.33. 34.35. in Germania. 47. & 48. 220.b. in Gallia. 56. c. d. 62. d. in Belgio. 77. b. 82. in Regno Neapolitano 85. in Polonia. 107. 108. in Prussia. 110. vbiq. gentium. 36. 37. 38. 39. propagatus in India & Iapone. 93, 94. 95. 96. restitui tentatur in Scotia. 100. 101. & in Anglia. 102.
- Curia primum Rhætorum oppidū.** 11.c
- Cyprus insula a Turca** petitur. 123.c. & occupatur. 159.
- D**
- Dæmones Pius expellit.** 238. 239. 240.
- Dantiscum Prussiæ vrbs,** mercimoniorum commercijs insignis. 110.b
- In ea nullum sacrificium Missæ** fiebat. b. Pij V. ope Dominicanis fratribus templum, cœnobiumque ibi restitutum. b
- Decreta de cultu diuino & Ecclesiastica** disciplina restituta. 36.d. 37. 38. 39
- Decreta de regularibus.** 40
- Decreta de iure Ecclesiæ** retinendo. 41
- Decreta & constitutiones varijs de rebus.** 42. 43. 44
- Didacus Spinosa S. R. E. Cardinalis,** Regij in Hispania consilij præses. 126.c.d
- Dies certus cuiusque mensis a Pio Quinto** indictus, quo miserabilium causas, ac preces audiret. 218.c
- Dignitatem sacram, Ecclesiasticaq. iura** violare, vel imminuere, graue scelus. 115.c. multa mala inducit. ibid.
- S. Dionysij oppidum diripiunt Hugonoti,** ædemque aggressi, confusi remanent. 63. c. d.
- Ditionis ius, & status causa a Pio V. causa** diabolica vocabatur. 106.a 224.a
- Diuini auxilij signa Christianæ classi** ostensa contra Turcas. 171.d. 182.a. b.
- Doctoris ornamenta conferendi potestatem** Palatinis in Vrbe Comitibus, alijsque nonnullis Rom. Curia collegijs abrogauit Pius. 43. b
- Dominandi libido, & cognationis vinculum** ad hominum animos immutandos valet quam plurimum. 21.d
- de S. Dominici manibus habitum & leges** monasticas accipiunt Virgines ad S. Sixti olim habitantes. 209.a
- B. Dominicus violatæ religionis Inquisitores** instituit. 8 c
- Dominicanis tantum data facultas** erigendi Sodalitiam Sanctissimi nominis Dei, & Rosarij. 37.d. 38.a
- Dominicanis data præcedendi prærogatiua.** 40.b
- Dotes in nuptijs Pius moderatur.** 43. b
- E**
- Ecclesiæ Urbis Patriarchales quinque** à Pio visitantur, earumque disciplina restituitur. 33. c
- Ecclesiæ iura, terras, aut loca alienare** prohibet Pius V. Iureiurando etiam obstringit Cardinales, ne id permittant. 41. c. d
- Ecclesias pijs viris ornabat Pius, non hominibus,** aut pensionibus onerabat. 35.b
- Ecclesias ministris iuandas potius dicebat Pius,** quam ministros Ecclesijs. 58.b. 139.d. 140. 222. a. b
- Ecclesiæ bona in malos vsus** vertere, nimis horrendum scelus. 58.c
- Ecclesias Pius instaurat in Vrbe.** 208.d. 209.a.b.c
- Ecclesias ab hæreticis dirutas in Gallia** instaurari curat. 62.d. & in Belgio. 80.d
- Ecclesiam Tridentinam Pius defendit.** 98.c.d
- Ecclesiæ Mediolanensis iurisdictionem & libertatem** tuetur. 89.d. 114. 115. 143.c
- Ecclesias quo modo ad eundem, & in ijs** versandum. 37.a
- In

I N D E X.

- In Ecclesijs pauperes medicare non per mittendum. ibid.
- Ecclesiasticam disciplinam in Vrbe Pius re stituit. 31. 32. 33. & item in Germania, 47. 48. 49. 220. c. & in Gallia. 57. 58. 59 62. d. & in Belgio. 82. d. & in regno Nea polita. 85. & in Hispania. 90. 91. & in re gno Poloniae. 107. 108. in Prussia. 100. & Venetijs. 113. 114. & Mediolani. 115. 116. 143. & in aula sua 234. 235. 236. & vbi que. 36. 37. 38. 39. 40.
- Ecclesiasticam libertatem & dignitatem egregie Pius defendit. 41. 46. 47. 56. 59 60. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 95. a. b. 97. 98. 102. 107. 109. 110. 112. 113. 114 115. 143 c. d. 220. 223. a. 224
- Echinadæ insulæ ad Naupactum sitæ cur ita appellatæ. 177. b. apud eas victoria naualis de Turcis reportatur. 169. d
- Elisabetha Angliæ Regnum occupat. 102. Catholicos impie persequitur. 102. 103 & 104. à Pio V. anathemate damnatur vt hæretica, hæreticorumq; patrona. 104 omni regni iure carere declaratur. ibid. Catholicorum, in eam coniuratio. 103. & seq. eam coniurationem Pius omni ope fouere studet. 103. 104. & seq.
- Elisabetha Mariam Stuardâ Scotiæ Regi nam Catholicam persequitur. 100. vt in Angliam trajiciat, per fraudem allicit. 101. eam in carcerem conijcit. 101. c. ca pite plecti iubet. d. Thomam Norfolciæ Ducem, & alios Catholicos varijs necat supplicijs. 105. Pij sanctitatem admira tur. ibid. & 237.
- Elogia Pij V. sepulchris inscripta. 22. c. 194 a. 195. 196. 210. a
- Elogium ad sepulchrum Pauli I V. 211. d. aliud ad Alfonsi Carafæ Card. Archiep. Neapolit. 212. d. aliud ad Rodulfi Pij Card. Carpenfis. 213. c
- Emanuel Philibertus Sabaudia Dux Pium adhuc Cardinalé, ac Montisregalis Epi scopum hospitio excipit. 18. d. Pij admo nitu Hieronymû Farinam Caroli Card. Borromæi percussorem comprehendi, ac Mediolanum in uinculis duci curat. 117 119. a. Socialis in Turcas belli Impera tor deligendus à Pio proponitur. 134. c. Cardinalem Alexandrinum legatum
- Apost. in Hispaniam proficiscenté, sum mis accipit honoribus, Auenionemq; deducit. 141. b.
- Bello contra Turcas, quadringen tos equites sclopetarios Cæsari sup peditat, 53. b. eique expeditioni ip se præfens operam nauat. b. Bello naua li contra Turcas binastriremes optime instructas Venetis auxilio mittit, An dreæ Prouanæ Linij Comititis ductu. 166 a. In affines Pij V. beneficium se præstat 233. b. c. Pium admonet, vt largior sit in propinquos. ibid. b
- Elias Carcoffius synagogæ præpositus. 203 b. vnâ cum tribus filijs ac nepote Chri stianam fidem suscipit, & baptizatur à Pio V. c. d. beneficijs pluribus exornatus ab eodem. ibid.
- Episcopi, & Pontifices exempla petere pos sunt ex vita Pij V. 2. d
- Episcopatus, dignitates & sacerdotia pru denter à Pio V. conferebantur. 35. a. 221
- Episcopi septem Galli hæresis condem nati 57. d. alios Catholicos subrogan dos Pius curat. 58. a
- Episcopus Signiæ Pontificio sacrario præ positus, Pium V. oleo sancto inungit, 190. b
- Episcopales sedes nouas Pius V. instituit. 222. a
- Episcopos, CCCXIV. Pius V. per diuersa loca creat. 221. d
- Etruria à Pontificibus compluribus aucta magnis beneficijs, 120. a
- Eucharistia Sacrosancta impie accepta ab Hugonotis in Gallia. 66.
- Exemplo Christus tam firmavit homines, quam verbo. 1. d
- Exempla bona vsque eo profunt, vt ma gnorum virorum non minus recordatio quam præsentia iuuat. 2. b
- Eximiam virtutem sponte decus sequitur suum. 227. c
- Exsequatur decreto regio non impeditur Visitator Apost. visitare regni Neapoli tani Ecclesias, & sacros homines. 85. a. b
- Expectatiuam Eccl. beneficij dare qui non possint. 40. d
- Exules, latrones, & homicidæ graui edicto coercentur. 42. a. profligantur. 220. d
- Fa-

I N D E X

F

F Abius Mirtus. Calatensis Episcopus, Internuncius Apostolicus Pij V. ad Regem Gallia. 71. d
 Famagustam, olim Salaminam appellatam per obsidionem occupat Selymus. 159. d
 Familiarium suorum Pius V. disciplinam esse optimam curat 17. d. 31. d. 32. a. 230 d. 234. c. 235. a
 Famulorum suorum Pius numerum dimi-
 nuit, & quare. 236. a
 Ferraria ad Romanæ Sedis potestatem re-
 dit. 42. a
 Ferdinandus Medices Cardinalis creatur
 20. b. In comitijs vnus ex principibus sa-
 cri Collegij. 23. c
 Ferdinandus Gonzaga, Mediolanensis pro-
 uinciæ Præfectus. 10. c. Fr. Michaelem
 Gislerium Como ad se Mediolanum
 euocat. ibid. c
 Ferdinandus Toletus Albanus Dux, Bel-
 gicarum ditionum Gubernator à Phi-
 lippo II. declaratur. 80. b. Eius res gestæ
 Pont. ope contra hæreticos in Belgio. c.
 d. 81. donatur pilco sacro, & ense.
 83. a
 Ferdinandus Carrillus Plegi Comes, ad
 Pium missus 61. a. Item victoriæ naualis
 nuncius ad Pium. 177. d
 Fidei, seu Religionis Mons à Pio V. in sub-
 sidium contra Turcas institutus. 139. c
 Foedus contra Turcas agitur. 125. 126. 129
 & seqq.
 In publico Pontificis, & Cardina-
 lium confesso sancitur. 135. d
 Eius condiciones. 136. 137. 138
 Felix Perettus cognomento Montaltus
 Cardinalis à Pio V. creatus. 190. c
 Femina à nefaris spiritibus liberatæ ope-
 ra Pij V. 54. b. 238. 239
 Franciscus Paecus Cardinalis. 130. a. ei, &
 alijs in Vrbe committitur foederis nego-
 tium Regis nomine peragendum. 130
 Fraciscus Maria Taurusius, Auenionis, mox
 Senarum Archiepiscopus, & Card. 140.
 d. cum Card. Alexandrino Legato in
 Hispaniam proficiscitur. 140. d

Franciscus Borgia ex Gandiæ Duce Socie-
 tatis Iesu Præpositus generalis. 95. c.
 141. a
 Franciscus Bastonus Boschensis à Pio V.
 Romanæ arcis præfectus. 214. 215
 Franciscus Maria Ruuereus Urbini Ducis
 filius ad bellum nauale profectus.
 162. b
 Franciscus Diodus sex maioribus Veneto-
 rum trieribus in pugna nauali præest.
 166. b
 Franciscus Reinofus Pij ferculorum magi-
 ster, Episcopus postea Cordubensis.
 201. a. 239. b
 Franciscanus quidam à dæmonio diu male-
 vexatus, audito Pij nomine liberatur.
 240. a
 Franciscani Ordinis disciplina restitui-
 tur. 40. b
 Franciscus Celaria, Catholicæ fidei deser-
 tor, & hæreticus concionator, comprehē-
 ditur, iussu Pij V. 111. d
 Fraudes, luxus, & æris alieni dispendia coer-
 centur. 44. a
 Frumentariæ rei consulit Pius V. 206. b

G

G Abriel à Cueua, Dux Albuquerqueus,
 ditionis Mediolanensis Præfectus
 112. b
 Gabriel Sorbellonus Mediolanensis, bello
 nauali strenuam nauat operam. 164. c.
 176. c
 Galliarum Regi, regnoque optime consulit
 Pius contra hæreticos; multaq. ac varia
 suppeditat auxilia. 55. & seqq. vide At-
 xilia, & Carolus IX.
 Galliarum Rex ad opem Albano Duci in
 Belgio ferendam incitatur à Pio V.
 82. d
 Gaspar Colignius Admiralius, Auenionē oc-
 cupare conatur. 61. d. saucius fugit. 68. b
 Geneuam aggredi cogitat Pius. 59. ad Le-
 manum lacum in Allobrogibus oppidū.
 60. a
 Insignis hæreticorum, & apostatarum
 sedes. ibid. a
 Genesius Lucensis Dominicanus Cænobij
 ad Mineruam Præfectus præuidit Pium
 Y V. fi-

I N D E X

- V. sine Pontif. 27.e
 Georgius Armeniacus Cardinalis. 60.d
 Georgius Medulacus insignis hæreticus. 11
 d. 12.a. Venetijs perit in carcere. 12.b
 Georgius Costa Comes Trinitatis graui-
 ter minatur Michaeli Gislerio Fratri Do-
 minicano 216.d. qui postea Cardinalis,
 & Pontifex factus miram in eum clemen-
 tiam ostendit. 217.a
 Germanis sacerdotibus ducendi vxores fie-
 ri potestatem, Cæsar, & Principes qui-
 dam Germaniæ postulant. 21.b
 Germaniæ Principes in officio retinet Pius
 V. 47. 48
 Gestorum sanctorum commemoratio curi-
 tis prodest. 3.d
 Geusei quidam hæretici appellati. 202. a.
 & quare.
 Gisleria gens nobilis ex vrbe Bononia Bos-
 chum oppidum petit. 4.b. c. multos ma-
 gistratus, & honorem gradus conse-
 cuta. d
 Gisleria villa, Pij V. prædiolum appellatum
 data Paulo. 230. deinde Philippo Gis-
 lero. 232. c
 Glandatensi Episcopatu Monpenserij Duc-
 is fratris vxor, hortante Pio, se abdicat.
 58.d
 Græcis ne Latino, Latinis ne Græco ritu sa-
 cra conficiant, interdicit Pius V. 36.d
 Gratia in referenda, Pij liberalitas. 118. d.
 211. & seq.
 Guido Vbaldus Vrbiniatum Dux sedis A-
 postolicæ stipendiarius, fœderatis Prin-
 cipibus contra Turcas opem pollicetur.
 154.b
 Gulielmus Sirletus Cardinalis parum ab-
 fuit, quin summus Pont. fieret. 24.b
 Gulielmus Ioiosa Narbonensis Galliarum Pro-
 rex. 60. d
 Alexandrinum Card. Legatum Auenio-
 nem vsque deducit. 141. c
 Gulielmus Bastonus Episcopus Ticinensis
 140. d. & 215. a
 Gulielmus Gonzaga Mantuarum Dux. 154. c.
 Cæsari opem suppeditat in bello con-
 tra Turcas in Pannonia. 53. & Pio V. in
 bello nauali. 154. c
 Gulielmus Sangalietus, intus Quæstor
 gerarius Pij V. 192. c. 51. d
 Gulielmo Raimundo ægrotanti Pius V.
 alijsq. sancti. Rom. Pontifices apparēt. 240. c
- H
- Habitum clericorum in familia sua
 Pius ordinat. 235. b
 Habitus clericorum à laicorum habitu di-
 stinctus. 43. b
 Hæreses Pius euellendas curat. 9. 10. 12.
 18. 13. 47. 48. 49. 55. & seqq. vsq. ad 83.
 97. 99. & seqq. vsq. ad pag. 113.
 Hæreticorum dicta præclara de Pio. 237. b. c
 Hæretici libellis editis sua in alios venena
 diffundunt. 9. c. 12. c. d. 48. d. 91. b
 Hæreticorum horrenda scelera in Gallijs
 commissa. 65. 66. Pius illis permotus
 eos bello comprimit. 66
 Hebræos Vrbanos Pius concludi iussit,
 44. b 209. c. eos depellit e tota fere di-
 tione Pontificia, aliaq. de illis decernit.
 44. c. d
 Hebræos ad Christianam religionem Pius
 adducit. 44. 203. b. c.
 Hebræis cum Christianis consuetudo peñi-
 culosa. 44. b
 Heluetios præsidarios milites Pius V. nole-
 bat Germanica concione carere. 201. b
 Henricus II. Valesius Gallorum Rex in per-
 duelles primarios, & Caluinianos ani-
 maduertit. 55. b. c
 Henricus Dux Andegauensis, victoriam
 de hæreticis reportat. 68. b.
 Henricus Borbonius Nauarræ Princeps
 147. c. Eius matrimonium cum Marga-
 rita Valesia Clemens VIII. irritum esse
 declarat. 150
 Henricus Stuardus Lemnosij Comitibus fi-
 lius. 99. c. ei Maria Scotiæ regina nu-
 bit. ibid.
 Hieronymus Rusticucius Cardinalis. 214.
 b. Senogalliæ Episcopus. b. Quinque
 summorum Pontificum ex ordine sibi
 succedentium in Vrbe Vicarius. ibid. c
 Hieronymus Bonellus Alexandrini Card.
 frater. 233. a
 A Philippo Rege Catholico Cassani in
 Insurbria Marchioni s titulo, & alijs ho-
 noribus auctus. ibid.
 Hieronymus Socherus Monachorum Cister-
 ciensis ordinis Generalis Præfectus, ob
 laram

I N D E X

- fatam à Pio Cardinalatus dignitatem
semel, atque iterum recusat. 222.b. eidē
in virtute sanctæ obedientiæ præcipienti
obtemperat. ibid.c
- Hieronymus Garzia nobilis physicus .
240.c
- Hieronymus Zanius Venetæ classis dux .
135.b
- Hieronymus Donatus Farina percutit Car-
dinal. Borromæum. 116.b
- Hippolytus Atestinus, Ferrariensis Cardi-
nalis. 23.c
- Hippolytus Rubeus Episcopus Ticinensis.
140.d. postea Cardinalis.
- Hippolytus Aldobrandinus Romanæ Ro-
tæ Auditor à Pio V. lectus. 130.c. postea
Clemens VIII. ibid.c
- Hispanus miles sacri agni è collo pen-
dentis virtute ab æneorum tormento-
rum ictibus defenditur. 82.c.d
- Homines clari multis sunt auctoritati ad
salutem. 113.a
- Honoratus Caietanus Sermonetæ Dux.
160.c. Pontificijs peditibus in bello na-
uali præfectus. ibid.c
- Horatius & Virginius Vrsini, & Horatius
Carafa, in nauali prælio dimicantes oc-
cumbunt. 176.c
- Hugonoti machinantur perniciem Galliæ
Regni 56.a. Eorum more aliqui vxores
ducunt. 57.b. Spoliati à Pio V. ecclesia-
sticis beneficijs & vectigalibus. ibid.c
- Hugonoti Caluiniani quidam hæretici
in Gallia sic appellati. 55. b. ad Aramo-
nium cæsi multi 61.b. alij ad Iarnacium.
68.b. alij ad Monco turcium. 74.c
- Hugonoti contra Catholicos in Gallia bel-
lum gerunt. 63.b. Regem aggrediuntur
apud Meldas. b. S. Dionysij oppidū occu-
pant. ibid. ædē diripere aggressi, confusi
remanent. d. Eis pecuniæ, & copiarum
subsidia contra Regem Galliæ tribuit
Angliæ Regina. 65. a. Multa scelera
in Gallijs admittunt. 66. 67. Templum
ab ipsis extructum, in quo congregari
confueuerant, funditus euersum à Ca-
rolo Rege, hortatu Pij V. 71.d
- Hugonotus princeps vidit in prælio homi-
num spectra in sublimi aëre contra hæ-
reticorum acies, & propterea conuertit
se ad fidem Catholicam. 75.c
- Hugonoti Petrum Albicinum iudicem Ro-
manum præmijs alliciunt, vt emētiatur,
iuuenem quemdam Pio Pontifice geni-
tum esse. 228.c
- Humiliatorū Ordo. § 116.a.b. Carolo Card.
Borromæo corrigendus traditur à Pio
V. b. eius Card. necem intentant quidam
Præpositi. c. d. à Pio V. castigati, & extin-
ctus Ordo. 118.b
- Humilitate nulla splendidior gēma in om-
ni præcipue ornatu Pontificis. 225.c
- Humilitas, Christiana Pij V. 6. a. 7. b. d. 8.
10. 11. a. 15. a. b. 16. 17. 22. 25. b. c. 135.
c. 204. d. 216. b. c. 225. & seq. 230. &
seqq. 233. 235. 236. a
- Hybernia insula, in Regni titulum, ac digni-
tatem erecta à Paulo IV. 121.a
- I
- I**acobus Malatesta Marchio Roncofre-
di Epiri præfectus in Turcarum po-
testatem venit. 192. à Pio ter mille, &
quingentis aureis redimitur. b. Turca-
rum lætitiæ, & tripudia de Pij V. morte
testatur. 192.b
- Iacobus Merius, & Iacobus Trissinus in pu-
gna nauali dimicantes occumbunt. 178.c
- Iaponios Christiana fide Pius V. imbuen-
dos curat. 95.d
- Ieiunia stata, & alia arbitraria seruabat
Pius V. 200.c. In his nolebat se legibus
solui. ibid. Vide Abstinētia.
- Ieiuniū tridui indictū, decretæ supplicatio-
nes pro felici successu belli naualis. 165.c
- Imagines sanctorum, & alia consecrat Pius
V. 201. b. c
- Imago Pij V. infirmos sanitati restituit. 139. c
- Imagines Pij V. in Hispania ex incendio mi-
rabiliter seruantur illæ. 241
- Imago B. Virginis Deiparæ in Urbano tem-
plo S. Saluatoris ad Laurum in medijs
flammis mira Dei virtute seruatur. 242
- Imago S. Catharinæ Senensis Neapoli ex
incendio diuina virtute integra reman-
ner. 242
- Incendium, ex quo Pij V. imagines mirabi-
liter seruantur inuiolatæ. 241
- Indos Pius V. & Iaponios Christiana re-
ligio

I N D E X.

- Igitur imbuendos curat, & in fide re-
 tinet. 94.c.d
**Indulgentias sacras, licet perpetuas, quæ
 stipem emendicandi potestatem face-
 rent, irritas esse decreuit Pius V.** 37.b
**Innocentiam & sanctitatem Pij V. vel hære-
 tici commendant.** 237
**Innocentius III. Papa Colaioannem Bulga-
 rorum, & Blanchorum Pannoniæ Regi-
 bus subiectorum Regem fecit.** 121.a
Innocentius IX. Pont. Max. 113.c
**Innocentius Cibo, Marchio Carrariæ, socia-
 li bello cõtra Turcas operã nauat.** 162.b
**S. Ioannis Ierosolymitani. ædem Prioratus
 in Vrbe Pius instaurat.** 209.a
**Ioannes Angelus Cardinalis Medices Me-
 diolanensis Pont. creatur, & Pius IV. nũ-
 cupatur.** 18.b
**Ioannes Petrus Carafa, lectus Pontifex,
 Paulus IV. appellatur.** 10.b
**Ioannes Franciscus Gambara Cardinalis,
 & alij duodecim primarij uiri à Pio V.
 constituti ad ægrotos in Vrbe curan-
 dos.** 205.c
**Ioannes Franciscus Sangeorgius, postea
 Cardinalis.** 140.d
**Ioannes Hieronymus Albanus. 12.b. Patro-
 nus perpetuus sacræ Inquisitionis. b. crea-
 tur Cardinalis à Pio V.** 214.c
**Ioannes Baptista Castaneus Rossani Archi-
 episcopus, apud Regẽ Catholicũ ordina-
 rius Internuncius Apost. Pont. Max. Vr-
 banus VII. appellatus.** 115.a. 126.d
**Ioannes Antonius Fachinettus, qui postea
 Innocẽtius IX. bimestrem Pontificatum
 gessit. 113.c. Pij V. Internuncius Aposto-
 licus apud Senatum Venetum.** ibid.
**Ioannes Franciscus Cardinalis Commen-
 donus. Legatus Pij V. ad Maximilia-
 num II. Cæsarem.** 46.c.d
**Legatur iterum ad Cæsarem de Augusta-
 na hæreticorum confessione. 97. & ad
 eundem de sociali fœdere. 151. & ad
 Regem Poloniæ.** 155
**Ioannes Moronus Cardinalis Mediolanen-
 sis. 23.d. de illo agitur in Pont. eligẽdo. d
 prudenti eius consilio, & opera Pius v-
 tebatur.** 225.a
**Ioannes Paulus Ecclesia ciuis Derthonen-
 sis. 232. b. ex Regio Senatu Mediolani**
Cardinalis electus. ibid.b
**Ioannes Paulus Odescalchus Pinnen-
 sium Antistes, Messanam missus à Pio V.
 163. b. hortatur belli duces ad naualem
 pugnam.** ibid.c.d
**Internuncius Apost. in Sicilia. 86. 89. b
 & ad Italię Principes.** 154.b
**Ioannes Valera Ierosolymitani ordinis Ma-
 gister. Nouã urbẽ in Melita cõdit auxi-
 lio Pij V. 51. a. b. cum Pio expostulat de
 Prioratu Vrbs Card. Alex. collato. 231.c**
**Ioannes Lusinianus Cypri Rex, ad Thala-
 mem Peloponnesi oppidum captus à
 Sultano Rege Mempheos.** 123.d
**Ioannes Austriacus Caroli V. filius socia-
 lis in Turcas belli imperator eligitur.
 134. 135. ei Rex Philippus frater man-
 dat, vt socijs Principibus opem ferens
 in Italia subsistat. 142.c. In Italiam nau-
 gat. 161. a. Neapoli Cardinalis Granuel-
 lani Proregis manibus socialis fœderis
 vexillum à Pio missum, & alia honoris
 insignia suscipit. 161. c. pugnam naua-
 lem suadet. 164. c. Messanæ in Sicilia
 classẽ instruit. 166. ad prælium fortiter
 committendum classarios hortatur.
 170. strenue dimicans in Turcarum re-
 giam nauẽ inuehitur. 173. eam superat,
 & Ali hostiũ duci caput abscondi, & in
 hasta suffixum extolli iubet. 174. b. Vi-
 ctoriam conclamat ibid. ad Pontificem
 de victoria nuncios mittit. 177. d. Pij obi-
 tum deplorat.** 191.d
**Ioann. Andreas Auria Melphiæ Princeps
 regiæ classis gubernator. 127. a. Pij pont.
 Regisq. monitu regiam cum pontificia
 Venetaq. classe coniungit. 129. b. in præ-
 lio nauali contra Turcas cornu dextrum
 moderatur. 166. cum Lucialio congredi-
 tur.** 175. a. b. c
Ioannes Superantius Venetus Orator. 135. c
**Ioannes Lauretanus Venetus Trierarcha
 175. d. 178. b**
Ioannes Petrus Gislerius Romanus. 141. a
**Ioannes Cardona Sicularum triremium
 præfectus. 162. a. 169. d. 174. c. 175. c**
**Ioannes Feltonus Britanus, quod ad fores
 Episcopi Londinensis decretum Pij V.
 affixisset, Elisabethæ iussu interficitur.
 164. b**
Ioan.

I N D E X

- Ioanna Nauarræ Regina. 59.c
 Iosephus Cambianus militiæ Melitensis
 apud sedem Apost. Orator. 231.c. à Pio
 V. Vrbe abscedere iussus, & qua de cau-
 sa. ibid. d
 Isabella Bonella Card. Alex. soror nubit
 Pomponio Torello Parmensi Comiti.
 233.d
 S. Isidori Hispalensium Episcopi prædictio
 de felici rerum successu belli naua-
 lis. 163.c
 Iudices, & caussiditos Pius V. ne officio
 desint, curat. 218.c
 Iulia vrbs Pannoniæ à Solimano capta. .
 54.b
 Iulius III. Pont. anno M. D. L V. migrat è
 vita. 14.c
 Iulius Aquauia, Atriæ Ducis filius, à Pio
 V. ad Regé Cath. missus. 115.a.b. postea
 Cardinalis ab eodem creatus. ibid
 Iulius Antonius Sanctorius Archiepiscopus
 S. Seuerinæ, & Card. creatus. 213.a
 Iulius Pauesius Surrenti Archiep. Internun-
 cius Apost. ad Belgas. 79.c
 Iulius Rogerius Internuncius Apostolicus
 ad Sigismundum Poloniæ Regem.
 106.107
 Iurans tria cauere debet, ne quid falsum,
 vel noxiu, vel futile proferat. 3.9
 de Iure suo aliquando non nihil decedere,
 magnum est compendium. 109.b
 Iustiniana familia Chio insula spoliatur à
 Turcis. 51.c.d
 Iustitiam seruat ipse, & ab alijs seruari cu-
 rat Pius. 32.b. 33.a.b. 35.a.b. 43.d. 44. a.
 59.a.b. 90. & seq. 110. 112. 116. 118. &
 seq. 143. 217. & seqq.
 Iustitiæ ministerium qui emit, necesse est,
 vt vendat. 33.b
 Iustitia scelerum medicina, veræq. religio-
 nis socia. 59.a.b
- L
- L**aicis nõ licere miscere se in causis Ec-
 clesiasticis. Vide Principes. 47.88.b
 Laicorum habitum à clericis distinctum
 esse iussit Pius V. 43. b
 Lanificium in Vrbe induci curatur. 43. c
 Laquearia Lateranensis Ecclesiæ inchoa-
 ta perfecit Pius V. 208.d
 Latinis ne Græco, Græcis ne Latino ritu sa-
 cra conficiant, interdicit. Pius V. 36.d
 Laurentius Strotius Cardinalis. 60.d
 Laurentius Teupolus à Mustafa Salaminæ
 interemptus. 159. d
 Lectio sacra ter in hebdomada in Apost.
 Palatio iussu Pij habebatur. 235. c. ei
 lectiõni omnes Pontif. familiares inter-
 esse iussit. ibid. c
 Liberalitas Pij V. 204. c. d. & seqq. 14.a. b.
 29. 30. 50. 51. 52. 64. 68. 70. 71. 81. a. 91
 b. 100. 105. 109. b. 139. 184. d. 185. a
 Liberalitas Pij V. in referenda gratia. 210.
 d. & seqq. 83. a. 118. c. d. & seqq. 184. d
 Liberalitas Pij V. erga ministros suos. 21. d
 213. d. 214.
 Libri hæreticorum maxime nocent Eccle-
 siæ. 9. c. d. 12. c. 48. d. Eos Pius extermi-
 nandos. curat. 9. d. 10. a. 48. d. 60. a. 91. b
 Lituania, & Polonia per Pium V. ad con-
 cordiam optatam restituta. 108. d
 Lublinensia comitia. 109. c. in illis publi-
 ce denunciari Pius V. iubet, quicquid
 Apostolica sedes in Prussiam iuris ha-
 beret. 109. c
 Lucenses Cæsari subsidia tribuunt contra
 Turcas in Pannonia. 53. c
 Lucialius archipirata, Algerij Præses, Chri-
 stianæ religionis desertor. 144. c. d. eum
 Pius ad sanitatē reuocare, & Turcis eri-
 pere conatur. d. id consilij desperatur.
 145. c. pugnam naualem cum Christianis
 suadet. 169. sinistro cornu præfici-
 tur. 171. Io. Andream Auriam, & dex-
 trum Christianorum cornu cingere stu-
 det. 175. a. cum prætoria Melitensi con-
 greditur. b. in fugam conijcitur c. signū
 Melitensibus ereptum Cōstantinopolim
 defert ad Selymum. 175. d
 Ludouicus Cardinal. Madrutius, Tridenti
 Episcopus, Ecclesiam suam Pij ope, & au-
 ctoritate defendit. 98. c
 Ludouicus Requesensius in aula Pontificia
 Catholici Regis Orator 30. Pium rogat,
 vt Michaellem Bonellum Cardinalē eli-
 gat. 30. c. 231. a. cū Pontifice de Consti-
 tutione in Cēna Domini exoptulat. 86
 c. d. 87. a. eius querelis Pius respondet.
 87. b. 88. 89. Io. Austriaci Legatus, & con-
 siliorum moderator, naualem pugnam
 dissuadet. 164. b. c. in ea pugna strenue

I N D E X.

se gerit. 174. c. d. 176. b
Ludouicus de Torres Apost. **Camerae Clericus** ad **Philippum Regem Catholicum** de **fociali in Turcas foedere** legatur. 125 a. varijs rationibus ad id Regem inducit 125. b. c. d. 126. ab Rege benigne excipitur, & exauditur. 126. c. cum **Didaco Card. Spinosa**, & cum alijs Regijs eodem de negotio diligenter agit. d. re bene gesta, magnam laudem consequitur. d. Ad **Sebastianum Lusitaniae Regem Internuncius Pontificius** proficiscitur. 128. a. eum **Pij** verbis, vt **Venetæ, Christianæq. reipub.** contra **Turcas** opem ferat, **Margaritamq. Caroli IX. Galliae Regis** sororem vxorem ducat, hortatur. 128. b. ijs de rebus etiam agit cum **Henrico Cardinali Sebastiani** magno patruo, & cum **Regina Catharina** eius auia. 129. a
Ludouicus Gonzaga Niuerni Dux. 64. a
Ludouicus Borbonius Princeps Condensis. 63. b. **Hugonotorum princeps.** 64. d. occiditur. 68. b
Ludi, & spectacula repressa à Pio V. 39. b. c. 43. c. 90. c. 200. a. b
Ludi Clericis qui prohibiti. 39. b. c

M

M Agistratus, ac praefectos ciuitatū, & locorum iubet **Pius V.** integre ius dicere, & officio functos fisco administrationis suae rationem reddere. 218. d
Mahemetes Syrochus, Alexandriae Praeses. 168. c
Mahemetes primarius Bassa Solimani. 54. c. d
Marcellus Ceruinus, postea Marcellus Pap. II. 10. b. 14. c
Marcus Sitticus Altaempsius Pij IV. sororis filius, Cardinalis. 23. c. **Pij V. electionem** procurat. 24. d
M. Antonius Columna Pontificiae classis praeficitur. 127. b. praefecturae vexillum de **Pij** manibus accipit. c. **Venetias** ad instruendam classem mittitur. d. ab Rege **Catholico** monetur, ne **Auriae** consilia parui faciat. ibid. inter eos orta contentio 129. c. d. post primam belli **Cyprij** expeditionem; anno 1570. in **hiberna Romam** redit. 135. b. **Ioan. Austriaci** in **fociali bello** **Vicarius** constituitur. 135. b.

137. d. ad tollendas varias de foedere difficultates à **Pont. Venetias** legatur. c. re bene gesta, prudentis legati laudem consequitur. c. **Apud Regem Catholicum** defenditur à **Pio**, & commendatur. 144. b. c. eidem Regi carus ostenditur. 145. c. classe instructus iterum contra **Turcas** à **Pont. Messanam** mittitur. 160. c. vbi cū alijs belli ducibus sociatur 161. d. pugnam cum **Turcis** committendam suadet. 164. c. sub pugnae tempus classarios ad bene dimicandum hortatur. 170. b. c. strenue se gerit in praelio. 173. b. 174. a. 175. c. florentem **Romanorum** procerum globum in praelio secum habet. 176. b. deuicta **Turcarum** classe, **Romam** redeunti magni honores habentur. 183. 184. **Pio** captiuos **Turcas** in potestatem tradit. 184. c. copiosa pecunia donatur a **Pont.** d. eam ipse in pauperes puellas erogat 185. a. argenteam columellam in **Capitolino templo B. Virgini** dedicat. b. **Pio** moribundo septem **Vrbis Ecclesias** pedibus obeunti suadet, vt sibi parcēs lectica deuehatur. 188. d. ei **Pius** respondet, vt **Neapolim** properet, in oriente contra **Turcas** bellū profecuturus. 189. a
M. Antonius Columna Cardinalis. 127. c
Marcus Antonius Bragadenus vrbis Salaminae praefectus à **Mustafa** interfectus. 159. d
Marchiones septem in Italia Otto II. Aug. instituit. 4. b
Margarita Austriaca Belgium gubernat. 76. c. 202. a
Margaritam Valesiam Sebastiano Lusitaniae Regi in matrimonium dari, **Pius** procurat. 128. 147. 149. a. ne **Hérico Borbonio Nauarrae Principi** detur, **Pius** vrget. 147. c. Id **Pio** mortuo tandem efficitur. 150. c. **Clemens VIII.** id coniugium irritum esse declarat. d
Maria Scotiae Regina Henrico Stuardo nubit. 99. c. varijs calamitatibus affligitur. d. **Pij Pót.** litteris, & alijs opibus subleuatur. 100. a. b. c. ad eam **Vincentius Laureus Internuncius Apost.** legatur 100. b. **Edemburgi Regni** conuentum habet. 101. b. **Iacobum** filium ritu **catholico** baptizari curat. b. In **Angliam** recepta & in

I N D E X

- & in custodiam tradita impiæ Elifabæthæ decreto capitis damnatur. 101
- Marianus Asculanus exulum, latronūq. ductor insignis, Pij V. clementiam admiratur. 221.b
- Marius Sfortia auxiliarijs copijs præfectus in Gallia contra hæreticos. 72.a
- Martianus Cæsar testatur se ad protegendā fidem, non ad potentiā aliquam exercendam synodo interesse voluisse. 47.b
- Matthæus Contarellus legationis Hispaniensis, deinde Greg. XIII. Datarius. 140.d. postea Cardinalis. d
- Maturinus Romagassius Ierosolymitani ordinis miles, nuncius ad Pijm de victoria nauali. 177
- Maximilianus II. Cæsar cum Pio IV. agit de soluendo Germanorum sacerdotum cælibatu. 21. b. reijcitur postulatio. c. conuentum habet de Turcarum exercitu in Pannonia profligando. 45. d. ei Pius minatur si quid in Comitijs contra religionem, aut Ecclesiæ dignitatem actum fuerit. 46. 47. bellum cum Solimano gerit in Pannonia. 53. cum Pius & diuinis & humanis opibus iuuat. 53. 54. Ei Pius minatur, si Augustanam Confessionem populis concedat. 97. Pium flagello armatum contra se videre videtur. 98. a. de titulo Magni Etruriæ Ducis cum Pont. contendit. 121. ad Sociale fœdus contra Turcas ineundum incitatur. 52. c. 151. & seq. interdictum de communionem sub vtraque specie Bohemis relaxari postulat. 220. b. nihil obtinet. c
- Medicis ægros lapsos triduo peccata rite non confessos curantibus pœnæ propositæ. 43. a
- Melchior Carnerius e Societ. Iesu lectus Nicænus Episcopus. 96. b. in Eethiopia & in Amacano de re Christiana optime meritus. c. pie moritur. ibid.
- Melita Lybici maris insula. 49. d. totius Italiæ contra barbarorum impetum tutum propugnaculum. 50. Sacræ militiæ S. Ioānis Ierosolymitani hospitio clara. 50. Pius V. eam defendit. 50. 51
- Mendicantium Ordines amplis decretis ornantur. 40. a
- Menna Aethiopum Rex, vulgo Preteïannes appellatus. 186. a. ad eum scribit Pius Quintus de Turcico bello sulcipiendo. 186. b
- Meretrices publice excedunt Roma ex Pij V. edicto. 34. a. reliquæ in vnum Urbis angulum reiectæ. b
- Michael Bonellus sororis Pij V. nepos, Dominicanus, Cardinalis creatur, Alexandrinus appellatus. 31. a. 231. a. paucos & probatos viros in eius familiam Pius admitti voluit. 231. b. Camerarij Apostolici munus postulanti Pio renunciat, vt pretium 70. millium aureorum in bellum Turcicum cōferatur. 139 b. 231. b. Prioris in Vrbe titulum ordinis militum S. Ioannis Ierosolymitani obtinet. 231. c. eiusdem ordinis Protector eligitur. c. Sacro fœderi tractando cum alijs præponitur. 132. d. de eodem fœdere, alijsq. de rebus legatus Apostolicus mittitur in Hispaniam ad Regem Cath. 140. inde in Lusitaniam ad Sebastianū Regem. 146. inde in Galliam ad Regē Carolum Nonū. 148. eas legationes obeunti lectissimus sacrorum procerum numerus adiungitur, & qui. 140. c. d. Madriti ab Rege Catholico magnis honoribus excipitur. 141. c. varijs, grauis simisq. de rebus cum illo agit 141. 142. 143. 144. 145. In Lusitania Regem hortatur ad opem ferendam Christianæ reip. contra Turcas, & ad Margaritam Valesiam sibi vxorē adsciscendam. 146. 147. De iisdem, alijsq. de rebus cum Rege Carolo agit in Gallia. 148. 149. 150
- Legationibus perfunctus sacratissimum viaticum præbet Pio moribundo. 187. d. morienti Pio adest. 190. c. Successoris eius electionem Pij monitu, mature fieri procurat. 189. c. ab Rege Catholico Philippo varijs, & amplis muneribus exornatur. 231. c
- Michael Bonellus alius, eiusdē Card. Alexandrini frater. 119. d. ad Cosinum Medicem Magnum Etruriæ Ducem designatum cum ipsius collati tituli diplomate à Pio mittitur. 119. d. in nauali prælio contra Turcas dimicat. 176. d. In sacram Annunciatæ Virg. militiam adscri-

I N D E X:

- adscribitur, Subalpinæq. prouinciæ Præceptor eligitur. 233. c. nihil a Pio auunculo magno præter annuam quadringentorum aureorum pensionem accipit. 233. c.
- Michael Turrianus, Episcopus Cenetensis, Internuncius Apost. apud Galliæ Regē 56. b. postea Cardinalis. b
- Michael Surianus, Venetorū apud Sedem Apostolicam Orator. 124. c. foederis negotium agit. 133
- Milites Christiani cum S. Ecclesiæ hostibus pugnaturi pie instruuntur. 72. 73. b. c. d. 74. a. b. 75. b. 163. d. 164. 165
- Militia sancti Stephani instituta à Cosmo Medice ad rectæ fidei exaltationem. 120. b
- Militias religiosas emendat Pius V. 40. c
- Mimi, adultores, fanniones Pio V. Pontifice declarato, ab Vrbe propere discedunt. 219. b
- Missam horis vespertinis, vel noctu facere Pius V. prohibet. 36. d
- Missalem librum, Breuiarium, & alias statas preces ordinat Pius V. ac restituit. ibid. d
- Modestia Pij V. 6. a. 7. 8. 11. a. 15. a. b. 16. 17. 25. b. c. 26. 29. a. b. 46. d. 139. a. 190. c. 216. b. c. 217. 225. & seq. 229. & seqq.
- Monasterium Vogerix ingressus Pius, dum puer esset, Dominicanorum habitum induit 5. a. Viglebanensi adscribitur. b. deinde Bononiensi studiorum causa. ibid. Præfuit bis Viglebanensi, Soncinesi vero & Albeni semel. 6. B. Albeni ab hostium incurfu defendit oratione c. pariter & Bergomense. 13. a
- Monasteria omnia militum hospitio, atque alijs oneribus immunia Pius declarat. 40. a. d. Ea ingredi mulieribus interdictum. 41. a
- Alia in Belgio visitari, & regularem disciplinam in ijs lapsam restitui curat. 82. d
- Alia Dantis in Prussia Dominicani Ordinis instaurari, & restitui iubet. 110. Deleto Humiliatorum Ordine, alia alijs religiosis congregationibus, vel sacris locis attribuit. 118. a
- Alia sacrarum Virginum ædificat. 29. d 205. b
- Alia instaurat septaque bene claudi, & custodiri curat. 205. b. c. 41. a. Aliud Dominicanis ædificat ad Boschum patriam suam, illudq. magnis ornat beneficijs. 209. d
- Morbinium, oppidum Volturenæ vallis. 111. d
- Moschorum Dux. 155. c. d. Eius imperium late patet. 156. a. vt in Turcas conspiret, à Pio prouocatur. 155. 156
- Moschorum magnus Dux Polonicum Regnum inuadere tentat. 107. c
- Mustafa primarius Turcæ Dynasta Nicosiam capit. 159. c. inde Famagustam, & Cyprum occupat. 159. 160

N

- N**Auale prælium, quo maxime memorabilis victoria de Turcis reportatur. à pag. 169. ad 176
- Nautæ, & naufragi amplis decretis fouentur. 42. d
- Nemausiensis arx ab Hugonotis obsessa. 61. b
- Neophytis Pius succurrit. 94. 95. 203. d. 205. c
- Nestor Baleonius Cyprij belli dux à Mustafa contra pacta Salaminæ occiditur. 159. d
- Nicolaus Ormanettus, Visitator sacrarum ædium Urbis 33. c. Pontificiæ familiæ præpositus 235. d. Episcopus Patauinus. 232. c 232. c
- Nicolaus Torlaus. 155. c
- Nicosia regni Cyprij caput à Turcis occupatur. 129. c. 159. c
- Nominis Dei sanctissimi, seu Iuramentorū sodalitatem statuit Pius V. erigi tantum in locis Dominicani Ordinis, vel alibi concessu eiusdem Ordinis superiorum. 37. d
- Notarios, & causarum Procuratores per idoneos viros diligenter examinari curat Pius V. 218. d
- Nummismatum sacrarum vsu Pius V. vel primus induxit, vel excitauit plurimum 201. d. 202. a

Nup-

I N D E X

Nuptias rite celebrandi leges præscribit Pius V. 43.a

O

Observantium Franciscani ordinis familiam ordinat Pius, & restituit. 40. b

Octavius Farnesius Dux Placentiæ, & Parmæ. 112. a. bellica subsidia Pio contra Turcas pollicetur. 154. b

Odettus Castilionæus à Pio IV. Cardinalatus dignitate spoliatus. 57. a. Regis Gallorum in consilium adhibendum non esse Pius V. iubet. 57. b

Bellouacensi Episcopatu se se abdicare cogitur, & omnibus, quorum potiebatur beneficijs. 58. a

Officium B. Mariæ Virg. & alias preces Pius ordinat. 36. d

Olicæ Princeps hæreses, quibus imbutus erat, Pij V. sanctitatem admiratus execrat. 204. a

Opes regum sæpius adulatione, quam hostibus euertuntur. 226. c

Oratores Pius curat ad se mitti qui religionis studio, & ingenui animi laude præstarent. 220. a

Otto II. Aug. in Italiam septem Marchiones instituit. 4. b

Otto Cardinalis, idemque Episcopus Augustanus. 47. d

Otium sine litteris, viui hominis sepultura. 5. d

Ottomanicum imperiū euertere, si posset, Pius V. terra mariq. molitur. 131. c. 151. c. 156. b. 161. 183. a

P

Parochiarum ecclesias suis quamque ministris Pius attribuit. 38. c

Patriarchales Urbis Ecclesias visitat Pius. & ordinat. 33. c

Patientia Pij V. 10. d. 11. a. 12. d. 22. d. 135. d. 187. c. 190. c. 216. 218. b. 224. a. b. 229. d. 231. d

Paulus III. Pont. Cardinales sacre Inquisitioni præfecit. 16. a

Paulus IV. Hyberniam insulam in regni titulum, ac dignitatem erexit. 121. a

Pauli IV. offa e Basilica. B. Petri in ædem S. Mariæ super Mineruam transferri curat Pius V. 211. c. d. Eidem annua iusta persolui statuit. 212. a

Paulus Aretius Placentiæ Episcopus Cardinalis à Pio V. creatus. 190. c

Paulus Iordanus Vrsinus Braciani Dux. 52. b. Pontificiarum triremium à Pio V. ductor declaratus. b

In nauali prælio strenue se gerit. 174. a

Paulus Sfortia peditum copijs in Gallia. præfectus contra hæreticos. 72. b. c

Paulus Gislerius ex fratre pronepos Pij. V. 230. in nauali prælio strenue dimicat. 176. c. à Philippo Rege pensione donatur. 233. c

Paulus Maria Castellanus Pontificiæ custodiæ militum præfecti Vicarius. 224. c. d

Paulina filia sororis Pij 16. c. Pij ad eandem epistola. c. d. 17. a

Paupertatis Christianæ Pius fuit cultor egregius. 7. c. d. 8. a. 16. b. 17. d. 228. d. 229. 231. a. b. 233

Pauperes & egrotos Pius V. subleuat 205. vide Charitas.

Pauperum patronus Pius V. fuit, præsertim in iudicijs. 218. a. b

Pax in Gallia Regem inter, & rebelles hæreticos 61. d. 64. b. c. Religioni, Regi, & Regno fuit perniciofa. c. d

Pecuniæ permutandæ leges datæ. 43. c

S. Petri Basilicæ structuram augendam, & perficiendam Pius V. curat. 208. d

Petrus Donatus Cæsius Narniensium Episcopus, Cardinalis à Pio V. creatus. 69. b. per Italiam legatur ad colligenda pecuniæ subsidia contra hæreticos in Gallia. 69. b

Petrus Angelus Casanova Dominicanus à Pio V. missus contra hæreticos. 111. d

Petrus Camaianus Asculanorum Episcopus Internuncius Apostolicus ad Regem Hispaniæ. 78. c. d

Petrus Mōtius Ierosolymitanæ militiæ Magister. 227. b

Petrus Iustinianus Prætorix Melitensis dux a Lucialio male multatur in nauali prælio. 175. b

Petrus Carnesicca, protonotarius, ciuis Florenti-

I N D E X:

rentinus, relapsus in hæresim, à Cosmo Medice Pio V. traditur. 112.c
 Petricouix in Polonia aduersos libertatem Ecclesiasticam decreta edita. 106.d. ea Pius irrita esse procurat. 107
 Petalam ad portum recepit se classis Christiana. 168.b. 177.c
 Philippus II. Hispaniarum Rex de Pij V. ad summum Pont. assumptione gratulatur 28. b. vt Melitensibus contra Turcas opem ferat, à Pio commonetur. 51. a. item, vt ad sedandos motus in Belgium proficiscatur. 77. 78. & 79. Catholicæ religionis cultor, & patronus egregius. 79.c. paterna Pontificis consilia, monitaque reueretur. c. Albanum Ducem in Belgium Gubernatorem decernit 80. a. intimis sensibus cū Pio V. coniunctus. 84.c.d. non nullæ tamen inter eos de iurisdictione ortæ controuersiæ & quare. 84.d. 85. a. ministris suis in Italia mandat, ne quid in sanctas leges committatur, & si quid commissum esset, corrigatur. 90. a. monetur à Pio, ne corrupti dogmatis libros in Hispaniam deferri permittat. 91. b. Pij decreto, Archiepiscopus Toleti, & eius causam ad sedem Apostolicam mitti statim iubet. 92. a. Pij monita exequens Indos Christiana fide imbuendos curat. 93. & seq. Pontificis hortatu ad Cæsarem scribit, ne permittat Augustanam hæreticorum confessionem. 97. Vt Mariæ Scotiæ Reginæ, regnoq. varijs hæreticorum seditionibus oppresso succurrat, Apostolicis litteris incitatur. 100. a. Ad Elisabetham bello comprimendam, Anglosq. Catholicos omni ope iuuandos Pij studijs, & officijs prouocatur. 103. 105. in eam rem aureorum ducenta millia Pio cohortante, in Belgio curat. 105.d. Ecclesiæ Mediolanensis de iurisdictione controuersiam illi Pius commendat. 115. a. Caroli Card. Borrom. Archiepiscopi Mediolani ad necem percussu vicem dolet. 187. in sacrilegos percussores inquiri, & animaduerti iubet. a
 Ludouico de Torres ad se de sociali in Turcas foedere legato, ex sententiâ Pontifici respondet. 126. c. d. Nea-

polis, Siciliæq. Proregibus mandat, vt in vsu belli Cyprij Venetis frumenti copiam faciant, 127.a. 10: Andreæ Auriæ præcipit, vt regiam quinquaginta treremium classem in Siciliam deducat. ibid. pergratum illi accidit, M. Antonium Columnam pontificiæ classi præfectum esse 127.c. Mandat Granuellano, & Pacecco Cardinalibus, & Ioanni Stunica Oratori suo in vrbe, vt sociale foedus, cum summo Pont. & cū Veneta Rep. ineundū curent. 129.d. 130. 135.d. In eius subsidia belli à Pio multiplicem cogendæ pecuniæ obtinet facultatem. 138.d. Cardinalem Alexandrinū ad se Legatum honorificentissime accipit. 141. b. d. Pij verbis per Legatum habitis magnifice respondet. 142. c. d. 145. b. c. Ioannem Austriacum fratrem suum supremum socialis belli ducem classe instructum in Siciliam ad sociorum classes mittit. 161. Pij V. propinquos post eius obitum magnis ornat beneficijs 233. b. c. Anglorum perfidæ reginæ oratorem apud se in Pium obloquentem ablegat. 237.d
 Philippus Gislerius, Pij cōsanguineus, Romanæ cum fratribus bonis artibus instruitur. 232.c. annua pensione donatus, Patauii iuri ciuili operam nauat. c
 Philippus Strotius & Comes Brisacius cum alijs militibus à Pio benigne accipiuntur. 52.a
 Pialis Turcicæ classis dux, quod Christianā classem non profligasset, Selimi gratiam ac dignitatem amittit. 169.b
 Pietas & eruditio velut vbera sunt lactis spiritualis. 7.a
 Pileum, ensesque gemmis ornatos, ac pontificijs de more precibus consecratos ad Albanum Ducem Pius mittit. 83
 Piratæ coercentur. 42.c

PIVS QVINTVS

Ex gēte Gisleria, in oppido Boscho nascitur. 4. d. Ex Patre Paulo Gislerio, matre Domina Augeria. 5. a. In baptismo Michael appellatur. XIV. ætatis anno Dominicanus ordinis habitum sumit, retento nomine. b. Viglebanesi Cænobio adscribitur. 5. b. Bononiâ studiorum causa mittitur. b. Doctoris munere sexdecim annos fun-

I N D E X

- fungitur. 5. c
 Sacerdos initiatur Genuæ. c. positiones
 publice defendit Parmæ. c. d
 Ticini docet fratres sui Ordinis. c. otium
 semper abhorruit. 5. d
 In studijs litterarum cum pietate verfa-
 tur. 6. a. Frequenter orabat. a
 Sanctorū, in primis B. Dominici, & alio-
 rum sui instituti uitas lectitabat. a
 Monastica ministeria prompte, & officia
 diuina obibat ceteris frequentius. a
 Cænobijs sui Ordinis præest, & quibus.
 6. a. Sacrarum virginum curam gessit. c
 Milites diripere Monasterium conan-
 tes fugat oratione. c. d
 Diuinum cultum diu, noctuque exco-
 luit. d
 S. Bernardini, non Michaelis nomine
 passim vocabatur. 7. b
 Quadragesimæ tempore per multos an-
 nos conciones habet. 7. c
 Confessiones audit etiam principum vi-
 rorum. c
 In usus suos tributa omnia in commune
 cōferebat. d. ad Ordinis comitia & ad si-
 bi data domicilia pedes proficiscitur. 8. a
 Ambitionis vanitatem, honores, ac di-
 gnitates fugit. a. b
 Præfecturas monasticas, & curam anima-
 rum ægre suscipiebat. b
 Quæstoris sacri, & violatæ religionis
 Iudicis officium non abnuit. 8. c
 Comi sacri Quæstoris munere fungi-
 tur. 9. b. libros hæreticorum intercipit.
 10. c
 Ob id lapidibus appetitur à populo. 10. b
 Mediolanum à Gonzaga Præfecto cita-
 tur. d. Romā contendit. 10. d. religionis
 causam agit. 11. b. Curiam in Rhætiam
 religionis tuendæ causa legatur. 11. c.
 Bergomum bis Inquisitor destinatur.
 11. 12.
 Euadit insidias. 12. 13. Commissarius
 Generalis Romæ constituitur. 13. e. lau-
 datur à Cardinali Carafa. 14. a
 Eleemosynis sustentat egenos, viduas,
 & pupillos. b
 Nepe sinus, ac Sutrinus Episcopus legi-
 tur à Paulo IV. 15. a
 Cardinalis creatur 15. summus Inquisi-
 tor in vniuersa Christiana republica de-
 claratur. 15
 Familiā suā in Cardinalatu optime con-
 stituit. 17. d. Montis regalis in Subalpi-
 nis Episcopus legitur, eamq. Ecclesiam
 visitat, & ordinat. 18:
 Stranguriæ morbo sæpe tentatur. 18.
 Cōcilij Tridentini rebus grauibus in Vr-
 be consultandis operam nauat. 16. c. d.
 Cardinalis talem se gerit, qualem S. Ber-
 nardus requirit. 20. a
 Libere loquitur in Senatu. 19. 20. 21
 Dei honorem omnium Principum gra-
 tiæ, cunctisq. rebus humanis præfere-
 bat. 21. c. 22. 3. d. Eligit sibi sepul-
 turæ locum, 22. b. c. 197. b. 210. a
 Creatur summus Pontifex. 27. b
 Electio præuisa à multis. 27. b. c. d
 Erogat pecunias egenis, inopibusq. Cæ-
 nobijs. 29. b
 Familiaribus Cardinalium immunita-
 tes confirmat. 29. d. In Comitem Anni-
 balē Altaempsum liberalem se præbet.
 30. c.
 Michaelem Bonellum sororis suæ nepo-
 tem Dominicani ordinis sacerdotem le-
 git Cardinalem, summis uiris efflāgi-
 tantibus. 31. a
 Ecclesiasticam disciplinam, ac mores in
 Vrbe restituit. 31. 32
 Familiares, ac domesticos suos ad pietatē,
 & ceteras virtutes impellit. 32. a.
 234. 235
 Magistratus omnes, & Iudices Urbanos
 vt integre ius dicant, & Cardinales in
 primis ad vitā optime instituendā hor-
 tatur. 32. c. d
 Integros Iuris administratos legit, 33. b
 Patriarchales quinque ecclesias Urbis in-
 uisit, & ordinat. c. Visitatores deligit ad
 sacras Urbis ædes omnes ordinādas. 33.
 inaniū deorum simulacra a sportari iu-
 bet à Vaticano ad Capitolium. d. Mere-
 trices ex Vrbe pellit. 34. a. b
 Vestium, & conuiuiorum luxum reprimi-
 mit. d
 Cōcilij Tridentini decreta in mores in-
 duci curat. 35. 36. a. vbiq. gentium,
 euulgat. b. Vide Concilium.
 Episcopis, & curā animarum gerentibus
 ad

I N D E X

- ad suam discedendi breue tempus præscribit. 36
- Decreta edit de cultu diuino, & ecclesiastica disciplina restituenda, & quæ. 36.c.d. 37
- De Regularibus multa constituit. 40.41
- de iure Ecclesiæ retinendo, alijsq. de rebus multa edicit. 41. b. c
- Prædones, exules, & homicidas ab Vrbe, & ditione Ecclesiastica fugat. 42.a. 220, d
- Maximiliano Cæsari, ac ceteris Germaniæ Principibus minatur. 46
- Ecclesiasticam disciplinam in Germania restituit. 48.49
- Melitę succurrit. 50. pecuniam Ierosolymitani Ord. Magistro Io. Valetę largitur 51.
- Equitibus Gallis decem aureorum milia distribui iubet. 51.d
- Magnam pecuniæ vim Cæsari ad Canisiam, & alia oppida in Pannonia communienda largitur. 53.a
- Iubileum indicit ad auxilium diuinum contra Turcas implorandum. 53. 138.c
- Cæsarem in Pannonia contra Turcas diuinis, humanisq. opibus iuuat. 53
- In Gallia religionem, & Ecclesiasticam disciplinam restituit. 58. hortatur reginam Catharinam ad Catho. fidei cultum restituendum, & seruandum. 57. 58. 59. 60
- Ad Episcopos Gallos litteras dat, mandans seruari Concilium Tridentinum. 57.a. 59.
- Geneuensem expeditionem aggredi cogitat: 59. d. 60.a
- Perduelles hæreticos, nec Auenionem redire in pristinum statum, nec bonis frui suis voluit. 61. c
- Multa castella illius ditionis ab Hugonis occupata recuperat. 60. 61
- Hæreticorum, ac perduellium bona fisco addicta, religiosi locis attribuit. 62. d
- Subsidia multa ad expugnandos Hugonotos Gallorum Regi mittit. 67. 69. 70. 71. 72. Vide Auxilia.
- Principes hortatur, caueant, ne Caluiniana hæresis in eorum ditiones irrepat. 70
- Victorias multas de hæreticis reportat. 61. 62. 68. 74. Vide Victoria.
- Stipendio militibus dando, maxime liberalis ostenditur. 72. c
- In Belgio hæreses, & motus tollere conatur. 96. 77. 78. Lapsam religionem ibidem restituit. 82. 83
- Manu sua multas ad Principes litteras conscribit. 59.c. 79.b
- In Regno Neapolitano rem Ecclesiasticam restituit. 84. 85. 86
- Ius Pontificię constitutionis in Cæna Domini vbique promulgatæ tuetur. 86. 87. 88. 89.
- In Hispania res multas pie constituit. 90. 91.
- Toletanum Archiepiscopum, & eius causam Romam deferri, & coram se agi curat. 92. Rem Christianam in India procurat. 93. 94. 95
- Cardinalem Commendonum iterum legat ad Cæsarem contra Augustanam hæreticorum confessionem. 97. 98
- Tridentinam Ecclesiam defendit. 98
- Catholicam religionem in Scotia lapsam restituere contendit. 99. b. Mariam Scotiæ Reginam, & Regnum varijs hæreticorum seditionibus oppressum liberare conatur. 100. 101
- Catholicis Anglicana persecutione vexatis auxiliatur, & Elisabetham inique regnantem execratur. 102. a. 103. 104
105. Rem Ecclesiasticam, & religionem in Polonia restituit. 106. 107. 108. 109.
- Catholicæ religionis cultum in Prussia restituit. 110. b. c
- Hæreses euellendas curat. 111. a. b. c. & à Principibus hæreticos victos ad se mitti iubet. 112. b. c
- Hæreticos resipiscentes, & ad Ecclesiæ Cath. vnitatem, & obedientiam redeuntes benigne recipit. 114. a. 113
- Ecclesiasticam disciplinam Venetijs ordinat, ac tuetur. 113. c. d
- Mediolanensis Ecclesiæ iura protegit. 114. 115. 113 c
- Humiliatorum Ordinem delet. 116. 117
- Magni Etruriæ Ducis titulo Cosmum Medicem Florentiæ principem exornat. 118. 119
- Sacro in Turcas foedere Christianos Principes iungi procurat. 123. 124. & seqq. Virtus

I N D E X

- Pius Ludouicum de Torres varijs instructū consilijs de foedere ad Philippum Regē Cath. legat. 125. & ad Sebastianum Lusitanix Regem. 128
- M. Antonium Columnam Pontificiæ classis suæ præficit. 127.
- Ad viros foederis arbitros grauem censionem habet. 130. 131. 132
- Io. Austriacum socialis belli ducem legit. 135.a
- Sociale foedus sancit. d. eius in ea re acrostudiū, singularis prudentia, patientia. d. Bellicæ pecuniæ subsidia concedit, & cōparat. 138. 139. Suggestenti vt per occasionem propinquis suis opimos proventus procuret, respondet. 139. 1
- Cardinali Alexandrino, sororis suæ nepoti, Camerarij munus abrogat, & vendit, pretiumq. in sociale bellum confert. 139. b
- Ob id etiam Clericorum Camerae suæ numerum auget. ibid. c
- Coenobitarum Ordinibus tributum, & decimas imponit. 139. c
- Regressus ad sacra beneficia concedere se velle præcise negat, & quare. d
- Card. Alexandrinum ad tres Reges in Hispaniam, in Lusitaniam, & Galliam Legatum decernit. 140. 146. 148
- Sacros aulae Romanae proceres lectissimos ei comites adiungit, & quos. 140. c. d
- Cosmum Magnum Etruriæ Ducem in eius causa coronationis apud Regem Cathol. defendit. 144. a
- Et apud Cæsarem. 121. 122
- M. Antonium Columnam commendat, ac tuetur. 144. b. c
- Lucialium archipiratam ad Christianam fidem reuocare conatur. ibid. d
- Margaritam Valesiam Gallix Regis sororem Sebastiano Lusitanix Regi in matrimonium tradi curat. 128. b. 146. 147. 148. eandem Margaritam Henrico Borbonio Nauarræ Principi sponsam legibus soluere prorsus recusat, & quare. 148. a. 150. c
- Cardinalem Commendonum legat ad Cæsarem de ineundo foedere contra Turcas. 51. 152. & c.
- Italicos Principes, vt foederatis contra Turcas opem ferant, hortatur. 154
- Pius Sigismundū Poloniae Regem, Siradiæq. Palatinos, & Magnum Moschorum Ducem in Turcas prouocat. 155. 156. 157
- M. Antonium Columnam pontificiæ classis præfectum cum alijs socialis belli ducibus Messanam conuenire iubet. 160.
- Eq. Io. Austriacum summum Christianæ classis ducem properare sollicitat. 161
- Ad eum Io. Paulum Odescalcum legat, duces hortando, vt instructa classe nauale prælium cum Turcis committant, haud dubiam victoriam relaturi. 163
- Classarios non humanis modo, sed diuinis maximè auxilijs communiri procurat. 165. 166
- Pius naualem victoriam prædicat, omnesq. duces, ac milites ad eam consequendam impellit. 161. a. 163. b. c
- Victoria, dum pugnatur, ei mirabiliter enunciatur. 179
- De illa per nuncios certior factus, Deo publice gratias agit. 180. a
- In eo prælio cæsis iusta persolui, honoresq. haberi curat. ibid. b
- Ad tanti beneficij memoriam pie retinendam commemorationem S. Mariæ de Victoria annuo ritu eo die perpetuo celebrandam instituit. 180. c
- Christiani Principes gratulantes, eam victoriam illi secundum Deum acceptam referunt. 181
- Eius metu Turcæ contremiscunt. d
- M. Antonio Columnæ deuicta Turcarum classe Romam redeunti magnos honores habet. 183. 184
- Principes omnes in Turcam armari curat. 185
- Ea de re litteras, & nuncios mittit ad Mennam Aethiopum Regem, Pretiosum Ioannem appellatam, ad Persarum Regem, & ad alios Orientales Principes. 186. a
- In annum insequentem classem instruit. c. ægrotat, & mortuus existimatur. 187
- Morbo & dolore confictatus, singularem patientiam, ac pietatem ostendit. 187. c. d. 190. c

I N D E X

- Pius cereos Agnos rite consecrat, ineunte septimo Pontificatus anno. 188.b
 Septem Urbis Ecclesias moribundus inuifit. ibid.d
 Eo itinere multa signa pietatis edit. 189.
 Pij obitus. 190
 Eius obitum varia ostenta præcessere. 191. b
 Acerba Christianis, iucunda vero Turcis mors eius accidit. 191. c.d
 Efficaces eius apud Deum preces Turcæ reformidant. 54.b.181.192.a.196.b.c
 Pij forma, & statura corporis. 192.d
 Funus eius, & sepultura. 193
 Translatio corporis eius, sepulchrum, & elogia in basilica S. Mariæ Maioris. 194
 195. 196. 197
- PII V. VIRTUTES ALIAE, MORESQ. PRÆCIPUI.**
- Pietas eius in Deum, atq. religio. 5.6.a.d.
 7.16.c.d. 24.c. 33.c.d. 35.36. & seq. 198.
 & seqq.
- Deū pie precandi ratio difficilioribus in rebus à Pio ubiq. seruatur. 12.d. 13.a. 24.c.
 d. 27. a. 50. c. 53. c. d. 54. 100. a. b. c. 124.
 d. 127. b. c. 129. d. 138. c. d. 163. d. 165. c.
 d. 179. b. 187. c. 189. d. 199.
- Pietas eius Deo gratijs agendis in rebus publicis feliciter gestis. 68. c. d. 74. d.
 75. a. 82. a. b. 100. c. 138. c. 179. b. c. 180.
- Pij V. magnitudo animi, ac fortitudo in rebus arduis aggrediendis, & conficiendis. 6. c. 9. b. c. 10. 11. 12. 13. b. 20. 21. 22. 32. 33. & seq. 36. & seq. 46. b. c. & seq. 52. c. 59. c. d. 62. a. b. c. 67. d. 85. a. 91. 92. a. 97. 98. 102. d. 103. 107. 109. & seq. 118. 124. & seqq. 130. 132. 135. c. d. 139. 144. c. d. & seq. 151. c. 155. b. c. 156. 157. 163. 185. d. 186. 189. 223. 224. 225.
- Pij magnitudo animi in rebus caducis despiciendis 5. a. 8. a. 11. b. 15. a. b. 16. c. d. 17. a. b. 20. c. 21. 22. 24. d. 25. b. c. 30. 207. c. d. 208. a. b. 225. c. d. 226. 227
- Pius B. Virginis Rosarium singulis diebus recitabat. 200. a
 Pro mortuis pie riteq. precari quotidie consuevit. ibid.
- Pius Quadragesimæ tēpore abstinebat à cibis interdictis, quotidieq. ieiunabat. 200. c
 Aduentus Dominici tempore, & alijs statis ieiuniorum diebus idem seruat. c
 Iudæi, impuri Christiani, & hæretici, Pij religione excitati ad Christum conuertuntur. 203. a. b. c
 Sacrosanctum Christi corporis sacramentum nudo capite, pedibus incedens circumfert. 204. b
 Hospitia pauperum Urbis insigniora uisitat, ac donat amplis eleemosynis. 204. d
 Cænobia mulierum pijs auxilijs sustentat. 205. a
 Rei frumentariæ consulit. 206. a
 Aegrotos inopes pecunia subleuat, & curari diligenter, mandat. 205. c. d
 Captiuos Christianos e Turcarum manibus ereptos benigne suscipit. 207. a. b. 208. a
 Exigendæ pecunię modos, & artes multas proponentem Roma iubet abscedere ibid. B
 Urbem, & externa loca ædificijs reip. commodis exornat. 208. 209. & quibus Templum Dominicanis Coenobiumque ad Boschum ædificat. 209. c
 In referenda gratia liberalis. 210. 211
 Socios in officio contra hæreticos, Pontifex creatus assumit ad dignitates. 213. b
 Mortuos amicos beneficentia prosequitur. ibid. c
 Comitas eius, & clementia singularis. 215. 216
 Iustitiam maxime colit. 217
 In restituenda Christiana disciplina seuerus, & constans. 218
 Poena ad paucos, metus ad omnes ut perueniret, curabat. 219. a
 Audientiam omnibus, ac libellos porrigendi faciebat potestatem. 219. b
 Mendaciorum inimicus. 219. c. 230. d
 Datam fidem præstitit. 219. d
 Ecclesiasticis sanctionibus repugnantiam minime concedit. 220. b. c
 Principum Oratores ad se mitti petit, qui studio religionis, & ingenui animi laude præstarent. 220. a
 Hono-

I N D E X.

Honores, ac dignitates uiris virtutum lau-
de præstantibus defert. 221. 222
Cardinales xxi. creat. 221. d
Pius Episcopus CCCXIV. constituit per
diuersa loca. ibid. d
Congregationes varias instituit. 222.
223. vide Congregatio.
Eius animi moderatio. 225
Inanem gloriam, & vanitatem omnem
fugit. 8. a. 225. 226
Abdicare se se Pontificatu, aliquando
cogitat. 227. b
Statuam sibi in Capitolio decretam re-
cusat. b. c
Pij perpetuam virginitatem testatur Card.
Theanus. 228. a
Frugalitas eius, ac vita quotidiana. 228.
229. 230.
Accumbenti sibi S. Bernardi libros de
consideratione prælegi curabat. 229. b
Lanea tunicula, loco lineæ subuculæ
semper est usus. c
Audiebat omnes patienter. 230. a
Ante lucem surgebat. 229. d
In propinquos parce se gerit. 230. 231
Familiam suam ad optimam disciplinæ
formam instituit. 234. c. d
Innocentiam, & sanctitatem eius vel hæ-
retici commendant. 237
Obloquentes in eum diuina ultione cor-
ripiuntur. c
Nefarios spiritus ex humanis corporibus
expellit. 238. b. c. 239
Palentia in Hispania Dominicanus Cæno-
bita ægrotans sanatur imagine **Pij** V.
239. c
Alia signa sanctitatis edit, præsertim in
Hispania. 239. 240
Imagines eius ex incendio mirifice ser-
uantur illæ. 241

PII V. DICTA MEMORABILIA.

Ex pietatis, & eruditionis uerbis lac spiri-
ritale sugendum. 7. a
Religiosus homo à suo conclauis semotus
ita se habet, sicut piscis extra aquam. 7. a
Paupertatis professio illorum inanis est, qui
more diuitem splendide vestiuntur. 7. d
Mendicantes pauperes vna tunica con-

tentos esse decet. 7. d
Qui ad homines violatæ religionis iudi-
cum ministris vim inferentes respectum
habet humanum, is male affectum ani-
mum se habere ostendit. 11. c
Magnamini Principis est, potius alijs de
suo largiri, quam vlli quicquam detrahe-
re. 30. c
Romæ, quæ est religionis Christianæ fons,
diuinum cultum, & ecclesiasticam disci-
plinam integerrimam conseruare, ad Rom.
Pontificem præcipue pertinet. 31. c
Præstat Curiam, vel potius hominum corru-
ptelas, quam Religionis, atque adeo Ec-
clesiæ Catholicæ statum euertere. 39. a
Sicut Hebræis olim cum Ethnicis iuncta
societas, ita Galliæ Regibus pernicio-
sa est Turcarum amicitia. 60
In rebellionibus, dum res agitur absque
armis, non dantur leges, sed accipiuntur,
nec dominorum iussa fiunt, sed subdi-
torum. 78. c
Ad impositum sibi onus egregie sustinen-
dum, sanctarum precum opus esse subsi-
dio. 199. e
In puniendis sceleribus non diuitias, sed
iura spectare oportet. 208. a
Quouis homine obscuro ac vili, nedum
principe viro indignum & indecorum
est, quicquam simulate polliceri, quod
præstare minime cogites. 219. c. d
Apud Christianos hæc viuendi lex perpe-
tua esse debet, vt ad sacrosanctæ religio-
nis regulam cuncta dirigantur, honoriq.
diuino nihil anteferatur. 223. d
Ditionis ius, & status causam, diabolicam
causam vocabat. 106. a. 224. a
Bonus (de quodam familiari suo lo-
quens) ille quidem, sed mihi numquam
contradicit. 226. c
Homo gulæ illecebris addictus, castus ef-
se non potest. 229. a
Se ad Pontificatum à Deo vocatum esse
dicebat, non vt consanguineorum com-
modis inserviret, aut cupiditati.
234. a
Quamquam Princeps sum, inquit, anti-
quius tamen Pastoris, & dignius, quam
Principis officium agnosco. 236. b
In summis doloribus fortiter sustinens,
Z 2 Deum

I N D E X

- Deum sic orabat: Domine, auge dolorem sed augeas & patientiam. 187. d
- Pœnitentiariæ sacræ ministros amplis ornat decretis, & illum magistratū ordinat. 37. d
- Pœnitentium S. Francisci Ordinem subijcit Obseruantium familiæ. 40. b
- Polonia, & Lituania ad concordiam optatam per Pium V. restitutæ. 108. d
- Poloniæ Dynastæ, Palatini. 155. b
- Poloni quidam nobiles viri ad fidem Catholicam reuersi. 113. b
- Eos Pius ad fidei constantiam hortatur. b
- Pompeius Lanoia Sulmonæ Principis frater in bello nauali. 162. b
- Pompeius Columna Zagaroli Dux, & Prosper eius frater, in bello nauali strenue se gerunt. 162. b. 176. b
- Pompeius Specianus Mediolanensis in nauali pugna fortiter dimicat. 175. b
- Pomponius Torellus Parmensis Comes. 233.
- Pons Sancti spiritus in Gallia Narbonensi euerfus à Pij V. copijs. 61. a
- Pontifex Romanus à S. Bernardo descriptus 236. c
- Pontificis summi triplex creandi ratio. 25. d. 26
- Pontificis munus, apud Deum intercedere pro populo. 199. d
- Pontifex summus, vnus, & legitimus est priuilegiorum omnium ab alijs Pontificibus concessorum interpret & iudex. 88. d
- Pontifices de Ecclesia Dei benemeritis Principibus mittunt Pileum, ensesque decore gemmis ornatos, ac Pontificijs precibus de more consecratos. 83. a
- Ea Romæ capi manu Pontificia dudum consuetum. ibid.
- Portaus summus belli dux Turcarum. 168. d
- Abiectis dignitatis insignibus fugit. 174. b
- Portenta, & signa obitus Pij V. Romæ & alibi notata. 191. b
- Præfectos ciuitatum, & locorum iuris seueritate vti iubebat Pius V. & officio functos Fisco rationem reddere administrationis. 218. d
- Præsepe Christi de Virgine nascentis tactu consecratū à Sixto V. sacello exornatum. 194. c. d
- Precationum Pij V. efficacia. 13. a. 54. b. c. 68. d. 129. d. 179. b. 181. d. 199. b. c
- Principes quales sunt, tales & reliqui solent esse ciues. 35. c
- Ea est illorum conditio, vt quicquid faciant, præcipere videantur. ibid.
- Recte faciendo, ciues suos recte facere docent. c
- Princeps ille miser est, apud quem vera re-ticentur. 226. c
- Principibus non satis, si boni sint ipsi, sed illis enitendum, vt bonos subditos efficiant. 56. c. 70. b. 113. d
- Principes quatenus homines, bene viuere, quatenus vero principes sunt, bona iubere debent, & mala prohibere. 56. d
- Principum est, Catholicam religionem tueri, Ecclesiamque defendere 47. a. b. c. 56. d. 59. a. b. 77. 78. 93. d. 107. a. b. c. d. 111. b. c. 112. 113. d. 115. c. d. 125. d. 131. a. b. c. 132. c. 141. d. 142. a. 143. b. c. 148. c. 151. c. d. 154
- Principibus non licere, se se immiscere in causis Ecclesiasticis, aut de rebus sacris decernere. 47. a. b. 59. 85. 87. 88. 79. a
- Principibus Ecclesiæ iura vsurpantibus, aditus aperitur hæresibus 79. c. 98. d. 106. d. 107. a. 115. b. c. d. 143. b
- Principes Catholicæ religionis cultum negligentes, aut Ecclesiasticam libertatem offendentes, diuino iudicio ditiones suas solēt amittere, de graduque deijci. 70. b. 77. c. d. 78. b. 104. a. 107. a. 113. d. 114. a. 143. b
- Principes religionis, & Ecclesiæ tutores ditiones suas firmant, & diuinis humanisque opibus augentur. 143. 148. c
- Principum discordia fons, & origo malorum omnium. 130. c
- Principibus bella gerentibus quid propositum esse debeat. 73. c. d. 74. a. b. 75. b. 130. b. 132. c. d. 156. b. 163. d. 164. a. 180. c.
- Principibus & Rempub. gerentibus nihil turpius avaritia. 208. b
- Principes Christianos Pius in Turcas prouocat. 50. 51. 52. d. 53. b. 124. & seqq. 141. & seq.

I N D E X:

& seq. etiam Ethnicos. 185.d. 186.a
Principes Catholicos in hæreticos conspirare Pius contendit. 49.b.c. 56.b.c.d. 57. 59.c.d. 60.& seq. 69.b.c.d. 70.& seq. 77. & seq. 100.a. 103. & seq. 111. 112.
Principes Christiani Pium V. diligebant, ac verebantur. 84. 181.a. 224.a
Priuilegia tanta, tot ve dare nullus Pontifex potest, vt successorum auctoritatem imminuat. 89. b
Procuratores caufarum Pius V. in Vrbe per idoneos viros diligenter examinari curat. 218.d
Prodigia e cælo ostensa. 27.c. 75.b. 82.c.d. 98.a. 116.c.d. 182.a. 191.b
Propinquos suos tenues Pius V. non amplis honoribus, aut diuitijs ornauit. 230. b. & seq. 17.c. d
In eos tamen charitatis officio non defuit 16. 17. 230
Protestantium hæreticorum duces in Belgio ab Albano Duce interfecti, vel profli gati. 81.b.c
Protestantes Germanos Elifabetha in Gallia, Scotia, & Belgio adiuuat. 102. d
Prussia quondam sedis Apostolicæ ditio, in qua Quæstor Pontificius residebat. 109. b
Pueros procedere supplicantes ob mortem Pij V. apud Turcas, res antea numquam visa. 192. b
Pyrrus Tarus, Romanus, cum Alexandrino Card. Legato in Hispaniam proficiscitur. 141. a

Q

Quindennis pensio ærario pontificio cur & à quibus soluenda. 40. d

R

Ranutius Farnesius S. Angeli Cardinalis. 19. b
Pium V. fore summum Pontificem prædicit ibid. b
Regius exsequendi concessus, aut aliorum laicorum facultas nullam vim habet in Ecclesiasticis decretis impediendis ex

sententia Pij V. 88. a. b
Regij quidam administri Mediolani, Pij V. concessu ab Archiepiscopo stata ceremonia in gratiam Ecclesiæ recepti. 115. c
Reges si boni esse velint, debent quatenus homines sunt, recte viuere, & quatenus Reges iubere bona, malaq. prohibere: non solum quæ ad humanam societatem, sed etiam quæ ad diuinam pertinent religionem. 56.d
Regum opes sæpius assentatione, quam hostibus euertuntur. 226. c
Regnare nescit, qui nescit simulare. dictum Pius V. numquam probauit. 219.d
Regna sine iustitia magna atrocina sunt, 59. a
Regij nominis dignitas, & Regum, ac regnorum salus iustitia, & religione continentur. 59. b
Regularium disciplina restituitur. 40
Regressus ad Eccles. beneficia tolluntur. 36.b. 139.d
Regulæ Pius V. exornat priuilegijs, & alijs beneficijs. 40. a
Regularium virorum cænobia ingrediendi facultatem omnem mulieribus Pius V. abrogat. 41.a
Religionis Mons à Pio V. contra Turcas institutus. 139.c
Religiosorum Societatis Iesu charitas erga pauperes ægrotos. 205. d
Religiosas militias emendat Pius Quintus. 40. c
Religiosus homo a suo conclauis semotus ita se habet, ac piscis extra aquam. 7. a
Residentiam sacrorum Antistitum, ac sacerdotum parochorum curabat Pius V. 36.b. 38.c. 57.c. 114.b. 222.a
Resignationes beneficiorum temperantur 38. d
Rheti nunc Grifoni appellati. 9. a. Italiam à Germania diuidunt. ibid..
Rheti conqueruntur de Pio V. ac de turbata iurisdictione ob captum hæreticum Franciscum Celariam. 112. b
Illos Gabriel a Cueva, Dux Albuquerqueus Mediolanensis ditionis Præfectus, reprimat. ibid.
Robertus Rodulfus nobilis Florentinus. 102. d

Z 3 Am

I N D E X

- Anglorum contra Elisabethã rebellione facta commouere conatur. 103.a
- Ro. casurionis femina Princeps catholica, Glandatensem Episcopatum cogitur abdicare. 57.d
- Rodulfus & Ernestus Maximiliani Cæsaris filij. 161.b
- Rodulfus Pius Carpenfis Cardinalis. 10. b. 13. d
 Ei Pius V. monumentum erigit cum elogio in Templo S. Trin. in monte Pincio. 213.c. d
- Ro. Pontifex a S. Bernardo descriptus. 236.c
- Romani Pio V. statuam decernunt. 227. d
 Id ne agant, ipse prohibet c
- Romani M. Antonio Columnæ ad Urbem deuicta Turcarum classe redeunti magnos honores habent. 183.c
- Rom. Populus B Virg. Mariæ cultor singularis. 242
- Rosarium B Mariæ graui decreto renouat Pius V. 38. a
- Rosarij precibus quotidie Pius V. utebatur. 200. a
- S**
- S**acerdotum ornamentum est sanctorum Patrum vitas lectitare. 2. d
- Sacerdotes summi cur gestarent nomina Patriarcharũ ad pectus inscripta. 2. d. 3. a
- Sacerdotium sine sancta castitate rite consistare, aut Deo placere non potest. 21. c
- Sacerdotia, dignitates, & Episcopatus a Pio V. vt conferebantur. 35. a. 221. 222
- Sacramentum sacratissimi corporis Christi aperto capite, pedibus incedens circumferebat Pius. 204
- Saltuanus Comes Hugonotus ad S. Dionysij oppidum à Catholicis interemptus. 63. d
- Sanctorum e commemoratione gestorum ad omnes prouenit emolumentum. 3. d
- Sanctitatis Pij V. signa, 238. & seqq. 179. 193. b. c. d. 199. & seq.
- Sanctiones, ac decreta Pij V. 37. & seq. vide Decreta.
- Sciechus Thomas Persarum Rex. 186. a
- Ad eum Pius litteras mittit, vt bellum Turcis inferat. 186. b
- Scipio Lancellottus in Germaniam legatur 98. c. postea Cardinalis.
- Scotia, & Regina Maria ab hæreticorũ seditionibus oppressa subleuatur. 99. 100. a. b
- Scrutiũ in suffragijs ferendis legendo Romanum Pontificem. 26. a
- Sebastianus Lusitanæ Rex ad opem Venetis ferendam contra Turcas, à Pio prouocatur. 128. 146. a. b
 Et ad coniugium cum Margarita Valensia. ibid.
- Ludouico de Torres Internuncio Apost. ad se misso respondet. 128.
- Et Cardinali Alexandrino ad eum legato. 146
- Per eundem Sebastianum Pius litteras mittit ad Aethiopum Regem, & ad alios Principes in Oriente, de bello suscipiendo contra Turcas. 186. b
- Laneam subuculam, qua Pius moriens amictus erat, pietatis causa obtinet. 193. c
- Sebastianus Venerius Venetæ classis Præfectus. 135. b. 161. d.
 Cestriam Epiri urbem recipit. 160. a. in prælio nauali strenue se gerit. 173. c 175. c
- Sebastianus Gislerius Pij V. consanguineus 232. c
- Strongolensium Episcopus in Calabria ibid. d
- Selymus II. in regni solio collocatur. 54. c
 Pacis foedus cum Venetis à patre initum violat. 123
- Cypri regnum occupat. 139
- Sua amissa classe, Christianos omnes in suo regno interim iubet. 181. c
 Per eius consiliarium ex ea mente deducitur. c. d
- Dieb. festos agit audita Pij morte. 191. d
- Seminario Romano sex millia aureorum tribuit Pius V. 205. a
- Septemuii Electores sacri Imperij. 47. d
- Septemuii in Germania creati à summis Pontificibus. 122. a
- Sepulchrũ. & elogiũ Pij V. dum esset Cardinalis in æde Dominicanorum supra Mineruam. 22. c
- Aliud

I N D E X.

- Aliud in basilica S. Petri in Vatican. 194.a
 Aliud in S. Mariæ Maior. 195. 196
 Aliud in templo Dominicanorum ad Boschum patriam suam. 210
 Sepulchrum Pius V. posuit Paulo IV. Pont. Max. in templo S. Mariæ supra Mineruâ. 211.d. Aliud Alfonso Carafæ Card. & Archiep. Neap. in æde max. Neap. 212
 Aliud Rodulfo Pio Card. Carpen. in vrba no tēplo S. Trinit. in colle Pinciano. 213
 Sepulchra supra solum eminetia, vel altius in Ecclesijs posita tolli iussit Pius V. 37.b
 Seraphinus Caballus Generalis Dominicanorum Magister. 191.c
 Seruſ, Christiana fide suscepta, ad Urbis Cōseruatores cōfugiētes, libertate donari, & ciues Rom. fieri posse statuit Pius V. 43.a
 Sfortia Sforza Comes Sanctæ floræ Pontificij auxiliaris exercitus dux contra hæreticos in Gallia. 72.a. Eius ad milites concio. 73.c.d. 74
 Victoriā reportat insignem. 74.c. 77
 Signa septem & viginti de hostibus capta mittit ad Pium. 75.d. In bello nauali contra Turcas Catholici Regis Philippi copijs Italicis præfectus. 162.b. 167.a
 Srenue dimicans vulneratur. 174
 Sicartorum perfugia tolluntur. 42. b
 Sigetum in Pannonia obsidetur, & capitur. 54.b.c
 Sigismundus Poloniae Rex à Pio in officio continetur. 107
 Reginam vxorem suam sterilitatis causa ripudiare cogitans Pij litteris & officiis, à consilio reuocatur. 107. c
 Decretū de Confessionistis, & Calvinistis tolerandis, Pio flagitante, abrogat. d
 Vincentium Porticum ad eum Internuncium Apostolicum audiens Christianæ religioni magis consulit. 108
 Inter Poloniam, & Lituaniā vetus controuersia, Pio intercedente, tollitur. 108. d
 Ecclesiæ Romanæ debitam pensionem annuam olim intermissam pendere statuit. 109. b
 Foedus in Turcas cum Cæsare, suadente Pio, inire, sororemq. suam in Austriacam familiam nuptum collocare constituit, 109. c
 Tria collegia Societati Iesu ædificat. ibid.d
 Rectam suam in Deum fidem profitetur d. 110.a
 Ad eum legato Cardinali Commendonno de sociali foedere in Turcas iungendo respondet. 157
 Signa militaria de hæreticis capta a Carolo IX. Gallia Rege transmissa Pius suspendit; alia ad S. Petri templum. 68. d
 Alia ad S. Ioan. Lateran. 76.a
 Signa, et portenta ante obitum Pij V. 191.b
 Sixtus V. Pont. ad S. Mariæ Maioris basilicam Pij corpus transferendum curat. 194. c. 195
 Societas cum Turca Regno Gallia perniciosa. 60.b
 Societas, & consuetudo cum Hebræis Christiano populo periculosa. 44. b
 Sociale foedus initum inter summum Pont. Regem Cath & Venetos contra Turcas 135.d
 Eius foederis condicionis, 136. 137. vide Foedus.
 Societates, & Scholas Christianæ doctrinae per Orbem Pius instituit, indulgentiaeq. Apost. beneficijs cumulat. 37. d
 Sodalitates sanctissimi nominis Dei, seu Iuramentorum erigendi potestas concessa tantum Dominicanis fratribus. 37. d
 Sodalitas Rosarij Sanctissimæ Virg. Mariæ à Pio V. innouatur, amplisq. Apost. indulg. donis exornatur. 38. a
 Eam deinceps erigendi Dominicanis tantum data potestas. ibid.
 Solimanus Turcarum Tyrannus. 50. a
 Melitam obsidet. S. Erasmi arcem in potestatem redigit. b
 Ciues Iuliae vrbis in Pannonia contra fidem datam contrucidat. 54. b
 Sigetum arcem, oppidumq. obsidet & occupat. b
 In ea obsidione moritur. 54. d
 Sophus Perlarum Rex. 133. c
 Spectacula quæ interdicta à Pio V. 43. 60. c
 Spiritus immundi e corporibus humanis eiectioni à Pio V. 54. b. 238. 239. 240. a
 Sta-

I N D E X

- Stanislaus Hofius Varmienſis Epifcopus & Cardinalis.** 108. d
Honorifice habitus ab Rege Poloniae. ibid. d
Statuam Romani Pio V. erigi decernunt. 227. b
Id ne agant, ipſe imperat. c
Statua nulla ſpecioſior eſt, quam præclara bene actæ vitæ memoria. 227. c
Status ratio à Pio V. diabolica ratio appellatur. 106. b. 224. a
Sancti Stephani militia. 120. b
Submissionis Chriſtiane indicium eſt, diligere, qui te vel in minimis corripiunt. 229. b
Subſidium charitativum vulgo appellatum, Pius V. mittit Gallorum Regi ad expugnandos hæreticos. 70. d
Sumptus à Pio facti Chriſtiane Reip. cauſa. 250. c
**Sumptus ad dignitatis pontificiæ ſplendorem fieri conſuetos Pius V. iuſſit immi-
 nuï.** 236. a
Supplicationes ad diuinam opem contra Turcas implorandam Pius indicit, & obit. 53. c. d. 138. c
Pro gratiarũ actione de nauali victoria. 180. b
Supplicationes Pius indicit per triduum diuinæ maieltati gratias agens de victoria contra hæreticos. 68. c. 74. d. 82. a
S. Suſannæ templum in Quirinali colle à Cardin. Ruſticuccio inſtauratum, & magnifice exornatum. 214. c
Sutrina, ac Nepesina Eccleſia à Paulo IV. collata Pio Quinto dum eſſet Cardin. 14. d
- T**
- Tartari olim Scythæ.** 156. a
Eorum regnum uſque ad Sericam prouinciam, quæ vergit ad orientalem oceanum, pertinet. a
Taurorum, & ferarum congreſſiones in ſpectaculis prohibetæ. 43. c. 90. c
Tendæ Comes Prouinciæ in Gallia præfeſtus. 60. d
Theoſofia vrbs olim, nunc Caſſa dicitur. 51. d
- Theophilus Dominicani ordinis in Vrbe Proinquiſitor.** 13. c
S. Thomas Aquinas in doctorum Eccleſiæ numerum adſcribitur. 38. c
Eius diem feſtum in Regno Neapolit. celebrari mandat Bius V. c
Eius opera luculento charactere in Vrbe excudi curat. 209. b
Thomas Orſinus Viſitator Apoſtolicus, à Pio in Regnum Neapolitanum miſſus. 85. a
Strongolenſium factus Epifcopus. a
Thomas Northumbriæ Comes ad expugnandam Eliſabetham uires ſuas confert. 104. d
Thomas Norfolici Dux, vir Catholicus, princeps coniurationis in Eliſabetham impiam Angliæ reginam. 103. c
Ab ea capite plectitur. 106. b
Toleti Archiepiſcopus Bartholomæus Caranza violatæ religionis accuſatus. 91. d
Romam iuſſu Pij V. ducitur. 92. a
Eius cauſa agitur. c. definitur. c. pie moritur. c. d
Torquatus Comes, Romanus, artis militaris ſcientiſſimus. 62. b
Aſculanam expeditionem cum laude confeſcit. b
A Pio cum exercitu miſſus in Galliam contra hæreticos Gaſparem Colignium Admiralium proſſigat. b. c
Auriolum in Allobrogibus caſtellum eius ope receptum. 62. c
Trãſlatio corporis Pij V. a Sixto V. magna celebritate facta. 196. 197
Tridentini Concilij decreta Pius mittit in Indiam & in Aethiopiam. 96. Vide Concilium.
Trinitarij hæretici ex Polonia eieſti. 107. d
Triremes quot & quales Chriſtiana claffis contra Turcas haberet. 129. c. 166. b
Quot uero Turca. 129. c. 162. c. 171. a
Et quot captæ vel depreſſæ. 178
Triticum ex Sicilia, & Gallia comportari curat Pius V. ad Urbis inopiam ſubleuandam. 206. a
Troilus Sabellus pugna nauali contra Turcas operam nauat. 176. b
Turcica claffis à Chriſtianiſ memorabili prælio trucidatur. 171. 172. & ſeq.
Tur-

I N D E X.

- Turcæ vident in aere Christum & SS. Apostolos Petrum & Paulum sibi strictis gladijs minitantes. 182.b.a
- Turcarum cæsorum, & captarum triremiû numerus in pugna nauali. 178
- Turcæ Pontificis Pij, & victoriæ metu contremiscunt. 181. b.d
- Excedunt Constantinopoli, & in Asiam confugiunt. d
- Turres ad Traianum portum mareq. tuendum, extruxit Pius V. 42.c
- V
- V**aiuodæ Christianam religionem colunt. 157.c
- Vectigalia in Polonia ad S. Petri patrimonium pertinentia, exigii coepta à Pio. 109.a
- Ea quandoque Regibus concessa à Pontificibus, a. b.
- Vectigalia, ac portoria à Pio. partim sublata, partim remissa. 35. a
- Veneta Respub. cara Pio V. 113. c
- Magnum Italiae ornamentum est, & quare. d
- Ecclesiasticam disciplinam in ea Pius ordinat. d. 114
- In eos animaduerti iubet, qui Deum, sanctosue maledictis lacefferent, vel in Romani Pont. auctoritatem, aut dignitatem obloquerentur. 113. d
- Veneti in bello Cyprio ad Pium V. opem postulantes confugiunt. 124
- Cubati Turcico legato Cyprum deponenti respondent. 123
- Sociale foedus per suos in Vrbe Oratores cû Pio V. ac Rege Cath. Philippo in Turcas agunt. 124. 133. 134. 135. illudque sancitur. 135
- Venetis Pius ex fructibus Ecclesiasticis bellica subsidia concedit. 138. d
- Veneta classis cum Pontificia, Regiaq. coniungitur. 129. 161. d
- Veneti duces, ac milites in nauali prælio fortissime pugnant. 172. 173. & seq
- Ex ijs multi strenue dimicantes cedere, e quibus pleriq. viri primarij memorantur. 178
- Veritatis amantiſſimus Pius V. 219. c.
230. d
- Viatores ne patiantur iniuriam, cauetur. 42. b
- Vicarij Christi, institutis, & legibus clari, sed magis sanctarum actionum splendore. 2. 2
- Vicarias perpetuas instituit Pius V. & præcipue in Sardinia. 38. c
- Portionum eis assignandarum ratio ab eodem præscripta. d
- Victoriæ de hæreticis bello victis in Gallia Pontificis ope reportatæ. 61. a. b. 62. c. 63. d. 68. b. 74. c. 75. c. in Belgio. 81. 82
- Victoria ad Echinadas de Turcis nauali prælio deuictis magno, pioq. apparatu instruitur a pag. 160. ad 169.
- Accurate describitur. a pag. 169. ad 177
- futura prædicitur à Pio. 191. b. c. 163. b. c. ipsa die & hora, qua pugnatum est, Pio mirabiliter enunciatur. 179. c. d
- Ea per nuncios audita, maximas ille Deo gratias agit, per aliosq. agi curat. 180. b
- Celebres supplicationes indicit, & obit ibid. b
- In eiusdem memoriam instituit, vt deinceps Nonis Octobris commemoratio S. Mariæ de Victoria in Ecclesia Catholica perpetuo celebretur. 180. c
- Victoriam Pio Christiani Principes gratulantur, eamq. illi secundum Deum acceptam referunt. 181
- Eius metu Turcæ contremiscunt. ibid. d
- Eam reportasse, ferme nihil aliud profuit, quam vinci posse Turcam ostendisse. 192
- Vincetius Laureus, Episcopus eligitur Mōtisregalis, deinde Cardinalis. 31. b
- Nuncius Apostolicus in Scotiam mittitur à Pio V. ad protegendam religionis causam. 100. b
- Vincentius Iustinianus vniuersi Dominicani Ordinis Antistes. 115. a
- A Pio ad Catholicum Regem missus, postea Cardinalis creatur ab eodem. b
- Vincentius Porticus Epidaurensium Archiepiscopus, Internuncius Pontificius ad Regem Poloniae. 108. a. 155. 156
- Et ad Moschouiae Ducem. 155. 156
- Vincentius Iustinianus Antistius, Prædicato-

I N D E X

- catorum Ordinis. 240
Vincentius Parpalea S. Solutoris Abbas. 233.b
Vincentius Herculanus Theologus. 140
 Ex ordine Dominicano Episcopus. d
Vincentius Tutauilla, Sarni Comes in
 nauali bello. 162.b
Vincentius Vitellius in pugna nauali:
 176
Virginus Vrsinus in prælio nauali contra
 Turcas strenuè dimicans obiit. 176.c
Virginum sacrarum septa bene concludi,
 & vitam, moresq. ordinari curat Pius V.
 41.a 209. b
Virtutem eximiam sponte decus sequitur
 suum. 227.e
Virtute sine, nemo beatus vel bonus esse
 potest. 1.c
Visitatores Ecclesiarum plurimi à Pio V.
 missi, vndiq. magnos pietatis fructus re-
 portant. 86.a
Vita Pij V. cur latinis litteris ab auctore
 consignetur. 2. b
- V**tilis est omnibus omnium ordinum gra-
 dibus. 2. c
 Vnde accepta. 3.c. 242.d
Vritus iurisconsultus in auctoritatem Pij
 V. oblocutus, Oxonij in Anglia mutus ef-
 fectus interiit. 237.c
Vuolfangus Bipontinus Regulus hæreticus
 in Regem Galliaë armatur, 65.a
- X**
- X**enodochium Corcyrense, in quo
 Christiani milites contra Turcas
 pugnantes vulnerati curarentur, instau-
 rat Pius V. 43.2
- Z**
- Z**elus diuini honoris, & animarum
 salutis. vide Charitas, & cultus.
Zigæ, Mæsi, Triballi, qui nunc Seruij, Cir-
 cassi, & Bulgari appellantur, in bello na-
 uali Christianis principibus opem se la-
 turos pollicentur. 158. c

REGESTVM.

† A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z:

Omnes sunt terniones.

R O M A E,
Apud Aloysium Zannettum: M D C V:

Superiorum auctoritate.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

